

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Selen GÜLEN

DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK SİLAH SATIŞI VE HİBE YARDIMLARI: TÜRK-
AMERİKAN ASKERİ-GÜVENLİK İLİŞKİLERİ ÖRNEĞİ

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Selen GÜLEN

DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK SİLAH SATIŞI VE HİBE YARDIMLARI: TÜRK-
AMERİKAN ASKERİ-GÜVENLİK İLİŞKİLERİ ÖRNEĞİ

Danışman

Prof. Dr. Şenol KANTARCI

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Selen GÜLEN'in bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. H. Tarık OĞUZLU (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Şenol KANTARCI (İmza)

Üye :Doç. Dr. Güven DİNÇ (İmza)

Tez Başlığı:	Dış Politika Aracı Olarak Silah Satışı Ve Hibe Yardımları: Türk-Amerikan Askeri-Güvenlik İlişkileri Örneği
--------------	--

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 26/02/2021

Mezuniyet Tarihi : 01/04/2021

(İmza)
Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Dış Politika Aracı Olarak Silah Satışı ve Hibe Yardımları: Türk-Amerikan Askeri-Güvenlik İlişkileri Örneği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(imza)

Selen GÜLEN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-SOYADI	Selen GÜLEN
Öğrenci Numarası	20175238013
Enstitü Ana Bilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Programı	Uluslararası İlişkiler
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-SOYADI	Prof. Dr. Şenol KANTARCI
Tez Başlığı	Dış Politika Aracı Olarak Silah Satışı ve Hibe Yardımları: Türk-Amerikan Askeri-Güvenlik İlişkileri Örneği
Turnitin Ödev Numarası	1536082924

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **179** sayfalık kısmına ilişkin olarak, **18/03/2021** tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 2

alıntılar dahil % 4'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelerle sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

18/03/2021

Prof. Dr. Şenol KANTARCI

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
TEŞEKKÜR.....	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKADA SERT GÜÇ VE YUMUŞAK GÜÇ UNSURU OLARAK EKONOMİK VE ASKERİ YARDIMLAR

1.1. Ekonomik Yardımlar	14
1.2. Askeri Yardımlar	18
1.3. Amerika Birleşik Devletleri’nin Dış Politikasında Ekonomik ve Askeri Yardımların Önemi	21
1.4. Amerika Birleşik Devletleri’nin Dış Politikası ve Hibe Yardımları	36
1.4.1. Amerika Birleşik Devletleri’nde Dış Yardımların Gelişimi	37
1.5. Amerikan Dış Politikasında Kullanılan Güç Unsurları	40
1.5.1. Dış Politika Aracı Olarak Yumuşak Güç	40
1.5.2. Dış Politika Aracı Olarak Sert Güç	47
1.6. Uluslararası İlişkilerde Amerikan Dış Yardımlarının “Sert Güç” mü veya “Yumuşak Güç” mü Olduğu Sorunsalı	52

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN ASKERİ ve EKONOMİK İLİŞKİLERİ

2.1. Osmanlı Devleti’nin Amerika Birleşik Devletleri ile Resmi İlişkilerinin Başlangıcı Öncesi Askeri Gücü ve Stratejisi.....	55
2.2. 1830 Ticaret Antlaşması ve Amerika Birleşik Devletleri ile Resmi İlişkilerin Başlaması.....	58
2.3. Denizlerdeki İlerlemede Amerika Birleşik Devletleri’nin Etkisi	59
2.4. Osmanlı Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Ticaretin Yoğunlaşması....	63

2.5. Osmanlı Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Silah Ticareti	66
2.6. Osmanlı Padişahlarının Silah Politikaları: II. Mahmut, Mithat Paşa, Abdülaziz ve II. Abdülhamit Örneği	68
2.6.1. II. Mahmut Dönemi ve Silahlarda Avrupa Etkisi	68
2.6.2. Abdülaziz Dönemi ve Artan Silah İthalı	70
2.6.2.1. Osmanlı Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Ticari ve Siyasi İlişkinin Hız Kazanması: Ulysses S. Grant ve Abdülaziz Dönemi	71
2.6.3. Mithat Paşa ve Şekillenen Silah Politikası	73
2.6.4. Amerikan Silah Şirketleri: Winchester Repeating Arms ve Providence Tool Company	74
2.6.5. II. Abdülhamit'in Askeri Reform Politikaları ve İlgi Odağı Olan Silahlar	76
2.7. Osmanlı Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Silah Ticaretini Etkileyen Unsurlar	79
2.7.1. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında Amerikan Silahlarının Etkisi	79
2.7.2. Yaşanan Krizler Eşiğinde Providence Şirketi	83
2.8. Batı'nın Askeri Teknolojik Gelişimi ve İmparatorluğun Çöküşüne Doğru Uzanan Gelişmeler	85
2.8.1. 19. Yüzyıl Silahlanma Yarışı: Osmanlı Devleti Üzerinden Amerikan ve Alman Silahlarının Rekabeti	85
2.8.2. Osmanlı Silah Teknolojisinin Yarattığı Dış Borçlanma ve Ekonomik Gerileme	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN ASKERİ ve EKONOMİK İLİŞKİLERİ

3.1. 1914-1945 Arası Dönemde Türk-Amerikan İlişkileri	92
3.1.1. Birinci Dünya Savaşına Giden Süreçte Türk-Amerikan Askeri İlişkileri	92
3.1.2. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Uluslararası Ortam ve Amerikan Yardımları	93
3.1.3. Yerli Uçak Fabrikası ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Hibe Politikası	94
3.1.4. Savaş Sonrası Güvenlik Söylemi ve Amerikan Açık Kapı Politikası	97
3.1.5.1. Ödünç Verme ve Kiralama Programı	98
3.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Türk-Amerikan Askeri ve Ekonomik İlişkileri.. ..	101
3.2.1. Missouri Zırhlısının Türkiye Ziyareti ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi	102

3.2.2. Truman Doktrini.....	104
3.2.2.1. Türk Basınında Truman Doktrini Çerçevesince Amerikan Yardımlarının Değerlendirilmesi	107
3.2.3. Marshall Yardımı	108
3.2.4. Türkiye'ye Yönelik Yabancı Uzman Raporları	114
3.3. Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri	116
3.3.1. 1945-1960 Arası Dönemde Türk Savunma Sanayisi	117
3.3.2. Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) Üyeliğine Giden Süreci: Kore Savaşı	119
3.3.3. Türkiye ve NATO Üyeliği	121
3.3.3.1. Türkiye ve NATO: Askeri Tesisler Antlaşması	124
3.3.3.2. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Vergi Muafiyetleri Antlaşması	125
3.3.4. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'deki Askeri Üs Arayışı	126
3.3.5. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Atom Enerjisi Antlaşması.....	131
3.3.6. Eisenhower Doktrini: Ortadoğu'nun Önemi ve Amerikan Yardımlarının Artması	132
3.3.7. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Güvenlik İşbirliği Antlaşması	136
3.3.8. U-2 Casus Uçağı ve Küba Krizi Olaylarında Türkiye'ye Yönelik Sovyet Tehditleri	137
3.3.9. İncirlik Üssü'ne F-100 Uçaklarının Yerleştirilmesi ve İncirlik Üssü'nün Artan Önemi	141
3.3.10. 1960 Amerikan Yardımları ve Türkiye'de Artış Gösteren Amerikan Personelleri	143
3.3.11. Beklenmeyen Gelişme: Lyndon Baines Johnson'dan Gelen Mektup	145
3.3.12. Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu'nun Yeri ve Önemi	148
3.3.12.1. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'deki Haberleşme İstasyonlarını Kapatma Kararı.....	151
3.3.12.2. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Ortak Savunma ve İşbirliği Antlaşması ve Silah Ambargosunun Kaldırılması	152
3.3.12.3. Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Değişim Gösteren Türk Savunma Sanayisi	155

3.3.13. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Savunma Ekonomik İşbirliği Antlaşması	157
3.3.14. Türkiye'nin F-4E Serüveni.....	159
3.3.15. Türkiye ve Yabancı Askeri Satış Kredileri (FMS).....	160
3.3.16. 12 Eylül 1980 Dönemi Türk-Amerikan Askeri İlişkileri	163
3.3.16.1. 1980'li Yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nin Ekonomik ve Askeri Yardımları.....	164
3.3.17. Özal Dönemi Türk-Amerikan Yakınlaşması.....	166
3.3.17.1. Türkiye ve F-16 Savaş Uçaklarının Alım Süreci: Öncel I Projesi	167
3.3.17.2. Öncel-II Projesi	168
3.3.17.3. F-16 Savaş Uçaklarının Türk Dış Politikasındaki Yeri ve Önemi	169
3.4. Soğuk Savaş Sonrası Türk-Amerikan Askeri ve Ekonomik İlişkileri	169
3.4.1. 1991 Körfez Krizi ve Türkiye Açısından Sonuçları.....	170
3.4.2. Amerika Birleşik Devletleri-Irak Savaşı'nın Türkiye'ye Ekonomik ve Askeri Etkileri	173
3.5. Türkiye'nin Amerikan Füze Savunma Sistemlerine Bakış Açısı ve Değerlendirmesi.....	179
3.6. Türkiye'nin Füze Savunma Sisteminde Patriot Bataryalarının Yeri ve Önemi	182
3.7. Türkiye ve F-35 Savaş Uçağının Alım Süreci	184
3.7.1. F-35 Savaş Uçaklarında Türk-Amerikan İlişkilerinde Yaşanan İki Kriz: Rahip Andrew Brunson Olayı ve S-400 Füze Savunma Sistemleri.....	186
3.8. Türk Basınında Amerikan Yaptırımlarının Değerlendirilmesi ve Türkiye'ye Olası Etkileri	190
3.9. 21. Yüzyılda Türk-Amerikan İlişkilerinde Türk Savunma Sanayisinin Yeri ve Önemi ..	192
SONUÇ	197
KAYNAKÇA.....	205
ÖZGEÇMİŞ	242

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1 Yıl Bazında ABD’den Alınan FMS Kredileri (Milyon ABD Doları).....	162
---	-----

KISALTMALAR LİSTESİ

APO	Army Post Office
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ALIS	Otonom Lojistik Bilgi Sistemi
ALTBMD	Aktif Kademeli Balistik Füze Savunması
ANAP	Anavatan Partisi
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
AKP	Birleşmiş Milletler
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	Merkezi İstihbarat Teşkilatı
DP	Demokrat Parti
DSCA	Savunma Güvenlik İşbirliği Ajansı
EDA	Avrupa Savunma Gündemi
EPAA	Avrupa Aşamalı Uyum Yaklaşımı
ESF	Ekonomik Destek Fonu
FMS	Yabancı Askeri Krediler
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
IMET	Uluslararası Askeri Eğitim ve Talim Programı
İHA	İnsansız Hava Aracı
MAP	Askeri Yardım Programı
MCA	Milenyum Mücadele Hesabı
MKEK	Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu
MSB	Milli Savunma Bakanlığı
NADGE	NATO Hava Savunma ve Yer Tesisleri
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NSA	Ulusal Güvenlik Ajansı
NSC	Ulusal Güvenlik Konseyi

OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OSS	Stratejik Hizmetler Ofisi
OWI	Savaş Enformasyon Ekibi
ÖVKA	Ödünç Verme ve Kiralama Antlaşması
SEİA	Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması
SOFA	Kuvvetler Statüsü Antlaşması
SRA	Güney Kanat Yardımı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSM	Savunma Sanayisi Müsteşarlığı
TAI	Türk Havacılık ve Uzay Sanayi
TAK	Teftiş-i Askeri Komisyonu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
THK	Türk Hava Kurumu
TOMTAŞ	Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TSKGV	Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı

ÖZET

Bu çalışmada Osmanlı döneminden 21.yüzyıla kadar seyreden Türk-Amerikan ilişkileri arasındaki silah ticareti ve hibe yardımları konusu değerlendirilmiştir. Amerikan merkezli yardım politikalarının dış siyasetteki yerini inceleyen olan bu çalışma, Türk-Amerikan tarafları arasındaki siyasi, askeri ve ekonomik anlamdaki dönemsel gelişmeler çerçevesince analiz edilmiştir. Osmanlı döneminde başlayan Türk-Amerikan yakınlaşması 1830 Seyr-i Sefain Antlaşmasıyla resmiyet kazanmıştır. Osmanlı Devleti içerisinde yabancı devletlere ait silah ve malzemelerin bulundurulması ülkede çağa ayak uyduramayan yerli silah ve diğer askeri metalleri daha da geride bırakan unsur olmuştur.

Cumhuriyet döneminde ise Türkiye'nin Kuzey Atlantik Örgütü Antlaşması'nın (NATO) güney kanat ülkesi ilan edilmesiyle Türk-Amerikan ilişkileri ileri bir boyut kazanmıştır. Soğuk Savaş döneminde Türk-Amerikan ikili antlaşmalarının artmasıyla Birleşik Devletler'in Türkiye'ye yönelik yardımları da artış göstermiştir. Bu kapsamda ekonomik ve askeri anlamda verilen Marshall Yardımı Amerikan faydacılığının dünyaya yayılmasında bir araç olarak kullanılmıştır.

Çalışmada Amerikan merkezli dış yardım programının yumuşak güç unsurundan ziyade Amerikan çıkarlarına hizmet eden ve bu kapsamda Amerikan hegemonyasının milli sınırların dışına yayılmasında öncü rol oynayan sert güç politika örneklerine yer verilmiştir. Tezde Birleşik Devletler'in sunduğu dış yardım programlarının Amerikan dış politikasında hangi çıkarlar doğrultusunda kullanıldığı açıklanmış ve silah yardımlarının bir dış politika aracına dönüştürülmesi konusu, günümüzdeki gelişmelerde eklemlenerek analiz edilmiştir. Bu sebeple Amerikan dış politika çıkarları, Türk dış politikasında Batı'ya bağlı kalınan güvenlik boyutunun, Türk-Amerikan müttefikliğinin sorgulanmasına neden olacak argümanların, ulusal silah ticaretinin ve ulusal güvenliğe yönelik gelişmelerin önemi ele alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika Olarak Silah Satışı, Amerika'nın Hibe Yardımları, Türk-Amerikan Askeri Güvenlik İlişkileri, Türk-Amerikan İlişkileri, Türk Savunma Sanayi.

SUMMARY

WEAPON SALES AND GRANT AIDS AS A FOREIGN POLICY TOOL: THE EXAMPLE OF TURKISH - AMERICAN MILITARY - SECURITY RELATIONS

In this study the issue of arms trade and grant aids between Turkish-American relations from the Ottoman period to the 21st century has been evaluated. This study, which will examine the place of American-centered aid policies in Foreign Policy, has been analyzed within the framework of the periodic developments in political, military and economics terms between the Turkish-American sides. The Turkish-American approach, which started in the Ottoman period, became official with the 1830 Seyr-i Sefain Treaty. The possession of arms and materials belonging to Foreign states in the Ottoman State became the element that left local weapons and other military commodities behind the country even more.

The Republic of Turkey during the North Atlantic Treaty Organization (NATO) Turkish-American relations with the announcement of the south wing of the country has gained a further dimension. During the Cold War the American-Turkish bilateral treaties with the United States increased aid for Turkey has also increased. In this context, Marshall aid given economically and militarily was used as a tool to spread American utilitarianism to the world.

In the study, examples of hard power policies that serve American interests rather than the soft power element of the American-centered foreign aid program and play a leading role in the spread of American hegemony beyond the national borders are included. In the thesis, it is explained in which interests the foreign aid programs offered by the United States are used in American foreign policy and the issue of transforming arms aid into a foreign policy tool has been articulated and analyzed in today's developments. For this reason, information about American foreign policy interests, the security dimension of the Turkish foreign policy adhered to the West, the arguments that will cause the Turkish-American alliance to be questioned, the national arms trade and the examination of national security have been evaluated.

Keywords: Arms Sales as Foreign Policy, America's Grants, Turkish-American Military Security Relations, Turkish-American Relations, Turkish Defense Industry.

TEŞEKKÜR

Çalışmada Türk-Amerikan ilişkilerinin askeri ve ekonomik boyutu imkânlarımızın el verdiği ölçüde birincil kaynaklara ulaşılarak incelenmiştir. Bu süreçte desteklerini benden esirgemeyen değerli tez danışmanım Prof. Dr. Şenol KANTARCI' ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca bu süreci benimle birlikte yaşayan, eğitim ve öğretim serüvenimde yoluma ışık olan destekçilerim annem Ayşe Gülen'e, babam Recep Gülen'e, kardeşim Boğaçhan Emre Gülen'e ve motivasyonumun bozulduğu dönemlerde bile beni yalnız bırakmayan kıymetli arkadaşım Burak Mutluer'e, tezimin detaylarıyla ilgili beni her daim aydınlatan ve yol gösteren hocalarım Arş. Gör. Arda Dilmaç ve Arş. Gör. Selçuk Demirkılınç'a en içten duygularıyla minnettarlıklarımı sunmayı borç bilirim.

Selen GÜLEN

ÖNSÖZ

Çalışmada Türk-Amerikan silah ticareti ve hibe yardımları konusu ele alınmış olup iki ülke arasındaki ekonomik ve askeri ilişkilerin Türk dış politikasına ne şekilde yansıdığı analiz edilmiştir. Çalışmanın zaman aralığı Osmanlı Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasında gerçekleşen 1830 Seyr-i Sefain Antlaşması ile başlamıştır. Bu antlaşmayla iki ülke arasındaki ilişkilerin resmiyet kazanmasıyla başlayan süreçte, dönemin şartları ele alınarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Osmanlı-Rus Savaşı'nın Türk-Amerikan askeri ilişkilerini ne şekilde etkilediği konusuna da bizzat değinilmiştir. Türk-Amerikan silah ticaretinin 1830'dan itibaren ele alınmasının asıl nedeni ise Türk-Amerikan askeri ve ekonomik ilişkilerinin Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine kadar hangi aşamalardan geçtiği ve Türk dış politikasını askeri ve ekonomik yönden ne şekilde etkilediğinin daha iyi anlaşılması içindir. Bu dönemde ilgi odağı olan Amerikan silahları iki ülke arasındaki dostluk sürecinin pekişmesine katkı sağlamıştır. Birleşik Devletler'in sahip olduğu üst düzey teknolojik silahlarla Akdeniz'deki İngiliz hâkimiyetini kırmak istemesi ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikasında gerçekleşen siyasi olaylardan yararlanarak Bab-ı Ali yönetiminin önemli bir silah tedarikçisi olması kaçınılmaz olmuştur. Osmanlı döneminde ilgi odağı olan Amerikan silah ve teknolojisi Cumhuriyet döneminde de ABD'ye bağımlı bir şekilde devam etmiştir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Batı yanlısı bir dış siyaset modeli izlemesi, ekonomik ve askeri yardımlar konusunda Batı'ya bağlılığı giderek arttıran unsur olmuştur. Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri tarafından Türkiye'ye verilen kredi ve hibe yardımları, iktisadi ve savunma sanayi alanlarında kullanılmışsa da milli ekonomi ve milli savunma sanayi alanındaki açığın giderek büyümesine neden olmuştur. Türkiye'yi dış yardımları almaya teşvik eden dış politik süreçlerin incelenmesi ise bu noktada önem teşkil etmiştir. Dolayısıyla Birleşik Devletler'in Türkiye'ye yönelik dış politika hedeflerinin irdelenmesi açısından aktarılan dış yardımların altında yatan temel sorunlara cevap aranmıştır. Türkiye ve Birleşik Devletler arasında gerçekleşen Askeri Tesisler Antlaşması, Vergi Muafiyetleri Antlaşması, Atom Enerjisi Antlaşması, Güvenlik İşbirliği Antlaşması ve Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması, Türkiye'nin Birleşik Devletlere olan askeri ve ekonomik anlamdaki bağımlılığına ikili antlaşmalar vasıtasıyla resmiyet kazandırmıştır. Amerikan uzmanlarının Türkiye'ye gelerek hazırladıkları raporlarla Türkiye'yi yakından tanıma fırsatı elde etmiş olmaları ise Washington için ikili ilişkilere bir avantaj oluşturmuştur. Birleşik Devletler için stratejik bir öneme sahip olan Türkiye'deki İncirlik Üssü ise bölgedeki Amerikan varlığının giderek pekişmesini sağlamıştır. 1991 Körfez Krizi ve 2003 Irak Savaşı

gibi Amerikan yayılmacılığının gündeme geldiği olaylarda Birleşik Devletler'in Türkiye'den beklentileri ve Türkiye'ye bakış açısı önem teşkil etmiştir. Türkiye'nin Rusya'dan satın aldığı S-400 füzeleri ise Türk-Amerikan ilişkilerine damga vurmuştur. Türkiye'nin ABD tarafından tedarik ettiği F-35 savaş uçaklarının bu kapsamda verilmemesi ve Türkiye'ye yönelik yaptırım kararları, Türk-Amerikan dostluğunu sorgulatır duruma getirmiştir. Çalışmada Türkiye üzerindeki Amerikan çıkar ve menfaatlerine değinilerek konuyla ilgili iki ülke arasındaki ekonomik ve askeri yardımlar örneği ele alınmıştır. Bu dönemde müttefiklik boyutunu alan Türk-Amerikan ilişkilerindeki askeri ve ekonomik boyuta, 21. yüzyıldaki gelişmeler de dâhil edilmiştir. Bu çerçevede Birleşik Devletler tarafından gerçekleşen ekonomik ve askeri kapsamlı dış yardımların, Türk dış politikasını ve Türk savunma sanayisini ne şekilde etkilediği çalışmada detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

Selen GÜLEN
Antalya, 2021

GİRİŞ

Bir devletin dış politika açılımlarının oluşmasında ekonomik ve askeri yardımlar her daim önemli bir konu olmuştur. Devletlerin ekonomik ve askeri gücü dış siyasette yürüttüğü politikalara aktif bir şekilde yansımaktadır. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde yer alan dış yardımlar konusu uluslararası sistemde önemli bir dış politika aracı olarak tanımlanmış ve incelenmiştir. Ekonomik ve askeri anlamda güçlü olan bir devletin ihtiyacı olan devletlere sunduğu yardım politikaları, yumuşak güç olarak gerçekleşmesine rağmen yardımı gerçekleştiren devletin gelecekteki sert güç uygulamalarının da temelini oluşturmaktadır.¹

Bu nedenle yardımı gerçekleştiren hegemon güçlerin uyguladıkları güç politikaları farklılık göstermektedir. Güç değerlendirmeleri çerçevesince incelenmiş olan Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki silah ticareti ve hibe politikalarının dönemsel değişimlerinin Türk dış politikasına yansımaları, stratejik olarak değerlendirilmiştir.

Geçmişten günümüze uyguladıkları sert gücün ağır kayıplarını yaşayan devletler yumuşak güç unsurunu kullanmaya başlamıştır. Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra değişen dünya dengesinde yumuşak gücün daha güçlü bir şekilde ortaya çıkması hegemon güçler için bu güç unsuruna başvurulmasını zorunlu kılmıştır.

İstenilen etkiyi yaratması için sert güç ve yumuşak gücün birleşiminden doğan akıllı güç yöntemi de bu noktada önemli olmuştur. Daha modern arayışlarda bulunan devletler için akıllı güç kavramı dünyada sözü geçen bir devlet olabilmek adına giriştikleri küresel mücadelelerine katkı sağlamaktadır. Bu sebeple küresel gücün sürdürülebilmesi için askeri güç ve akıllı güç uygulamaları önemli bir birleşimdir.²

Amerika Birleşik Devletleri'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında kendi çıkarları doğrultusunda önemli gördüğü ülkelere kendi normlarını yaygınlaştırmak için gerekli zemini hazırlaması, küresel liderliğini benimsetecek politikalar yürütmesi bunun en önemli örneğini oluşturmaktadır. İstenilen kitleyi elde etmeyi amaçlayan Birleşik Devletler'in kullandığı siyasi normlar ve dış politika araçlarının etkileri Türk-Amerikan silah ticareti ve hibe yardımları konusu üzerinde de önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Çalışmanın ana konusunu oluşturan silah satışı ve hibe yardımları yumuşak güç veya sert güç kategorisinde mi değerlendirilmelidir? Silah satışı ve hibe yardımlarının bir devletin küresel bir güç olmasındaki yeri ve önemi nedir? Soruları ve yumuşak gücün sert güce hizmet ettiği tartışmaları tezin ana konusunu oluşturmaktadır. Bu noktada çalışmada Washington

¹ Tosunoğlu, 2015: 20.

² Yatağan, 2018: 74.

yönetimi tarafından Ankara hükümetine yönelik gerçekleştirilen askeri ve ekonomik yardımların Washington'ın çıkarlarını korumak amaçlı olduğu ve bu yardımların gerçekleştirilmesinde Birleşik Devletler'in diplomasi yöntemi, cezp etme ve kucaklayıcı model uygulamalarını kullandığı görülmektedir. Ayrıca bu yardımların hedefinde Türk hükümeti üzerinde nüfuz sağlama ve Ankara'ya Batı yanlısı bir dış politika tutumu benimsetme çabaları yatmaktadır.

Marshall Yardımı'yla başlatılan Amerikan kredi ve hibe yardımları Türkiye'nin ekonomi ve askeri sektörünü derinden etkilemiştir. Öyle ki Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin jeopolitik konumu Birleşik Devletler için kritik bir öneme sahip olmuşsa da bu durum, Türkiye için hem avantaj hem de bir dezavantaj oluşturmuştur. Türkiye'nin milli gelirinin yüzde 40'ını silahlara ayırması, savunma sanayisindeki üretimi sekteye uğratmış böylece kredi ve hibelerle dışarıya bağımlı hale gelen milli ekonomi ve artan dış borçlanma askeri alana da yansımıştır. Bu durum bir çevre ülkesi olan Türkiye'nin dış politikasında dezavantaj yaratırken merkez ülke konumunda olan Birleşik Devletler'in dış politikasında ise avantajlı bir duruma dönüşmektedir.³ Fakat Türkiye NATO üyeliğini Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi iki binli yıllarda da aktif bir şekilde kullanmıştır. Bu sebeple Amerikalılara kabul ettirilen askeri ve ekonomik öncelikler Türk dış politikası için bizzat önemli olmaktadır.⁴

Birleşik Devletler'in sunduğu yardım politikalarının bir dış politika aracına dönüşmesinde ise geçmişten itibaren bu çalışmaları titizlikle yürütmesi ve milli çıkar politikasını ön planda tutması etkili olmuştur. Öyle ki 15 Temmuz 1948'de oluşturulan 'Amerikan Komitesi Yardımları', Washington yönetimi tarafından bir devlet politikası şeklinde yürütölmeye başlamıştır. Bu dönemde Avrupa'nın yıkık ekonomisini düzeltmekle kendisine vazife edinen Birleşik Devletler, Türkiye'yi Avrupa'nın gıda ihtiyacını karşılayan ve Avrupa'ya kaynak sağlayan bir ülke olarak değerlendirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük bir sermaye sıkıntısı yaşayan Türkiye'nin Amerika'dan sağladığı kredi ve hibe yardımları dış sermayede gittikçe artan bir borçlanmaya neden olmuştur.⁵

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Birleşik Devletler'den alınan silah ve mühimmatlar başlangıçta Türk savunma sanayisine faydalı gibi gözükse de aslında içeriğinde savaş sonrası Amerika'nın elinde biriken silah fazlalığını yok etmesi ve bunu ticarete dökmesi yatmaktadır. Bu noktada Türkiye ise Washington yönetimi için önemli bir Pazar olarak görölmektedir. Bu

³ Çınar, 2018: 347.

⁴ Güvenç, 2015: 259.

⁵ Yıldız, 2017: 308.

durum bu tezde vurgulanmış olan Amerikan faydacılığının ortaya çıkmasında önem teşkil etmiştir.⁶

Dünyanın jandarmalığını üstlenen Birleşik Devletler Amerikan çıkarlarına hizmet edecek bir şekilde üçüncü dünya ülkelerinin besleyen ve koruyan bir misyon benimsemiş ve bu çerçevede tehdit politikaları yürütmüştür. 13 Mart 1964 de Lyndon Johnson'dan gelen tehditkâr mektup bu durumun açıklayıcı bir örneğini oluşturmaktadır. Bu dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonunda önemli bir rol oynayan Birleşik Devletler bu tutumundan vazgeçmiş, Türkiye'nin diğer NATO üyeleriyle eşit olmadığını kanıtlamıştır. Bir mektupla bütün dengeler değişmiş ve bu durumda Ankara Hükümeti uluslararası arenadaki yalnızlığını derinden hissetmiştir.

1974'den sonra değişim gösteren Türk savunma sanayisi 1980'de Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması'yla yeniden revize edilmiştir. Antlaşma ekonomik ve askeri yardım paketini içerse de Ankara yönetimi antlaşmadaki maddeler için Washington'a para ödemiştir. Ayrıca Türkiye'de bulunan İncirlik Hava Üssü, NATO eksenli kurulmuş bir Amerikan hâkimiyet alanına dönmüştür. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Amerika'dan almış olduğu Yabancı Askeri Satış Kredileri (Foreign Military Sales)⁷ ise 1980'de yerli sanayide çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında ise Türk-Amerikan askeri ve ekonomik ilişkileri Batı'nın "Yeni Dünya Düzeni" söylemi altında yeniden belirlenmiştir. Birleşik Devletler'in dünyaya karşı sorumluluğunun bir kez daha arttığı bu dönemde Türkiye, Amerikan yardımlarından yararlanmıştır. Bu durum Birleşik Devletler'in NATO kapsamlı askeri mekanizmasını güçlendirerek başat bir güç olmasını sağlamıştır. Birleşik Devletler öncülüğünde gelişim gösteren NATO ile Washington yönetimi, dünyanın birçok yerinde askeri operasyonlarına ivme kazandırmıştır.⁸ Bu durum Washington'ın sert güç uygulamalarını hızlandırmış Amerika-Irak Savaşı da bu duruma örnek teşkil etmiştir. Sert güç uygulamalarının ardından Birleşik Devletler düzen bozduğu ülke ekonomilerine canlandırmayı amaç edinmiştir. Bu çerçevede Washington yönetimi yumuşak güç unsurlarına bizzat değinmiş ekonomik kalkınma, istihdam gibi konulara değinerek üçüncü dünya ülkelerinin yanında olmayı bir amaç olarak benimsemiştir. Washington'ın bu misyonu ise kullandığı yumuşak güç unsurlarının arkasında sert güç müdahalelerinin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir.

Bir devletin yumuşak güç uygulamasıyla giriştiği ekonomik ve askeri yardımlar karşısında buna maruz kalan devletin ise kontrolsüz bir şekilde yardımları kabul etmesi

⁶ Dinçaslan, 2012: 142.

⁷ Seren, 2015: 20.

⁸ Oğuzlu, 2019: 3

kaçınılmaz bir durumdur. Türk- Amerikan askeri ve ekonomik ilişkileri de Washington'ın lehine olacak şekilde gelişme göstermiştir.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonunu tamamlaması için ideal bir adım olarak görülen Amerikan yardımları, ekonomi de olduğu kadar ulusal savunma sanayinin de Amerika'nın kontrolüne geçmesini sağlamaktadır. 2007'de ki savunma sanayi alanındaki satışlara bakıldığında elli iki Amerikan şirketi en çok satış yapan ülkelerden ilk yüzün içerisine girmiştir. 2007'deki Amerikan savunma sanayi harcamalarının tutarı 692 milyar dolar olup bu rakamın dünyadaki yüzdesel dağılımı ise yüzde 53 oranındadır. Bu sonuç yüz yıl önceden başlatılan Amerikan yardımları politikasının 21. yüzyılda da başarılı bir şekilde gerçekleştiğinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.⁹

2017 yılında Türkiye'nin Rusya'dan S-400 füzelerini alma girişimi ise Türk-Amerikan askeri ilişkilerini bir kez daha hassas bir noktaya getirmiştir. Türkiye'nin bu füzeleri almasının altında askeri ve ekonomik gerekçeler yatmaktadır. Birleşik Devletler'in F-35 Savaş uçağını Türkiye'ye satmaması üzerine gerginleşen ikili ilişkiler Türkiye'yi böyle bir tercihe itmiştir. Türkiye'nin savunma sanayisindeki bu tercih coğrafik ve stratejik konumunun getirdiği gereksinimden kaynaklanmaktadır. Washington yönetiminin ülkelerin kendisine olan bağımlılığının artmasına yönelik dış politika hedeflerini belirlemesi bu kapsamda çalışmada Amerikan çıkarlarının hangi noktada toplandığı ve Türk dış politikasında yarattığı Amerikan algısı derin bir şekilde incelenmiştir. Tezde iddia edilen silah satışı ve hibe yardımları dış politikada yumuşak güç unsurları olarak değerlendirilse de aslında bu araçları kullanan bir ülke için gelecekte başvuracağı sert güç unsurlarının zeminini hazırlamaktadır görüşü, bütün gerekçeleriyle birlikte ele alınıp değerlendirilmiştir. Tezin birinci bölümünde ortaya koyulan Birleşik Devletler tarafından verilen askeri ve ekonomik yardımlar, ülkeler örnekleriyle açıklanarak anlatılmıştır. Bu yardımların yumuşak güç unsuru altında sert güce hizmet ettiği bizzat vurgulanmıştır. Yumuşak güç etkisi altında yapılan yardımların gerçekte realist dış politika tutumuyla ilişkili olduğu, verilen örneklerle değerlendirilmiştir. Bu bölümde Birleşik Devletler'in dış politikada üçüncü dünya ülkelere yönelik ekonomik ve askeri yardımların önemine değinilmiştir. Diğer yandan yumuşak güç ve sert güç politika araçları tanımlanarak ülkelerin çıkar politikaları da ele alınmıştır. Bu bölümde çalışmanın ana temasını oluşturan Türkiye'ye karşı silah satışı ve Amerikan yardımlarının amacı, Washington yönetiminin dış politika tutumunu anlamak adına önemli görülüp incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Bab-1 Ali yönetiminin Birleşik Devletler'den silah satın almasının sebepleri ve iki ülke arasındaki silah ticaretinin Osmanlı döneminde ne şekilde

⁹ Kalyon, 2010: 16.

ilerlediği sorusu detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Çünkü Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ekonomik ve askeri yardımların neden ve nasıl ilerlediği sorularının cevaplarını 19. yüzyılda aramak gereklidir.¹⁰ Bab-ı Ali yönetiminde idari alanlarda başlayan otorite boşluğu devletin ekonomi olduğu kadar askeri alanlarına da yansımıştır. Bu durum ise ordunun savaşlarda karşılaştığı başarısızlığı daha da artırmıştır. Batı dünyası ise gün geçtikçe gelişen askeri teknolojisiyle İmparatorluğun gelenekselci silah ve mühimmatların çok üzerinde bir teknolojiye sahip olmaya başlamıştır.¹¹ Bu bölümde Türk-Amerikan ilişkilerinin askeri yardım boyutu tarihsel bir perspektifte incelenmiştir. Bu sebeple Osmanlı döneminde başlayan ikili ilişkilerin seyri analiz edilmiştir. Batı'dan temin edilen askeri mühimmat ve silahların Osmanlı ordusuna kattığı yenilikler anlatılarak diğer yandan Batı'nın gelişim gösteren askeri ve ekonomik gelişimi ve İmparatorluğun çöküşünü hızlandıran gelişmelere yer verilmiştir. Aynı zamanda Amerika'nın Osmanlı silah pazarı üzerindeki Alman tekeline kırmak istemesinin önemine değinilmiş ve Osmanlı Devleti üzerindeki rekabet unsurları ele alınmıştır. Bu sebeple Birleşik Devletler'in Osmanlı Devleti'yle kurduğu yakınlığa istinaden Cumhuriyet döneminde dış yardımlar kapsamı altında kendisine bağımlı bir devlet yaratmak istemesinin altında yatan siyasi, ekonomik ve askeri nedenler belirtilerek açıklanmıştır.¹²

Tezin son bölümünü oluşturan üçüncü bölümde ise Cumhuriyet dönemindeki Türk - Amerikan ilişkileri ele alınmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Truman Doktrini'yle başlayan Amerikan yardımlarından Türkiye'nin hangi şartlarda ve nasıl yararlandığı incelenmiş ve Batı tarafından gerçekleşen askeri ve ekonomik yardımların önemi anlatılmıştır. Türkiye'nin Birleşik Devletler için önemi anlatılarak bu kapsamda yabancı uzman raporlarının Türkiye'deki faaliyetlerine yer verilmiştir. Yabancı uzmanların Türkiye'ye ekonomik ve askeri dönüşümdeki etkisi¹³, Türkiye'nin Batı'ya entegre olma süreci ve dış unsurların Türk dış politikasında yarattığı etkiler artıları ve eksileriyle değerlendirilmiştir. Bu yardımların Türk dış politikasına etkileri çalışmanın ana temasını oluştururken bu etkiler, Osmanlı Dönemi'nden başlayıp günümüzdeki gelişmeler de dâhil edilerek analiz edilmiştir. Silah satışı ve hibe yardımlarının bir ülkenin küresel güç mücadelesindeki önemi, çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Sonuç olarak çalışmada ele alınmış olan silah satışı ve hibe yardımları konusu, dış politikada yumuşak güç unsurları olarak değerlendirilmiş olsa da bu yardımların, bu araçları kullanan bir ülke için gelecekte başvuracağı sert güç unsurlarına

¹⁰ Fişek ve Sander, 2007: 12.

¹¹ İlgürel, 1979: 308.

¹² Fişek ve Sander, 2007: 38.

¹³ Atasoy, 2019: 106.

zemin hazırladığı görüşü, Birleşik Devletler'in dış politika kararlarının anlaşılmasında yardımcı olmuş ve bu kararların Türk dış politikasını ne şekilde etkilediği analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKADA SERT GÜÇ VE YUMUŞAK GÜÇ UNSURU OLARAK EKONOMİK VE ASKERİ YARDIMLAR

Dış politikanın belirlenmesinde devletlerin genel özelliklerinin yanında uluslararası sistem faktörlerinin de etkili olması uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesince dış politikanın belirlenmesinde etkili olmaktadır.¹⁴

Uluslararası sistem faktörlerinden güç kavramı, devletlerin önemli ölçüde başvurdukları bir araç haline dönüşmüştür. Uluslararası İlişkilerde önemli bir yere sahip olan güç olgusu devletlerarası ilişkilerin ve ülkelerin gelecekteki tutum ve kararlarının daha iyi anlaşılması için de ciddi bir öneme sahiptir. Güç mekanizmasının devletlerin dış politikadaki tutum ve davranışlarını etkilemesi ise uluslararası sistemin işleyişini belirlemektedir.¹⁵

Bu sistemin işleyişinde dış yardımlar konusu devletlerin sık kullandıkları bir argüman haline dönüşmüştür. Bu çerçevede ekonomik ve askeri dış yardımların bir dış politika aracı haline nasıl geldiği önem arz etmektedir. Buna bağlı olarak dış politikanın devletler tarafından ne şekilde ve nasıl aktif hale geldiği konusunda bizzat önem taşımaktadır. Dünya milletleri iki büyük kanlı savaşa tanıklık etmiştir. Bu savaşın büyük sorumluluklarını omuzlarında hisseden toplumlar ise bütün zorluklara göğüs germek zorunda kalmıştır. Bu dönemde dış politika sorgulanabilir bir kavramdı. Öyle ki dış politika kavramının güç perspektifleri çerçevesince şekil alması ise savaş sonrası dönemde gerçekleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda alınmayan dersler İkinci Dünya Savaşı'nı beraberinde getirmiştir. Bu savaşında bıraktığı hasarlar devletlerarasındaki dış politikanın oluşumunu daha da hızlandırmıştır.¹⁶

Dış politikayı ortaya konulmuş spesifik amaçların sınırları belirli alanlarla çizilmiş toprak parçası unsurundan daha fazlası olarak devlet ve devlet dışı aktörlere karşı ulaşmasını hedeflemiş olarak tanımlayan Walter Carlsnaes, gelenekselci bir yorumda bulunmuştur. Dış politika tanımına daha içerikli bir yorum getiren Christopher Hill ise uluslararası ilişkiler disiplininde devletlerarası ilişkilerdeki diplomatik boyutun tamamını ayrı bir elin yürüttüğünü ifade ederek açıklamaktadır.¹⁷

Devletler egemenliklerini sürdürebilmek için sert güç veya yumuşak güç olgusu çerçevesince oluşan dış politika yöntemlerini hayata geçirmek isterler. Buradaki egemenlik

¹⁴ Kiraz, 2018: 55.

¹⁵ Demirel, 2019: 576.

¹⁶ Kürkçüoğlu, 1980: 310.

¹⁷ Steve, vd., 2016:2.

kavramı bir bölgede yahut ülkede ortaya çıkan güç boşluğunu doldurma ve oraya kendi varlığını empoze etme şeklidir. Ünlü sosyolog Zygmunt Bauman'a göre de egemenlik oluşan kargaşa ortamında ikame ederek aslında oluşan kargaşanın döngüsünü sürekli olarak devam ettirmektir. Devletler dış politikalarıyla bu kargaşada da güç modellerini uygulamaktadırlar. Bu durum özellikle modern ve teknolojik gelişimini yakalayan devletlerin yararına olmaktadır. Öyle ki yıkık bir düzeni yeniden inşa etmek, devlet için adından bahsettirecek refah seviyesini, gelişmişliği de beraberinde getirecektir. Gelişimini tamamlayan devlet aynı zamanda uyguladığı dış politikasıyla da ortaya çıkabilecek ve seçeceği sert veya yumuşak güç modelleriyle o boşluğu doldurabilecektir.¹⁸ Devletler bu dış politika kararlarını uygularken yürüttükleri algı da oldukça önemlidir. Örneğin Birinci Dünya Savaşı sonrasında savaşması beklenen İngiltere-ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)-ABD günümüzde müttefik olarak kaldıkları görülmektedir. Diğer yandan birbirine sınır olan iki ülkenin arasında belirli sıkıntılar yaşanırken ABD, Kanada'nın nükleer çalışmalarına herhangi bir tepki göstermezken, kendisinden kilometrelerce uzakta olan İran'ın nükleer programına karşı çıkmaktadır.¹⁹

Devletlerin bu tercihleri belirlemede birtakım dış politika araçları bulunmaktadır. Bu dış politika araçları bir devletin gerçekleştirdiği askeri ve ekonomik yardımların yasal gerekçesini oluşturarak o ülkenin dış politika oluşumuna destek vermektedir. Yukarıda verilen örnekte olduğu gibi şartlara göre değişkenlik gösteren devletlerin birbirleriyle olan münasebetleri ve politika biçimleri o devletin dış siyasetine yön veren bir dış politika tutumudur. 'Diplomasi' yöntemi de bu araçlardan biridir. Ülkeler uyguladıkları dış politikada diplomasi yöntemini aktif bir şekilde kullanmaktadırlar. Çünkü askeri, siyasi ve diğer birçok alanda gerçekleştirmek istedikleri hedefleri tutturmada diplomasi yöntemi önem taşımaktadır.

¹⁸ Balcı, 2011: 22. Uluslararası güç dengesi değişiklik göstermektedir. Devletlerin çıkarlarını maksimize etmek için öne sürdükleri güç politikaları tartışmalı bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Soğuk Savaş zamanında daha çok askeri yöntemlere dayalı güç politikaları günümüzde daha farklı anlamlara bürünmüştür. Bu nedenle güç politikaları uygulanırken güç dengesi göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda devletlerin sert ve yumuşak güç kullanımları önem arz etmektedir. Güç dengesi araştırmalarında dünya politikalarının merkezinde olan realist çizgi etrafında birleşen askeri politikalar zaman içinde yerini yumuşak güç politikalarına bırakabilmektedir. C.Layne'a göre devletler güçlerini dengeleme konusuna önem vermektedir. Çünkü devletler uluslararası sistemdeki konumlarını koruyabilmek adına her türlü güç yöntemine eğilim gösterebilmektedirler. Bu sebeple devletlerin uyguladığı güç modeli kadar güç dengesi de önem arz etmektedir. Güç dengesi realist çerçevede ilerleyen askeri güç odaklı geleneksel güç dengesi ve yumuşak güç araçlarıyla uygulanan modern güç dengesi olarak devletler tarafından tercih edilebilmektedir. Bu tercih ise devletin uluslararası platformdaki imajı ve çıkarlarıyla doğru oranda işlemektedir (Özlük, 2017: 228-229).

¹⁹ Ertoý, 2019: 19. Tarihte politikacıların karakter ve davranış şekilleri devletin dış politika kararlarında etkili olduğuna dair çok sayıda örnek vardır. Örneğin bu durumu daha iyi açıklamak gerekirse; Sovyet lideri Mikail Gorbaçov'un Glasnost ve Perestroika politikaları SSCB'yi iyileştirmeye amaç edinse de etkili olamamış ve SSCB'nin çöküşünü hızlandırmıştır. SSCB'ye bağlı devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmesiyle SSCB büyük bir alana yayıldığı coğrafyada güç kaybetmiştir Bunun yansıması bu dönemde iki Almanya'nın birleştirilmesine Sovyetlerin bir tepki göstermemesi Soğuk Savaş mücadelesinde ki SSCB'nin etkinliğini gittikçe azaltmıştır. Bu gelişmeler yapısalcı realizmi savunan Waltz tarafından incelendiğinde birey ve devlet ikilemi arasında kalan olgular yapısalcı realizmi açıklayacağı unsurların dışında kalmaktadır (Kiraz, 2018: 420).

Ülkelerarası en ufak olumsuz bir izlenimde diplomasi yöntemi devreye girmektedir. Özellikle olumsuz münasebetlerin söz konusu olduğu durumlarda diplomasinin işlevi kendini göstermektedir. Bir konuda anlaşamayan iki ülkenin arasındaki anlaşmazlıkta diplomasi ülkelerarası köprü işlevini yerine getirerek ilişkilerdeki hassasiyeti diplomatlar aracılığıyla barışçıl yolla korumaktadır.²⁰

19. dokuzuncu yüzyılda bir devletin başarılı ve prestijli olmasının yolu savaşları kazanmaktan geçiyordu. Lakin günümüz dünyasında savaş tekniği geride kalmış ve gelişmiş ülkeler tarafından da eski, kaba, yobaz, insanların öldüğü bir model olarak nitelendirilmektedir. Günümüzde devletlerle olan ilişkilerinde saldırgan bir tutum izleyen ülkelere karşı bir güvensizlik duyulmaktadır. Çünkü savaş tekniği yerini askeri, ekonomik ve ticari ilişkilere bırakarak geride kalmıştır. Dünyada yaşayan milletlerin birbirleriyle olan ilişkisi kuvvetlendiğinde ve dünyanın bir köy haline gelmesiyle insanlar arası bağın daha da artması diplomasiyi vazgeçilmez bir faktör olarak göstermektedir. Bu nedenle diplomasi ülkeler arasında her daim yerini ve önemini koruyan bir yöntem olmuştur.²¹

Toplumda istenilen bir düşünceyi kabul ettirme anlamını taşıyan propaganda da geçmişte bir çok millet tarafından kullanıldığı gibi devletler tarafından da diplomatik ilişkilerde kullanılan bir argüman haline gelmiştir. Devletlerin propagandayı diplomatlar aracılığıyla uygulamaya koymasıyla ve yeni uluslararası sistemde karşı tarafı ikna etme yönteminin kullanılması ile propaganda, yeni bir dış politika aracı olmuştur. Aynı zamanda yukarda bahsedilen diplomasiye yeni bir yöntem olarak geliştirilmiştir. Propagandanın gelişmesinde ve ilerlemesinde dünyada yaşanan teknolojik gelişmelerinde önemi büyüktür. Özellikle sosyal medya üzerinden (twitter, facebook, instagram, vb.) yapılan propaganda örnekleri hem görsel olarak zenginleştirilmekte hem de okuyucunun ilgisini daha da fazla çekmektedir. Günümüzde daha yumuşak bir kılıfta görülen propaganda savaş dönemlerinde de toplumda asker toplamak için halka savaşın gerekliliğini anlatılarak ve asker alımına dair afişler reklam ve film afişlerine benzetilerek uygulanmıştır. Böylece propagandanın amacı hedeflenen düşüncenin karşı tarafa cazibeli bir şekilde aktarılmasını sağlamak olmuştur.²²

Ülkeler propagandayı aktif bir şekilde kullanmak için kendi bünyelerinde propagandaya dair çeşitli yapılar oluşturmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra

²⁰ Daban, 2017: 23. Diplomasi tarih boyunca çeşitli evrelerden geçmiştir. 17. ve 18. yüzyıllarda diplomasi devletlerin güç ve çıkar elde etmeleri için çeşitli hile ve entrikalara dayalı diplomatik yöntemler üretmesinden geçmekteydi. Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam eden bu süreç eski diplomasi olarak adlandırılırken, savaş sonrasında Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'un öne sürdüğü 'açık diplomasi' kavramı ile diplomasi farklı bir evreye bürünmüştür. Artık devletler güç kazanımı elde etmek yerine barışçıl ilişkileri geliştirebilmek adına ticari, kültürel ve ekonomik anlaşmaları ön planda tutan bir diplomasi tekniğini benimsemişlerdir. Bu nedenle diplomasinin amacı farklılık göstermiştir (Tuncer, 1982:253).

²¹ Tuncer, 1982: 251.

²² Çetin, 2014: 254.

etkili bir şekilde kullanılan propaganda da halkın aydınlanması için basın araçları önemli yer tutmuştur. Çok sayıda yayın kuruluşu siyasilerin kendilerine uygun fikirlerini yaymak ve etkilemek için propagandayı aktif bir şekilde kullanmıştır.²³

Propaganda kavramı 19. yüzyıldan itibaren liberal yaklaşımla bütünleşerek birey ve toplum üzerinde odaklanmıştır. Özellikle popüler basının Batı Avrupa ve Amerika'da yaygınlaşması liberal çevrelerdeki siyasal propagandanın oluşumunu hızlandırmıştır.²⁴

Propaganda yönteminin sıklıkla kullanıldığı ülkelerden biri de ABD'dir. 18. yüzyıldan itibaren milliyetçilik kavramının yaygınlaşmasıyla propaganda yöntemi, Birleşik Devletler ve Avrupa kıtasında aktif bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Bab-ı Ali yönetimine bağlı devletlere karşı yapılan propaganda girişimi ise Osmanlı yönetiminin merkezi gücünü zayıflatmış ve bu devletleri Osmanlı'ya karşı isyana sürüklemiştir. Birleşik Devletler ise İngiliz hâkimiyetinden kurutulmak için propagandayı etkin bir şekilde kullanarak özgürlüğüne ulaşmıştır. Propaganda faaliyetlerine önem veren ABD için günümüzde 10 bin çalışan personelle 'Enformasyon Dairesi' (United States Information Agency; USIA) propaganda faaliyetlerine hız kesmeden devam etmektedir.²⁵

Emperyalist idealarını gerçekleştirmek isteyen ABD'de savaş propagandası vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Özellikle ABD-İspanya Savaşı'nda Washington yönetimi, Amerikan savaş gemisi 'Maine'nin havaya uçurulmasını öne sürmüş ve İspanya'ya savaş açmıştır. Vietnam Savaşı'nda da ABD, 1964 yılında Tonkin Körfezi'nde Amerikan askerine yapılan saldırı gerekçesiyle Vietnam'a saldırı düzenlemiştir. Dönemin başkanı Johnson ise bu olayı gerekçe göstererek Vietnam Savaşı'nın kaçınılmaz olduğunu öne sürmüştür. 2000'li yıllarda oğul Bush tarafından ortaya atılan yeni dünya düzeninde terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele etmeyi hedefleyen ABD, bu gerekçeyle de Afganistan ve Irak'a yaptığı saldırılarla bu durumu meşrulaştırmıştır. Hükümet ile bir bütünlük sağlayan medya ise Irak'a saldırı konusunda kamuoyunu kendi çıkarları doğrultusunda haberdar etmiştir.²⁶

Soğuk Savaşın sona erip iki kutuplu dünya sistemin yıkılmasıyla uluslararası arenada galip sıfatı ve etkin gücü ile yerini alan ABD, 1990 sonra kurulan yeni dünya düzeninde 'demokrasi' söylemine vurgu yaparak altını çizmiştir. İnsan hakları, liberalizm, özgürlük, demokrasi gibi kavramlarla zenginleşen ABD ulaşmak istediği hedefleri bu ilkeler doğrultusunda propaganda haline getirmiştir. Medya ve kitle iletişim araçlarını propaganda amacıyla aktif bir şekilde kullanılması sonucu ise 1983 yılında Ulusal Demokrasi Vakfı

²³ Özer, 2019: 17.

²⁴ Atabek, 2003: 6-7.

²⁵ Erkiş ve Summak, 2011: 297.

²⁶ Erkiş ve Summak, 2011: .254.

kurulmuştur. Demokrasi taraftarı kuruluşları desteklemek amacıyla kurulan bu vakıf demokrasi ve bu anlamı taşıyan sözcükleri kullanarak etkili bir propaganda aracı oluşturmuştur.²⁷

Batı dünyasının dilinden düşürmediği ‘demokrasi’ kavramı Batılı ülkelerin üçüncü dünya ülkelerine uyguladıkları politika girişimlerinin temelini oluşturmuştur. Diktatör rejimlerdeki insan haklarının ihlali ve ekonominin kötü amaçlı kullanılması bunlarla mücadele etmeyi ve demokrasi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Batı dünyasına göre milletlerarası güvenliğin sağlanması demokrasi, insan hakları, serbest piyasa ekonomisi şartlarından geçmektedir. ABD’nin dikta rejimlere karşı hayata geçirdiği propaganda girişimleri bunu açıkça göstermektedir. Saddam Hüseyin, Fidel Castro ve Milosovic gibi Amerikan karşıtlarına uygulanan güçlü propagandalar sonucu Birleşik Devletler, istediğini elde etmiştir. Yeni dünya düzeninin bu güçlü söylemleri Amerikan propagandasının vazgeçilmez unsurları olmuştur.²⁸

Amerikan toplumunda ve kültüründe etkili bir kavram olan demokrasi, Amerikan dış politikasında önemli bir yere sahiptir. Lakin ABD’nin Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya politikalarında ki demokrasi çağrısı ABD’nin savaş ve düzeni yapılandırma sorununun gerekçelerini oluşturmaktadır. Muhafazakârlığın da önemli olduğu herkesin özgürce dinini yaşayabilme anlamını taşıyan bu kavramla ABD, Ortadoğu’daki mezhep savaşlarında da demokrasisi eksik ülkelere demokrasi dağıttığını savunarak demokrasiyi etkili bir propaganda aracına dönüştürmüştür.²⁹

Amerikan dış politikasında propaganda yöntemi oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında giderek yayılmaya başlayan komünizm tehlikesi için yapılan propagandalar, Washington hükümeti tarafından aktif bir şekilde yürütülmüştür. Öyle ki medya iletişim araçlarıyla insanların algısını değiştirmeyi hedefleyen aktörler, komünizm gerekçesiyle basın organları üzerinde ciddi bir dikta kurmuşlardır. komünizmle yakınlık içerisinde bulunan herhangi yazar, yorumcu vb. kişiler toplum tarafından dışlanmış ve toplumda bir itibar görmemiştir. Bu sebeple Birleşik Devletler’in bu

²⁷ Snow, 2018: 11.

²⁸ Uwalaka, 2010: 33. Batı’nın üçüncü dünya devletlerine karşı olan propagandasına karşılık Amerika’ya karşı yürütülen de ciddi propaganda yöntemleri bulunmaktadır. Özellikle Castro rejimi ve Amerikan yönetimleri arasında geçen propaganda savaşı oldukça önemlidir. Birleşik Devletlere karşı düşmanca ve nefret kavramlarıyla hareket eden Castro Küba’sı, ABD’ye karşı olan ülkelerle işbirliği içerisine girmiş ve Amerikan karşıtlığı propagandalarına hızlı bir şekilde devam etmiştir. 1979’da Bağılantısızlar Zirvesi’nin başını çeken Castro, 2006 yılındaki zirvede Küba’nın Amerikan baskılarına karşı ayakta durduğunun altını çizmiş Vladimir Putin ise Amerika’ya karşı Küba’nın yanında olduklarını dile getirmiştir. Böylece propagandanın içeriği devlet başkanları aracılığıyla kamuoyunu Amerika’nın Küba’yı işgal etmesine yönelik ikna etmesi anlamını taşımıştır. Zirveye katılan ülke başkanları Küba’nın lehine söylemler ifade ederek Amerikan karşıtlığını propagandaya dönüştürmüşlerdir. (Gültekin ve Köker, 2007: 241).

²⁹ Snow, 2018: 11.

dönemde kendi çıkarları çerçevesince komünizm propagandasını etkili bir şekle kullandığı görülmüştür.³⁰

Propagandanın içeriğinde baskı gruplarının da rolü yadsınamaz. Bir ülkenin iç ve dış politikasında baskı grupları önemli rol oynar. Özellikle ABD gibi gelişmiş ülkelerde baskı gruplarının faaliyetleri kurumlar aracılığıyla işlemektedir. Bu gruplar isteklerini kabul ettirebilmek için çeşitli propagandalar kullanmaktadırlar. Propaganda baskı gruplarının sesini duyurabilmelerinde etkili bir iletişim aracıdır. Baskı grupları isteklerini kabul ettirebilmek için çeşitli yöntemler kullanmaktadırlar. ABD ve İngiltere gibi ülkelerde baskı gruplar genellikle devletle aynı işbirliği içinde hareket etmektedir. Fakat gelişmemiş ve ekonomisi zayıf ülkelerde baskı grupları politikacıların tersine bir yol benimseyerek onlara karşıt düşünce ile hareket etmektedir. ABD’de de baskı grupları siyasal partileri etkileme yoluna giderek etkinliklerini arttırmak istemektedir. Böylece oluşan propaganda yöntemiyle de ABD’nin çıkarları doğrultusunda izlediği askeri politikalar meşru hale gelmektedir.³¹ Irak Krizi bu konuya güzel bir örnek oluşturmaktadır. Amerika Irak’a karşı düzenlediği operasyonda bütün Batılı kaynakları Amerika’nın lehine olacak şekilde kullanmıştır. Bu nedenle kitle iletişim araçlarının aktif bir şekilde kullanıldığı Irak Savaşı’nda baskı grupları medya üzerinde baskı kurmuş bu sebeple insanlar doğru bilgiye ulaşmakta zorlanmıştır.³²

Görüldüğü üzere devletlerin uluslararası arenada söz sahibi olabilmeleri için yürüttükleri propagandalar siyasal hayatta oldukça etkili olmaktadır. Amacı kitlelerin ve toplumun düşünce yapısına girebilmek olan propaganda kavramı, kitlelerin düşünce yapısını etkilemesi için önemli bir yumuşak güç unsuru olmuştur.³³

Devletlerin kullandığı dış politika araçlarından bir diğeri de hukuki yöntemlerdir. Siyaset ve hukuk birbiriyle bağlantılı iki temel bilimdir. Devletlerarası kullanılan siyaset şekilleri uluslararası hukuktaki değişiminin esasını oluşturmaktadır. Liderlerin uyguladıkları politikaları anlayabilmek için benimsedikleri hukuki yöntemlerin anlaşılması gerekmektedir. Güç mekanizması uluslararası politikanın temelini oluşturmaktadır. Lakin hukuk kavramında temel olan güç mekanizması adalettir. Uluslararası hukuk zorba yöntemler yerine adaletli,

³⁰ Özer, 2019: 29. Propagandayı etkin bir şekilde kullanabilmek için önemli basın araçlarından biri de televizyon ve sinemadır. Türkiye de bu propagandanın işlevine en çok maruz kalan ülkelerden biri olmuştur. Öyle ki İngiliz ve Amerikan ortak yapımı olan “Gece yarısı Expressi”i filmi Türkiye’ye karşı küçük düşürücü bir profil sergilemiştir. Bu sebeple devletlerin politik çıkarlarına uygun politikaların yürütülmesi iletişim araçlarını bu konuda önemli kılmıştır. (Gültekin ve Köker, 2007: 248).

³¹ Bianchi, 1984:3.

³² Erkiş ve Summak, 2011: 298-299.

³³ Gültekin ve Köker, 2007: 249.

güvenilir, anlaşılır hukuk yollarını benimsemektedir. Ülkeler ise başvurdukları uluslararası hukuk yöntemleriyle dış politikalarını harmanlamaktadır.³⁴

Ülkeler uluslararası politikalarını belirlerken öncelikle kendi iç hukuklarını dikkate alarak hareket etmektedirler. Ülkeler dış politika ihracat etme konusunda ilk olarak milli hukuk kurallarını göz önünde bulundurarak buna göre bir dış politika ortaya koymaktadırlar. Devletlerin ülke içi belirledikleri iç hukuk kuralları dış politikalarını belirleme konusunda iç ve dış politika arasındaki dengeyi oluşturmaktadır. Devletlerin uygulayacağı dış politika kurallarının uygunluğu konusunda devletler iç politika kurallarını dikkate alarak karar vermektedirler. Dış politikada baskı ve şiddet yollarına başvurmak isteyen bir devlet ise iç politikadaki uyguladığı hukuk yöntemine paralel bir şekilde hareketle özel şartlar koyabilmektedir.³⁵

Hukuk ve politika arasında yadsınamaz bir ilişki mevcuttur. Adalet, eşitlik ve özgürlük normlarından beslenen hukuk kavramında toplumun ortak aklı çok önemlidir. Aynı şekilde çoğunluğun iradesi olarak temsil edilen politika kavramında da toplumun ortak kararı önemini korumaktadır. Realist bir kuramcı olan Machiavelli'ye göre devletin kontrolünü elinde bulunduran kişi, hukuk normlarını bir araç olarak kullanmaktadır. Bu konuda politika ve hukuk arasındaki dengeye bakıldığında ise politika hukuka göre daha üst düzeyde yer almaktadır. Bu düşünceye göre hukuk, politikacılar tarafından kendi idealarını meşrulaştırmak için kullanılan bir araçtır. Burada iktidar, hukuk ve politika arasındaki temel yapıya konumlandırılarak hukuku kendi kurallarına göre hayata geçirmektedir. Hukuk kurallarının günümüz politik şartlarla nasıl bağlantı kurulacağına dair adımlar hukuk politikasını oluşturmaktadır. Hukuk politikası içerisinde devletin ekonomi politikaları, gelir ve gider pusulası, çalışma yaşamında atılan adımlar, eğitim, kültür alanındaki gelişmeler birbiriyle bağlantılıdır. Bu sebeptendir ki bir ülkenin hukuk normları ile politikası birbiriyle bağlantılı olarak işlemektedir. Siyasal düzendeki herhangi bir gelişme hukuk düzenindeki sistemi de etkilemektedir. Siyasal iktidar, hukuku kendi ideolojileri çerçevesinde yorumlayabilmektedir. Hukuka yorumlanan bu tanımlar ise iktidardaki kişinin egemenliğini devam ettirebilme konusunda destek sağlamaktadır.³⁶

³⁴ Fert, 2017: 52.

³⁵ Pazarcı, 2008: 120.

³⁶ Mızrak ve Temiz, 2009: 82. Özellikle siyasette belirli menfaatleri güden çıkar grupları karşısında hukuk, önemli rol oynamaktadır. Bu çıkar gruplarının istekleri toplumun gereksinimleri ön plana sürülerek meşrulaştırılmak istenmektedir. Böylece toplumun yararını öne süren bu çıkar grupları siyasette de aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Sistemin getirdiği şartlar nedeniyle politik, ekonomik ve kültürel çıkar gruplarının arasında bir araca dönüşen hukuk adalet temsilinden de uzaklaşmaktadır. Bu sebeple politikada gerçekleşen her yenilik aslında hukuk platformunu da derinden etkilemektedir. (Akman, 2012: 1283).

Bu açıdan hukuk ve egemenlik kavramları tam olan bir ülke için dış yardımlar konusu önem teşkil etmektedir. Çünkü dış yardımlar, yardımı gerçekleştiren ülke için de bir prestij kazandırmaktadır. Öyle ki devletlerin kullandığı dış politika araçları ülkenin ekonomik gücündeki kaderi belirlediği gibi askeri güç anlamında da o ülkeye bir meşruluk kazandırmaktadır. Bu sebeple devletler hukuk, demokrasi ve egemenlik gibi dış politika argümanlarını kullanarak askeri ve ekonomik anlamda bir güç manevrası yaratmak istemektedir. Bu güç unsurunun içeriği ise ülkelerin dış politika kararlarına göre belirlenmektedir. Bu çerçevede dış politikayla bağlantılı olarak gelişen dış yardımlar konusu bir ülkenin uygulamaya koyduğu dış politika sürecinin şekillenmesine katkı sağlamaktadır.³⁷

1.1. Ekonomik Yardımlar

Ülkelerin ekonomik veya askeri olarak uygulamaya koyduğu dış yardım politikaları yardımı yapacakları ülkeye ekonomik anlamda bir dayanak oluşturma şeklinde açıklanabilir. Yapılan yardımların içeriği farklılık gösterebilmektedir. Yardımın şekli para, mal ve teknik uzmanlığın geliştirilmesi yönünde teknolojinin transfer edilmesi şeklinde olabilir. Yardımın içeriği iki bloklu ülke grupları veya birçok ülkenin bulunduğu çok bloklu ülkeler tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Ülkelerin uyguladıkları ekonomik destek politikalarının amacı insani sebeplerden olabileceği gibi dış politika hedeflerini gerçekleştirme amaçlı da olabilir. Başlangıçta yapılan yardımların yüzü insani boyutlarla olacağı şeklinde gözükse de içeriği farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Özellikle devletlerin dış politika kararlarında kendi çıkarlarına göre hareket etme istekleri dış yardımın amacını farklı kılmaktadır. Dış politika hedeflerinde istikrarlı olan ülkeler, yardımda bulundukları ülkelerin yaşadığı tehditlere karşı güvenliklerini sağlamaya çalışırlar. Bunu yaparken de karşı tarafa askeri ve ekonomik yardımda bulunurlar. Maddi kaynak aktarımının önemli olduğu bu hususta bağış şeklinde gerçekleşen yardım konuları 19. yüzyılda başlamıştır.³⁸

1929'da yaşanan büyük ekonomik krizde dünya büyük bir buhran yaşayarak borsa ve şirketler çökmüştür. Bu büyük ekonomik krizde insanlar alışverişlerini para bulamadıkları için takas yoluyla gerçekleştirmişlerdir. Latin Amerika ülkeleri de bu krizde ekonomik ticaret hacmi küçülerek ekonomileri dibe çökmüştür. Düzeni yeniden tesis etme ve yeniden yapılanma için uygulanacak olan dış yardım programı politik düzene bu şekilde girmiştir. Kalkınma yardım politikaları birer sosyal girişim uygulamaları gibide görünmektedir. Özellikle emperyal devletler için sıklıkla kullanılan bu terim yardımda bulunma adına önemli

³⁷ Arslan ve Kiper, 2015: 16.

³⁸ Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), 2006.

bir argümandır.³⁹ Özellikle bu dönemde savaşın getirdiği belirli sorumluluklar ve ülkelerin savaş karşısındaki silahlanma politikaları ve bunun sonucunda güvenliğe karşı harcadıkları meblağlar dünya krizinin nedenleri arasındadır. Ülkelerin silah üretimini arttırmaları bu dönemdeki arz miktarını arttırmış ve buna karşı talep az olunca dengesizlik meydana gelmiştir. Kapitalizm ise bu krizlerle birlikte kendini yenileme fırsatı bulmuş, Cumhuriyet Gazetesi yazarı Alaettin Cemil ise 1929 Krizi'ni yıkıcı olmasından çok Batılı kaynaklar için yapıcı olarak değerlendirmiştir.⁴⁰ 1929 Krizi'ni aşmak için müdahale kavramını öne süren Keynesyen, bu kavramı 1929 buhranında yeniden formüle etmiştir. Yeniden formüle edilmesiyle bu kavram az gelişmiş ülkelere yardım programını içeren bir 'dış yardım' programı olarak ortaya çıkmıştır. Böylece dış yardım programı kapitalist sistemin savunucusu olan Birleşik Devletler için de meşru hale getirilerek uygulamaya koyulmuştur.⁴¹

Bu durumun sonucunda ise devletler arasında bir bağımlılık ilişkisi ortaya çıkmıştır. Öyle ki çevre ülkeler merkez ülkeden aldıkları yardım karşılığında ekonomik ve politik anlamda merkez ülkeye bağımlı hale gelmektedir. Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Washington destekli Marshall Yardımı ekonomik anlamda Amerika'dan destek görmüş fakat diğer yandan teknolojik anlamda Amerika'ya bağımlı hale gelmiştir.⁴² Hatta Ferit Melen bu konuyla ilgili şu beyanda bulunmuştur:

“Yardımlı almakla da bitmez. Yardım almak aynı zamanda bir bağımlılık yaratıyor. Yani silah bakımından başka memlekete bağımlı hale gelmek, bir defa o memleketin dış politikasını, milli politikasını yürütmesine imkân vermez. Silah bakımından dışa bağımlı olduktan sonra, daima boynunuz eğiktir, size verdikleri silah kadar konuşursunuz, bu bir unsurdur.”⁴³

Amerika için bu bağımlılığın temelinde sermayecilerin istediği alanda yatırım yapabilmesi ve elindeki kaynakların dünya pazarlarına ulaşması adına kapitalizmin gelişimi önemli olmuştur. ABD Türkiye ve Yunanistan'a bu ekonomik yardımları yaparken belirli şartları da ön planda tutmuştur. Çünkü iki ülke Washington için çok kritikti. Yunanistan'daki sol hükümetin yükselişe geçmesi, Türkiye'nin de Batı için kilit bir aktör olarak Ortadoğu'daki güvenliği sağlaması adına oldukça önemliydi. Bu sebeptendir ki ülkeler yardım yaptıkları

³⁹ Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), 2006. Bu dönemde Avrupa ve Amerika'daki endüstriyel sanayi üretimin artması sonucunda talep miktarının az oluşu dünyayı 1929 ekonomik buhrana sürüklemiştir. 1929 krizi sonucunda sanayi ve finansal sektör aynı aşamalı işlediği için finansal sektörde büyük bir darbe almıştır. Arz ve talep oranının paralel bir şekilde dengelenmesi gerekirken talebin düşük olması, bu krizin başlıca nedenini oluşturmuştur. Bu sebeple bozulan piyasa ekonomilerine karşı Batı'nın yardım politikaları anlam kazanmıştır. (Yavuz, 2010: 4).

⁴⁰ Turhan, 2007: 84-85.

⁴¹ Tören, 2008: 15.

⁴² Çınar, 2018: 330.

⁴³ Kalyon, 2010: 18.

Ülkelerin ekonomik uygulamalarla kalkınmalarını desteklerken diğerk bir yandan bölgedeki nüfuzunu arttırma ve kendi ideolojilerini benimsetme çabasına girmişlerdir.⁴⁴

ABD’de yardım kampanyalarının temeli Harry Truman tarafından denizaşırı ülkelere yapılacak olan yardım programında ifade edilmiştir. 1949 yılında gerçekleşen bu programda ekonomisi kötü ülkelere yapılacak bu yardım, birtakım eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Öyle ki yardım programını sömürgeci devletlerin çıkarına hizmet eden bir yaklaşım olarak da görenler olmuştur. Soğuk Savaş döneminde tarafların iki bloktan oluşması da birçok avantaj sağlamıştır. Dünyayı bu iki bloğun yönetme yarişında ABD ve SSCB, emperyal çıkarlarını gerçekleştirmek için çeşitli yardım programları oluşturmuşlardır. Oysaki bu yardımların içeriğinin ekonomisi düşük ülkeleri kalkındırmak amaçlı olmasından ziyade kendi ideolojilerini yayma ve kendi stratejik hedeflerine hizmet etmesi her daim tartışma konusu olmuştur.⁴⁵

Ekonomisi zayıf ülkelere yönelik yardım içeriğini açıklayan Harry S. Truman, başkanlık konuşmasında ekonomik yardımın altında yatan nedenleri belirtmiştir. Öyle ki Başkan Truman fakir lkeleri Batılı zengin ülkelere göre sadece yararlanılacak ülkeler olarak değil, doğu ve batı ekonomilerinin mücadele içine girdiği Soğuk Savaş döneminde kapitalizm ve demokrasi adına destekleri sağlanacak birer müttefik olarak görmek istemiştir.⁴⁶

Bu durum biraz daha ayrıntılı ele alındığında İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Washington yönetiminin yardım konusunda istekli olmasının temel sebeplerinden biri Doğu Bloğu’nda yaşanan komünizm tehdididir. Truman yönetimi fakir ülkelerden sağlanan desteğin neticesinde ise karşısında güçlü bir Avrupa görmek istiyordu. İkinci Dünya Savaşı’ndan etkilenen Avrupalı devletler için bu yardım ekonomilerinin gelişmesinde, ülke ihracatının gelişiminde ve tekrar üretim yapabilme konusunda büyük bir öncülük sağlamıştır. ABD öncülüğünde gelişen bu yardımın Avrupa lkelerinde sağladığı fayda yadsınamazdır.

⁴⁴ Kalyon, 2010: .36.

⁴⁵ Karagöz, 2010:2. Washington hükümetinin 1945-1960 yılları arası dönemde gerçekleştirdiği yardımların tutarı 75 milyon dolardır. 75 milyon doların 35 milyar doları Avrupa lkeleri için harcanmışken, 20 milyar dolar ise gelişmemiş ülkelerin ekonomileri için ayrılmıştır. 1955-1960 arası dönemde ise bu rakam 7 milyar dolar şeklinde gereklemişken SSCB ise 3 milyar dolar harcamıştır. Tutarlar konusunda SSCB’ye göre daha iyi bir pozisyon sergileyen Washington hükümeti, bu nedenle dış yardım programına ciddi bir önem vermiştir. Öyle ki komünizm karşısında Amerikan yardımlarıyla kalkınan güçlü bir Avrupa ekonomisi, Amerikan mallarının dünyaya yayılması konusunda önemli bir adım oluşturmuştur. Bu sayede Amerikan ürünlerine bağlılık artacak ve Washington hükümeti komünizm karşısında kendine minnettar olan fakir ülkeler yetiştirecekti. Fakat ekonomik yapılanmaları zayıf ülkeler, 1961 yılında 4 milyar dolara yakın bir yardım almakla birlikte bu tutarın 3.5 milyar dolara yakınıni geri vermişlerdir. Bu tutar incelendiğinde ise ülkeler aldıkları yaklaşık 4 milyar dolar yardımın borç ve faizlerle 3.5 milyar dolarını geri ödemişlerdir. Fakat bu geri iade edilen tutar gelişmemiş ülkelerin yıllık toplam üretiminin yüzde 13’ne bedeldir. Sonuç olarak ise gelişmemiş ülkelerin borçları 1955-1961 yılları arası dönemde iki katına çıkmıştır. Böylece Batı yönetimi ülkeleri ekonomik alanda kalkındırma gibi nedenlerle aslında bu ülkelerin daha da gerilemelerini hızlandırmıştır. Dolayısıyla borç batağına saplanan bu ülkeler, dış yardım girdabının derinliklerine sürüklenmiştir. (Bilge, 1965: 447).

⁴⁶ Görgülü, 2016: 1294.

ABD'nin bu yardıma bu derece önem vermesi Doğu Bloğu'na karşı güçlü bir Batı ittifakı kurmasından kaynaklanmaktadır. Ayakları üzerinde duran ve üretim yapabilen bir Avrupa demek Doğu'ya karşı güçlü bir profil oluşturmak demektir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında da ABD ve Marshall Planı bu konunun anlamlı bir örneğini oluşturmuştur.⁴⁷

Bu yardım politikaları Marshall Planı'ndan sonrada etkinliğini sürdürerek yirmi birinci yüzyılda da devletlerin uyguladıkları dış politikada etkili bir şekilde kullanılmıştır. Devletler ekonomik yardımda bulundukları ülkelerde siyasi, askeri ve ticari işbirliği içine girmek istemektedirler. Yardım alan ülkenin alt yapısını güçlendirmek amaçlı olan bu yardımda temel hedef karşı ülkeye yapılan yardımla birlikte o ülkenin ekonomik alt yapısını güçlendirerek kendine olan bağıllığını arttırmaktır. Bu konuda ülke olarak Çin örneği verilebilir. Çin küresel rekabette ABD'yle rekabet edecek bir konuma gelmiştir. Öyle ki Çin'in özellikle Afrika ülkelerine yaptığı yardımlarda da anlaşılabacağı üzere kendisine bağımlı hale gelmesini istemektedir. Devletlerin uyguladıkları ekonomi politikalarının temelinde karşı tarafı kendine bağımlı hale getirmenin yanında o ülkede nüfusunun yaygınlaşmasını sağlamak yatmaktadır.⁴⁸

Bir dış yardım aracı olarak görülen ekonomik yardımların etkili olup olmadığı da oldukça önemlidir. Bu duruma örnek olarak Afrika ülkeleri verilebilir. Ülkelere yapılan ekonomik yardımlar istenilen faydayı sağladı mı sorusu tartışmalara yol açmıştır. Afrika'ya 1960-1977 yılları arasında 500 milyar dolardan fazla yardım yapılmıştır. Öyle ki bu yardım dört kere Marshall Planı'nın gerçekleştirilmesiyle aynı tutardadır. Böylece Afrika'nın dış yardımlarla Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) oranı yüzde 5'ten yüzde 18'e yükselmiştir. Gerçekleşen bu yardımların etkisine paralel olarak Gana ve Uganda'nın milli gelir çizelgesinin yarısından fazlasını bu yardımlar oluşturmaktadır. Dış yardımlarla bütçesi artan bu Afrika ülkeleri böylece daha da fazla dışarıya bağımlı hale gelmektedirler. Fakat ekonomik yardımlar olmadan da Afrika ülke ekonomilerinin ne şekilde ilerlediği belirsiz olacaktır. Öncelikle kötü bir siyaset izleyen Afrika ülkelerine yapılan ekonomik yardımların ülke

⁴⁷ Arslan ve Kiper, 2015: 12. Birleşik Devletler'in güçlü bir Avrupa ekonomisi görmek istemesi 'Güçlü İtiş Kuramı'yla doğrudan orantılı olmuştur. Rosenstein Rodan tarafından geliştirilen bu kavram, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Orta ve Doğu Avrupa Devletleri'ni kalkındırmak amaçlı ortaya çıkan bir modeldir. Rodan bu kuramda bu ülkelerin kalkınmasının sanayileşmekten geçtiğini öne sürmüştür. Kalkınmak için dış yardımların uygulamaya koyulması gerektiği görüşüne dayanan modele göre bu yardımların, dönemsel şekilde artırılmasına yönelik çıkarımları mevcuttur. (Koç, 2016: 147).

⁴⁸ Tüfekçi, 2016: 116. Çin'in 2010-2012 arası dönemde Afrika yardımlarına bakıldığında 1110 adet RKY projesi fonlandığı görülmüştür. 51 Afrika ülkesine yardımda bulunan Çin'in gerçekleştirdiği yardımın içeriğinin yüzde 45'i ekonomiye, yüzde 28'i ise sosyal ve kamu alt yapısına ayrılmıştır. Fakat Çin'in bu girişimleri depolama, sanayi, ulaşım alanlarında ilerleme kaydederken, sağlık ve eğitim alanında çok fazla bir gelişme görülebilmiştir. Dış yardım uygulamasında Çin Halk Cumhuriyeti, Birleşik Devletler gibi birtakım siyasal koşullar öne sürmemekte ve bu sebeple ülkeler tarafından ABD'ye göre daha çok tercih edilmiştir. Fakat bütün bu koşullara rağmen Batılı devletlerin yolsuzlukla mücadele ve demokrasi gibi söylemleri, az gelişmiş ülkeler için daha çok tercih edilmiştir. (Bayar, 2018: 10-11).

refahını kalkındırmadaki etkisi tartışılmalı ve siyasi yönetimlerin sorgulanması gereken bu ülkelerde ekonomik yardımlar istenilen etkiyi verebilecek mi sorusunun cevabı aranmalıdır.⁴⁹

Öyle ki ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı USIAD'ın bütçe raporunda Birleşik Devletler'in ekonomik sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin başında Afrika'ya kaynak yardımında bulunarak, bölgedeki Amerikan işletmeleri ve ihracatçılara pazar alanı sunmak yer almaktadır. Bu sebeple Washington'ın USAID aracılığıyla bu bölgedeki yenilikçi finansman yatırımları için gerekli istihdamı sağlamak, öncelikli hedef olarak belirlenmektedir. USAID'ın diğer bir misyonu ise az gelişmiş ülkelerde demokrasi geliştirme adına çeşitli çalışmalar yürütmek olmuştur. Böylece bölgesel kalkınmayı hedefleyen Amerikan Kalkınma Ajansı USAID, demokrasi ve kalkınma bürosu işlevi gören DDI aracılığıyla, ülkelere yenilik ve özel sektör katılımını bütünleştirmeyi amaçlamaktadır.⁵⁰

1.2. Askeri Yardımlar

Güvenlik temelli araştırmalarda milli güvenliğin sağlanması esasında devlet faktörü önemli rol oynamaktadır. Bu devletlerin ülkelerarası ilişkilerindeki milli çıkarlarının korunması ve askeri ilişkilerinin rolü önemli bir yere sahiptir. Walt'da askeri gücü güvenlik çalışmalarının temel taşı olarak gördüğünü öne sürmektedir. Askeri yöntemlerin temel özelliği ülke güvenliğini tehdit edecek konularda devletlerin kendi askeri varlıklarını ortaya koymaları ve bunun yanında nükleer savunma sistemlerini bir caydırıcı unsur olarak göstermektir.⁵¹

Askeri yardımları aktif hale getiren bir devletin savunma sanayisinin son derece o yardımları karşılayacak bütçe ve kapasitede olması gerekmektedir. Uluslararası aktörler arasında güçlü olabilmenin yanı sıra milli askeri savunma sanayiye güçlü tutmaktır. Bu nedenle ülkelerin savunmaya ayırdıkları ve harcadıkları bütçe miktarı önemlidir. Askeri teknik kapasitenin güçlü ve donanımlı olmasına özen gösteren ülkelerin savunma sanayisindeki gelişimi de doğru oranda ilerlemektedir. Bu alanda bilinçli bir dış politika sergileyen devletlerin uluslararası arenada da etkin bir pozisyon ve misyonu olduğu açıktır.⁵²

Savunma mekanizması güçlü olan devletlerin gerçekleştirdiği askeri yardımlarda amaç edinilen noktalardan biri de verilen yardımların yardımı veren ülkenin yararına olacak şekilde kullanılması olmuştur. Öyle ki yardımı alan devletin girişeceği herhangi bir sıcak çatışma olasılığı, askeri yardımda bulunan ülkeyi siyasal, politik ve ekonomik herhangi bir alanda

⁴⁹ Doğan, 2006: 134.

⁵⁰ United States Agency For International Development (USAID), 2020: 2.

⁵¹ Bakan, 2007: 38.

⁵² Pınar, 2018: 2347.

rahatsız etmemesi gerekmektedir. Bu sebeple ülkeler askeri güçlerini kendi stratejik planlarına göre şekillendirmektedir.⁵³

Tarihsel süreçte askeri güç çok önemli olmuştur. Özellikle Napolyon girdiği savaşlarda kalabalık bir ordu kurmasına rağmen bu orduların niteliği sayıları kadar iyi olamamıştır. Savaşlarda askerlerin ölmesiyle sonuçlanan bu durum daha atılgan, savaşma kapasitesi yüksek bir ordunun kurulmasına sebep olmuştur. Milli gücün belirlenmesinde ordu, asker, silah teşkilatı tarih boyunca önemini koruyan unsurlar olmuştur. Fakat Sanayi Devrimi'nden sonra askeri gücün niteliği değişiklik göstererek bunun dışında diğer argümanlarında gelişimine ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra askeri güç, ekonomik güçle paralel bir şekilde ilerlemiştir.⁵⁴

Örneğin Amerikan hükümeti Marshall Yardımı'nı devreye sokmuş ve bu sayede Avrupa ekonomisi canlanmıştır. 1970'li yıllarda ekonomik büyümenin hızlı bir şekilde ilerlemesi 1974 petrol kriziyle duraksamıştır. 1971'de Başkan Nixon zamanında doların altına dönüşmesiyle Bretton Woods sistemi değişikliğe uğramıştır. 1979'daki ekonomik krizin ardından ise ABD, 'Askeri Keynesçilik' adı verilen bir yapılanmaya gitmiştir. Carter zamanında başlayan bu uygulama Reagan dönemiyle hız kazanmıştır. Askeri Keynesçilik ile ABD, askeri savunma harcamalarına olan yatırımı arttırmıştır. Bu durum Amerika'nın borçlarını arttırmışsa da savunma alanında rakiplerine karşı öne çıkmasını sağlamıştır.⁵⁵

ABD için askeri harcamalar oldukça önemli olmuştur. ABD askeri yatırımlar aracılığıyla dünya devletlerine yönelik askeri yardımların da gerçekleşmesini sağlamıştır. Amerikan yardımlarından yararlanan ülkelere biri de Türkiye olmuştur. Uluslararası konjektürde Birleşik Devletler yardımı yapan taraf olmasına karşılık Türkiye ise Soğuk Savaş döneminde tehdit unsuru içeren komünizm tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu sebeple Washington'dan ekonomik ve askeri yardımların arttırılmasına yönelik taleplerde bulunan Türkiye eski Başbakanı Recep Peker New York Times Gazetesi'ne şu açıklamada bulunmuştur:

“Orduyu makineleştirmek için yüz milyondan iki kat fazla lazım. Türkiye’de yapılacak çok iş var. Yabancı sermayeye hayır demeyiz. Ayrıca yabancı sermayenin karını yurt dışına çıkarması için kambiyo ayarlaması gibi düzenlemeler yapabiliriz. Benim gördüğüme göre biz bu yardımdan para almayacağız; fakat ihtiyacımız olan malzemelerin listelerini göndereceğiz ve memleketiniz kredi tükeninceye kadar bu malzeme listesindeki maddeleri fiyatlandırarak bize gönderecektir.”⁵⁶

⁵³ Koç, 2016: 146.

⁵⁴ Özdemir, 2008: 135.

⁵⁵ Bilişli 2011: 13.

⁵⁶ Kalyon, 2010: 14.

Böylece Amerikan yardımlarından yararlanmak için büyük bir talep piyasası oluşturan Türkiye'ye Washington yönetimi tarafından 1948-1951 yılları arası dönemde 71 milyon 522 bin dolar hibe, 55 milyon dolar ödünç olarak toplamda 126 milyon 122 bin dolar yardımda bulunulmuştur.⁵⁷ Fakat bu yardımlar, Türkiye'nin askeri güvenliğini sağlaması için yeterli olamamıştır. Türkiye her ne kadar bu yardımları almış olsa da askeri güvencesi eksik kalmıştır. Bu sebeple Türkiye için öncelikli hedef Batı'nın uzun vadeli askeri desteğini almak ve Batı'nın güvenlik şemsiyesi altına girmek olmuştur. Bu dönemde Sovyet tehdidi karşısında askeri bir güvenceye ihtiyacı olan Türkiye için NATO'ya üyelik Türk dış politikası açısından bir dönüm noktası değerlendirilmektedir. Bu sayede Washington yönetiminin Türk dış politikası üzerindeki etkisi açıkça görülmeye başlamıştır.⁵⁸

Birleşik Devletler, askeri yardımları en çok kullanan ülkelerden biri olmuştur. 1995 yılında Clinton yönetiminin iktidarda olduğu Amerikan hükümeti, askeri malzeme ve donatılarının konusu ve bunların imalatı için kongreye bir rapor sunmuştur. Askeri malzemelerin üretimi ve ticaretini kapsayan bu bildiri raporu Afrika'ya yapılacak olan askeri hizmetlerin kapsamını oluşturmuştur. Öyle ki karışıklık ve kargaşanın var olduğu bölgelerin seçilmesi Amerikan askeri yardımların temelini oluşturmuştur. Savunma Güvenlik İşbirliği Ajansı'nın yürüttüğü bir program olan DSCA (Defence Security and Cooperation Agency) ve EDA (European Defence Agency) Avrupa'da yer alan arta kalan Amerikan silahlarını barındırmaktadır. Bu çerçevede burada yer alan arta kalan parçalar çeşitli yabancı ülkelere gönderilerek Amerikan silahları bu sayede askeri yardımlarını yerine getirmiş olmaktadır. Mısır ve Afrika'da bu parçalardan yararlanan ülkelerdendir.⁵⁹

SSCB'nin dağılmasının ardından durulan dengeler, 11 Eylül'de gerçekleşen ikiz kuleler saldırısıyla alt üst olmuştur. Bu çerçevede Washington yönetimi, kaybettiğini düşündüğü hegemonyasını sağlamak adına savunma harcamalarını arttırmıştır. 2009 yılına bakıldığındaki Amerikan savunma harcamaları 663 milyar dolara ulaşmıştır.⁶⁰

⁵⁷ Ertem, 2009: 393.

⁵⁸ Göktepe ve Seydi, 2015: 205. Türkiye NATO'ya katılmanın yanı sıra diğer Batılı ülkelerle de bir denge siyaseti izlemiştir. Öyle ki ulusal güvenliği sağlamanın ve ayakta tutmanın tek yolu stratejik bir dış politika tutumu izlemekten geçiyordu. Asıl amacı Sovyet tehdidini ortadan kaldırmak olan Türkiye'nin bu dönemde bir bloğa dâhil olma çalışmaları, ulusal güvenlik kaygısından kaynaklanmıştır. Bu açıdan askeri yardımlar, ülkelerin milli güvenliğini yakından ilgilendirmiştir. Güvenlik tehdidi bir ülkenin statükosunu koruması açısından dikkate alınan bir kavram olmuştur. Fakat güvenlik söylemi altındaki bu girişimler, merkez devletlerin az gelişmiş ülkelere gerçekleştirdikleri askeri yardımları bir koz olarak görmesine ve iç işlerine müdahale de yetki almalarını da beraberinde getiren bir unsur olmuştur. Özellikle Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle Türk dış politikasında baskın bir Amerikan etkisi görülmüştür. (Oğuzlu, 2015: 241).

⁵⁹ Review of African Political Economy, 2007: 595.

⁶⁰ Bilişli, 2011: 17. 1980'de başlayan İran-Irak Savaşı, Körfez ülkeleri için ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Bu dönemde SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve diğer yandan İran'ın Şii politikası başta Amerika olmak üzere bölge ülkelerini rahatsız etmiştir. Batı ile birlikte hareket eden Suudi Arabistan'da bu duruma karşı önlem alabilmek

Dış politikada askeri yardımları ön planda tutan Birleşik Devletler, bu yardımları gerçekleştirirken de ülkedeki savunma sanayi gelişimlerini desteklemek için lobicilik faaliyetlerini aracı olarak kullanmıştır. Özellikle Birleşik Devletlerde oldukça etkili olan Yunan ve Ermeni lobi faaliyetleri ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikalarının anlaşılmasında bir aracı rolü üstlenmektedir. Bunun yanı sıra Yahudi, İran ve Arap kökenli Amerikan vatandaşlarının lobicilik faaliyetleri Yabancı Ajanların Tescil Yasası gereği Amerikan Adalet Bakanlığı'nda kaydedilir. Böylece Washington hükümetinin hangi ülkeye yönelik bir çıkar politikası varsa bu lobiciler aracılığıyla yürütülmektedir. Aynı zamanda Amerika'daki lobicilerin siyasi konularda olduğu kadar silahlar konusunda da ülkedeki faaliyetleri göz ardı edilmemelidir. Bu sebeple 1975'de ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunun arkasında güçlü bir Yunan lobisinin olduğu unutulmamalıdır.⁶¹

USAID'ın 2009 yılında analiz ettiği rapora göre Birleşik Devletler yabancı devletlere ve diğer gruplara en az 10 milyar dolar olmak üzere dış yardımda bulunmuştur. ABD'nin gerçekleştirdiği bu yardımlar Amerikan dış politikasının temelini oluşturmaktadır. ABD'nin yapmış olduğu askeri yardımlar ülkenin ulusal güvenliğini sağlamakla paralel bir şekilde ilerlemektedir. Birleşik Devletler yönetiminin milli güvenliği sağlamak adına gerçekleştirdiği askeri yardımlar gereklilik olarak görülmektedir. Özellikle terörizmin yükselmesinden sonra bizzat askeri yardımlara daha da önem veren ABD, güvenliğe yönelik politikalarını da değiştirmiştir.⁶² Askeri yardım politikaları ülkeler örneğinde detaylı bir şekilde aşağıda incelenmiştir.

1.3. Amerika Birleşik Devletleri'nin Dış Politikasında Ekonomik ve Askeri Yardımların Önemi

Uluslararası ilişkilerde devletlerin kısa dönemde ittifaklar halinde kurduğu diplomatik yöntemler geçici ve çıkar odaklı olurken, uzun dönemde ise güç yapılandırmalarının en önemli şartı kısa ve uzun dönemli stratejik planlamayı oluşturabilmektir.⁶³

Soğuk Savaş döneminde SSCB karşısında güvenlik kaygıları pekişen Washington yönetiminin savaş sonrasındaki en önemli gereksinimi kârlılık yerine güvenliği olmuştur.⁶⁴ Güvenlik kavramı savaş, güç gibi uygulamalardan ibaret olmamakla birlikte ekonomik ve

için Washington yönetiminden silah satın almış ve çeşitli bölgesel etkinliklere katılmıştır. 25 Mayıs 1981'de kurulan Körfez İşbirliği Konseyi'nde bu duruma örnek oluşturmıştır. (Kaya ve Kaya, 2019: 506).

⁶¹ Aslan, 2009: 4.

⁶² Tessman vd., 2011: 275.

⁶³ Davutoğlu, 2016: 32.

⁶⁴ Anderson, 2015: 47.

askeri yardımlar bir devletin güvenlik kaygısını oluşturan önemli bir dış politika aracı olarak nitelendirilmektedir.⁶⁵

Ekonomik ve askeri yardımlarda Amerikan dış politikasında önemli bir yere sahip olmuştur. Soğuk Savaş dönemi öncesinde hiç görülmemiş Amerikan yapılanmasının inşası ve askeri yardımların artması artık Amerikan dış politikasının temel taşları olarak belirlenmişti.⁶⁶ Wilson'culara göre dış politika dönemsel olarak uzun vadeli bir yapılanma süreci olmuştur. Birleşik Devletler ise bunu başka ülkelerde yaşayan halkların çıkarlarını gözeterek yapabildi. Washington bu yapılanmayı sosyo-ekonomik ve askeri araçları kullanarak gerçekleştirecekti. Bu anlayışa 'yumuşak emperyalizm' de denmektedir.⁶⁷

ABD'nin uluslararası sistemde hâkimiyet kurmasını sağlaması kendisine siyasi ve ekonomik alan oluşturarak mümkün olmaktadır. Bu sebeple jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik açıdan önemli gördüğü coğrafyalara yayılma isteği ve orada bir nüfuz kurabilme çabası Washington'ın hegemon çıkarlarının atında yatan hedefle örtüşmektedir. Aynı zamanda üçüncü alternatif bir gücün oluşumunu engelleyebilmek adına yayılmacı politikalar, Washington yönetimi için ciddi öneme sahip olmuştur.⁶⁸

Birleşik Devletler Soğuk Savaş döneminde SSCB ile küresel bir rekabet içerisine girmişken diğer yandan bölgesel stratejik hamleler yürütmüştür. Bu çerçevede bölgesel dengeleri geliştirici politikalar yürüten Washington yönetimi, gelecekteki büyük ideallerini meşrulaştırmak ve çok sayıda devleti kendi yanına çekebilmek için yardım ağlarıyla çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu noktada Ortadoğu coğrafyası ise Washington'ın askeri ve ekonomik yardım politikalarının omurgasını oluşturmuştur.⁶⁹

ABD'nin bu anlamda Ortadoğu'daki önemli müttefiki Arabistan olmuştur. ABD, Suudi Arabistan'ın önemli bir silah tedarikçisi olmuştur. Öncelikle ABD neden bu ülkeye silah satmaktadır?

Bu bölgede nükleer program kapasitesiyle İran, ABD için tehdit oluşturmaktadır. İran'ın bölgede günden güne artan gücüne karşılık ABD Suudi Arabistan'la gerçekleştirdiği silah anlaşmalarını uygulamaya koymaktadır. Diğer yandan Soğuk Savaş döneminde Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi ve İran-Irak Savaşı, ABD'yi Suudi Arabistan'a silah satmaya ve bölgedeki dinamik gücünü etkin kılmaya itmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise

⁶⁵ Erdem ve Örki, 2019: 16.

⁶⁶ Sümer, 2008: 131.

⁶⁷ Sümer, 2008: 128.

⁶⁸ Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), 2011: 21.

⁶⁹ Davutoğlu, 2016: 342.

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi bölgesel ve küresel iki müttefiki tedirgin etmiştir. Bu nedenle iki ülke arasındaki silah anlaşması daha detaylı bir şekilde masaya yatırılmıştır.⁷⁰

Soğuk Savaş döneminde iki ülke arasındaki ilişkiler Kral İbn Suud ve Roosevelt'in Süveyş'te bulunan bir Amerikan savaş gemisinde buluşmalarıyla ileri bir boyut kazanmıştır. İki taraf Filistin meselesi konusunda anlaşmaya varamamış olsalar da ABD'nin Dahran'da bir askeri üs kurması ve olası bir savaşta Amerikan gemilerinin Arabistan'daki limanları kullanması konusunda mutabakata varılmıştır.⁷¹ Özellikle Suudi Arabistan'ın kuruluşunda önemli rol oynayan kral Abdülaziz döneminde Suud dış politikası Batı modeli bir yol izlemiştir. Bu dönemde Abdülaziz her ne kadar Eisenhower doktrinine çok sıcak bakmasa da Amerika'nın davetini karşılıksız bırakmamış ve Suudi Arabistan'daki Dahran Hava Üssü'nün kullanımını yenilemiştir. Amerika'nın bu üssü kullanmasının karşısında Washington yönetimi Arabistan'a silah yardımıyla bulunmuş ve ülkeye iki yüz elli milyonluk silah satışını onaylamıştır.⁷²

Washington ve Riyad yönetimi arasındaki silah pazarlığı İran-Irak Savaşında ise Central Intelligence Agency (CIA) tarafından yürütülmüştür. 1980'li yıllarda Riyad yönetimi Amerikan silahlarına 28 milyar dolardan fazla ödeme gerçekleştirmiştir. Bu ödemeye birlikte Suud yönetimi Amerika'da çok sayıdaki kişiye iş alanı oluşturmuştur.⁷³ Zaman içinde ikili ilişkilerin artmasıyla dönemin ABD'de Siyasi İşlerden sorumlusu Andrew Shapiro ve Amerikan Savunma Bakanlığı, Suudi Arabistan'la silah ticareti konusunda işbirliği yapacaklarına dair açıklama yapmışlardır.⁷⁴

1990'de Körfez Krizi'nin baş göstermesiyle Saddam Hükümetine karşı Amerika'yla bir olacağını belirten Riyad yönetimi Birleşik Devletler'den 26 milyar dolarlık silah satın alacağını duyurmuştur. Fakat Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Amerika tarafından Suudlara verilen kredi puanı düşürülmüş böylece Amerikan bankaları tarafından Suudlara silah ticareti konusunda büyük krediler açılmasına yönelik sıkıntılar yaşanmıştır. Washington hükümeti Körfez Savaşı'ndaki masraflarını, Suudi Arabistan'a verdiği yüksek meblağlı krediler aracılığıyla kapatmaya çalışmıştır. The New York Times'da "Amerika, Suudi Arabistan'ın koruyucusudur" şeklindeki haber başlığı ise bu durumu açıklar nitelikte olmuştur.⁷⁵ Bu çerçevede iki ülke 1993-1997 yılları arasında minimum 4 milyar olacak şekilde bir silah anlaşmasına imza atmışlardır. Suudi Arabistan'da dünyanın en büyük silah

⁷⁰ Pirinççi, 2011: 63.

⁷¹ Karadere, 2015: 5.

⁷² Öztop, 2019: 210.

⁷³ İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER), 2019.

⁷⁴ "The New Saudi Arms Deal", *Foreign Policy*, 21.10.2010.

⁷⁵ İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER), 2019.

üretim kapasitesine sahip olan ABD'den 1998-2001 arası dönemde 600 milyon dolar tutarında bir silah ithali gerçekleştirmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde de iki ülke arasındaki silah ticareti devam etmiştir. Fakat bölgede silah üretimine başlayan bazı devletlerin ortaya çıkması ve ABD ile yaşanan sorunlar Riyad yönetiminin, askeri eğitim ve savunma harcamalarının arttırmasına sebep olmuştur.⁷⁶ Obama döneminde ise Suudi Arabistan'la olan askeri ilişkiler devamlılığını sürdürmüştür. Washington yönetimi 60 milyon dolar tutarında olan teknolojik silahlarını Riyad yönetimine sunmuştur. ABD'nin bu girişimlerinin altında yukarıda bahsedilen siyasi hedefler yatmaktadır. Bush döneminde 'şeytan' olarak adlandırılan İran, ABD'nin bölgede daha da aktifleşmesini sağlamaktadır. Tahran'ın nükleer alanındaki girişimini desteklemeyen ve bunu büyük bir tehdit olarak gören Amerikalı bir uzman, röportajında İran'ın sahip olduğu nükleer programın ona bir fayda sağlamayacağını ve tehditsel görünümünü daha da arttıracığını belirtmiştir. Bu sebeple kendilerinin kazandıklarını zannettiğini fakat Birleşik Devletler'in ve dünyanın karşısında her zaman düşük bir profile sahip ülke olacaklarını ifade etmiştir. Buradan da anlaşılabileceği gibi İran, ABD'nin bölgedeki yapılanmasının önceliğini oluşturmaktadır.⁷⁷ ABD'nin Ortadoğu coğrafyasında Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleriyle yaptığı silah anlaşmaları bölgedeki terörizm sorununa karşıda bir önlem olarak düşünülmüştür. Aynı zamanda ABD'nin bölgede politik çıkarlarının yanında ekonomik çıkarları da söz konusudur.

Amerikan Kongre Araştırma Servisi'ne göre Riyad yönetimi askeri tedarik harcamalarına 2001-2004 yılları arası dönemde 4 milyar dolar, 2005-2008 yılları arası dönemde 1 milyar dolar bütçe ayırmıştır. Riyad yönetimi Washington'ın toplamda 28 milyar dolar olarak gerçekleştirdiği askeri harcamalarının önemli bir tedarikçisiydi. Böylece Washington tarafından Ortadoğu'ya yapılan silah ticareti Amerikan serbest piyasasını daha da güçlü kılabilmeyi hedeflemektedir. Suudi Arabistan açısından ise bu silah ticareti, ülkedeki silah üretimini daha da pasifleştirse de diğer sektörleri canlandırabilecektir. Öyle ki Suudi Arabistan'ın ABD'den aldığı F15 uçağı devlet ve uçakla ilişkili pek çok iş sektörünü de canlı tutacaktır.⁷⁸ 2020 yılında ise ABD Savunma ve İşbirliği Ajansı ABD'nin Arabistan'a

⁷⁶ Pirinçci, 2011: 63. Özellikle bu dönemde Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve bu bölgeye askerlerini göndermesi Riyad yönetimini telaşlandırmıştır. Bu durumun sonucunda hükümet, Washington yönetiminden yardım talep etmiştir. 1990'lı yılların sonlarına doğru ise 500 binden fazla Amerikan askeri bölgeye gönderilmiş ve Suudi Arabistan'ın güvenliğini sağlamak için Irak kolluk güçleri bölgeden çıkartılmıştır. İki ülke arasındaki güvenlik ve çıkar politikalarıyla bütünleşen ilişkiler, bu sebeple askeri konulara da yansımıştır. Böylece Birleşik Devletler Riyad yönetiminin en önemli silah tedarikçisi olduğu merkez ülke olarak bölgedeki ticaret hacmini koruyan taraf olmuştur. (Karadere, 2015: 9).

⁷⁷ "The New Saudi Arms Deal", *Foreign Policy*, 21.09.2010.

⁷⁸ Knights, M., The Washington Institute, 2010. Birleşik Devletler'in Suudi Arabistan'la yaptığı silah anlaşmaları Obama döneminde engellere takılmıştır. Bu dönemde Bahreyn'e gerçekleştirilen F-16 satışının gecikmeye uğraması bu duruma örnek oluşturmuştur. Fakat bu engellere rağmen silah satışı kaldığı yerden devam etmiştir. Obama döneminde Suudi Arabistan'a gerçekleştirilen silah ihracı 115 milyar dolardır.

gerçekleştirdiği askeri ve teknik hizmetler destek yardımını uzatacağı yönünde aldığı kararı Amerikan Kongresi'ne aktarmıştır. Bu çerçevede ABD'de Amerikan askerinin Riyad'daki ABD Askeri Eğitim Misyonu kapsamı adı altında 350 milyon dolar karşılığında 5 yıl daha devam edileceği yönünde kararlar alınmıştır.⁷⁹

Ortadoğu'daki devletlerin son yıllarda artan silah rekabeti ülkelerde yaşanan iç politik olaylarla ilişkilendirilmektedir. Devlet ve devlet dışındaki diğer aktörlerden gelebilecek tehlikelere karşısında Ortadoğu devletlerinin savunma harcamalarında artış görülmüştür. Bu çerçevede hava sahalarına yönelebilecek herhangi bir tehdide karşı hava savaş teçhizatlarının geliştirilmesi, denizlerdeki güvenliğinin sağlanması önem verilen alanlar olmuştur. Fakat bu tür savaş teçhizatlarının üretiminde yeterli ekonomi ve teknolojiye sahip olmayan bu devletlere karşı geliştirilen yardım faktörü, büyük devletlerin çıkarını maksimize eden bir dış politika haline dönüşmüştür.⁸⁰

Mısır da Amerikan dış yardımlarından yararlanan ülkelere biridir. Sahip olduğu kaynakların sadece yüzde 5'ini kullanabilen Mısır, diğer Arap ülkelere göre daha dezavantajlı durumdadır. Kaynak sıkıntısı çeken ülke, 1952 Hür Subaylar Devrimi sonrasında 1956'da Arap sosyalizminin ilan edilmesiyle birlikte ekonomide devletleştirilmeye gidilmiştir. 1970'li yıllarda ortaya atılan açılım politikasıyla Mısır, yüzünü Batı'ya dönmüş bunun sonucunda ekonomi kısıtlı da olsa serbestleştirilmiştir. 1990'lar ve 2000'li yıllarda ise Batı'nın etkisi giderek artmıştır. Öyle ki IMF'den sağlanan krediler, 1991 Körfez Savaşı ve 2001'de Irak'a düzenlenen operasyon sonucunda Mısır, Batı'nın dış yardım kredilerinden yararlanan taraf olmuştur.⁸¹

1981'de Mısır Başkanı Enver Sedat'ın ölümüyle birlikte iktidar koltuğunu Hüsnü Mübarek devralmıştır. Washington-Kahire ilişkileri 2011 yılına kadar başkanlık koltuğunda oturan Mübarek döneminde giderek artmaya başlamıştır. Bu konuda Mısır ordusu önemli rol oynamaktadır. 1980'lerin ortalarından itibaren Washington tarafından önceleri F-14 sonralarda ise F-16 füze uçakları Mısır ordusuna tahsis edilerek askeri yardımlar gerçekleştirilmiştir. Bu yardımların işleyişi ve kontrolü Kahire'deki Amerikan Askeri İşbirliği Ofisi tarafından yapılmıştır.⁸²

Washington yönetiminin Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelere gerçekleştirdiği bu silah ithali küresel hegemonik çıkarları elinde bulundurmak istemesiyle doğru orantılı ilerlemiştir. Bu sebeple bölge ülkeleriyle olağan silah ticaret antlaşmaları ABD için stratejik öneme sahip olmuştur. Özellikle Arap Baharı, DAES, İran'ın nükleer denemeleri gibi nedenler Birleşik Devletler'i bölgeye daha da yakınlaştırmakta ve silah ticaretini daha da hızlandıran olaylar olmuştur. (Erboğa, 2019: 13).

⁷⁹ “ABD'den Suudi Arabistan'a Askeri Eğitim Desteğini Beş Yıl Uzatma Kararı”, *Sputnik News*, 02.12.2020.

⁸⁰ Pirinççi, 2018: 298.

⁸¹ Eğri, 2018: 32.

⁸² Kuduoğlu, 2018: 113.

Arap ülkelerine yapılan yardımlardan en çok yararlananlar Tunus ve Mısır'da yer alan iktidar karşıtı muhalefet grup olmuştur. Mısır'da bulunan sol görüşlü 6 Nisan Hareketi lideri Ahmed Maher çözülmesi gereken Hüsnü Mübarek'in ne olacağından ziyade ABD'nin Mübarek'e ne yapması planlanıyor şeklindeki ifadesi Birleşik Devlerin Mısır'ın iç işlerine karıştığının açıkça göstergesi olmuştur. Teröre destek verildiği gerekçesiyle İslamcı ideoloji temeliyle kurulmuş Müslüman Kardeşlerin iktidardan uzaklaştırılması ve ABD'nin istekleri doğrultusunda Sisi'nin başa geçmesi Mısır'a Amerikan yardımlarını artıran siyasi bir etken olmuştur.⁸³

Böylelikle Müslüman Kardeşler'in lideri olan Muhammed Mursi yönetimindeki Mısır'da CIA destekli gerçekleşen askeri darbeyle Sisi'nin iktidara gelmesiyle ABD ve Mısır arasındaki askeri işbirliğinde artış görülmüştür. Mısır'ın Rusya'yla askeri yakınlıklar kurup Rusya'dan silah satın alması ABD'yi telaşlandırmıştır. Bu nedenle Kahire'nin Moskova yönetimine askeri bağlılığını azaltmak isteyen Washington yönetimi, Kahire'ye askeri destek sağlamaya başlamıştır. Güçler mücadelesinin yaşandığı Ortadoğu'da Mısır'ın Rusya'yla yakın temas halinde olmasını istemeyen ABD, tank katili eşleşmesiyle bilinen AGM-114K Hellfire (ASM) adlı füzenin daha yeni ve teknolojik boyutlu hali olan AGM-114R3 modelini Mısır'a elli yedi milyon dolara satmıştır. ABD'nin Mısır üzerindeki askeri yetkisini göstermek istemesi ve buna bağlı olarak 8 tane F-16 multi-rol çeşit savaş uçağını Mısır'a vermesi Washington'ın ülke üzerindeki hegemonik çıkarlarınca şekillenen askeri üstünlüğünü bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.⁸⁴

Birleşik Devletler'in silah yardımıyla bulunduğu ülkelerden biri de Ürdün'dür. Ürdün Soğuk Savaş döneminde Sovyet tehdidiyle karşı karşıya kalmış bu nedenle Ortadoğu'nun komünizm girdabına girmemesi Amerika için ciddi öneme sahip olmuştur. Eisenhower başkanlığındaki Washington yönetimi, siyasi varlığını korumak isteyen Ürdün Kralı Hüseyin'e destek vermek amaçlı askeri ve ekonomik alanda yardım sağlamıştır. Eisenhower tarafından uygulamaya konulan doktrinle beraber Ortadoğu, İngiltere'nin hâkimiyetinden çıkıp ABD'nin kontrolüne geçmiştir.⁸⁵

Soğuk Savaş zamanında inişli çıkışlı olan siyasal olaylarla birlikte Kral Hüseyin'in 1976'da ki Moskova ziyaretiyle SSCB-Ürdün ilişkileri dönüm noktasına girmiştir. Ürdün'ün bu hamlesi karşısında Washington yönetimi 540 milyon dolar değere sahip hava savunma sistemi projesine onay göstermemiş ve ikili ilişkiler gerginleşmiştir.⁸⁶ Öyle ki küçük bir ülke

⁸³ Yılmaz, 2012: 118.

⁸⁴ Yolcu, 2016: 17.

⁸⁵ Çetinkaya, 2019: 9.

⁸⁶ Bozkurt, 2016: 7. Bu dönemde Sovyet tehdidini öne süren Birleşik Devletler, diğer çıkarlarını da göz önünde bulundurarak Körfez ülkelerinden kontrolünü geri çekmemiştir. Bu bağlamda ABD 1979'da Ortadoğu'da

olan Ürdün, 1970’li yıllara kadar temel ihtiyaçlarını askeri ve ekonomik alandaki dış yardım sayesinde gerçekleştirmiştir. Ürdün ekonomisi öyle bir hal almıştı ki Ürdün’de çalışan kişilerin aldıkları ücretlerde ekonomik anlamda verilen dış yardımlar kapsamında işlemiştir. Bu durum Ürdün’ü ekonomik olduğu kadar siyasal anlamda da dışarıya bağımlı bir ülke durumuna getirmiştir. Hatta Körfez Savaşı’na Ürdün’ün yeterli desteği göstermemesi sonucunda başta Amerika olmak üzere diğer Körfez ülkeleri tarafından da Ürdün’e karşı ekonomik desteğin azaltılması bu durumu açıklar niteliktedir.⁸⁷

Dış yardımlar sarmalına giderek bağlanan Ürdün devlet politikası için merkez ve bölge ülkelerin tutumları bu nedenle önemli olmuştur. 2012 yılında da Suriye’de meydana gelen olaylar neticesinde ABD Savunma Bakanı Ürdün’e ziyarette bulunarak Amerika tarafından Ürdün’e ekonomik ve askeri desteğin devam edileceği çağrısında bulunmuştur. Bakan, Suriye olayında da iki ülkenin stratejik ortak olduğunun altını çizmiştir.⁸⁸

Ortadoğu’da önemli bir aktör olan İsrail ise kurulduğu günden itibaren ABD için stratejik önemini her daim koruyan bir devlet olmuştur. Sovyetlerin Afganistan’ı işgali ve İran’da yaşanan siyasal devrim sonucunda İsrail ABD nezdinde daha da önemli bir ülke konumuna gelmiştir. Bu dönemde iktidarda bulunan Reagan yönetimi İsrail’i müttefiklikte yüksek mertebeye bir ülke konumunda görmüştür. Reagan’a göre NATO ülkelerinden daha da önemli bir mertebeye sahip olan İsrail, ABD açısından Ortadoğu’da kilit bir aktör olarak rol oynamıştır. ABD’nin gözünde önemli bir ülke konumunda olan İsrail böylece Amerikan silah ve diğer savunma araçlarına ulaşmada avantaj elde etmiştir. Bu dönemde İsrail’e yapılan 3 milyar dolarlık yardımdan sonra 1985’de taraflar arasında serbest ticaret antlaşması imzalanmıştır. Böylece İsrail bulunduğu coğrafyada savunma gücünü arttırmak için ABD’den hem askeri hem de ekonomik anlamda destek görerek bölgedeki etkisini daha da arttırmıştır.

görevlendirilmek üzere merkezi Amerika’da kurulan Çelik Kuvvet yapılanmasını kurmuştur. Washington yönetimi bu kuvveti Birinci Körfez Savaşı’nda ihtiyaçları doğrultusunda kullanmışsa da bu askeri yapılanma ilerleyen zamanlarda bölge ülkelere askeri yardım için kullanılmıştır. Bu yardımların altında yatan en önemli neden bölgenin Sovyet yayılcılığına kaptırılmaması ve bölgedeki petrol kaynaklarının Batı’ya aktarılması şeklinde açıklanmıştır. 1980’li yıllarda Reagan yönetimi de Körfez ülkelerine yönelik politikalarını ısrarla sürdürmüş, Basra Körfezi’ne gerçekleştirilecek herhangi bir saldırıda Amerikan’ın saldırgan bir politika sergileyeceği yönünde politik tutumlar sergilemiştir. (Akbaş, 2011: 2-3).

⁸⁷ Yeşilyurt, 2015: 392-393.

⁸⁸ Akbaş, 2012: 262. Ortadoğu bölgesinin verimli kaynaklar yönünden zengin olması ABD’yi bu bölgeye karşı daha duyarlı hale getirmiştir. Bölgede petrol, doğal gaz, uranyum ve altın gibi kaynakların bulunması Washington hükümetini daha da cezp etmiştir. Bu sebeple Amerikan yatırımları bölgede aktifleştirilmek istenerek Ürdün başta olmak üzere diğer Körfez ülkelerine de ekonomik ve askeri yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede Ortadoğu’nun küreselleşmesi ise öncelikli hedefler arasında olmuştur. (Akbaş, 2011: 11). Dışarıya bağımlı bir ülke olan Ürdün, Çin ile de yakın ilişkiler kurmuştur. Fakat Ürdün’ün burada dikkat ettiği nokta Birleşik Devletler olmuştur. Washington hükümetini rahatsız etmeyecek bir Ürdün-Çin yakınlaşması Amerikan yardımlarının devamlılığı adına Ürdün için dikkat edilmesi gereken husus olarak görülmüştür. Özellikle 2012’de Suriye’deki olaylar ve Arap Baharı sürecinde ülkenin kaosa sürüklenmesi sonucunda Amerika’nın Ürdün rejimine verdiği askeri ve ekonomik destek, Ürdün yönetimi için önemli görülmüştür. Bu nedenle Ürdün’ün uluslararası siyasette müttefiki olan Birleşik Devletler’le yürüttüğü yakın ilişkisi ve Washington’dan gelen dış yardımlar, önemini koruyan ince bir dış politika çizgisi olarak değerlendirilmiştir. (Bozkurt, 2016: 21).

1976'dan sonra İsrail Amerikan yardımlarından en çok yararlanan ülke olmuştur. Özellikle Tel Aviv'in doğrudan aldığı ekonomik ve askeri yardımlar 3 milyar doların üzerine çıkmıştır.⁸⁹

Ortadoğu'da İsrail'in içinde bulunduğu Arap-İsrail savaşları İsrail'in savunma harcamalarının artmasına neden olmuştur. ABD'den alınan askeri ve ekonomik desteğin daha da artması İsrail ordusunun tüm makine ve teçhizatlarıdaki yenilenme olgusunu da paralel bir şekilde arttırmıştır. İsrail'in bir devlet statüsüne geçtiği 1948 yılından 1967 yılına kadar olan dönemde Tel Aviv yönetimi Washington'dan yılda 64 milyona yakın yardım almış ve bu yardım 1967'den sonra daha da artmaya başlamıştır. 2003 yılında ise bu yardım miktarı 10 milyar dolara çıkmıştır.⁹⁰

Ortadoğu'daki güç mücadelesinde aktif rolünü sürdürmek isteyen Tel Aviv yönetiminin en büyük güvencesini Washington yönetimi oluşturmuyordu. Öyle ki Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin Mısır ve Suriye'ye karşı izlediği tehdit politikaları İsrail ve Birleşik Devletleri daha çok yakınlaştıran unsur olmuştur. Hatta dönemin devlet başkanı David Ben Gurion 1957 yılında yaptığı konuşmasında İsrail'in güvenliği için NATO silahlarının Ortadoğu'ya kadar genişlemesi gerektiğini ifade etmiştir.⁹¹

1960'lara doğru Ortadoğu'da ki gerginliklerin artması sonucu İsrail Ürdün'de Kral Hüseyin'in iktidardaki devamlılığını sürdürmesi için Suudi Arabistan gibi ulusal hava sınırlarını İngiliz ve Amerikan uçaklarına kapamayarak Ürdün yönetiminin devamını sağlamıştır. Bu sebeple Amerikan silahlarını talep eden İsrail, ABD'den 100 adet 106 milimetrelik savaş topu satın almıştır. Bu dönemde İsrail İngiltere'den de tank talep etmiş ve bu tankların İsrail'e verilmesinde Birleşik Devletler, iki ülke arasında uzlaşmaya öncülük eden taraf olmuştur. ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin verdiği raporda İsrail'in Ortadoğu'da ağır basan Arap milliyetçiliğine karşı ABD'nin desteğiyle kurulmuş olan Tel Aviv yönetiminin desteklenmesinin daha yararlı olacağı öne sürülmüştür.⁹²

⁸⁹ Akbaş ve Özdemir, 2020: 66-67.

⁹⁰ Tutar, 2015: 31. Arap-İsrail savaşlarının başlarında İsrail ordusunun yenileceği anlaşıldığı zaman Amerikan yardımları devreye girmiş ve böylece savaşın seyri değişiklik göstermiştir. Savaşın 4. gününden sonra Amerikan askerleri İsrail'e yardım göndermeye başlamıştır. (Sander, 2015: 220). İsrail'e gönderilen 2 milyar dolar Amerikan yardımlarının en önemli yapı taşlarından biri Amerika'da bulunan Yahudi lobicilik faaliyetleri olmuştur. Washington'da kanunlar esasına göre kurulan Yahudi Lobisi AIPAC (American Israel Public Affairs Committee), ABD'nin Ortadoğu'daki politikalarının belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Birleşik Devletler'in İsrail'e askeri ve ekonomik anlamda yardımda bulunması iç politikadaki Yahudi lobiciliğine ait yasalardan kaynaklanmıştır. 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail'e 2 milyar dolar askeri yardımda bulunma önerisini sunan Washington yönetimi, Arap ülkeleri tarafından öne sürülen OPEC petrol ambargosuyla karşılaşmıştır. Arap ülkeleri tarafından koyulan OPEC petrol ambargosu Batı ekonomilerinin kötüye gitmesini tetiklemiştir. Fakat Washington yönetimi Ortadoğu'daki emperyal çıkarları doğrultusundaki bölgedeki güvenliği sağlamak adına İsrail'e verdiği ekonomik ve askeri yardımlardan vazgeçmemiştir. (Öztürk ve Saygın, 2017: 3).

⁹¹ Little, 1993: 565.

⁹² Pirinçci, 2010: 356.

Birleşik Devletler Ortadoğu'da Yahudi lobisini etkin bir şekilde kullanmaktadır. Amerika'da Yahudi lobiciliği çok etkili olduğu için Amerikan Kongresi tarafından dönemin Başkanı Reagan'ın Suudi Arabistan'a olan silah satışı yasası geri çevrilmiştir. Başkan Reagan döneminde Washington hükümetinin Suudi Arabistan'a satacağı 12 adet F-15 uçağı projesi kapsamında ülkeye 1 milyar dolar tutarında 1600 adet Maverick tanksavar füzesi satış yasası, kongredeki Yahudi lobiciliği ağır bastığı için gerçekleştirilememiştir. Böylece Reagan yönetimi Yahudi lobiciliğinin eleştirilerine maruz kalmamak için bu yasayı iptal etmiştir.⁹³

İsrail yeterli bir ekonomiye sahip olmamakla birlikte askeri teçhizatlarının büyük çoğunluğunu ABD sayesinde sağlamaktadır. ABD 1985'den itibaren Tel Aviv yönetimine 3 milyar dolar hibe vermiştir. Ortadoğu'da ABD'nin en önemli müttefiklerinden biri olan İsrail, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren ayrıca 1975'den bu yana Birleşik Devletler'in en iyi ticari müşterisi olmuştur. Her ne kadar çeşitli politik ve ekonomik nedenlerden iptal edilmişse de ABD İsrail'in son teknolojiyle donatılmış savaş uçağı olan Lavaiircraft'ı geliştirmesi için 1.3 milyar dolar, Merkava tankını daha da teknolojik sistemde bütünleştirmesi için 200 milyon dolar, diğer füze sistemleri ve askeri teçhizatlarını geliştirmek için 130 milyon dolar tutarında bir destek sağlamayı öngörmüştür. Ayrıca 2006 yılında ise İsrail'in terörle mücadele etme politikasına dair 200 milyon dolar Amerikan desteği sağlanmıştır.⁹⁴

Amerikan silahlarının İsrail'in bölgede meşruiyetini sağlamasının diplomatik boyutunun bir yüzü de İsrail-Irak Savaşı'dır. ABD'nin 2003 yılında Irak'a yaptığı saldırısının gerekçelerinden birisi de Irak'ın İsrail için bir tehdit oluşturmasydı. ABD'nin askeri teçhizatlarından yararlanan İsrail'in Irak için kitle imha silahlarını barındırıyor çağrısı Washington'ın Irak politikasını daha da hızlandırmıştır. İsrail istihbaratının Amerikan siyasal çıkarlarına hizmet ediyor oluşu İsrail ve ABD arasındaki çıkar ilişkisinden kaynaklanmaktadır. ABD'nin İsrail'e sunduğu Amerikan silahları bölgede İsrail'in Amerikan merkezli siyaset izlemesinin gerekçesini oluşturmuştur.⁹⁵

İsrail sadece ABD olmamakla birlikte Almanya'dan da 2 denizaltı satın almıştır. 2017 yılında ise 3. denizaltısını satmayı kabul eden Almanya, böylelikle 3 denizaltısını İsrail'e vermiştir. ABD'de 2013-2017 yılları arasında İsrail'e 9 adet F35 savaş uçağı satmıştır.

⁹³ "ABD'yi Uzaktan Kontrol Ediyorlar: Yahudi Lobisi Ağır Basıyor", *Hürriyet Gazetesi*, 10.10.1987.

⁹⁴ Mark, C.R. Library Of Congress Congressional Research Service, 2005: 10. Birleşik Devletler'in gerek siyasi, gerek ekonomi gerekse askeri alanda destek verdiği İsrail için Amerika'dan yardım almak dış politika hedeflerinin birincil aşamasını oluşturmuştur. İsrail'deki politikacılar açısından Birleşik Devletler gibi merkez ülke konumundaki bir devletle işbirliği içinde olmak, İsrail'in devamlılığını sürdürmesi açısından önemli görülmüştür. İsrail yöneticileri Washington yönetiminin desteği olmadan ekonomik ve askeri anlamda İsrail'in dış politikadaki amaçlarını hayata geçirememelerinden kaygılanmıştır. Bu nedenle bölgedeki hegemon yapılanmaya karşı İsrail politikalarının hayata geçirilmesi, Washington yönetiminin ekonomik ve askeri alandaki teknik yardımlarıyla mümkün görülmüştür. (Efegil, 2013: 59).

⁹⁵ Mearsheimer ve Walt, 2017: 286.

İsrail'in yaptığı bu silah ithalatının yüzde 60'ı ABD tarafından gerçekleştirilmiştir. Böylelikle Birleşik Devletler İsrail yönetimine askeri ve ekonomik her türlü desteği sağlayarak bu destekleri bir dış politika aracı olarak kullanmıştır.⁹⁶

Ülkelerin silah ticaretleri, dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesinde dinamik bir şekilde kullanılan önemli bir dış politika aracıdır. Bu duruma Ortadoğu'daki devletlerin yanı sıra Asya Pasifik bölgesinde yer alan Çin'in bölgede hızlı büyümesine karşılık ABD'nin bölgede yakın ilişkiler kurduğu Hindistan örnek verilebilir. Bu bölgeye Rusya yüzde 31 oranında silah ihracatı gerçekleştirirken Birleşik Devletler için bu oran yüzde 27'dir. Bu sebeple ABD açısından Hindistan, Rusya ve Çin'in yayılmacı politikaları karşısında önemli bir ülke olmuştur.⁹⁷

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kapitalist ekonomik sistemde hızlı bir ilerleme kaydeden Washington hükümeti, ürettiği malların ticaretini yapabilmek adına jeopolitik olarak önemli gördüğü Doğu Asya ülkelerini hedef almıştır. Böylece bölge ülkelerinin hızlı bir ilerleme kaydetmesi Batılı ülkelere sağladıkları uluslararası finans kurumları aracılığıyla gerçekleşmiştir.⁹⁸

Washington hükümeti Soğuk Savaş döneminde önem verdiği Asya-Pasifik bölgesine 2000'li yıllarda tekrardan yoğunlaşmıştır. Özellikle Barack Obama'nın ABD-Hindistan arasındaki ilişkilere dair '21. Yüzyılın tanımlayıcı ortaklığı' söylemi Amerika'nın bu coğrafyaya yönelik ilgisini açıklar niteliktedir. Bölgeyi stratejik olarak önemli gören Birleşik Devletler Çin'den sonra Hindistan'a ayrı bir politika sergilemektedir.⁹⁹

Hint yönetiminin nükleer deneme girişimleri her ne kadar Birleşik Devletleri rahatsız etmişse de iki ülke arasında imzalanan sivil nükleer anlaşma ikili ilişkilerin ticari ve askeri boyutunu etkilemiştir. Böylece Hindistan'ın askeri manevrasını geliştirme çabaları Washington'a karlı bir Pazar alanı yaratmıştır. Ticari, iktisadi ve jeostratejik gibi alanlarda artan ikili ortaklık aynı zamanda terörizm saldırıları, istihbarat gibi savunma konularında da iki ülke arasındaki işbirliğini geliştirmiştir. Özellikle 2008 yılındaki Mumbai'deki terör saldırıları sonucunda Washington tarafından verilen askeri destek bu durumu açıklar niteliktedir.¹⁰⁰

Özellikle bölgede güçlenmek isteyen ve bunun için çeşitli ticaret antlaşmaları ve yatırımlar gerçekleştiren Çin'in karşısında ABD, Hindistan'la ilişkilerini geliştirmek isteyerek

⁹⁶ Wezeman vd, 2018: 12.

⁹⁷ International Peace Research Institute SIPRI, 2019: 9.

⁹⁸ Kılıç ve Özekicioğlu, 2017: 29.

⁹⁹ Arafat ve Bayram, 2018: 92.

¹⁰⁰ Khanum, 2019: 158.

Filipinler, Singapur, Vietnam, Endonezya, Malezya gibi ülkelerle de ikili ilişkilerini kurarak bölgedeki Çin hegemonyasına karşı stratejik güç oluşturmak istemiştir.¹⁰¹

Dünyada ki silah üretimine bakıldığında ABD'nin bu alandaki payı yüzde 30'dur. Washington hükümeti 2001'den günümüze kadar silah harcamalarını yüzde 81 oranında artırmıştır. Silah ihracatında Birleşik Devletler, Çin'e göre 6 kat daha fazla üretim yapabilmektedir. Bu sebeple Asya Pasifik bölgesinde Amerikan varlığının devam ettirilebilmesi teknoloji, ekonomi ve silah sanayiyle yakından ilgili olmaktadır.¹⁰² Bu gelişmeler neticesinde Washington hükümeti Pekin yönetimi karşısında uluslararası arenada lider konumunu devam ettirebilmek için önemli gördüğü Hindistan'a karşı çeşitli askeri ve siyasi politikalar yürütmektedir. Washington'ın Asya Pasifik bölgesinde önemli bir aktör olan Çin'in bölgedeki istikrarlı yapılanmasını kırmak adına Hindistan'a özel bir yaklaşımı söz konusudur. Bu sebeple amacı buradaki nüfuzu kaybetmemek olan ABD için bölgedeki güçlü bir Çin, tehlike arz etmektedir. Dolayısıyla Asya Pasifik bölgesinde güçlü bir Hindistan isteyen Washington yönetimi Hint yönetimine karşı gerekli askeri desteği de sağlamaktadır.¹⁰³

Bölgedeki Hindistan-İran müttefikliği karşısında Birleşik Devletler'in destek verdiği ülkelerden biri Pakistan olmuştur. Washington yönetimi bu kapsamda Pakistan'a bölgedeki istikrarını korumak için askeri ve ekonomik yardımlarda bulunmuştur.¹⁰⁴ Fakat Washington yönetimi Pakistan'a her daim çıkarları doğrultunda yaklaşmış ve bu sebeple ikili ilişkiler gergin bir dönemden geçmiştir. ABD-Irak Savaşı'nda Pakistan'ın Irak'ı desteklemesi Amerikan çıkarlarıyla örtüşmemiş ve bu durum Birleşik Devletler'in Pakistan'daki imajını zedelemiştir. Bu duruma istinaden Washington yönetiminin İslam ad hükümetine karşı yılda 600 milyon dolara varan askeri ve ekonomik yardım sözü 1990'da Pakistan'ın nükleer silahlanma yarışına giren ülkeler arasında olduğu öne sürülerek iptal edilmiştir. Birleşik Devletler bununla da kalmamış Pakistan'ın parasını ödediği F-16 savaş uçaklarını da teslim etmemiştir. Bu uçaklar Soğuk Savaş sonrasında yeni dünya dengelerinin değiştiği 11 Eylül sendromunun ardından Pakistan'a teslim edilmiştir. Böylece Washington yönetimi Sovyetler ve Afganistan'ı kaybetmenin acısını Pakistan'da tekrar yaşamamak adına ülkeye silah sözü

¹⁰¹ National Security Strategy (NSS) United States of America, 2017: 45. Asya-Pasifik bölgesinde Çin ile baş edebilmenin yollarından birinin ekonomik yatırımlar ve siber güvenliğin sağlanmasına yönelik açıklamalarda bulunan Trump yönetimi, Çin'in bu şekilde Pazar nüfusunu ele geçiremeyeceği yönünde açıklamada bulunmuştur. Bu sebeple bölgedeki hegemonik gücü elinde bulundurmanın temel yapısı, bölge ülkeleriyle ikili ilişkilerle birlikte ekonomik yapılanmalar ve ticaret antlaşmaları önemli görülmüştür. (Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (TÜRKSAM), 2017).

¹⁰² Gökırmak, 2011: 11.

¹⁰³ Arafat ve Bayram, 2018: 92.

¹⁰⁴ Suhbat, 2020: 21.

vermiş fakat verilen bu söz Irak Savaşında Amerikan çıkarlarıyla ters düştüğü için sonuç Amerika'nın inisiyatifinde gelişmiştir.¹⁰⁵

Soğuk Savaş döneminde iki blok arasında güç mücadelesinin yaşandığı yerlerden biri olan Pakistan'da savunma mücadelesinde yer alan mücahitler ABD için bir soru işareti oluşturmuştur. Öyle ki ABD tarafından mücahitlerin Sovyet istilasına karşı bir kalkan olarak görevlendirilmesi Soğuk Savaş sonrası yapılacak girişimlerin ne şekilde kısıtlanacağına dair belirsizlikleri doğurmuştur. ABD tarafından oluşturulmasına müsaade edilen mücahitler, Washington yönetimi tarafından ortadan kaldırılmıştır. Fakat Birleşik Devletler'in uygulamaya koyduğu sert güç müdahalesindeki sürecin Pakistan ordusunun desteğiyle sağlanması talep edilmiştir. 2001 yılına gelindiğinde ise ABD'nin Afganistan'ı işgali sırasında Washington'ın yanında yer alması öngörülen Pakistan ordusu için bu durum sorun teşkil etmiştir. Sonrasında ABD'nin Pakistan'a karşı yardımları sonlandırılmasına dair çıkan söylentiler karşısında Pakistan ciddi bir şekilde bu duruma karşı çıkmıştır. Pakistan'ın bu dönemde ikiz kulelere karşı yapılan terör saldırısının sorumlusu olarak görülen Usame Bin Ladin ile ilgili bilgileri aktaran kendi vatandaşlarını tutuklaması Washington yönetimi için bir avantaj sağlamıştır. Birleşik Devletler için Pakistan'ın bu tutumu Orta Asya'ya erişim yollarında önemli görülen bu ülkenin Afganistan müdahalesinde de kendini göstermiştir.¹⁰⁶

11 Eylül saldırısından sonra terör konusunda hassaslaşan Birleşik Devletler Pakistan'da da bu hassasiyetini korumuştur. Öyle ki ABD, teröre karşı ABD'nin yanında olan devletlerle işbirliği içinde olacağını vurgulamıştır. Bu süreçte ABD, Pakistan yönetimini kendisinin yanında olmadığı takdirde bir terör devleti olarak ilan edeceğini ifade etmiştir. Pakistan'da böylece ABD'nin teröre karşı verdiği küresel mücadelede yerini almıştır. Terörle olan mücadelede Amerikan siyasal çıkarlarında Pakistan önemli görülmüş, bu çerçevede Washington tarafından Pakistan ordusuna askeri eğitimler verilmiştir.¹⁰⁷

Barack Obama'nın başa geçmesiyle Amerikan hükümeti Afganistan'daki El-Kaide terör örgütünü Pakistan'a taşımıştır. Bu işlem 27 Mayıs 2009'da Af-Pak stratejisi olarak isimlendirilmiş ve böylece NATO'nun çalışma faaliyeti genişletilmiştir. Bu kapsamda Afgan

¹⁰⁵ Çolakoğlu, 2007: 68. İki bloklu dünya düzeninde Sovyetler'in Hindistan ile yakın ilişkiler kurması, Birleşik Devletler'i Pakistan'a yakınlaştıran etmen olmuştur. Bu dönemde Hindistan ve Pakistan arasında geçen Keşmir sorunu karşısında SSCB'nin Hint yönetime silah vererek yanında olduğunu göstermesi, Washington'u Pakistan'ın yanında olmaya itmiştir. Bu nedenle Soğuk Savaş döneminde aktörler arasındaki güçler dengesi, bölge ülkeleri üzerinden yürütülmüştür. (Özev, 2008: 155).

¹⁰⁶ Özev, 2008: 162. ABD'nin Afganistan operasyonunda Pakistan'a adeta bir geçiş görevi misyonu yüklenmiştir. Pakistan, Suudlar'ın finans kaynaklarına hâkim olmasıyla malzemelerin Amerika'dan tedarik edildiği Afgan mücahitleri için bir geçiş operasyon alanı olarak görülmüştür. Pakistan'ın Amerikan çıkar politikalarına hizmet eden bu misyonu ise ülkenin şartlar doğrultusunda Batı'nın hakimiyeti altına girmesini daha da hızlandırmıştır. Bu nedenle Pakistan, Washington'ın Afganistan operasyonunda gerekli eksik donanımların sağlandığı önemli bir lojistik alanı olarak değerlendirilmiştir. (Gökırmak, 2011: 17).

¹⁰⁷ Özev, 2008: 164.

askerlerinin eğitimi için 4 bin uzman görevlendirilmiştir. Obama yönetimi bu eğitim sonucunda Pakistanlı askerlerden El-Kaide örgütüne karşı bir mücadele girişimi beklemiştir. Çünkü Af-Pak planında Pakistan'a yapılacak yıllık yardım miktarını 7.5 milyon dolar olarak belirleyen Amerikan hükümeti, verilen askeri ve ekonomik desteğin karşılığını mutlaka almak istemiştir.¹⁰⁸

ABD silah ticaretinde önemli bir ülke olan Pakistan'a askeri yardımlar haricinde 70 milyar dolarlık bir yardımda daha bulunmuştur. Yoksulluğun azaltılması, eğitim seviyesinin yükselmesi, alt yapı projelerinin güçlendirilmesi adına girişimlerde bulunan Washington yönetimi Pakistan'a 2 milyon dolarlık da bir askeri bütçe ayırmıştır. 2010 yılının Ekim ayında Amerikan yapımı silah ve mühimmatlardan Pakistan'ın yararlanması için bir yardım paketi oluşturulmuştur. Bu yardım paketi Pakistan gibi çatışmaların sıcak geçtiği bir ülke için önem taşımaktadır. Ülkedeki isyancılara karşı kullanılacak Amerikan yapımı silahlar ABD'nin terörizm vurgusuna bir dayanak oluşturmaktadır. Böylece Washington yönetimi, sosyal anlamda gerçekleştirdiği yardımları askeri ve ekonomik anlamda giderek yayılma siyaseti izleyen Amerikan çıkarlarıyla bütünleştirmeyi başarmıştır. 2009 yılında imzalanan Pakistan ile Geliştirilmiş Ortaklık Yasası da bunun temelini oluşturmuştur. 2010 yılına gelindiğinde ise bu yardımın oranı 1.867.037 milyon dolar şeklinde gerçekleşmiştir.¹⁰⁹

Washington yönetimi Pakistan'a gerçekleştirdiği bu yardımların kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmasını öngörmektedir. Bu konu hakkında 2 Ocak 2018 yılında twitter hesabından görüşünü paylaşan Donald Trump, Pakistan'a yapılacak milyar dolarlık yardımların karşılığını terör gruplarına destek verilerek aldıklarını bu sebeple mesajında Amerikan yardımlarının durdurulması gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁰

Bu kararın ardından Pentagon Sözcüsü Albay Rob Manning Pakistan'a Savunma fonundan 900 milyon dolar ayrılacak olan payın durdurulduğunu açıklamıştır. Hindistan bu karardan memnun olsa da İslamabad yönetimi Amerika'nın bu kararına karşı çıkmış ve Pakistan'ın itibarının zedelendiğini belirtmiştir.¹¹¹

¹⁰⁸ Önal, 2010: 65. Washington yönetimi Af-Pak stratejisinde Afganistan'daki terörle mücadele eden gruplara verdiği askeri destek için de çalışmalarını dikkatli bir şekilde yürütmüştür. Başkan Trump, Afgan yönetimine yaptığı milyar dolarlık yardımları yönetimin 'Taliban ve Hakkani' terör örgütleri için kullandığı hususunda suçlamalarda bulunmuş ve yardımların kesileceği yönünde ülke yönetimini tehdit etmiştir. Bölgede Washington'ın öncelikli hedefleriyle gerçekleştirilmek istenen silahlanma yarışı, Birleşik Devletler'in çıkarlarına hizmet etmiştir. ("ABD Pakistan'a 300 Milyon Dolarlık Askeri Yardımı Kesiyor", *British Broadcasting Corporation BBC*, 02.09.2018).

¹⁰⁹ Zaidi, 2011: 108.

¹¹⁰ <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/948322496591384576> (erişim tarihi: 13.12.2019).

¹¹¹ Şahin, 2018: 1. Pakistan yönetimi için Hindistan'ın tutumunda oldukça önemli olmuştur. Öyle ki Hindistan ve Afganistan arasında imzalanan stratejik antlaşmadan endişelenen Pakistan için Tacikistan'da askeri üssü bulunan Hint yönetimi tehlike arz etmiştir. Ayrıca NATO'nun Pakistan ile sınırı bulunan Afganistan'a yönelik varlığını arttırma girişimleri, İslamabad yönetimini endişelendirmiştir. (Sasaoğlu, 2014: 4).

Öyle ki Birleşik Devletler'in bu bölgedeki hâkimiyeti elinde tutmak istemesinin en önemli nedenleri; Çin'in bölgedeki yayılcı politikaları, küresel terörizm, nükleer silahlanma ve İran'ı kontrol etmek şeklinde sıralanmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda gerçekleşen Amerikan yardımları da realist kuram çerçevesinde ilerlemektedir.¹¹²

ABD'nin askeri yardımlarının yanında gerçekleştirdiği ekonomik yardımlar da dış politikada aktif olarak kullandığı bir siyaset şekli haline gelmiştir. Latin Amerika bölgesi 1942 yılından itibaren ABD'nin bu bölgede söz hakkına sahip olduğunu iddia ettiği ve bu sebeple de sürekli müdahale ettiği bir bölgedir. ABD bu bölgeyi çeşitli ekonomik ve askeri yaptırımlarla kendisine bağımlı yapmayı başarmıştır. Özellikle ABD Soğuk Savaş döneminde komünizm tehdidi altında bulunan Latin Amerika'yı sürekli baskı altında bırakarak bu bölgeye karşı tehdit politikası izlemiştir. ABD'nin Latin Amerika'da gerçekleştirdiği yatırımlara bakıldığında ise Orta Amerika bölgesinde muz, şeker, demiryolu Peru ve Trinidad, Venezüella ve Kolombiya'da petrol, Şili'de ise bakır bölümüne dair yatırımlarını gerçekleştirmiştir.¹¹³

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ekonomisi günden güne kötüye giden Avrupa'ya karşılık ABD'nin gittikçe bölgede daha da fazla söz sahibi olması Latin Amerika politikasını da etkilemiştir. ABD bu bölgenin gerek siyasi gerekse iktisadi alanlardaki iç olaylarına müdahale etmiş ve ülkede gerçekleşen darbelerde de parmağının olduğunu medyaya rahatlıkla gösterebilmiştir. ABD'nin Latin Amerika'da oluşturduğu ekonomik baskılar bu bölgenin de kapitalist ekonomik modeli benimsemesi için öne sürülen girişimleri olmuştur. IMF ve Dünya Bankası bu konuda ciddi rol üstlenmişlerdir. Bu iki finans kurumunun bölgeye yönelik baskıları neticesinde Latin Amerika ekonomik olarak ABD'nin sömürgesine dönüşmüştür. Böylece bölge ülkeleri ABD'nin ekonomi politikalarına hizmet eden bir ülke konumuna gelmiştir. Washington'ın serbest ekonomi modelini diğer bir deyimle kafalarına silah dayayarak benimsetme çabaları küresel çıkarları olan bir ülkenin bölgede ne kadarda söz sahibi olmaya çalıştığını bir kez daha ortaya koymaktadır. Latin Amerika ise bu küresel çıkarlara hizmet edecek bir piyon olarak görülmüştür.¹¹⁴

Dış ekonomilere bağımlı hale gelen Latin Amerika ülkelerinin 1980-2000 yılları arası dönemde dış borcu 257 milyar dolardan 736 milyar dolara çıkmıştır. Artan dış borçlar

¹¹² Hıdır, 2006: 161.

¹¹³ Blouet ve Olwyn: 2009: 106.

¹¹⁴ Kışlalıoğlu, 2008: 24. Özellikle 1980'lere kadar Latin Amerika ülkeleri Batı'nın ithal ikameci modelini benimsemiş ve Batı'nın çıkarlarına hizmet eder hale gelmiştir. Özellikle ABD gibi gelişmiş merkez ülkeler Latin Amerika ülkelerine yapacakları yardımın şartını bu ülkelerin ithal ikameci ekonomi modelini kabul etmelerine bağlamıştır. Bu nedenle gelişmiş Amerikan sermayesinin dünyaya açılmasının en iyi yollarından birisinin Latin Amerika ülkelerinin ithal modeli benimseyerek Amerikan mallarını kabul etmesinden geçmekteydi. Böylece ürünlerin ABD'ye satılması için yeni piyasa oluşturularak Amerikan ürünleriyle dünya ticaretinin yeni bir ivme kazanması amaçlanmıştır. (Benderli ve Görenel, 2006: 184-185).

nedeniyle bölge ülkelerinin yabancı kaynaklara duydukları gereksinim artmış merkez ülkeler ise bu durumu fırsat olarak görmüşlerdir.¹¹⁵

ABD'nin yaptığı yatırımlar sebebiyle gittikçe ABD'ye bağımlı hale gelen Latin Amerika'nın sahip olduğu tarım, sanayi ve ekonomi sektörleri bunun yanında ticari gemileri, demiryolları ve perakende bölümü ABD'nin kontrol ettiği sektörler haline gelmiştir. Ülke hayatını ve geleceğini etkileyen bu sektörlerin ABD kontrolünde faaliyetlerini yürütmesi bağımsızlıktan uzak bir Latin Amerika profilini ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında Karayipler ve Güney Amerika bölgeleri Dünya Bankası ve IMF tarafından borçlu hale getirilerek ABD'ye olan bağımlılık daha da artış göstermiştir. Kıtadaki egemenlik düşüncesini vurgulayan Monroe Doktrinini Latin Amerika'da kullanan Birleşik Devletler, uyguladığı müdahaleyle bölgedeki varlığını daha da meşru hale getirmiştir. Guatemala'da bulunan bir Amerikan şirketi olan United Fruit Company ülkedeki finans piyasasını kendi çıkarları çerçevesince elinde tutarak ülkeden ayrı bir yönetim izlenimi sunmuştur. Guatemala devlet başkanının tasvip etmediği bu durum sonucu iki taraf birbirlerine zıt düşmüşlerdir. Bu durum sonucunda ise Guatemala devlet başkanı CIA tarafından gerçekleşen bir darbe ile yönetimden indirilmiştir.¹¹⁶

ABD Latin Amerika'yı her daim arka bahçesi olarak görmüştür. Latin Amerika'nın ABD'den bağımsız bir politika yürütmesini istemeyen Birleşik Devletler bu bölgenin sürekli kendisine bağımlı olarak hareket etmesini istemiştir. Bölgeye yönelik sosyal kalkınma, ekonomik girişim destekleri her daim varlığını korumuştur. Obama döneminde de ABD güçlü bir demokrasi ağının kurulması, ekonomik yatırımların teşvik edilmesi düşman ülkelerle olan işbirliğinin kesilmesi (İran Venezüella ilişkisi) gibi Birleşik Devletler nezdinde bir dış politika yürütülmesi taraftarı olmuştur. Birleşik Devletler böyle bir politikayı istikrarın sağlanması ve devamlılığı için zorunlu bir dış politika modeli olarak görmüştür.¹¹⁷

¹¹⁵ Arslan, 2006: 50.

¹¹⁶ Keskin, 2016: 78. Özellikle Latin Amerika ülkeleri gibi az gelişmiş ülkelerin sermayedeki artışlar karşısında direnç gösterememesi, bölge ülkelerini savunmasız bir yapılanmaya sevk etmiştir. Bu nedenle dışarı ekonomiye bağımlı hale gelen ülkeler, özelleştirme sisteminin mağduru konumuna düşmüştür. Arjantin bu duruma örnek oluşturmıştır, 1976 yılında iktidar IMF'nin kararları doğrultusunda çok sayıda devlet kurumunu özelleştirmiştir. Bunun yanında özelleştirme sonucu elde edilen gelirlerin üretimde harcanmamasından dolayı ise 1983'de Arjantin'de sanayi sektörü çökmüş, ekonomi giderek kötüleşmiştir. Böylece gelişimini tamamlayamamış ülkelerin karşılaştıkları her bir zorlukta dışarıya bağımlı hale gelmeleri kaçınılmaz olmuştur. (Arslan, 2006: 45-46). Bu dönemde askeri diktatör rejimiyle yönetilen Arjantin'in 1981'de dış borcu 35.7 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Yönetim daha fazla sermaye oluşturmak için başka ekonomilere bağımlı hale gelmiş ve halka büyük bir borç yükü oluşturulmuştur. IMF ise bu uygulamalara destek vermiş, çokuluslu şirketler ve kapitalist uygulamalarla sistem, dış ekonomilere hizmet eden bir hale bürünmüştür. Bunun sonucunda ise dış borç sarmalı, Arjantin ve diğer bölge ülkeleri için içinden çıkılmayacak bir durum olmuştur. (Işıklı, 2006: 40).

¹¹⁷ Congressional Research Service, 2012: 1.

1.4. Amerika Birleşik Devletleri'nin Dış Politikası ve Hibe Yardımları

1948 yılında yayımlanan ABD Dış Yardım Programı'nda İngilizcedeki anlamı 'Lend-Lease' olarak tanımlanan hibe kavramı, ABD tarafından İkinci Dünya Savaşı sonrası İtalya'ya sağlanacak destek ve Almanya ve Japonya gibi savaştan etkilenen ülkelerin muharip bölgelerine gerçekleştirilecek olan yardım programı şeklinde belirlenmiştir. ABD yönetimi tarafından öne sürülen diğer hibe programları Pasifik Adaları'nda bulunan ABD Deniz Kuvvetleri öncülüğünde sağlanmıştır. Ayrıca, Filipinler, Çin, Yunanistan ve Türkiye gibi ülkelerde bu hibe programından yararlanan ülkeler kategorisine eklenmiştir. Uygulamaya koyulan hibe programlarının amacı, ülkelerdeki ekonomik çizgiyi belirli bir seviyeye taşımak ve o ülkenin ayakları üzerinde durmasını sağlamak olarak görülmüştür.¹¹⁸

Gelir seviyesi düşük ülkelere 20 Ocak 1949 günü ABD Capitol binasının basamaklarında gerçekleşen konuşmada dış yardımlar daha detaylı ifade edilmiştir. Dönemin yeniden seçilmiş Amerikan Başkanı Harry Truman, yaptığı başkanlık konuşmasında yapılacak Amerikan yardımlarına ilişkin açıklık getirmiştir. Artık ekonomik seviyesi düşük ülkelerin Batı tarafından sömürülmeyeceğini ifade eden Truman, bu ülkelerin askeri ve ekonomik yardımlarla komünizm tehdidine yem olmamaları için kazanılması gereken ülkeler olarak görmeye başlamıştır. Böylece Batı'nın önceden sömürü olarak gördüğü ülkeler bu dönemde de yapılan dış yardımlarla bağımlı bir ülke konumuna taşınmak istemiştir.¹¹⁹ Görüldüğü üzere dış yardım politikaları, Amerikan dış politikası tarafından bir siyaset modeli haline getirilmiştir. Öyle ki bu yardımlar Avrupa'yı yerden kaldıran bir el niteliğinde görülmektedir. Soğuk Savaş döneminde SSCB'de Amerikan konsoloslukunda diplomatlık yapan George F. Kennan komünizm tehdidinin önlenmesini gerektiğinin altına çizmiş İngiliz diplomat olan Chairman Lamont ise Kennan'a teşekkür ederek ABD'nin yardım politikalarıyla Avrupa'nın ayağa kalktığını ülkelerin ticaret ve sanayisinde ise hızlı bir büyümenin gerçekleştiğini ifade etmiştir. İtalya ve Fransa'daki komünist tehdit karşısında ayaklanan ticaret ve sanayiye dikkat çeken Lamont bu yardımlarla Avrupa'daki umut ve güvencenin arttığını ifade ederek Amerikan yardımlarının yanında yer alacağını belirtmiştir.¹²⁰

¹¹⁸ US Department of State, 1947: 1437. İkinci Dünya Savaşı'ndan az gelişmiş ülkelerin ayakta kalması için verilen Amerikan yardımları, Amerikan ödeme bilançosunu da sıkıntıya sokmuştur. Öyle ki 1946-1963'de bütün dünyaya 90 milyar dolarlık Amerikan yardımları verilmiş bu durum ise Washington yönetiminin ödemeler konusunda bilançoda açık vermesine neden olmuştur. Anlamı uluslararası devletlerin az gelişmiş ülkelere mali anlamda yardımı şeklinde açıklanan konsorsiyuma Türkiye'de dâhil olmuştur. Bu nedenle Türk Konsorsiyum'un kurulmasıyla yardımlar, politik hedeflerin dışında sadece ekonomik gayelerin gerçekleştirilmesi amacıyla verilmiş olup, yardımın gerekçesi tek bir nedene indirilmiştir. (Uman, 1965: 341-354).

¹¹⁹ Görgülü, 2016: 1294.

¹²⁰ Kennan, 1950: 104-114.

1.4.1. Amerika Birleşik Devletleri'nde Dış Yardımların Gelişimi

ABD yardım politikalarını her daim aktif bir şekilde kullanmıştır. Yapılan bu yardımlar AID (Agency of International Development: Uluslararası Kalkınma İdaresi) kapsamında olan hibe ve AID kapsamında gerçekleşen kredi yardımları olarak ikiye ayrılmaktadır.¹²¹

Yardımanın içeriği sektörel ve bölgesel olarak değişiklik göstermektedir. Yardımın amacı insan hakları, demokrasi, prestij gibi özellikler taşıyabilmektedir. Bunun yanında ekonomik amaçlı yardım programları da mevcuttur.¹²²

İkinci Dünya Savaşı birçok ülke ekonomisini altüst etmesine rağmen Birleşik Devletler, savaşın güçlü devleti olarak çıkmıştır. Öncelikle bu savaşta Almanya, Fransa, SSCB vb. birçok ülke ekonomileri zarar görmüş, ABD ise bu süreçte ekonomik, askeri ve sanayi gelişimini tamamlayarak dünya sahnesine adımını atmıştır. Bu süreçte ABD'nin öncelikli görevi güçlü sermayesi ve ekonomisi savaştan dolayı zarar görmüş Avrupa ülkelerinin kalkınmalarına öncelik tanımaktır. Soğuk Savaş'ın başlamasıyla ise dünya Doğu ve Batı bloğu olarak ikiye ayrılmıştır. ABD ise komünizm tehdidi karşısındaki ülkelerin güvenliği açısından kapitalist ekonomik sistemiyle bütünleşmesini sağlamak için yardım politikaları uygulamıştır. Böylece gelişen yeni ekonomik yardım politikalarının temelinde siyasi nedenlerinde var olduğu görülmektedir.¹²³ Öyle ki Amerikalı siyaset bilimci Hans Morgenthau dış yardımların prestij, insancıl, rüşvet amaçlı veya ekonomik kalkınmayı sağlamak adına gerçekleştirildiğini öne sürmüştür. Fakat bütün bu nedenlerin altında siyasi olduğu kadar ekonomik ve askeri çıkarımlarında olduğu da unutulmamalıdır. Washington yönetimi gerek İkinci Dünya Savaşı sonrası gerekse Soğuk Savaş döneminde Amerikan çıkarlarına uygun bir şekilde kalkınma politikalarını desteklemiş ve bu sayede yardımı alan ülkelerin yürüttükleri politikaların Amerikan merkezli şekillenmesini sağlamıştır. Bu durum ise dış yardımı faktörünü amacının dışına taşıyan bir konu olarak ortaya çıkarmıştır.¹²⁴

Amerikan dış yardımlarının şekillenmesinde ekonomik yardımların rolü büyüktür. Özellikle Avrupa'yı yeniden inşa etme ve kalkındırma amacını taşıyan ekonomik ve askeri amaçlı yardım planı olan Marshall Planı, Amerikan dış politikasında önemlidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan bu plan belirli ülkelerin yoksulluk seviyelerini azaltmak ve

¹²¹ Arı, 2013:406-407.

¹²² Veilette, 2007: 10.

¹²³ Türk Mühendisler ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) Sanayi Kongresi, 2007: 1.

¹²⁴ Arı, 2013: 407. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Birleşik Devletler'in stratejik gördüğü ülkelere askeri yardımları gerçekleştirmesi, yardımı alan ülkeler açısından önem teşkil etmiştir. Bu dönemde Doğu Bloğu'na karşı savunma mekanizmasını arttıran Washington yönetimi, askeri yardımı gerçekleştiren ülkelerde önemli olmuştur. Fakat bu önem Soğuk Savaş sonrasında şekil değiştirerek insan hakları, demokrasi gibi kavramlara bırakmıştır. Bu noktada Amerikan dış yardım süreci ise Amerikan dış politikasına göre şekillenmiştir. (Bayar, 2018: 8).

onları kalkındırmak amaçlı uygulamaya koyulmuştur. 1970’li yıllara gelindiğinde ise yardımın içeriği sağlık, eğitim gibi konularla birleşmiş ve dış yardımların kapsamı genişletilmiştir. Soğuk Savaş bittikten sonra Washington hükümeti demokrasinin Doğu Avrupa ülkelerinde gelişimini sağlamak adına da yardım programını sürdürmüştür. Bu dönemde komünizm tehdidi altındaki ülkelere demokrasi, insan hakları gibi yardım programlarını uygulamaya konan Birleşik Devletler, yardım programını dış politika aracı olarak kullanmıştır.¹²⁵

Perry Anderson’a göre Amerikan dış yardımlarının gelişimi ve süreklilik kazanmasında Amerikan başkanlarının rolü ve ruhu oldukça etkili olmuştur. Roosevelt kötü olan dünyada bütün halklara umut olan tek şeyin Amerika olduğunu söylerken Truman Nagasaki’ye ikinci atom bombasının atıldığı zaman bu gücün Tanrının amaçları doğrultusunda kullandıklarını ileri sürmüştür. Kennedy ise “sevdiğimiz topraklara girişelim ve bunun Tanrı tarafından bahşedildiğini bu yüzden Tanrının işlerinin Amerika’nın da görevi olduğunun unutulmamasını” dile getirmiştir. Bu süreçte George Bush ise Amerika’nın Tanrı tarafından seçilmiş dünyaya rol model bir ülke olması gibi açıklamalarıyla siyasette ahlaki söylemlerle hareket etmiştir.¹²⁶ Amerikan başkanları bu söylemlerini dış yardım uygulamalarında da etkili bir araç olarak kullanmışlardır. Böylece yumuşak güç Amerikan başkanlarının söylemleri ve ideolojileriyle de şekil bulmuştur.

Bu söylem ve inançları doğrultusunda ABD, dünyadaki artan yoksulluk ve ekonomik zorluklar karşısında dış yardım programını geliştirerek günümüzde de çeşitli yardım ve yatırımlarda bulunmaktadır. Yardımların daha da arttırılmasına yönelik dünyaya seslenen Birleşik Devletler Dünya Bankası’yla da etkileşim halindedir. Dünya Bankası Başkanı James Wolfensohn dünya çapında yapılan yardımların 50 milyar dolara ulaştığını açıklayarak dünyada yoksulluğun azaltılması için önemli adımlar attığını ileri sürmüştür. 2000 yılında yapılan bu konuşmada ekonomik yoksulluğun, eğitim seviyesi düşüklüğünün ve kalkınma hedeflerinin 2015 yılında daha ileri bir seviyede olacağı öne sürülmüş ve çeşitli hedefler ortaya konulmuştur.¹²⁷

¹²⁵ Veilette, 2007: 10.

¹²⁶ Anderson, 2015: 44.

¹²⁷ Vasquez, 2003: 2. Ekonomik ve askeri yardımlar konusunda Dünya Bankası’ı aktif bir rol oynamıştır. Öyle ki İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Amerikan hegemonyası altında kurulan Dünya Bankası, dünya ülkelerinin Amerikan kontrolünde kapitalist sistemi benimsemiş piyasalarla bütünleşmesini amaçlamıştır. Türkiye’de ülkelerin kapitalist üretim sistemine dâhil edilmesine yönelik politikalar üreten Dünya Bankası’na 1947’de üye olmuş ve Dünya Bankası’nın politikalarından etkilenmiştir. Dünya Bankası Türkiye’yi de kapitalist pazara çekmek istemiş ve bun dair çeşitli raporlar hazırlamıştır. Türkiye bankadan aldığı dolar cinsinden borçları kapitalistleşmiş firmalardan mal ithali gerçekleştirmek için kullanmıştır. Bu sayede kapitalistmiş ülkelerin kullanılmış teknolojiler Türkiye’ye gelmiştir. Bu durum Avrupa ve Birleşik Devletler’in 1930’lu yıllarda yaşadığı ekonomik krize dayalı Pazar ihtiyacını karşılamalarını sağlamıştır. Bu nedenle Dünya Bankası’nın

2000’li yıllarda Birleşik Devletler güçlü bir ekonomik yapılanma oluşturmak için kurduğu Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) bunlardan biridir. USAID Amerikan hükümetinin yardım olanakları çerçevesinde Amerikalı işçilere yardım fırsatı sunmaktadır. Ekonomik döngünün devamlılığı açısından yardım programlarına önem veren Amerikan hükümeti, uluslararası alanda diğer ekonomilerle baş edebilmek adına ürün ihraç edebilme kapasitesini arttırmış ve bu sayede ülke ekonomisinin gelişmesine fayda sağlamıştır. Küresel sistemde Amerikan ürünlerinin çok fazla alındığını ve Amerikan ekonomik sisteminin bu nedenle hızlı bir şekilde ilerlediğini öne süren USAID raporunda ülkelerin zengin olmasının yolu Birleşik Devletler’in zengin olmasından geçtiğini belirtmektedir. Yani ne kadar zengin bir Amerika o kadar zengin ülkelerin olmasının yolunu açmaktadır.¹²⁸

Ekonomik ve politik kapsamlı yenilikleri barındıran Millennium Challenge Account (MCA) ise yoksul ülkelere hibe olarak yardım dağıtan bir diğer Amerikan programı olmuştur. Dönemin başkanı George Bush 2006 yılında Birleşik Devletler tarafından yapılacak yardımların yüzde 50 oranında artacağını duyurmuştur. Bu hesap adına verilen hibeler ülke gelişimini hedef alan ekonomi serbestliğini savunan ülkelere yardım kapsamını oluşturmaktadır.¹²⁹

Amerikan yardımlarının gelişimi gibi işleyişi de oldukça önemlidir. Dünya geneline yapılan bu yardımlar Amerikan İç Konseyi’nde uzun süren bir süreçten geçmektedir. ABD’de yardım politikaları genellikle 18 ay kadar sürmektedir. Başkanın önerdiği bütçe teklifinin kongreye gelmesiyle başlayan süreç, Tam Atama Komisyonu’na gitmeden önce üzerinde birçok yenilikler yapılarak çeşitli alt komisyonlardan geçmektedir. Böylece uzun süreçlerden geçen bu yardım yasaları dünyanın dört bir yanına uygulanarak dış politika aracı olarak kullanılmaktadır.¹³⁰

11 Eylül saldırısı Amerikan ulusunda ciddi bir tehdidi ortaya çıkarmıştır. Buna karşılık yönetim tarafından çeşitli önlem ve tedbir programları oluşturulmuştur. Ayrıca buna bağlı olarak Amerikan dış yardımlarının gelir ve gider tablosunda bir artma görülmüştür. Böylece terör saldırıları sonucunda şekillenen bu dış yardım bütçesinin değeri yüzde 30’lara çıkmıştır. Bush döneminde ise bu yardımların daha da arttırıldığı görülmüştür. Öyle ki toplumsal olarak kalkınma yardımı olarak görülen yardımın oranlarının 2005 yılında yüzde 55’e çıktığı

yardımsaver rolünün altında kapitalist sistemin sürekliliğini sağlamak ve ABD gibi kapitalistleşmiş ülkelerin yatırım olanaklarının daha da arttırılması vardır. (Küçük, 2019: 506).

¹²⁸ United States Agency For International Development (USAID), 2018.

¹²⁹ Vasquez, 2003:2.MCA modeli Amerikan dış yardımlarının geleceği için önemli bir yardım modeli olarak görülmüştür. Bu model Washington hükümetinin küresel yoksulluğunun azaltılması için ilk bin yılı kapsayan yardım programı olarak kurulmuştur. Başkan Bush öncülüğünde 2002’de açıklanan program 2004’ kadar yürürlükten geçmemiştir. (Prud’homme, 2007: 9).

¹³⁰ Kisangani ve Pickering, 2015: 218.

gözlemlenmiştir. Fakat bu dönemde ekonomik ve askeri yardım oranların da oynamalar görülmüştür. Ekonomik yardım oranı yüzde 35'ten yüzde 22'ye, askeri yardım oranı ise yüzde 30'dan yüzde 24'e düşmüştür. Bu dönemde kalkınma yardımları artış gösterirken ekonomik ve askeri yardımların düşüşe geçmesi çelişkili bir durum olmuştur. Fakat bu durum Irak Savaşı'nda değişiklik göstermiştir.¹³¹

Güçlü bir devletin güç dengesi politikaları dönemsel olarak değişiklik göstermektedir. Morgenthau'ya göre güç dengesi politikasının temel unsurları böl ve yönet, silahlanma, toprak paylaşımı ve ittifak oluşturmaktır. Washington hükümeti de Irak Savaşı'nda böl ve yönet unsurunu kullanmış ve çeşitli nedenlerle Saddam Rejimi'ni sonlandırarak ekonomik ve askeri yardımları öne sürmüştür. Bu yardımlarda bir devletin güç dengesi siyasetinde önemli politika araçlarını oluşturmaktadır.¹³²

Terör saldırılarından sonra demokrasi kavramına daha da önem veren ABD'nin Irak'ta da tesisat projelerini gelişiminin yanında terör eylemlerinden sonra demokrasiyi güçlendirme girişimlerine dayanarak 18 milyar dolarlık bir bütçe ile yardımda bulunması, Amerikan dış politika hedeflerini daha da belirginleştirmiştir. Fakat bu girişimler başarıya ulaşamamış takdim edilen kaynaklar yetersiz kalmıştır. Irak'ın şimdilerde ki gelişim düzeyi ise bu durumu yeterince kanıtlamaktadır.¹³³ Bu sebeple dış yardımların gelişi ve işleyişi hem yardımı yapan ülkeyi hem de yardım alan ülkeyi etkilemektedir. Amerikalı Senatör J. W. Fulbright dış yardımların geniş kapsamlı olduğunu gerek diğer ülkelerdeki Amerikan üslerinin desteklenmesi gerekse yol ve köprü inşasına yardımcı olarak Amerikan mallarının alınması için krediler açmak gibi birçok unsurun dış yardımın içeriğinin genişletildiğini ifade etmektedir. Bu nedenle Amerika'nın çeşitli nedenlerle güç dengesi politikalarını uygulayıp dış yardım kavramını etkili bir şekilde kullanması, Birleşik Devletler'in dış yardım programının işleyişini sağlamakta ve güç dengesini aktif kılmaktadır.¹³⁴

1.5. Amerikan Dış Politikasında Kullanılan Güç Unsurları

1.5.1. Dış Politika Aracı Olarak Yumuşak Güç

Güç kavramı ulaşılmak istenen hedefleri gerçekleştirebilme olgusudur. Bu olguyu gerçekleştirebilmek için uluslararası ilişkilerde iki yönteme başvurulmaktadır. Bunlardan ilki askeri müdahaleyi gerekli kılan sert güç, ikincisi ise işbirliği ve iletişim yönteminin aktif olduğu sorunların diplomatik yollarla çözüldüğü yumuşak güç kavramıdır.¹³⁵

¹³¹ Kiremitçi, 2013: 39.

¹³² Arı, 2013: 279.

¹³³ Kiremitçi, 2013: 39.

¹³⁴ Arı, 2013:402.

¹³⁵ <http://www.bilgesam.org> (erişim tarihi: 23.12.2019).

Yumuşak güç kavramı ilk olarak Joseph S. Nye'in 1990 yılında yayımladığı bir makalede tanımlanmış ve Amerikan dış politikasında tercih edilen bu modele de açıklık getirilmiştir. Joseph S. Nye'a göre yumuşak güç, askeri güç ya da ekonomik yaptırımlar yoluyla karşı tarafın politikalarını değiştirmek değil, dünya siyasetinde gündem belirleme, uluslararası kurumların desteği ve etkileme yöntemiyle önemli bir etki yaratmaktır.¹³⁶ Özellikle Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin hegemonik liderlik arayışlarını açıklayan bu kavram, Birleşik Devletler'in uyguladığı güç modeline de anlamada yardımcı olmuştur. Bu dönemde Rusya ve AB'nin gerilemesinin üzerine Çin ve ABD'nin hegemonik çıkarlarını sürdürme isteği ABD'yi tehditkâr ve sert politikalardan ziyade, uluslararası desteği arkasında barındıran daha uyumlu bir politika tercihinə götürmüştür.¹³⁷ Öyle ki yeni bir kıtayı keşfetmek, oranın insanlarından ve kaynaklarından yararlanmak yumuşak gücün en önemli özelliğini meydana getirmektedir. İnsanların üzerine inceden işleyen bu güç unsuru gerek ülkenin politika yöneticilerini gerekse ülke insanlarını karşı tarafa karşı sorumluluk altına sokmuştur. Güçlü devletlerin kullandığı bu sistem uluslararası arenada da hâkimiyetlik olgusunu daha da güçlendirmiştir.¹³⁸ Örneğin Birleşik Devletler Soğuk Savaş döneminden sonra Sovyet Bloğu'nun çöküşünün ardından bulunduğu bu yeni statü ile tehdit politikalarıyla bütünleşmiş bir siyaset izlemiş zaman içinde uluslararası toplumdan destek bulmak adına yumuşak güç unsuruna gereksinim duymaya başlamıştır.¹³⁹ Bu sebeple güçlü devletler sert gücün yanı sıra alınan uluslararası destek sayesinde ülkelerarası subay değişimi, ortak eğitimlerin yapılması, askeri yardımlar gibi yumuşak güç unsurlarına başvurmuşlardır. ABD eski Savunma Bakanı William Perry devletlerin ordudaki bu tür faaliyetleri desteklemesi diğer yabancı askerlerin Amerikan yaklaşımını daha iyi benimsemesine ve ona göre şekil almasını sağlayarak bunu da ortaya çıkabilecek herhangi bir savaşı önleyen etken olarak değerlendirmektedir.¹⁴⁰ Devletlerin bu politikayı uygulamasındaki en önemli amaç menfaatlerini korumaktır. Bunu yaparken ise alternatif yöntem ülkelerin varlığını devam ettirebilmelerinde hayati rol oynayan ekonomik gelişimdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan yıkık bir şekilde çıkan Japonya ekonomik gelişimini tamamlayarak ve günümüz şartlarında uluslararası sistemde ekonomik gücü elinde bulundurarak söz sahibi olmuştur. Richard

¹³⁶ Nye, 2017: 24.

¹³⁷ Özel, 2018: 5. Amerika'da düşünce merkezi olarak görev yapan CSIS'in (Center for Strategic and International Studies), 2006'da oluşturduğu Akıllı Güç Komisyonu'nun 'Daha Akıllı daha güvenli Amerika' isimli raporuna göre Washington yönetiminin dünya devletleri üzerinde bir söz sahibbi olabilmesi için askeri güç yeterli olmamakta, bunun yerine akıllı güç olarak nitelendirilen yumuşak güç unsurunun devreye sokulması öngörülmüştür. Bu durum Washington yönetiminin dış politika kararlarında uyguladığı hegemon politikalarını meşru

kılmıştır.

(<https://www.kamudiplomasisi.org/pdf/abdkdstratejisi.pdf> (erişim tarihi: 23.12.2019)).

¹³⁸ Kılıçkaya, 2005: 1.

¹³⁹ Özel, 2018: 5.

¹⁴⁰ Nye, 2017: 165.

Rosecrance'ye göre askeri çıkarlarını korumak isteyen ABD'ye karşılık Japonya ekonomik ve ticari yöntemlerini geliştirerek bir denge kurmak istemektedir. Yapılan araştırmalara göre ABD silahlanma yarışında yüzde 50 oranında bir paya sahipken Japonya'nın ise askeri olmayan alandaki üretim şekli yüzde 99 oranındadır. Görüldüğü üzere Japonya İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yıkılmış bir vaziyette çıksa da ekonomisini geliştirerek kendisine alternatif bir güç olanağı yaratmıştır. Ülkelerin günümüzdeki silahlanma yarışında da Japonya'nın geçmişte kendisini bombalayan ABD'ye göre daha fazla gelişim gösterdiği açıktır.¹⁴¹

Sert güç uygulayan devletler kısa zamanda başarı sağlamışlarsa da uzun zaman içinde bu başarı aynı kalmayabilir. Özellikle bu süreçte yenilen devlet farklı yöntemlerle savaşın galibi olmaya çalışır. Yukarıda bahsedildiği gibi Japonya bu durumu iyi bir şekilde değerlendirerek eğitim, ekonomi, askeri ve kültürel olarak yumuşak güç anlamında kendini her anlamda geliştiren bir devlet olarak ortaya çıkmıştır.¹⁴²

Tarihsel süreçte de yumuşak güç kavramının kullanımı görülmektedir. Diplomasi dilinde Fransızcanın meşru hale gelmesi ve Birinci Dünya Savaşı sonrası ülkelerin yaptıklarının bedelini ödetmek amaçlı kurulan ofis birimleri, Soğuk Savaş zamanında ABD ve SSCB'de benimsediği ülkeleri yaymak amaçlı ekonomi propagandalarını kullanmaktadır. Devletler ekonomi politikalarına önem vererek aktif bir dış politika izlemek isterler. Ekonominin yanı sıra sanat eğitimi, bilim gibi alanlarda da birtakım çeşitli yardımlar sağlayarak bu alanda da gelişim gösterirler. Özellikle karşı ülkenin gözünde yüksek bir profil oluşturmak için ülkeler, yukarıda anlatılan yumuşak güç stratejilerini kullanmaktadırlar.¹⁴³

Bu dönemde özellikle teknolojinin gelişimiyle birlikte kitle iletişim araçlarının kullanımının artması siyasal propagandanın elini güçlendirmiştir.¹⁴⁴

Örneğin Amerikan eski Başkanı Roosevelt, 1942'de Savaş Enformasyon Ofisi (OWI) ve diğer yandan Stratejik Hizmetler Ofisi (OSS)'ni devreye sokmuştur. Bilgi toplama ve propaganda amaçlı kurulan bu örgütlere Amerikan hükümeti tarafından yanlış bilgilerin yaygınlaştırılması misyonu yüklenmiştir. Hükümet bununla da kalmayarak Hollywood filmlerinde ise Amerikan faydacılığına hizmet eden filmlere onay göstermiştir.¹⁴⁵

¹⁴¹Baharçipek, 2000: 276. Fakat Joseph Nye yumuşak güç unsurunu taklit etmenin sonucunda bu durumun başarılı olan ülkeye zarar verdiğini öne sürmüştür. Bu durum için Japonya önemli bir örnektir. Örneğin 1980'li yıllardaki sanayi gelişiminde büyük bir başarı kaydeden Japonya bu gelişimin sonucunda çoğu ülke tarafından taklit edilmiştir. Bu durum Japonya'nın Pazar rekabetinde geri planda kalmasına neden olmuştur. (Özel, 2018: 17).

¹⁴² Atılğan ve Tunç, 2017: 232.

¹⁴³ Çavuş, 2012: 27.

¹⁴⁴ Gültekin, 2007: 239.

¹⁴⁵ Nye, 2017: 147.

Amerikan kültürünün ve değerlerinin yaygınlaştırılması kadar Amerikan ekonomisinin de dünya piyasalarında etkin hale getirilmesi adına önemli çalışmalar yürütülmüştür. Bu açıdan Washington yönetimi tarafından gelişimini ve kalkınmasını tamamlayamayan ülkelere verilen Marshall Yardımı, yumuşak güç unsurlarının bir örneğini oluşturmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Marshall'ın 1947'de yaptığı konuşma gereği gereksinimler belirlenmiş ve 1948'de ise 'Ekonomik İşbirliği Kanunu' ülke yönetimi tarafından onaylanmıştır. Böylece Marshall Yardımı Türkiye'yi ekonomik anlamda bağımlı hale getiren bir yumuşak güç niteliği taşımıştır.¹⁴⁶

Marshall Yardımı sadece ekonomik anlamda değil bu yardımdan yararlanan ülkelerin demokratikleşmesi, ekonomik ve askeri hedeflerin gerçekleştirilmesi için de bir araç olarak görülmüştür. Bu konuda popüler kültürün etkisi yadsınamazdır. Avusturyalı yazar Reinhold Wagnleither Avrupa toplumunun yararlandığı Marshall Yardımı'nın sadece ekonomiye değil aynı zamanda Avrupa'nın demokratikleşmesi adına ciddi bir katkısının olduğunu vurgulamıştır. ABD'nin bizzat üzerinde durduğu modernlik, demokrasi ve çeşitli konulara getirilen yeniliğin kattığı hareketlilik, kendi içinde yaşadığı çeşitli çatışmalardan sonra Avrupa için yeni açılan bir koridor olarak görülmüştür. Marshall Planı ve ardından NATO'nun kurulması bu kurumların akışını hızlandıran dolarların yanında Amerikan popüler kültüre dair fikirlerin yaygınlaşması Amerikan yumuşak güç unsuruna hizmet eden düşünce tarzını oluşturmuştur.¹⁴⁷

ABD'nin yumuşak güç politikaları Marshall Yardımı ile kısıtlanmamış aynı zamanda BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) ile de bölge ülkelerinin kültürel ve demokratikleşme anlamında aktif hale getirilmiştir. ABD bu projeyi Amerika'nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında kültürel ve ekonomik anlamda bir yaptırım unsuru olarak kullanmıştır. Bunun yanı sıra Washington yönetimi zengin petrol kaynaklarına sahip ülkelerin bu kaynaklarından yararlanmak adına BOP projesi gibi yumuşak güç unsurlarını stratejik bir şekilde kullanmış, Türkiye ise Batının çıkarlarıyla bütünleşmiş bu projede model ülke görevini üstlenmiştir.¹⁴⁸

Bu proje ile ABD'nin güvenilir müttefiki olarak görülen Türkiye, zamanla bu projeden çıkartılıp demokratik ılımlı İslam devleti konumuyla bütünleştirilmiştir. Böylece ABD bir NATO ülkesi ve AB adayı gibi kalıplarla bahsedilen Türkiye'yi model ülke yerine demokratik ılımlı İslam devleti olarak adlandırmıştır. Çıkarlarıyla hareket eden ve ülkeleri

¹⁴⁶ Gökbayrakçağdan, 2018: 784-785.

¹⁴⁷ Wagnleitner, 1999: 515. Aynı zamanda melez bir yapıyı barındıran Amerikan toplumu, sahip olduğu çeşitli ırka mensup insanlarla çok kültürlü bir yapı sunmaktadır. Amerikan kültürü bu yapı karşısında benimsenen bir popüler kültür şeklini sahip olabilmektedir. Dolayısıyla gerçekleşen modernleşme çabaları, Amerikan kültürünün popülerliğinin korunmasına da yardımcı olmuştur. (Pehlivan, 2007: 274).

¹⁴⁸ Gökbayrakçağdan, 2018: 785.

istediği kalıba oturtmak isteyen Washington hükümetinin bu tutumu yumuşak güç unsurunu etkili bir şekilde kullandığını göstermektedir.¹⁴⁹

Yumuşak gücü kullanmanın en etkili yönü ise ekonomik bağımlılığı dış politikada bir araç haline dönüştürmektir. Bu noktada dış ekonomilere bağımlı hale gelebilmek Amerika'nın dış politikada kullandığı yumuşak güç unsurlarındandır. 1973 yılında ulusal para sistemini dolar endeksli hale geldiği, altının dolara çevrilebileceği ve dolarında talebe göre altına çevrileceğini kabul gören Bretton Woods sisteminin sonlanmasıyla dolar, sürekli değişkenlik göstermeye başlamıştır. Bu sistemin yıkılmasıyla ABD'nin dolar üzerindeki yetkisini kazanması gerekiyordu. Böylece Bretton Woods sistemi, yerini Petro Dolar dönemine bırakmıştır. Petro Dolar dönemi denilmesinin nedeni ise Suudi Arabistan'ın ihraç ettiği petrolü sahip olduğu dolara karşılık ABD'nin bu ülkede yapılacak olan her türlü teçhizat ve donanımına destek vermesi anlamına gelmekteydi. Bu sistemin sona ermesi, ABD'nin ekonomik çıkarı için önemli görülmüştür. Böylece Birleşik Devletler petrol üretimini gerçekleştiren ve gerçekleştiremeyen ülkeleri birbirinden ayırarak dolar karşılığında kendisine olan bağımlılıklarını arttırmıştır.¹⁵⁰

Yumuşak güç unsurlarından biride ittifaklık bağlarıdır. Buna örnek olarak Birleşik Devletler'in Irak müdahalesi verilebilir. ABD'nin 1991 Irak Savaşı'nda oluşan giderlerin yüzde 80'i Bush döneminde oluşturulan koalisyon tarafından karşılanmıştır. Fakat Washington yönetimi askeri gücünü kullandığı bu operasyonda birçok devletten destek görememiştir. Öyle ki ülkelerin desteği ABD için önemliydi. Çünkü müdahale edilen ülkenin siyasi ve ekonomik anlamda düzenini değiştirmek diğer devletlerin desteğiyle meşru hale getirilmek istenmiştir. Bu nedendir ki Washington yönetimi Polonya, Ukrayna, El Salvador, Nikaragua, Honduras gibi ülkelerin desteğini almak için 250 milyon dolar harcayarak bu operasyonu desteklemeyen Batı ülkeleri ve BM'ye karşı kendisine bir destek oluşturmak istemiştir.¹⁵¹

Aynı zamanda Washington hükümeti 11 Eylül sonrasında bölgeye yönelik kamu diplomasisinin gelişimi konusunda çeşitli çalışmalar yürütmüştür. 2003 yılında nüfusunun büyük bir kısmı Müslüman olan ülkelere kamu diplomasisi için 25 milyon dolar yardım

¹⁴⁹ Günel, 2004: 159.

¹⁵⁰ Yiğenoğlu, 2016: 331.

¹⁵¹ "The Heavy Price of America's Going It Alone", *Financial Times*, 06.08.2003. Joseph Nye'nin öne sürdüğü yumuşak güç kavramı Amerikan dış politikasında önemli bir politika olarak görülse de George Bush döneminde dış politikada yumuşak güç politikası geri planda kalmıştır. 11 Eylül saldırısının ardından Bush yönetiminin bütün dünyaya saldırgan bir tutum benimsemesi yumuşak güç unsurunu sorgular hale getirmiştir. Özellikle bu dönemde ikiz kulelere gerçekleşen saldırıda Müslümanları suçlayan yönetim, saldırıdan Afganistan'ı sorumlu tutmuş ve Irak'ı işgal etmiştir. Bu sebeple dış politikada realist bir yol izleyen Bush yönetimi, Ortadoğu coğrafyasında Amerikan imajının zedelenmesine ve Amerika'ya karşı nefret söylemlerinin artmasına neden olmuştur. Böylece Washington yönetiminin yumuşak güç politikaları, Bush döneminde geri planda kalarak yerine saldırgan ve realist politikalar ön plana çıkmıştır. (Öncel, 2018: 93).

programları olmak üzere 150 milyon dolar harcamıştır. Bu çalışma gereği çeşitli Batı dili eserlerin Arapçaya çevrilmesi, öğrencilere burs verilmesi, Amerika'nın internette daha çok yer alması gibi unsurların yaygınlaştırılması öncelik haline getirilmek istenmiştir.¹⁵²

Yukarıda da görüldüğü gibi Birleşik Devletler'in yumuşak güç dengesini elinde tutması gerek sosyal, gerekse ekonomik ve askeri anlamda gelecekte atacağı adımlarda önem arz etmektedir. Örneğin askeri anlamda Körfez Savaşı'nda ABD'nin ülkeleri yanına çekmek istemesi diğer ülkelerden edineceği askeri üslerle de doğru orantılıdır. BM'nin isteklerini arka plana atması ABD'nin Irak Savaşındaki maliyetlerini daha da arttırıcı etken olmuş böylece yumuşak güç ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır.¹⁵³

Özellikle Irak Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'daki profili kötümser olan ABD'nin hem ekonomik hem de kültürel ve sosyal anlamda bu coğrafyaya dokunmayı planlaması yumuşak güç kazanımlarından biridir. Öyle ki Amerikalı doktorların, öğretmenlerin, birçok iş adamının hatta spor takımlarının bile bölgede faaliyette bulunması Birleşik Devletler'in bu bölgeye karşı duyduğu siyasal çıkarlara hizmet etmiştir.¹⁵⁴ Bu gibi unsurların yanında özellikle 11 Eylül sonrasında Ortadoğu'ya demokrasinin yerleştirilmesi Birleşik Devletler'in öncelikli hedefi olmuştur. Lawrence Kaplan ve William Kristol Washington hükümetinin dış politika amacının başarıya ulaşması için Irak, İran, Kuzey Kore gibi şer ekseni sayılan yönetimlerden ziyade bu rejimlerin dönüştürülmesiyle mümkün olabileceğini ileri sürmüştür. Böylece demokrasi gibi yumuşak ve ılımlı bir yönetim biçiminin altında ideoloji ve politikalarını yerleştirmek isteyen ve uygun olmayan rejimleri değiştirmek isteyen Birleşik Devletler gibi yönetici bir ülke ortaya çıkmıştır.¹⁵⁵

Barack Obama döneminde ise Amerikan dış politikası sert güç ve yumuşak gücün bir bileşimi olarak gündeme gelmiştir. Öyle ki Obama yönetimi Amerikan politikalarını devam ettirebilmek adına güvenlik alanında yumuşak güç uygulamalarını ön planda tutmuş ve Amerika'nın sarsılan imajını yerine getirmeyi amaçlamıştır.¹⁵⁶

Obama'nın Kahire Üniversitesi'nde yaptığı konuşma bu açıdan önemlidir. Başkan konuşmasında Afganistan'da ve Pakistan'daki sorunları askeri güç girişiyle çözme girişimlerinin başarılı olmadığını dile getirmiştir. Ayrıca Pakistan'a 1.5 milyar dolar yatırım gerçekleştirmeyi, Afganistan'daki ekonomiyi geliştirebilmek adına ise 2.8 milyar dolardan fazla yatırım düşündüklerini öne sürmüştür. Başkan konuşmasına Thomas Jefferson'un şu

¹⁵² Nye, 2017: 171-172.

¹⁵³ "And Now, Global Booby Prizes", *Newsweek*, 29.09.2003.

¹⁵⁴ "Washington's Sour Sales Pitch", *New York Times*, 04.10.2003.

¹⁵⁵ Nye, 2017: 97.

¹⁵⁶ Öncel, 2018: 99.

sözleriyle devam etmiştir: “Umarım bilgeliğimiz gücümüzle orantılı olarak büyüyecek ve bize, gücümüzü ne kadar az kullanırsak o kadar büyüyeceğini öğretecek”.¹⁵⁷

Obama’nın Amerikan dış politikasının şekillenmesinde önem verdiği sert güç uygulamalarını geride bırakan yumuşak güç unsurlarının etkili araçlarından biri medyadır. Amerikan medyası medyayı iç ve dış politikasında aktif olarak kullanmaktadır. Medya faaliyetlerine büyük önem veren ve ciddi harcamalar yapan ABD, ülke milli çıkarlarına uygun bir medya kolu geliştirmiştir. Özellikle Amerikan Hollywood sinemasında bu açıkça görülür. Amerika’nın sesi niteliğini taşıyan filmler dünya çapında büyük ilgi görerek Amerikan ulusal faaliyetlerine hizmet vermektedir. Böylece amaç, tüm dünyada Amerikan yaşam stilini özendirerek tüm dünya milletlerinin gözünde meşrulaştırılmış bir Amerikan propagandasını hayata geçirmektir.¹⁵⁸

Amerikan propagandasını askeri alanda da görmek mümkündür. Örneğin Pentagon yönetimi ABD-Irak Savaşı’nda savaş alanındaki muhabirleri silahlandırarak Saddam Hüseyin’in Amerikalıların sivilleri bilerek öldürdüğüne dair söylemine engel olmuştur. El-Cezire gibi yeni iletişim kanallarının yükselişi uluslararası arenada Washington’u harekete geçirmiştir. Böylece Washington yönetimi imajını sarsacak söylemleri engellemek için Amerikan yumuşak güç unsuruna stratejik açıdan yeni bir taktik kazandırmıştır.¹⁵⁹

Teknolojik anlamda da ileri bir seviyede olan ABD, yüzde 70 oranında internet sitelerine sahip olarak dünya iletişim ağında söz sahibi olmuş ve İngilizcenin gerek iş gerekse eğlence alanlarında kullanılmasıyla Amerikan’ın sosyal mecralardaki çok yönlü etkisi yadsınamaz hale gelmiştir.¹⁶⁰

ABD’de tutucu grupların teşkilatlandığı akademik görünümlü ‘Institute’ ve düşüntüsel görünümlü olan ‘Heritage Foundation’ gibi vakıflarla CFR, Carnegie Endowment, Woodrow Wilson Center gibi dış politikada kartal göze sahip politikayı yönlendiren gruplar, disiplinlerarası çalışmalar yaparak düşünce üreten think-tank kuruluşlarıdır. Propaganda oluşturma unsurlarında ABD’deki vakıflarda önemli rol oynar. Vakıflar sadece vergiden sorumlu kurumlar olmamakla birlikte kültürel değişim politikalarında aktif bir şekilde faaliyet yürüten istihbarat kuruluşlarıdır. CIA ise Amerikan ulusal çıkarları için bilgi ve haber toplayan ajanlık faaliyetlerini yürüten etkili bir istihbarat kuruluşudur.¹⁶¹

Özellikle Soğuk Savaş sürecinde Amerikan propagandasını el altından yürüten CIA, diğer ülkelerin ABD’ye olan algısını değiştirmek için çalışmalar yürüten önemli bir istihbarat

¹⁵⁷ Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), 2009.

¹⁵⁸ Yılmaz, 2012: 3.

¹⁵⁹ Nye, 2017: 165.

¹⁶⁰ Yılmaz, 2012:3.

¹⁶¹ Yılmaz, 2012: 3.

birimi olmuştur. Yumuşak güç insanların algısını değiştirmek için bir araç kullanılıyorsa istihbarat birimleri bu konuda önemli bir yumuşak güç aracı niteliği taşımaktadır.¹⁶²

Devletlerin dış politikasında yumuşak güç politikaları önemli bir yere sahiptir. Öyle ki dış yardım uygulamaları ve akabinde gelişen dış borçlar, yumuşak güç politikalarında devletlere ekonomik ve askeri anlamda önemli bir sonuç doğurmaktadır. Devletler askeri ve ekonomik temelli politikalarından ziyade yumuşak güç politikalarını da geliştirmek zorundadır. Bunun en iyi örneğini oluşturan Birleşik Devletler, uyguladıkları yumuşak güç politikalarıyla ülkeleri siyasi olarak da kendisine bağımlı hale getirmektedir. Sonuç olarak dış yardımdan yararlanan ülkelerde oluşan tüketim alışkanlığı iktidarlar için bir çıkış yolu olarak görülmektedir. Böylece yöneticiler, dış yardımı gerçekleştiren ve tüketim kavramını aşıl原因an ülkeye karşı siyasi anlamda da bağımlılık hissedecektir.¹⁶³

1.5.2. Dış Politika Aracı Olarak Sert Güç

Uluslararası platformda devletlerarası ilişkilerde kullanılan yumuşak güç politikası zamanın her koşulunda gerekmediği gibi bunun yerine gereken durumlarda askeri ve siyasi yöntemlerden beslenen sert güç politikaları devreye girebilmektedir. Aslında yumuşak güç kullanırken veya bu güce maruz kalırken askeri gücün önemi arka plana atılmamalıdır. Gerekli durumlarda devletlerin bu güç yöntemine başvurabilme ihtimalleri ülkelerin politika yapıcılarını yakından ilgilendirmektedir.¹⁶⁴

Sert güç uygulamaları devletlerin amaçlarını gerçekleştirebilmesi için havuç ve sopa politikasını bir araç olarak kullanabilmesidir. Sert gücün içeriğinde; askeri müdahaleler, ekonomik baskı, diplomasinin baskı yoluyla yürütülmesi gibi faaliyetler yer almaktadır. Devletlerin bu faaliyetleri yürütmesi ise yeterli ekonomik kaynaklar ve donanımlı silahlı kuvvetler aracılığıyla gerçekleşmektedir.¹⁶⁵

¹⁶² Nye, 2017:164. Amerikalı yetkililer CIA'in üzerinde çok fazla durmuş örgüte 1963'de 4 milyar dolar, 2005'de 44 milyar dolar harcama gerçekleştirmiştir. 1949'da kurulduğundan itibaren büyük bir ilerleme kaydeden CIA, başkanın emrinde çalışarak Amerikan ulusal menfaatlerine ve prensiplerine uymuş ve disiplinli bir işleyişe sahip olmuştur. (Anderson, 2015: 130).

¹⁶³ Aybarç ve Korkmaz, 2018: 648.

¹⁶⁴ Özdemir, 2008: 136.

¹⁶⁵ Yatağan, 2018: 71. Havuç ve sopa politikası uluslararası ilişkiler disiplinine 1948'de bir dergide yayımlanan makale ile girmiştir. Buradaki havuç kavramı, devletlerin uluslararası politikalarındaki amaçlarını gerçekleştirdikleri zaman verilen bir ödül olarak görülmektedir. Sopa ise devletlerin istediklerini alamadıklarında karşılaştıkları ekonomik zorluk, psikolojik baskı, politik yaptırım gibi her türlü zorluğu ifade etmektedir. Havuç ve sopa politikası iktidarın amaçlarını gerçekleştirmesi için bir amaç olarak görülmüştür. Bu sayede devlet, çıkarlarını maksimize etmek için elinden geleni yapmalı, eğer bu konuda başarılı olmazsa uluslararası toplum tarafından çeşitli yaptırımlarla karşılaşabilmektedir. (Akçay ve Kanat, 2017: 419).

Ülkelerin sert güç uygulaması karşı devletleri caydırma ve tehdit etme unsurlarıyla doğru orantıda ilerlemektedir. Bir ülkenin askeri, ekonomik ve teknolojik gücü ne kadar üst seviyede olursa savunma güvenliği de o kadar donanımlı olmaktadır.¹⁶⁶

Caydırıcılık ve tehdit unsurları ülkelerin silah teknolojisiyle yakından ilgilidir. Özellikle nükleer silah gelişimi Soğuk Savaş'tan itibaren ülkeleri karşı karşıya getiren bir yarış olmuştur. Günümüzde nükleer silah üreten ülkelerin karşısında olduğunu belirten ABD'nin tarihine bakıldığında aynı süreçten kendisinin de geçtiği görülmektedir. Örneğin Eisenhower hükümeti nükleer silah geliştirerek bunu basına ilan eden ilk yönetimdir. Truman döneminde savaşa bakış daha sınırlıyken Eisenhower hükümetinin, konvansiyonel silahlara olan ilgisi sıcaklığını her daim korumuş ve Truman dönemine göre silahlara olan ilgisi daha da hız kazanmıştır.¹⁶⁷

Özellikle Soğuk Savaş döneminde hız kazanan silahlanma yarışında Sovyetler ve Birleşik Devletler bu yarışın önemli iki aktörü olmuşlardır. SSCB'nin 1949'da atom bombasına sahip olması ABD'nin ise 1952'de hidrojen bombasına sahip olması ve devamında SSCB'nin de hidrojen bombası elde etmesi iki ülkeyi kıyasıya bir silahlanma rekabetinin içerisine sokmuştur. Washington'ın konvansiyonel silah gücünü artırması ve müttefik devletlerle işbirliği içinde olup askeri üslerinin sayısını artırması sert güç uygulamasının zeminini oluşturmuştur.¹⁶⁸

Amerika'da yaşanan 11 Eylül terör saldırısı sonrasında Amerika'nın tehdit ve önceliklerinde söylemsel değişiklikler yaşanmıştır. Bu süreçten sonra Amerikan dış politikasının söylemleri radikal İslam, uluslararası terörizm, üzerine yoğunlaşarak şekillenmiştir. ABD, herhangi bir ülkeye bu kavramlar çerçevesince yapılan saldırı sonucunda gerekli müdahalenin yapılacağını sinyalini vermiştir. Bu saldırı sonrasında ABD'nin tüm dünya ülkelerini koruyucu role bürünmesi ABD'nin yapacağı müdahale ve savunmaları da meşru hale getirmiştir.¹⁶⁹

Birleşik Devletler'in dünyaya karşı yayılcı siyaset şekli ve bu savunma mekanizması ise, askeri güç için yapılan harcamalar alanında gerek ekonomik boyutuyla maddi, gerekse halk tarafından resmedilen profil çerçevesince manevi şekilde devletin imajını etkilemiştir.¹⁷⁰

Bush, ABD Askeri Akademisi'nde yaptığı konuşmasında 11 Eylül'de ikiz kulelere gerçekleştirilen saldırıda karşı tarafın bu saldırı için harcadığı maliyeti Amerika'da ortaya

¹⁶⁶ Payam, 2018: 17.

¹⁶⁷ Karaosmanoğlu, 1996: 339.

¹⁶⁸ Arı, 2013: 542.

¹⁶⁹ Güdek, 2017: 148.

¹⁷⁰ Özdemir, 2008: 136.

çıkan kargaşa ve karmaşıklıktan daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Bu saldırının devamı geleceği iddiasında bulunarak teröristlerin gelecekteki saldırılarında daha fazla para, silah ve insani faktörlere ihtiyaç duyacaklarını belirtmiştir.¹⁷¹ Bu saldırıların devamının geleceğini öne süren Bush yönetimi dış politikada balistik füze ve diğer fırlatma araçlarına karşı silah savunma teknolojisini geliştirme tutumunu benimsemiştir. Bu amaç doğrultusunda Ulusal Füze Savunma projesi hayata geçirilmiştir.¹⁷² Bush konuşmasında yeni dünya düzenini tehlikeye atacak unsurların teknoloji ve köklü dini grup faaliyetlerinin birleşimiyle ortaya çıkacağını savunmuştur. Böylece Bush yönetimi güçlü olmayan devletlerin nükleer ve balistik füze sistemlerine sahip olmasını Birleşik Devletler gibi güçlü bir devlete karşı tehditkâr bulmuştur.¹⁷³

Washington hükümeti Birleşik Devletler'in ülkelerin herhangi bir nükleer silah girişiminde bulunmasını istemezken kendisi bu güvenlik adımlarını Soğuk Savaş sürecinde zirveye taşımıştır. Çünkü bu dönemde süper güçlerin nükleer silah girişimlerini engelleme isteği kendi askeri üstünlüklerinin de korunmasına yardımcı olmuştur. Böylece Soğuk Savaş sürecinde görülen askeri üstünlük yarışı Bush döneminde terörist söylemi adı altında tekrardan gündeme gelmiştir.¹⁷⁴

11 Eylül saldırıları sonrasında oluşan tehdit algısı politika yapıcılar tarafından olduğundan daha da fazla büyütülerek büyük bir korku kaynağı olarak aktarılmıştır. Özellikle medya bu konuda aktif bir rol üstlenerek her an yeni bir saldırı olacak algısıyla oluşan haberler çoğaltılmıştır. Bu süreçte siyasetçiler 'terörizm' kavramını kullanarak kendi politikalarını meşrulaştırmak için dayanak oluşturmuşlardır. Böylelikle politika yapıcılar istedikleri hedefe ulaşarak terörle ilişkili herhangi bir saldırı sonucunda Amerikan halkının desteğini sağlamıştır. Amerikan hükümeti terörü politikalarında bir araç haline getirerek 2001'de US Patriot Yasası'nı çıkartmıştır. Uluslararası terörizmi daha da meşrulaştıran bu yasayla hükümet, Amerika'daki doğayı koruyan çevreci gruplarını da terör faaliyetleri kapsamında değerlendirmiştir. Bu sebeple Ulusal Güvenlik Birimleri kurulmuş ve her bir yabancıının ülkeye girişi ince ayrıntılarıyla birlikte takip edilmeye başlanmıştır.¹⁷⁵ Böylece Bush yönetiminde Amerikan dış politikası küresel terörizm odaklı tek yanlı ve agresif bir

¹⁷¹ The White House, 2012.

¹⁷² Efeğil, 2008: 109.

¹⁷³ The White House, 2012.

¹⁷⁴ Buzan, 2008: 114-115. Başkan Bush 11 Eylül'de gerçekleşen saldırılar sonucunda şu açıklamada bulunmuştur: "Teröristler açık toplumlara nüfus etmek ve modern teknolojileri bize karşı yöneltmek için organize edilmişlerdir. Bu tehdidi yenmek için cephaneliğimizdeki her araç askeri gücü, daha iyi bir vatan savunmasını, kolluk kuvvetlerini, istihbaratı ve terörün finansmanını kesmek için güçlü çabaları kullanmak gerekir" (The White House, 2002: 13). Bu sebeple askeri müdahaleyi meşru kılan Bush yönetimi için askeri sert güç uygulamaları ülke güvenliği açısından son derece önemli görülmüştür.

¹⁷⁵ Irmak ve Kahya, 2014: 322.

tutum benimsemiştir. Washington yönetimi ilk defa Bush yönetiminde etkili bir yayılmacı bir siyaset modeli izleyerek sert güç unsurunu aktif bir şekilde kullanmıştır.¹⁷⁶

Yumuşak değerler söylemindeki askeri anlayışı bir kenara bırakan Bush yönetimi, geleneksel savaş yöntemini uluslararası arenaya taşımıştır. Bu sayede büyük güçler teröre karşı yerel ve bölgesel ittifaklara gönüllü bir şekilde destek vermiştir. Başkan Bush ise bu güvenlikleştirme mekanizmasıyla geleneksel askeri anlayışı geri getirmiş ve Amerikan ulusal çıkarlarını ön planda tutmuştur.¹⁷⁷

Bush yönetiminin sona ermesiyle başa geçen Barack Obama döneminde Amerikan dış politikası daha yumuşak bir perspektif izlemiş olsa da bu durum Donald Trump döneminde değişiklik göstermiştir. Başkan Trump 2017’de ki konuşmasında Amerikan yardımlarının başka devletlere fayda sağladığını bu açıdan yeni Amerikan dış politikasında ülke güvenliğinin her şeyden önce geldiğini öne sürmüştür. Önceliklerinin Amerika olacağını vurgulayan Trump yönetimi, Amerikan ordusunun güçlenmesi, Amerikan sınırlarının korunması ve Amerikan sanayi, ticari ve ekonomik girişimlerinin daha da desteklenmesi adına çeşitli çalışmalar yürüteceğinin sinyalini vermiştir.¹⁷⁸

Sert güç kavramında ülkelerin silah politikaları önem teşkil etmektedir. Birleşik Devletler’in yanı sıra çok sayıda ülke silahı etkili bir araç olarak kullanmaktadır. Rusya 450 binin üzerinde silah mühimmatına sahiptir. Fransa illegal silahlara başvurmuş Afganistan, Yemen ve Pakistan ise birçok kalaşnikof barındırmaktadır. Birleşik Devletler ise M16/M14’ün AR15Slerini para karşılığında almıştır. Devletler kendi güvenliklerini sağlamak için askeri güç potansiyelini kullanmaktadırlar. Bunun en önemli örneği ise Çin Halk Cumhuriyeti’dir. Avusturya ve Kanada gibi ülkelerde etkili silahlar bulundurmaktadır. Finlandiya ve İsveç gibi İskandinav ülkeleri ise gerektiğinde daha fazla yararlanabilmek adına fazladan önemli silahlara sahiptir.¹⁷⁹

Son yıllarda devletler geleneksel güvenli anlayışlarını değiştirerek özel askeri şirketler üzerinden savunma mekanizmaları oluşturmaktadır. Bu durum devletlerin savaş alanında çekilmesi değil aksine o bölgeye hâkim olmasını sağlamaktadır. Özellikle Asya ve Afrika gibi çatışmanın son bulmadığı yerlerde askeri özel şirketlere ilgi büyüktür. Birleşik Devletler ve İngiltere’nin kontrol altında tuttuğu bu mekanizma bölge ülkelerinin güvenliğini sağlama ve stratejik çıkarların belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu yapılanma sert güç de devletlerin önem verdiği askeri harekâtları küresel bir kılıfa sokarak ülkelere meşruluk

¹⁷⁶ Bilensoy, 2018: 59.

¹⁷⁷ Buzan, 2008: 119.

¹⁷⁸ Öncel, 2018:101.

¹⁷⁹ Small Arms Survey, 2013: 2.

kazandırmaktadır. Bu meşruluk daha fazla ülkenin katılımıyla istenilen ulaşılabilirliği daha da artırmaktadır.¹⁸⁰

Son yıllarda sert güç uygulamalarına tepki gösterilmektedir. Hatta sert güç yerini akıllı güce bıraktı gibi söylemler ve analizler bu durumu destekler niteliktedir. Ernest J. Wilson hard power, soft power, smart power adlı çalışmasında bu durumu ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Wilson, özellikle Bush yönetiminin dış politika kararlarının ulusal güvenliği ve Amerikan çıkarlarını etkilemesi tarzındaki söylemlerin Amerika'nın dünya kamuoyundaki prestijini sarstığını öne sürmüştür.¹⁸¹

Birleşik Devletler'in İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurduğu Ramstein Hava Üssü en büyük üssüdür. Öyle ki bu üs Avrupa, Afrika'da bulunan Amerikan hava Kuvvetleri'nin ve NATO'nun ortaklık komutanlığının yönetim yeridir. Aynı zamanda Almanya'daki Kaiserslautern Askeri Topluluğu'nun bir parçası da burada yer almaktadır. Amerika'nın kendi sınırları dışında yer alan ve Birleşik Devletler'in bir parçası olan bu saha ABD'nin vazgeçilmez en büyük üssüdür. En büyük üs olarak anılmasının sebebi ise içinde barındırdığı 50 binden daha fazla askeri kapasiteye sahip olmasından kaynaklanmaktadır. En son 1999 yılında gerçekleşen sevkiyat 2018'de yerini en büyük sevkiyata bırakmıştır. Operasyon bölümünün yetkili sorumlusu olan David Head alınan kaynakların silahlı operasyon faaliyetleri ve Birleşik Devletler Avrupa Komutanlığı'nın gelişimi ve devamlılığı için kullanılacağını ifade etmiştir. Ramstein üssü, aynı zamanda olası bir savaş durumunda Amerikan subayları tarafından güç merkezi olarak görülmektedir. ABD'nin 2000'li yıllarda öne sürdüğü terör kavramı niteliğinde öne sürülen savaşlarda özellikle Afrika ve Ortadoğu gibi bölgeler için bu üs Birleşik Devletler adına alternatif bir etki alanı oluşturmuştur. Böylece 2018 yılında en büyük silah ve mühimmat sevkiyatının yapıldığı Ramstein, ABD ve NATO'nun uluslararası güç mücadelelerinde önemli bir görev üstlenmektedir. Böylece ABD'nin yukarıda anlatılan olaylar çerçevesince uygulamaya koyduğu askeri güç politikası

¹⁸⁰ Arıöz, 2019: 26. Afrika 21.yüzyılın sonlarına doğru Birleşik Devletler için hegomonik çıkarların yürütülmesinde stratejik bir ülke olarak görülmüştür. Özellikle Tanzanya'da Darüsselam ve Kenya'da Nairobi'de bulunan Amerikan Büyükelçiliklerine saldırılar ve 11 Eylül saldırısının ardından ABD, Afrika'ya yönelmiştir. ABD'nin bu bölgeye olan girişimlerinin altında Çin'in Afrika'ya karşı yayılcı idealleri de yer almıştır. Ayrıca bölge, enerji kaynaklarını kontrol etmek isteyen büyük devletlerin çıkar alanı olarak görülmüştür. Washington yönetimi bu gelişmelere Sudan'daki Hartum ilaç fabrikasını bombalayarak karşılık vermiştir. Bu bombalamanın ardında iktidarda bulunan Clinton yönetimi ise bu ilaç fabrikasında El-Kaide için kimyasal silahların üretildiğini gerekçelendirerek saldırıya gerekçe oluşturmuştur. ABD'de 2002 yılında yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi ise Birleşik Devletler'in bu bölgedeki kontrolü elinde tutmasının gerekçelerini oluşturmuştur. Öyle ki AIDS ile mücadele, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, uyuşturucu kaçakçılığı gibi öne sürülen nedenler, Amerika'nın bölgede uzun vaatli kalmasını hızlandırmıştır. Bu sebeple bölgedeki kaosu bitmemesi açısından Afrika'ya yönelik silah ticareti Amerikan varlığını devam ettiren bir konu olmuştur. (Arslan, 2018: 292-293).

¹⁸¹ Wilson, 2008:111.

ve faaliyetleri ülke menfaatinin öncelikli olduğunu ve yapılan askeri operasyonların legal olduğunu göstermektedir.¹⁸²

1.6. Uluslararası İlişkilerde Amerikan Dış Yardımlarının “Sert Güç” mü veya “Yumuşak Güç” mü Olduğu Sorunsalı

Nye’e göre yumuşak güç ve sert güç unsurları birbirleriyle bağlantılıdır. Çünkü her iki güç unsurunun asıl hedefi karşı tarafın davranışlarını etkileyebilmektir. Bu iki güç kaynağı aralarında küçük farklara sahiptir. Karşı tarafın davranışlarını değiştirebilme yetkisine sahip olan komuta gücü, zorlama ve teşvik etme yöntemlerine dayanabilmektedir. Karşı tarafın düşüncelerini ve isteklerinin şekillenmesinde önemli rol oynayan ikna gücü ise yumuşak güç kaynaklarıyla doğrudan orantılıdır. Sert güç kaynakları ise komut verme yöntemiyle doğrudan ilişkilidir. Fakat bu iki yöntem arasındaki ilişki mükemmeliyete sahip değildir. Komuta gücü karşı taraf için cezbedici bir unsur olurken güçlü ekonomik yaptırımlar ve karşılıklı tutumlar için önemli bir kaynak oluşturarak bir çekim kaynağı haline gelebilmektedir.¹⁸³

Ülkelerin askeri kapasitesi ekonomi, siyasi gibi diğer argümanları da etkileyerek kendini yenileyebilen bir olguya sahiptir. Askeri güç ülkenin güvenlik anlayışını oluştururken bu anlayış ekonomik kaynakların kullanımını ve aktarımını da önemli ölçüde etkilemektedir. Bu durum ise devletlerarası diplomatik ve siyasi durumun seyrini belirlemektedir.¹⁸⁴

Sert güç uygulamalarında askeri ve ekonomik kaynaklar kullanılırken yumuşak gücün kullanımında ise rekabet ortamı, özgürlükler, sosyal sermaye ve teknolojik alt yapı ön plandadır.¹⁸⁵ Bu unsurlar devletlerarası ilişkilerin seyrini de belirlemektedir. Örneğin Türkiye, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin modernizasyonu için Birleşik Devletler’in son model teknolojisiyle donanmış askeri teknik dış yardım programından faydalanmış fakat bu durum Türk-Amerikan ilişkilerini geleceğini de etkilemiştir. Washington yönetiminin yumuşak güç unsurunu kullanarak Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)’nin modernizasyonunu sağlaması beraberinde Türkiye’den birtakım beklentileri doğurmuştur. Böyle bir durumda yardımı alan ülkelerin savunma mekanizması da Birleşik Devletler’in belirlediği stratejide bir değişiklik

¹⁸² <https://www.businessinsider.com/ramstein-air-base-in-germany-got-its-biggest-ammo-delivery-since-1999-2018-10> (erişim tarihi: 12.11.2018). Askeri yapılanmalara önem veren Washington yönetiminin Ramstein Askeri Hava Üssü “küçük Amerika” olarak adlandırılmıştır. Ramstein Hava Üssü, Washington’ın Avrupa’daki hava gücü ve NATO’nun lojistik kurumları için merkez görevi görmektedir. İtalya’da bulunan Vicenza ve Türkiye’de bulunan İncirlik Hava Üsleri de Ramstein Merkez Üsse bağlı olmuştur. Ayrıca bu hava üssünde modern yapılarla inşa edilmiş Amerikan hastanesi yer almaktadır. Amerikan sınırları dışında olmasına rağmen ABD’nin en büyük hava sahası olarak nitelendirilen bu üs, ABD’ye askeri teknik konusunda oldukça avantaj sağlamıştır. Askeri güç yapılanmalarına önem veren Washington yönetimi için bu donanma alanı, Amerikan askeri politikalarında güçlendiren bir unsur olmuştur. Bu durum ise ABD’nin askeri misyonunu güçlendirmiş ve uyguladığı politikaların devamlılığını sağlamıştır. (<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/> (erişim tarihi: 24.12.2019).)

¹⁸³ Nye, 2017: 27-28.

¹⁸⁴ Davutoğlu, 2016: 24.

¹⁸⁵ Yatağan, 2018: 76.

göstermektedir.¹⁸⁶ Morgenthau gücü, "...insanın insan üzerinde denetim kurmasını ve devam ettirmesini sağlayacak olan her şeyi kapsayabileceği"¹⁸⁷ şeklinde ifade etmiştir. Dış yardımlar konusu da gücün meşruluğu ve devamlılığı için başat güçlere önemli kaynak oluşturmaktadır.

Bu çerçevede baskı, tehdit, satın almaya ve pazarlık etmeye zorlama gibi unsurlar sert gücün önemli araçlarını oluşturmaktadır. Washington yönetimi bu araçları ise dış yardımlar vasıtasıyla etkili bir şekilde kullanmaktadır. Washington yönetimi tarafından dış yardımlar aracılığıyla gerçekleşen silah ithali de ülkelerin Amerikan askeri ve teknik malzemelerini satın almaya ve pazarlık etmeye ikna edici bir yöntemle kabul ettirilmektedir.¹⁸⁸ Dolayısıyla uluslararası aktörlerin üzerinde söz sahibi olabilmek için dış yardımları dış politikayla ilişkilendiren Washington yönetimi, gerekli gördüğü askeri müdahalelerini meşrulaştırmak adına askeri ve ekonomik yardımlarla kendi güvenlik şemsiyesini oluşturmak istemektedir. Sonuçta klasik yaklaşıma göre askeri ve ekonomik yapılanması güçlü devletler dünya meseleleri üzerinde kontrolü elinde tutan taraf olmaktadır.¹⁸⁹

Askeri yardım politikaları yardımdan yararlanan ülkenin jeopolitik konumuyla yakından ilişkilidir. Kredi ve hibeler, silah satışları gibi askeri yardım programlarından yararlanan ülkeler bu satış anlaşmasına bağlı olmakla birlikte, yardımı gerçekleştiren ülke ABD ise bu yardımlarını milli bir politika ekseninde değerlendirmektedir.¹⁹⁰ Gerçekleştirilen bu yardımlar ABD için gelecekte içinde bulunacağı savaş vb. durumlarda yardımı alan ülkenin askeri kuvvetlerinden yararlanarak genel masraflarının azaltılması ve yardım yaptığı ülkelerin insan gücünün kullanılmasını sağlayarak stratejik hedefine yönelik güçlü adımlar atmasının önünü açmaktadır.¹⁹¹

Washington yönetiminin uygulamaya koyduğu dış yardım programları, Amerika'nın ulusal bütünlüğüyle doğrudan ilişkili olduğu varsayımına dayanmaktadır. Uluslararası barışı sağlamayı kendine amaç edinmiş Washington yönetimi bu süreçte ekonomik ve askeri anlamda ülkelere destek vererek iç siyasi değerler ve politika gibi yumuşak güç kaynaklarını kullanmaktadır. Fakat bu yardımın gerçekleşmediği takdirde ABD'nin ulusal bütünlüğünün tehlikeye gireceği görüşü gelecekte ABD'nin uygulayacağı sert güç politikalarının da zeminini oluşturmaktadır.¹⁹²

Bu noktada Amerikan dış yardımları sert güç müdür yoksa yumuşak güç müdür sorusu önem teşkil etmektedir. Uluslararası ittifakların önemli görüldüğü yumuşak güç de devletlerin kendi kaynaklarının yetmeyeceği durumlarda güçlü devletlerin desteği ve yardımları gücün en

¹⁸⁶ Orkunt, 1978: 27.

¹⁸⁷ Yatağan, 2018: 71.

¹⁸⁸ İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER), 2014: 5.

¹⁸⁹ Yatağan, 2018: 71.

¹⁹⁰ Orkunt, 1978: 16-17.

¹⁹¹ Orkunt, 1978: 23-24.

¹⁹² Kalyon, 2010: 10.

önemli amacını oluşturmaktadır.¹⁹³ Fakat burada asıl kıstas, bu ittifakların ABD'nin çıkarlarıyla örtüşmesidir. Öyle ki Birleşik Devletler'in daha fazla güç ve ekonomi politikalarını devreye sokması sonucunda elde etmek istediği dünya çıkarları yumuşak güce gölge düşürmektedir. ABD bunu yaparken de karşı tarafı demokrasi ve özgürlük kısıtlamalarıyla suçlamaktadır. Washington böyle bir durumda özgürlüğe ve demokrasiye karşı çıkmanın Birleşik Devletlere karşı gelmek olduğu algısını yaratmaktadır. Bu durum ise Washington'u gelenekselci dış politika kültürüne daha da yakınlaştırarak yumuşak güç kavramını bir söylem üzerinde bırakmaktadır.¹⁹⁴

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Birleşik Devletler'in güvenlik söylemi üzerinde durması Amerikan Dış Yardım politikalarına da ivme kazandırmıştır. Nitekim 1945 sonrası Amerikan güvenliğine dair söylemlerin ortaya çıkması Amerika'nın genişlemesiyle doğru orantılı olmuştur. Bu genişleme ise dış yardım politikalarının işlevselliğiyle mümkün olabilecekti.¹⁹⁵ Wisconsin'in "Başkalarının genişlemesini ya da en azından böyle görülmekte olan şeyi frenlemek için kendimizi genişletmemiz gerekiyordu. Bu noktada önleme çizgisi İmparatorluğun çizgisi haline geldi"¹⁹⁶ şeklindeki ifadesi, diğer devletlerin elinde bulunan kaynakların azaltılması yahut bu kaynakları kullandırmama bunun yerine Amerikan teçhizatlarını kullanarak gerek ekonomi gerek askeri anlamda Amerikan faydacılığını öne çıkarmaktır. Bu kapsamda askeri müdahaleler sert güç olarak nitelendirilirken askeri ve ekonomik yaptırımlar da bu güç unsuruna dâhil etmektedir. Dış yardımlar ise genel anlamda yumuşak güç olarak bir izlenim verse de gelecekte diplomatik ilişkilerin değişmesi varsayımıyla uygulamaya konulan yaptırımlar sert gücün sonuçları olarak açıklanmaktadır.¹⁹⁷

Birleşik Devletler açısından stratejik öneme sahip bölgelere askeri ve ekonomik yardımların gerçekleştirilmesi güvenlik mekanizmasını temel alan ABD için askeri bir istikrar oluşturmaktadır. Bu sebeple yukarıda anlatılmış olan ABD'nin Ortadoğu, Asya ve Latin Amerika gibi önemli gördüğü bölgelere gerçekleştirdiği ekonomik ve askeri yardımlar Washington'un savunma ihtiyaçlarını dış politikayla uyumlaştırma çabalarını beraberinde getirmiştir.¹⁹⁸ Bu sebeple Amerikan Ekonomik ve Askeri Dış Yardım politikaları yerine göre yumuşak güç izlenimi verse de temelde sert güç olduğu varsayımını güçlendirmektedir. Bu durum tamamen realist dış politika tasavvuruyla ilişkilidir. Bu iddiaların kanıtları ikinci ve üçüncü bölümde Türk-Amerikan İlişkileri örneğinde vaka analizi ile gösterilecektir.

¹⁹³ Ertem, 2009: 379.

¹⁹⁴ Sümer, 2008: 134.

¹⁹⁵ Anderson, 2015: 42

¹⁹⁶ Anderson, 2015: 52.

¹⁹⁷ <https://www.defenceturk.net/uluslararası-iliskilerde-guc-ve-yumusak-guc-boyutu> (erişim tarihi: 06.12.2020).

¹⁹⁸ Ataman, 2006: 403.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN ASKERİ ve EKONOMİK İLİŞKİLERİ

2.1. Osmanlı Devleti'nin Amerika Birleşik Devletleri ile Resmi İlişkilerinin Başlangıcı Öncesi Askeri Gücü ve Stratejisi

Kuruluşundan itibaren gaza ve cihada dayalı bir dış politika izleyen Osmanlı Devleti için askeri güç her zaman önemli olmuştur. Teokratik temelli bir devlet olmasına rağmen Bab-ı Ali yönetimi, askeri alanda yeniliklere açık ve Batı'nın geliştirdiği teknolojiden yararlanmayı tercih etmiştir. Batı'nın geliştirdiği askeri teçhizat ve donanımların Osmanlı Devleti içerisinde uygulanmaya başlanması ise bu durumun bir göstergesi olmuştur.¹⁹⁹

Osmanlı Devleti ülkesine kabul ettiği Batı usulü ateşli silahlarla ordunun kullandığı teçhizatlar da yeniliğe açık olduğunu göstermiştir. Ülkedeki askeri icraatlara bakıldığında Osmanlı'daki barut üretimi de Batı ile yakın benzerlikler taşımıştır. 17. yüzyılda Osmanlı'nın barutta kullandığı yüzde 69 güherçile, yüzde 15.5 değerinde sülfür ve kömürün yerini 18.yüzyılda Avrupa'da bulunan yeni karışım almış ve ona göre barut üretilmeye başlanmıştır.²⁰⁰

Barutun ve ateşli silahların kullanımı başlangıçta askerler ve toplum tarafından önyargıyla karşılanmışsa da zamanla Osmanlı toplumu bu yeniliklere alışmış ve ayak uydurmuştur. Özellikle III. Selim döneminde askeri alandaki eksiklik fark edilmiş, II. Mahmut döneminde ise yönetim, askeri modernizasyon sürecini yakından takip etme gayretine girmiştir. Başlangıçta her ne kadar ordu ve reayanın bir kısmı Batı tarzı yeniliklere karşı çıkmışsa da Bab-ı Ali yönetimi, düşmanlarından daha da üstün bir askeri teknolojiye sahip olabilmek için uğraş vermiştir.²⁰¹

Etnik ve dini yapısıyla çeşitli milletleri barındıran Osmanlı Devleti'nin bu çeşitliliği askeri alanda da görülmüştür. Öyle ki Osmanlı'nın girdiği çeşitli savaşlarda çok sayıda Hristiyan kökenli asker esir alınmıştır. Fakat bu Hristiyanların sonradan Müslüman olmasıyla Müslüman nüfus haricindeki muhtedi sayısı ordu içinde artış göstermiştir. Bu

¹⁹⁹ Parry, 2015: 224.

²⁰⁰ Agoston, 1993: 88. Aynı zamanda Fatih Sultan Mehmed döneminde Macar asıllı Urban'a dönemin en büyük toparını dökme emri verilmiştir. Bu toparın İstanbul'un fethedilmesinde büyük bir etkisi vardır. Bu dönemden yabancı askerlerin teknik donanımlarına önem veren Fatih Sultan, tasarladığı en büyük topu Urban'a döktürerek askeri yeniliklere açık olan bir yönetim tarzını benimsemiştir. (Yılmaz, 2014: 222).

²⁰¹ İnce, 2013:519. III. Selim döneminde denizlerdeki teknolojiye önem verilmiştir. Bu amaçla yabancı mühendislerle çalışılmış ve denizlerdeki teknolojik gelişim yakından takip edilmiştir. Fransız Le Brun ve Jean Bapsite, İsveç kökenli havuz mühendisi Rhode, Fransız Yakom gibi mühendislerin yanında İsveçli mimar Kalgran Velson, usta yardımcısı Ligren ve marangoz olan Linmark Osmanlı bahriyesinin gelişimi için çalışan isimler olmuştur. (Gencer vd., 1985: 49).

sebeple 16. yüzyılda Osmanlı ordusunda 44 Alman, 41 Frenk, 34 Macar asıllı asker bulunmaktaydı. Ayrıca 1541’de Macaristan’ın fethiyle birlikte Macar askerlerin sayısında artış yaşanmıştır. Yabancı askerlerin orduya katılması ordunun askeri galibiyetlerinde etkili olduğu gibi gerek zanaat gerekse askeri teknik konularında da yetenekli kişilerin gelişmesini etkilemiştir.²⁰²

Osmanlı askeri alanda teknik ve stratejik yenilikleri yakalayabilmek için çabalamış ve teknoloji seviyesi yüksek ülkelerden kazanılan beyin takımına birçok ülke gibi dâhil olmuştur. Böylece Bab-ı Ali yönetimi çağa uygun metotları benimseyen ülkelerden çok sayıda mühendis ve teknisyen alarak askeri alandaki eğitim ve teknolojik seviyesini yükseltmeyi amaçlamıştır. Ayrıca çeşitli dil ve ırka mensup insanların barındığı bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti için bu durum, askeri stratejik gücün artması için verilen uğraşa elverişli bir zemin hazırlamıştır.²⁰³

Öyle ki 1729 yılında matbaanın kurulmasında büyük bir rol oynayan Macar kökenli İbrahim Müteferrika, Batı’nın askeri gelişimini takip ederek Osmanlı ordusunda birtakım yeniliklerin gerektiğini ifade etmiştir. Ordudaki eksikliklerin fark edilmesiyle Sultan I. Mahmud ve III. Mustafa tarafından Humbaracı ve Topçu Ocaklarını ıslah ederek devamında ülkeye Batılı uzmanlar getirilmiştir. Hatta bir Fransız subay olan Comte de Boneval Müslümanlığı seçerek Humbaracı Ocağının ıslah çalışmalarında faaliyet göstermiştir.²⁰⁴

Her ne kadar yabancı askerlerin Osmanlı’ya teknik katkı ve yardımları olsa da, Osmanlı askeri silah ve teçhizatları olması gereken seviyeyi yakalayamamıştır. 17. yüzyılda Osmanlı silahlarının teknik statüsü devletin askeri gücünü sarsmasa da 18. yüzyıla gelindiğinde durum değişmiştir. Artık bu dönemde Osmanlı ordusunun sahip olduğu silahların teknik durumu Batı’lı devletlerin ordularının silahlarındaki teknolojiyi ve istenilen kapasiteyi yakalayamaz hale gelmiştir. Bu amaçla Osmanlı, Habsburg ve Fransız yeniliklerini takip etmeye çalışmış fakat istenilen askeri modernizasyonu yakalayamamıştır. Bu sebeple 18. yüzyılda artık top, silah ve diğer askeri teçhizatların üretimi ve devamlılığında düşüş başlamıştır.²⁰⁵

Osmanlı Devleti içerisinde yabancı devletlere ait silah ve mühimmatların bulundurulması Bab-ı Ali’deki çağa ayak uyduramayan yerli silah ve diğer askeri metalleri daha da geride bırakan unsur olmuştur. Sadece yerli silah üretiminin durması değil aynı zamanda ordu içindeki birtakım eksiklikler de göze çarpmaya başlamıştır. Öyle ki Marechal

²⁰² Yaman, 2008: 20.

²⁰³ Agoston, 2005: 48.

²⁰⁴ Özcan, 1997: 39.

²⁰⁵ Günergun ve Dhruv, 2011: 41.

de Saxe, Osmanlı'daki askeri alandaki zayıflığın nedenlerini araştırmış ve birtakım sonuçlar ortaya koymuştur. Bu nedenler; askerlerdeki özgüven eksikliği, askeri alanda görev alanlarının nüfusu yahut bir şeylere sahip olma değildi. Ona göre Osmanlı ordusundaki asıl eksiklik en alt rütbeden başlayarak en üst rütbeye kadar ulaşan askerler arasındaki yeterli olmayan disiplin, yöntem ve iltizamı.²⁰⁶ Bu sebepler askeri alandaki açığın artmasını etkileyen unsurlar olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin tarihsel süreç içerisindeki olaylarda etkisini kaybetmeye başlaması orduyu da etkilemiş ve önlemler alma gereği duyulmuştur. Osmanlı Devleti'nin İslam dini ve devletin bekası için gerekli gördüğü fetihlerle yayılmacı politikası ateşli silahların ortaya çıkışıyla birlikte yerini toprak kayıplarına bırakmıştır. Bu sebeple artan başarısızlıklar, devletin gelenekselci tutumdan vazgeçmesi gerektiği ve askeri operasyonlarda askeri teknolojinin takip edilmesi gerektiğini anlaması için önem arz etmiştir.²⁰⁷

Batı dünyasında gerçekleşen askeri devrimle birlikte ateşli silahların icadının ardından teknolojik ilerlemelerin ardı ardına gelmesi sonucunda Batı ve Doğu arasında çeşitli farklılıklar meydana gelmiştir. Batı'nın daha çok ekonomik ve askeri devlete evrilmesiyle birlikte Osmanlı açısından askeri ve ekonomik anlamda görülmesi gereken birçok eksiklik fark edilmiştir. Siyasi, iktisadi ve askeri alanda güç dengesinin bozulmasıyla birlikte Batı dünyası, savaşlar için gerekli olan malzeme ve parayı temin ederek oluşabilecek herhangi bir çatışmada kendisine kredi ve ekonomi pazarını geliştirerek gelişimine katkı sağlamıştır. Osmanlı Devleti gibi bu yenilikleri yakalayamayan devletler ise askeri alanda olduğu kadar ekonomik ve siyasi alanda da ikincil duruma düşen ülkeler olmuştur.²⁰⁸

Diğer yandan Bab-ı Ali yönetiminin askeri gücünün zayıflamasında dış borçlanmalarının da etkisi olmuştur. Öyle ki Bab-ı Ali yönetimi eski gücünü kazanmak için askeri alanda birçok antlaşma ve harcama yapmış, tekrardan eski güçlü ordu sistemini kazanmak için çok sayıda sefer düzenlemiştir. Yapılan harcamalar, antlaşmalar ve düzenlenen seferler Osmanlı ordusunun eski gücünü kazanmasında etkili olamamış aksine yönetimin eski borçlarını ödeyebilmesi için yeni borçlar eklemesine neden olmuştur. Gittikçe artan bu askeri zayıflık, Osmanlı'nın artık kazanılacak zaferlerinin geçmişte kaldığını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca İmparatorluk çeşitli silah ve diğer askeri mühimmatlar konusunda da Batı'lı devletlerin en önemli müşterisi olmuştur. Birleşik Devletler ise bunlardan biridir.²⁰⁹

²⁰⁶ Parker, 2006: 128.

²⁰⁷ İlgürel, 1979: 308.

²⁰⁸ Çetin ve Kök, 2015: 21.

²⁰⁹ Aşçı, 2011: 20.

2.2. 1830 Ticaret Antlaşması ve Amerika Birleşik Devletleri ile Resmi İlişkilerin Başlaması

Akdeniz'deki ticari faaliyetlerini arttırmak isteyen Birleşik Devletler'in Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan Garp Ocaklarıyla ticari ilişkiler kurması, Washington'u Bab-ı Ali'ye yakınlaştıran adım olmuştur. Çünkü Garp Ocakları iki taraf arasındaki başlayacak ticari gelişimde bir geçiş görevini üstlenmiştir.²¹⁰

Osmanlı Devleti ve Birleşik Devletler'in zaman içinde artan diyalog ve çeşitli girişimleriyle 7 Mayıs 1830 yılında Seyr-i Sefain Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma Birleşik Devletler adına Andrew Jackson, Bab-ı Ali yönetimi adına ise Reisülküttab Muhammed Efendi tarafından uygun görülmüş ve imzalanmıştır.²¹¹ İki ülke arasında imzalanan bu ticaret antlaşmasıyla Birleşik Devletler, ticaret için en çok tercih edilen ülke statüsünü almıştır. Böylece Amerikan ticari hayatı daha da canlanmış, ABD siyasi ve ekonomik olarak da çeşitli kazanımlar elde ederek elindeki kozları güçlendirmiştir. Bu dönemde Mehmet Ali Paşa'nın isyanıyla iç sorunları daha da şiddetlenen Osmanlı Devleti ise çeşitli krizler nedeniyle Birleşik Devletler'in elde ettiği bu kazanımların önüne geçememiş ve siyasi sorunlarıyla ilgilenmek zorunda kalmıştır.²¹²

Birleşik Devletler'in ise zaman içinde ilerleyen sanayi, ticari ve ekonomik gelişimi Osmanlı Devleti'nde de görülmüş fakat yaşanan çeşitli savaş ve olaylardan dolayı Osmanlı ekonomisi zarar görmüştür. Bu dönemde 1827-1828 Osmanlı-Rus Savaşı, Mora İsyanı'yla başlayan Yunanistan'ın bağımsızlık mücadelesi, Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı gibi birçok faktör Osmanlı Devleti'ndeki ticari hayatı olumsuz etkileyerek Bab-ı Ali'nin ticaretteki canlılığını yitirmesine sebep olmuştur.²¹³

Amerikan ekonomisinin hızlı bir şekilde ilerleme kaydetmesi, ABD'ye manevi anlamda da güç kazandırmıştır. Böylece Washington yönetimi Osmanlı Devleti'yle olan ilişkilerini sadece teknik anlamda değil taktiksel anlamda da geliştirmiştir. Bu açıdan Akdeniz'deki donanmanın başında bulunan David Porter'ın 1835 yılında İstanbul'da gerçekleşen yangınlar ve salgın hastalıklar sebebiyle evini bir hastane odası şekline çevirmesi Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan imajını daha da olumlu etkilemiştir. Böylece ABD'nin doğu politikasını ilerletmesinde resmi ilişkilerin gerçekliği kadar toplum nezdinde gerçekleşen

²¹⁰ Kuzucu, 2015: 175.

²¹¹ Kara, 2006: 4.

²¹² Demirkol ve Selvi, 2012: 330.

²¹³ Yılmaz, 2009: 370. Özellikle Rusya ile olan sorun karşısında Karadeniz, uluslararası ticarete açılması sonucu Batı'lı devletler tarafından da ilgi odağı olmuştur. Öyle ki 1774 Osmanlı-Rus Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Karadeniz, başta Rusya olmak üzere Fransa, İngiltere gibi ülkeler açısından da önemli olmuştur. Özellikle Rusya'nın 1806'da Trabzon'da konsolosluk açmasıyla bölgedeki yayılmacı faaliyetleri ve gittikçe büyüyen ekonomisi, Osmanlı Devleti için bir tehdit unsuru olmuştur. (Kus, 2014: 179).

olayların da etkisi olmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere Amerikan yardımları Osmanlı'nın hem bürokrasi hem de toplum olarak ikili ilişkilerinde olumlu bir hava yaratmış ve bu durum Osmanlı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.²¹⁴

Birleşik Devletler'de başkanlık görevine seçilen Andrew Jackson, Batı'nın yükselişini ön planda tutan bir başkan olmasına rağmen politik tutumları Doğu'yu tercih etmiştir. Bu nedenle Akdeniz'deki ticaret, Birleşik Devletler için her daim önemini korumuştur. Türklerin Avrupalılar tarafından Navarin'de yakılan donanmalarının onarımını gerçekleştirmek için Akdeniz'deki donanma komutasının başına geçen James Biddle, Charles Rhind ve David Offley'in girişimleri, Washington'ın Akdeniz'deki ticari faaliyetlere verdiği önemi açıklar nitelikte olmuştur. Öyle ki Birleşik Devletler'in çeşitli imtiyazların peşini kovalamaya başlaması, Akdeniz'de zamanla Amerikan etkisini ortaya çıkarmıştır. Amerikalı tüccar Rhind ise Osmanlı Devleti ile ilgili olan ticari gelişmelerden sorumlu tutulmuş ve iki ülke arasındaki ticari gelişim gün geçtikçe varlığını daha da hissettirmeye başlamıştır.²¹⁵

Fakat yukarıda da anlatılmış olan Navarin'de Türk donanmasının yakılması Osmanlı için bir dönüm noktası olmuştur. Navarin olayı tarihte unutulmayacak bir askeri kayıp niteliği taşımakla birlikte Osmanlı'yı ABD'ye bir adım daha yakınlaştıran olay olmuştur. İki ülke arasında masaya yatırılıp imzalanan dostluk ve ticaret anlaşması, Osmanlı tarafı için artık bir gereklilik olarak görülmeye başlanmıştır. David Offley'in hazırladığı raporlarda Osmanlı devlet adamlarının ABD'nin inşa edeceği donanma ve savaş gemilerine izin göstereceği görüşü, donanması yok olan bir devletin tek açılan kapıyı değerlendireceğinin belgesi niteliğini taşımıştır.²¹⁶

2.3. Denizlerdeki İlerlemede Amerika Birleşik Devletleri'nin Etkisi

18. yüzyılda Bab-ı Ali yönetiminin kendisine bağlı olan eyaletlerle olan ilişkilerinde deniz ticareti önemini koruyan ve geliştirilmesi zorunlu bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Birleşik Devletler ise bu konuda Osmanlı donanmacılığını ve deniz ticaretini ciddi bir şekilde etkileyen ülke olmuştur.²¹⁷

İki ülke arasındaki ticari ilişkiler yukarıda değinildiği gibi 1830 Antlaşması'yla başlamıştır. 1830 Ticaret Anlaşması'nın imzalanmasından önce Amerikalı yetkililer Osmanlı donanmasının başındaki Kaptan Hüsrev Paşa ile görüşme sağlamıştır. Bu görüşme sonrasında Kaptan Paşa, Amiral Rodgers'tan Amerika'ya ait deniz savaşlarının tanımını, şehirleri anlatabilecek taslakları, Birleşik Devletler'in standart bir haritasını ve bunun yanında ABD'ye

²¹⁴ Turnbull, 1929: 311.

²¹⁵ Langley, 1978: 46.

²¹⁶ Köse, 2011: 170.

²¹⁷ Panzac, 1989: 179.

ait savaş gemilerine dair bir ön çalışma raporu istemiştir. Paşanın bu isteklerinin sebebi ise ‘North Carolina’ adındaki Amerikan gemisinden oldukça etkilenmiş olmasından kaynaklanmıştır. Ona göre bu gemi gördüğü Fransız, Rus ve İngiliz gemilerinin yanında en görkemli ve etkileyicisi olmuştur.²¹⁸

Hüsrev Paşa’nın Amerikan gemilerine hayranlığının yanında Bab-ı Ali’nin Rusya, İngiltere ve Fransa gibi düşman gördüğü ülkelere olan güvenini yitirmesi sonucunda Amerikan gemilerine olan hayranlık ve güven daha da artmıştır. Fakat bu güven karşısında İstanbul’a gelen Amerikan müzakerecilerinin Osmanlı’nın iç işlerini karışması gibi durumlar, Osmanlıları büyük bir boşluğun içine düşürmüştür. Böylece Osmanlı Devleti dışarıdan görünen Amerikan etkisine aldanmış fakat yeni dünya düzeninde Amerikan faydacılığı gibi bir durum söz konusu olmamakla birlikte politik gelişmelerde Osmanlı lehine seyretmemiştir.²¹⁹ Fakat bu dönemde Avrupa’nın Osmanlı’ya karşı olan saldırgan ve çıkarıcı tutumu gibi mevcut siyasi şartlar, Bab-ı Ali yönetimini gittikçe Washington’la yan yana olmaya itmiştir. Denizlerdeki teknolojik gelişmenin ışığını yakalayan Washington yönetimi ise ilk buharlı gemisini 1807 yılında Robert Fulton tarafından Hudson nehrinde sergilemiştir. Osmanlı ise 1827 yılında İngiltere’den buharlı gemi satın alarak denizlerdeki ilerlemede önemli bir taşıt aracını kullanmaya başlamıştır. 1838 yılına gelindiğinde ise Amerikalı mühendis olan Foster Rhodes tarafından İstanbul tersanesi buharlı gemi yapımında kullanılmıştır.²²⁰ Böylece iki ülke arasındaki deniz savaş gemileri ve diğer araçların yapımı konusundaki bilgi alışverişi kendini göstermeye başlamıştır.

9 maddeden oluşan Seyr-i Sefain Antlaşması’nın 7. maddesine göre Amerikan donanmalarına ait ticari gemileri Boğazlardan, İmparatorluğun alanlarından geçme hakkını elde etmiş ve Karadeniz’e yüklü veya yüksüz ulaşma hakkına sahip olmuştur.²²¹

Osmanlı yönetiminin bu antlaşmada karşı taraftan bir isteği söz konusu olmuştur. Bu istek Bab-ı Ali’nin kendi adına Amerikan piyasasında inşa edilen ve satın alacağı savaş gemilerinin aynı nitelikleri taşıyan Amerikan gemilerinden pahalı olmamasıydı. Bunun yanında Birleşik Devletler’in Osmanlı Devleti’ne sadece gemi yapımı malzemeleri için değil teknik destek vereceği konusunun da altını çizmesi, Osmanlı’nın Amerikan askeri teknolojisine olan hayranlığı ve güvenini bir kez daha arttırmıştır.²²²

Bab-ı Ali yönetiminin Birleşik Devletler’den savaş gemisi ithalinin nedenlerinden biri Amerikan gemilerinin başta Karadeniz olmak üzere Akdeniz’de de ticaret kapasitesi olan

²¹⁸ Kayapınar, 2017: 46.

²¹⁹ Köse, 2011: 171.

²²⁰ Demir, 2005: 2.

²²¹ Kayapınar, 2017: 52.

²²² Ezgü, 1949: 81.

Ülkelerin gemilerinden daha donanımlı ve teknolojiye ayak uydurması olmuştur. Washington yönetimi ise bu durumdan en karlı çıkan taraf olmuştur. Öyle ki deniz ve donanma konusunda daha da çok bilgiye sahip olan Birleşik Devletler, teçhizatların lojistiğinden de para kazanarak avantajlı duruma düşmüştür. 1831’de imzalanan bu antlaşmayla Washington yönetimi, İngiltere’nin sahip olduğı gümrük tarifesiinden yararlanma hakkını da elde etmiş ve istediklerini yapabilme yolunda en önemli adımı atmıştır.²²³

Bu açıdan her alanda askeri teknolojik seviyeyi yakalamak dönemin siyasi olaylarıyla da çalkantılı bir dönem yaşıyan Osmanlı Devleti için önemli olmuştur. ABD açısından ise bu durum yani Osmanlı’ya yardım etmek daha da tartışıma açık bir konu olmuştur. Öyle ki Amerikan hükümetinin belirli bir kesimi bu yardıma onay göstermiş fakat bazı siyasetçiler ise Yunan İsyanı sürecinde Türkleri düşman sınıfında değerlendirerek askeri alandaki bu desteğe onay vermemiştir.²²⁴ Fakat iki ülke arasındaki artan diyalog gücü sonucunda Bab-ı Ali yönetimi Birleşik Devletlere bir savaş gemisi siparişı vermiştir. Bu sayede askeri ve ticari alandaki her gelişme, Bab-ı Ali ve Washington yönetimleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.²²⁵

1830 Antlaşmasını müteakiben Osmanlı’nın Amerikan harp gemilerinden yararlanması kaçınılmaz olmuştur. Öyle ki Amerikan vatandaşı Henry Ecford’un deniz inşaat mhendisliğı üzerindeki uzmanlığından faydalanan İstanbul tersanesi, Amerikan yapımı gemilerin üretilmesiyle teknik anlamda ilerleme kaydetmiştir. Ecford’un Washington’a dönmesiyle onun yerine gelen Forster Rhodes öncülüğünde ilk buharlı geminin imalatı başlamıştır.²²⁶ Böylece Bab-ı Ali yönetimi deniz harp sanayisinde Amerikalı uzmanlar ve onların teknik bilgilerinden yararlanmayı ihmal etmemiştir.

Rhodes 1840’lara kadar İstanbul’da kaldığı süreçte, Nusretiye, Adliye, Nizamiye, Kavs-ı Zafer yelkenlerini yapmış, 1837’de ise vapur yapımına başlamıştır. Bab-ı Ali yönetimi Swift isimli vapuru satın almış ve 1828’den 1837’ye kadar herhangi bir vapur inşası girişiminde bulunmamıştır. Çünkü Osmanlı yönetimi vapurları savaşlarda etkili bir araç olarak görmemiş bunun yerine firkateyn, korvet, kalyon gibi yelkenli savaş gemilerini kullanmayı tercih etmiştir.²²⁷

Osmanlı Devleti ABD’den sipariş ettiğı gemilerden sıklıkla memnuniyetini belirtmiş ve Amerikan askeri teknolojisinin gelişimini ısrarla ülkeye getirmek istemiştir. Birleşik Devletler’in bu askeri yardımları II. Mahmut tarafından da destek bulmuş ve bu askeri

²²³ Köse, 2011: 154.

²²⁴ Erhan, 1998: 461.

²²⁵ Kantarcı, 2019: 484.

²²⁶ zcan, 1997: 46.

²²⁷ Düzcü, 2013: 117.

yardımlarla Amerikan teknolojisine dayalı savaş gemileri üretilmeye başlanmıştır. Fakat Tahir Paşa ve Sultan II. Mahmut'un ölümü üzerine tersane ve donanma konusunda birçok eksiklik meydana gelmiş ve bu alandaki etkinliklerde bir duraklama görülmüştür. Bunun akabinde ise yerli üretime dayalı sistem daha da zayıflayarak İngiltere'den çok sayıda gemi sipariş edilmiştir.²²⁸

Denizlerdeki ilerlemede Birleşik Devletler'in yanı sıra Avrupa'da İngiltere, önemli bir aktör olmuştur. Öyle ki İngiltere'nin denizlerdeki üstün gücü Osmanlı Devleti'nin de dikkatini çekmiş, 1837 yılında ise Mustafa Reşid Paşa Londra'da bulunduğu zamanlar İngiltere'nin denizlerdeki gücünü gözlemlemiş ve İstanbul'a buna dair bir rapor sunmuştur. Bab-ı Ali yönetimi için ise Bahriye öğrencileri tarafından deniz biliminin öğrenilmesi diğer Avrupalı devletlere göre denizlerdeki üstünlüğü aşikâr olan İngiltere adına önemli olmuştur.²²⁹ Böylelikle Amerikalılar ve İngilizler arasında piyasa mücadelesine dönüşen Osmanlı gemiciliği, yerli üretimin zayıflaması sonucunda dışarıya daha da çok bağımlı hale gelmiştir. ABD ise diğer devletlere göre birliğini daha sonradan sağlamasına rağmen, buharlı gemi alanındaki teknolojik icatlarıyla döneme damgasını vurmuştur. Ayrıca Birleşik Devletler ilerleyen bu teknolojiyle ürettiği ağırlığı az olan silahlar hususunda Osmanlı Devleti'nin 20 yıl boyunca silah satın aldığı ülke olarak rakipleri karşısındaki piyasa tekeline öncü rol oynamıştır. İngiltere ise kullandığı en önemli yumuşak güç unsurlarından biri olan diplomasiyi etkili bir şekilde kullanarak kendi çıkarları için Osmanlı pazarını kaybetmemeyi öncelik edinmiştir.²³⁰

²²⁸ Gencer vd., 1986: 42. Özellikle vapur inşası bu noktada ciddi öneme sahip olmuştur. Çünkü Avusturya, İngiltere ve Fransa ticari vapurlarının Akdeniz, Marmara ve Boğazlar'ı geçmesi Bab-ı Ali yönetiminin denizlerdeki hâkimiyet gücünü gündeme getirmiştir. Bu sebeple bir vapur filosuna sahip olmak Osmanlı yöneticiler için öncelikli konu olmuştur. Bunun üzerine Osmanlı Devlet yöneticileri, İngiltere'den çok sayıda gemi sipariş etmiş fakat bunun çok maliyetli olacağını düşünmüştür. Bu sebeple vapurların Tersane-i Amire'de inşa edilmesi, gerekli parçalar ise İngiltere'den temin edilmiştir. Böylece Osmanlı denizcilik faaliyetlerinde merkez görevi gören Tersane-i Amire'de 1853 yılına kadar 11 küçük demir fabrikası ve 13 tane vapur inşa edilmiştir. Üretilen bu vapurların kazan ve makineleri ise İngiltere'den sipariş edilerek parçalar, İstanbul'daki yabancı uzman tarafından gemilere takılmıştır. Bu sebeple deniz harbi alanındaki eksiklikler daha tasarruflu bir şekilde tedarik edilmeye çalışılmıştır. (Düzcü, 2013: 117).

²²⁹ Gençoglu, 2008: 86. Dr. Taner Albayrak "Osmanlı Donanması'nda Teknoloji ve Eğitim Kadırgadan Kalyona Geçiş" adlı bildirgesinde Osmanlı denizcililiği ile ilgili bilgiler vermiştir. Albayrak, Osmanlı ordusundaki gemi kapasitesinin Akdeniz'le sınırlı kaldığını belirtmiş ve Osmanlı deniz ordusunun okyanusa uygun olmadığını ifade etmiştir. Batılı devletler için ise bu durum Bab-ı Âlinin deniz alanındaki bu teknoloji eksikliğini tamamlaması için fırsat niteliğinde olmuştur (Kerimoğlu, 2009: 326). Osmanlı denizci ve ordu bürokratları İngiltere seyahatinde askeri alandaki teknik unsurları dikkatli bir şekilde gözlemlemiştir. 1842 yılına kadar Osmanlı Devleti, İngiltere'den bir savaş gemisi tedarik etmemiş, malzeme ve parçalar konusunda bir ticaret söz konusu olmuştur. Fakat 1850'lerde bu tutumdan vazgeçilmiştir. Bu dönemde Ruslardan gelen tehdit sebebiyle Bab-ı Ali yönetimi sınırlarını güçlendirmek ve korumak adına İngiltere'den 4 tane savaş gemisi siparişinde bulunmuştur. İsimleri Cidde, Tuna, Şat ve Basra olan bu gemiler, SSCB tarafından 1852 yılında Bab-ı Ali hükûmetine gönderilmiştir.. (Düzcü, 2013: 119).

²³⁰ Gencer vd., 2008: 40.

2.4. Osmanlı Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Ticaretin Yoğunlaşması

1830 yılında imzalanan Ticaret ve Denizcilik Antlaşması 1855 yılına gelindiğinde geçerliliğini yitirmiştir. Bu tarihler arasında birçok olay meydana gelmiştir. Bunlardan en önemlisi ise Kırım Savaşı olmuştur. Bu savaşla Avrupalı devletlerin Osmanlı ekonomisinde bir baskı politikası yürüttüğü görülmektedir. Bu süreçte Washington yönetimi Osmanlı Devleti'nin Avrupa ülkeleriyle olan münasebetlerini incelemiş ve kendisiyle bir antlaşma imzalamasının vaktini beklemiştir.²³¹

1862 Antlaşması'nın imzalanmasının en büyük nedeni Birleşik Devletler'in diğer devletlerle aynı hak ve kapitülasyonlardan yararlanma isteği olmuştur. Bu antlaşma ile Amerikalılar Osmanlı Devleti'nin herhangi bir bölgesinde istediği ticareti yapabilme hakkına sahip olmuşlardır.²³²

1831-1899 yılları arası dönem ve Kırım Savaşı bitmeden iki yıl içinde Bab-ı Ali ve Washington yönetimi arasındaki ticaret hacmi ABD nezdinde altı defa gelişme göstermiştir. Genellikle Bab-ı Ali'nin kârlı çıktığı Washington'la olan bu ticaret İngiltere, Fransa ve Avusturya gibi Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında Bab-ı Ali yönetiminin yararına olmuştur. Hatta ABD, Osmanlı ihracatında diğer ülkelerle kıyaslama yapıldığında 7. sırayı alırken, ithalatta ise 8. sırayı almıştır.²³³

Görüldüğü üzere 13 Şubat 1862'de imzalanan antlaşma, ABD ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin daha da ilerlemesini sağlamıştır. Öyle ki bu antlaşmayla yüzde 8 olan ihracat vergisi yüzde 1'e indirilmiş, ithalat vergisi ise yüzde 1 olmuştur. Bu gelişmeler, ABD'nin ticari hayatının ve bu kapsamda organize edeceği diğer faaliyetlerin ilerlemesine yarayan unsurlar olmuştur. ABD'nin ticari hayatındaki bu gelişmeler, misyonerlik ve eğitim gibi alanlarda boy göstermesine ve elde ettiği bu ticari ve siyasi olanakları kullanmasına yaramıştır.²³⁴

Bu antlaşmayla Amerikalı tacirler yapacakları malların ticaretinde esneklik kazanmıştır. Amerikalıların Osmanlı Devleti'nin her şehrinde ticaret yapabilme imkânını kazanmaları da bu durumun bir göstergesidir. ABD'nin ticari alanda kazandığı bu esneklik

²³¹ Altay, Özüçetin, 2013: 1198.

²³² Çolak, 2011: 535. Özellikle 1838 yılında imzalanan Osmanlı-İngiltere Ticaret Antlaşması ile Amerika bu antlaşmadan faydalanmak istemiştir. Bu antlaşma ile Batı'lı devletler İngiltere'ye sağlanan çeşitli imtiyazların kendilerine de uygulanmasını istemiştir. Bu durum Bab-ı Ali yönetiminin ekonomik anlamda giderek kötüleşmesine yol açmıştır. (Karaer, 2003: 15).

²³³ Satış, 2011: 299.

²³⁴ Arslan, 2018: 4. Osmanlı Devleti 1830'da ABD ile imzaladığı ticaret antlaşmasının yanı sıra 1838'de de İngiltere ile ticaret antlaşması imzalamıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nde sanayi alanında buharlı makineler kullanılmaya başlanmış, devlete ait olan fabrikalar imal edilmiştir. Bu fabrikalar Osmanlı ordusu için kıyafet, ayakkabı, fes diğer gereksinimler üreterek devlet ekonomisine katkı sağlamıştır. (Genç, 1999: 6).

sayesinde sattığı mallarda da artış yaşanmıştır. Öyle ki Birleşik Devletler'in ticaretine konu olan ürünler 1893 yılında 5 milyon doları geçmiştir. Bu rakam 1897'ye gelindiğinde 7 milyon dolara yaklaşmıştır. 1897'den sonra ise ABD'nin Osmanlı Devletine sattığı mallarda hızlı bir şekilde artmıştır.²³⁵

Ayrıca iki taraf arasındaki ticaretin gelişmesinde birtakım ürünlerinde etkisi söz konusu olmuştur. İki taraf arasındaki ticarete konu olan ürünlerden biri pamuk ticaretidir. ABD'nin yaşadığı iç savaş sürecinde pamuk fiyatlarının artması sonucunda Birleşik Devletler pamuk ithali arayışına girmiştir. Bu açıdan İzmir Amerikan Konsolosu olan Bing, Aydın pamuğunun Mısır pamuğuna göre çok daha kaliteli olduğunu raporda belirtmiş ve Aydın'dan alınacak olan pamuğun ulaşım masrafının daha ucuz olduğunu bildirmiştir. Pamuk ticaretinden memnun olan Osmanlı üreticileri ise pamuk üretimlerini 40 binden 50 bine çıkartmıştır. Böylece pamuk, iki ülke arasındaki afyon ticaretinden sonra yüzde 12 oranla ithal olunan mallarda üçüncü sırada yerini almıştır.²³⁶

İki ülke arasındaki ithal ve ihraç edilen ürünler sadece pamukla kalmamış bunun yanında ticarete konu olan bir diğer üründe deve olmuştur. Birleşik Devletler'in batıya doğru genişlemesi için çölleri geçmesi ancak deveyle mümkün görülmüş bu nedenle 1855 yılında Osmanlı'dan deve sipariş edilmiştir. Bu istek Osmanlı Devleti tarafından da olumlu karşılanmış ve Washington tarafından sipariş edilen develer, ABD Başkanı'na hediye edilmiştir. Washington yönetimi ise bu jeste karşılıksız kalmamıştır. Hediye edilen develer karşılığında Birleşik Devlet 2 adet tüfeği İzmir'in valilik kurumuna hediye göndermiştir. Böylece iki ülke arasında silah ticaretindeki imkânlar sağlanılarak Amerikan silahları, Osmanlı yöneticileri ve askerleri tarafından daha yakından tanınma fırsatı bulmuştur.²³⁷

Osmanlı Devleti bu dönemde sadece ABD'yle değil diğer Avrupalı devletlerle de ticaret sözleşmesi imzalamıştır. Fakat yukarıda da değinildiği gibi bu ticaret antlaşmalarıyla Bab-ı Ali yönetimi tarafından ülkelere verilen çeşitli imtiyazlar, Osmanlı Devleti'nin ekonomi ve ticari hayatını zorlaştıran bir sürece sokmuştur. Ticari hususta 1861'de Fransa, İtalya ve Belçika 1862 yılında ise Rusya ve Birleşik Devletler ve diğer Batılı ülkelerle imzalanan antlaşmalar sayesinde Osmanlı'daki yabancı tacirler yerli tacirlerle aynı haklara sahip olmuşlardır.²³⁸ Bu dönemde Osmanlı'daki birtakım ticari ve sanayi alanındaki gelişmelere

²³⁵ Çolak, 2011: 535.

²³⁶ Kınlı, 2009: 161.

²³⁷ Satış, 2011: 299.

²³⁸ Özgün, 2008: 9. Aynı zamanda 1838'de İngiltere'yle imzalanan ticaret antlaşmasıyla Osmanlı Devleti, hızla ilerleyen Avrupa sanayi şartlarına ayak uydurmaya çalışmıştır. Bu antlaşmanın sağladığı şartlarla İngiltere Osmanlı piyasasını ele geçirmeye çalışmış, Osmanlı'nın gelenekselci yerel sermayesini sona erdirmiştir. Böylece Batı Avrupa pazarından etkilenen Osmanlı ekonomisi, dünya piyasalarına eklenen açık bir pazara dönüşmüştür. (Eşiyok, 2010: 86.)

bakıldığında ise modernleşme ve yenileşme bağlamında ilan edilen Tanzimat sürecinden sonra Bab-ı Ali yönetimi yatırımlarının birçoğunu devlete ait olan fabrikalara ayırmıştır. Bunun temel sebebi ise askeri gereksinimlerin ülke içindeki üretim ile karşılanması ve ülke dışına çıkacak olan paranın ülke içinde kalarak kar oranını artırmak olmuştur. Bu yatırımların geliştirilmesi içinse birtakım teşvik programları uygulanmıştır. Devlet yurt içinde üretilen bu fabrikalarda gerçekleşecek ürünler satın alarak üretime katkı sağlamayı hedeflemiştir. Fakat 1840-1860 yılları arasında devlet tarafından uygulanması planlanan bu sanayi politikası Batı modelini benimseyen fabrikaların inşa edilmesine yardımcı olmuşsa da devlet içindeki gerek iç sebepler gerekse dış sebeplerden dolayı yarım kalarak hedeflenen başarıya ulaşamamıştır.²³⁹ Aynı zamanda Osmanlı ekonomisinin gelenekselciliğini koruyan bir ekonomi politikası takip etmesi amacıyla kapitalist sistemden uzak duruşu ekonomik yapılanmada bir etki yaratmamıştır. Çünkü dış etmenlerin zamanla devlet ekonomisinde ağırlıklı olması Osmanlı ekonomisini kapitalizm etkisine maruz bırakmış, bu durum ise devletin bütçedeki açığını arttırmıştır. Özellikle Avrupalılar tarafından yeni ticaret yollarının keşfi, Osmanlı Devleti'nin egemenliğini sorgular duruma getirmiştir. Teknolojik yenilenmelere ayak uydurmaya çalışırken giderlerin artması ve bunun yanı sıra atılan bu adımın gelenekselci ve var olan uygulamalarla çatışması, Bab-ı Ali için önemli bir sorun oluşturmuştur. Bu nedenle dış etkenlere maruz kalan bir sisteme bürünen Osmanlı ekonomi ve ticari hayatı kapitalizmin kısılcına yakalanmış ve Birleşik Devletlerle olan münasebetlerinde de bu kısılcın etkileri görülmüştür.²⁴⁰

1900 yılına kadar olan dönemde ise Osmanlı deniz ticaretinde ihracat politikası ithalata göre daha ön planda olmuştur. Fakat 1900 yılından sonra deniz taşımacılığında ithal model benimsenmeye başlanmıştır. İmparatorluğun deniz alanındaki ticari transferlerinin yüzde 98'i denizler aracılığıyla yapılmıştır. Bu nedenle 20. yüzyıla doğru benimsenen bu ithal model, Osmanlı dış ticaret açığının daha da artmasına neden olmuştur. Sanayileşmenin yeterli oranda gerçekleşmemesi ise diğer devletlerden birçok ürün alma ihtiyacını doğurmuştur.²⁴¹

Bab-ı Ali yönetimi içerisinde yaşanan bu sıkıntılar ülkenin dış ticaretine de yansımıştır. Özellikle ABD ve diğer Batılı devletlerin savaş teknolojisindeki üstünlükleri ve ateşli silahların ortaya çıkışı Osmanlı Devleti'nin içeride birtakım yenilikler yapmasını

²³⁹Yıldırım, 2001: 316. Özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra İzmir Limanı sadece ABD ile değil Avrupalı devletler içinde bir ticaret kapısı olmuştur. İzmir'deki bu ticaret akışına İngiliz ve Fransız bandırma gemilerinin yanında İsveç, Toksana, İsveç, Alman, Venedik, Hollanda, Dubrovnik, gibi ülkelerin bandırma gemileri de Ege'nin ticaret hayatına katılanlar arasında olmuştur. Böylece İzmir, Osmanlı mallarının yüzde 50'den fazlasını satarak, bu dönemdeki ticari önemini koruyan önemli dış ticaret merkezlerinden biri olmuştur. (Topuz; 2009: 120).

²⁴⁰Gülbüz, 1999: 173.

²⁴¹Topuz, 2009: 124.

zorunlu kılmıştır. Bu da dış ticaret açığını artırmıştır. Osmanlı'nın Batıya karşı bir üstünlük elde edebilmek için merkez orduya ağırlık vermesi sonucunda tımar sistemi ise daha geri planda kalmıştır. Bunun yanında ekonomideki fiyatların gittikçe artması neticesinde tımar sisteminden de istenilen gelir elde edilememiş ve ülke ekonomisi gittikçe kötü bir hal almıştır.²⁴²

2.5. Osmanlı Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Silah Ticareti

Osmanlı Devleti'nin askeri alandaki yeniliklere başlaması ateşli silahları Batıdan tedarik etmesiyle gerçekleşmiştir. 14. yüzyılda Avrupa'nın kullanımıyla başlayan ateşli silahlar, Osmanlı'nın eline 50 yıl sürecek olan bir zaman diliminden sonra geçmiştir. İmparatorluğun ateşli silah kullanımındaki bu gecikme dönemin siyasi, askeri ve ekonomik koşullarından kaynaklanmıştır. Ayrıca Bab-ı Ali yönetimi Anadolu'daki birçok yenilik ve değişimlerin peşini kovalamış bu sebeple dış dünyadaki gelişmeleri yakalamada gecikmiştir. Bu gecikme ise Osmanlı yönetiminin yerel silah üretimini yakından etkilemiş ve hükümeti silahları dışarıdan tedarik etmeye itmiştir.²⁴³

Osmanlı Devleti'nde 1860'larda başlayan dışa bağımlılık süreci silahlanma politikasıyla devam etmiştir. Osmanlı-Amerikan silahlanma politikası Avrupa'yla olan silahlanma politikasıyla benzerlik göstermektedir. Çünkü ilk olarak Amerika'da başlayan interchangeable (değiştirilebilir) silah ve makine üretimi, sonradan Avrupa'da taklit edilmeye başlamıştır.²⁴⁴

Özellikle ünlü Amerikalı mühendis ve mucit olan Robert Fulton'ın torpido üzerindeki detaylı çalışmaları ve bu konu hakkında elde ettiği yenilikler, Osmanlı Devleti'nin bu gelişmeleri yakından takip etmesini sağlamıştır. Bu nedenle Fulton'ın ünlü eseri 'Torpedo War and Submarine Explosions (New York 1810)' isimli yapıt İmparatorluğun ikinci mühendishanesi olan Berr-i Hümayun'un hocası İshak Efendi tarafından 1830 yılında Fransızcadan Türkçeye çevrilmiştir. İshak Efendi bu torpidoların İstanbul'a karşı herhangi bir saldırı planı taşıyan düşman gemilere yönelik kullanılabileceğinin de altını çizmiştir. Her ne kadar risalede öne atılan bu düşünceler uygulamaya koyulmamış olsa da Osmanlı'nın Batı'daki askeri yenilikleri takip etme ve bu yenilikleri ülkeye taşıması fikri önem teşkil etmiştir.²⁴⁵ Öyle ki firkateynler, Osmanlı ticaret ve sanayisinde çağa uygun barut ve ateşli silahların kullanılması ve yerli üretime katkı sağlamasında önemli olmuştur. Bunun yanında Osmanlı Devleti yabancı ülkelerdeki uzman ve teknisyenleri de ülkeye getirerek yerli silah

²⁴² Karta, 2013: 171.

²⁴³ Eralp, 1993: 111.

²⁴⁴ Ünver, 2013: 196.

²⁴⁵ Sarıbal, 2018: 53.

üretim becerisini geliştirmeye çalışmıştır. Böylece yabancı silah üretim tarzı kopyalanarak Batı modeli taklit edilmiştir. 19. yüzyılda artık hem Osmanlı gemi donanması hem de silah mühimmatı ithal modeli benimseyerek dışarıya bağımlı hale gelmiştir. Dışarıya olan bağımlılığın artması sonucunda ise Batı'ya karşı olan dış borçlanmada artış yaşanmıştır.²⁴⁶ Özellikle bu dönemde Rusya ile bir savaş olasılığı bu konunun önemini arttıran sebeplerdendir. Ayrıca sanayileşme stratejisi olan ithal ikameci modeli benimseyen Babı Ali yönetimi, silah ithalat politikasını da geliştirmiştir. Rusya'nın Karadeniz'i açık bir denize çevirme isteği üzerine gelebilecek bir Rus saldırısı ihtimali Sadrazam Ali Paşa'nın silah temin etme konusunun üzerinde durmasını sağlamıştır. Bu ihtimalde İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne destek vermeyerek olası bir savaşta tarafsız kalacağı görüşü de Osmanlı için Amerikan silah ticaretini daha cazip hale getirmiştir.²⁴⁷

Washington yönetiminin dönemin teknoloji ışığıyla donatılmış silah ve diğer mühimmatlarını sergilemek için bir fuar düzenlemesi ise Washington'ın İngiltere ve diğer Avrupalı devletlere karşı olan avantajını görsel olarak gösteren bir etkinlik olmuştur. ABD'nin bu girişimi İngiltere'yi şaşırtarak amacına ulaşmıştır. Öyle ki İngilizler bu etkinlikte, Amerikan ordusunun tasarladığı Colt tabancalarını ve Robbins & Lawrence firmasına ait tüfekleri gördüklerinde bir kez daha hayran kalmıştır. Böylece Birleşik Devletler silah teknolojisindeki üstünlüğünü tüm dünyaya tanıtmıştır.²⁴⁸

Askeri anlamdaki bu dönüşüm başta 1866'dan itibaren ıgneli tüfek kullanımında artış yaşayan Kıta Avrupa'sı olmak üzere çok sayıda devleti etkilemiş ve bu durum devletlerin askeri gelişmeleri yakından takip etmelerini gerektirmiştir. Amerika'nın ise kendi içerisinde yaşadığı Kuzey ve Güney bölgesel çatışması Washington'ın silah savunma stratejilerinin daha da güçlenmesini sağlamıştır. Aynı zamanda Birleşik Devletler 1858-1865 yıllarında kartuş tabancalar, diğer teçhizat ve savaş donanma gemileriyle ilgili 81 tane buluş üreterek 1790'dan itibaren askeri teçhizatların yüzde 70'ini oluşturmuştur.²⁴⁹

Silah teknolojisindeki bu gelişmelerle birlikte Washington yönetimi Bab-ı Ali hükümetine 114 bin Enfield ve 125 bin Springfield olarak toplamda 239 bin tüfek satmıştır. Boston'dan yola çıkan silahlar 'John Wooster' isimli gemiye yüklenerak 80 bin Springfield tüfek İstanbul'a ulaşmıştır. Diğer silahlar ise Boston'daki Osmanlı Başkonsolosu'na ait 'Amerikan' isimli gemiye yüklenerak telgrafla Osmanlıya iletilmiştir.²⁵⁰ Böylece Osmanlı hükümeti Enfield ve Springfield tüfeklerinin teknik ve kalitesini beğenerek bu silahları ithal

²⁴⁶ Granth, 1999: 200-201.

²⁴⁷ Ünver, 2013: 197.

²⁴⁸ Cunliffe, 1951: 115.

²⁴⁹ Khan ve Sokoloff, 1993: 297.

²⁵⁰ Gencer vd., 2008: 57.

etmeye devam etmiştir. Birleşik Devletler ise Osmanlı Devleti üzerinde baskı politikaları bulunan İngiltere'nin tekelini kırmış ve Bab-ı Ali yönetimiyle olan silah ticaretini daha da geliştirmeye çalışmıştır.

2.6. Osmanlı Padişahlarının Silah Politikaları: II. Mahmut, Mithat Paşa, Abdülaziz ve II. Abdülhamit Örneği

1830 Ticaret Antlaşması'yla resmiyet kazanan Türk-Amerikan ilişkilerinde Amerikan silahları Osmanlı padişahları tarafından büyük bir hayranlıkla takip edilmiştir. İki ülke arasındaki resmi ilişkiler 7 Mayıs 1830'da Seyr-i Sefain Antlaşması'yla başladığından dolayı çalışmada II. Mahmut, Mithat Paşa, Abdülaziz ve II. Abdülhamit'in silah politikaları ele alınmıştır.

2.6.1. II. Mahmut Dönemi ve Silahlarda Avrupa Etkisi

Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği ıslahat hareketleri öncelikle askeri kapsamlı olmuştur. Devletin bütün önceliğinin savaşa hazır ve donanımlı bir şekilde hazırlanan askeri alandaki adımları Osmanlı'nın Birleşik Devletler'den satın aldığı silahlardan da açıkça anlaşılmaktadır. Bu nedenle yapılan yeniliklerin önceliğinin askeri alanda gerçekleşmesi bunun bir sonucudur. II. Mahmut döneminde de öncelikli sayılan bu yenilikler orduda Avrupa'dan ithal edilen silah ve tüfeklerin geliştirilmesi adına önemli olmuştur. II. Mahmut'un ordunun değişimiyle başlayan yenilik arzusu bu durumun bir göstergesidir.²⁵¹ Bunun yanı sıra II. Mahmut, Navarin'de yakılan Osmanlı donanmasının ardından Batılılara karşı güvensizleşmiş ve ordudaki yenilenme için Amerika'dan yardım talep etmiştir.²⁵²

II. Mahmut'un Hattı Hümayun'da yazdıkları ise bu konuda önem teşkil etmiştir. Öyle ki arşiv belgelerine göre Osmanlı Devleti, 1828'de Amerika'dan küçük savaş gemisi olan korveti satın almıştır.²⁵³

Osmanlı Devleti'nin yardım talebinin ardından Amerikalı uzman Henry Eckford'un yaptığı 'United States' isimli savaş gemisi ise 1831'de İstanbul'a gelmiş ve Bab-ı Ali yönetimi tarafından 150 bin dolara satın alınmıştır. Eckford'un ölümü üzerine yerine geçen Foster Rhodes 1840'lara kadar Osmanlı'da kalmış ve Nev Eser, Nusretiye, Mesir-i Ferah isimli güçlü fırkateynler ve on'un üzerinde çok sayıda gemi inşası gerçekleştirmiştir.²⁵⁴

²⁵¹ Karagöz, 1995: 176.

²⁵² Durmuş, 2011: 1.

²⁵³ Halifeoğlu, 2012: 17.

²⁵⁴ Güler, 2005: 234. "Denizlerdeki İlerlemede Amerika Birleşik Devletleri'nin Etkisi" adlı konu başlığında bu konu hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

Bu kapsamda II. Mahmut'un askeri alandaki yenilikleri İmparatorluğun ordu içinde Batı modeli teknikleri benimsemesi adına önemli olmuştur. Öyle ki II. Mahmut yeniçeri ordusunu kaldırarak yerine kurulan Asakir-i Mansure ordusunu kurmuş ve böylece ordunun modernizasyonu için temel adımlar atmıştır. Ordu içindeki askeri eğitim seviyesinin en üst mertebede olmasını isteyen II. Mahmut bu amaçla Mısır'da Valilik görevinde bulunan Mehmed Ali Paşa'dan kalifiyeli eleman kadrosu talep etmiştir. Fakat Mehmet Ali Paşa bu istek karşısında tepkisiz kalmıştır. Bu nedenle Sultan, yönünü Avrupa'ya doğru çevirerek birtakım askeri teçhizat ve donanım sahibi rütbeli asker istemiştir. Fransa bu isteği geri çevirmiş, İngiltere ise herhangi bir cevapta bulunmamıştır. II. Mahmut'un bu talebine Prusya olumlu yanıt vermiş böylece Alman silahları Osmanlı ordusu içinde kullanılmaya başlanmıştır.²⁵⁵

II. Mahmut için satın alınan tüfek ve silahların kalitesi de son derece önemli olmuştur. Bu kapsamda ülke içinde silah üretim yerleri olan Tophane ve Tüfenghane'de üretilen silah ve tüfeklerin, kaliteli olmasının üzerinde durulmuştur. Bu nedenle II. Mahmut 1843 yılında İngiltere'de görevde bulunan Namık Paşa'dan Tüfenghane de üretilen silahların kalite ve donanımını daha da arttırmak için İngilizlerin orduda kullandığı piyade tüfeklerinin örneklerinin ülkeye getirilmesini istemiştir.²⁵⁶

II. Mahmut döneminde Avrupa'dan satın alınan şeshane tüfekler ise bütün orduda sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise Fransa'da St. Ettienne, Avusturya'da Viyana, İngiltere'de Enfield, Belçika'nın ise Liege şehirleri tüfeklerin üretimi açısından önemli şehirler olmuştur. Osmanlı Devleti şeshane modeli tüfekleri bu şehirlerden ithal ederek Avrupa tarzı askeri tekniklerin ülkesinde de yerleşmesine gayret göstermiştir. İthal edilen bu şeshane tarzı tüfekler 1866 yılından sonra içmeli modele çevrilmiştir. Böylece 19. yüzyılın son çeyreğine kadar satın alınan şeshane model tüfeklerin yüzde 70'ten fazlası içmeli modele dönüştürülmüştür. Tophanede üretilen silahlarda da içmeli sisteme geçilmiştir. Çeşitli işlemler Osmanlı uzmanları tarafından gerçekleştirilerek Avrupa'dan sadece tüfeğin kuyruk kısmı malzemeleri satın alınmıştır.²⁵⁷

Böylece II. Mahmut bir tehdit olarak gördüğü tarihte de Vakay-ı Hayriye olarak adlandırılan Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmış ve ardından gelecek birçok gelişmeye de kapı aralamıştır. Bu dönemde askeri alanda kökten değişikliğe gidilerek teşkilat yapılanmasında da birtakım değişimler yaşanmıştır. Ayrıca Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması devlet ve ordu

²⁵⁵ Agras, 2010: 52.

²⁵⁶ Çelik, 2005: 321. Namık Paşa'nın İngiliz tüfek numunelerini istemesinin sebebi Londra'nın ürettiği tüfeklerin kalitesinden kaynaklanmıştır. Aynı zamanda Osmanlı Devleti için fazla bakıma gerek duyulmadan üretilen bu silahlar, daha çekici hale gelmiştir. Bren LMG ve Lee-Enfield türleri bu silahların bir kısmıdır. (Yarar, 2014: 5).

²⁵⁷ Gencer vd., 2008: 50.

ikileminde oluşacak birtakım yeniliklere de zemin hazırlamıştır. Özellikle II. Mahmut yukarıda anlatılmış olan Avrupa'dan ithal edilmeye başlanan silahlarla ordu içinde de alanında uzman ve eğitilmiş kişilerin yetiştirilmesi hususunda yeniliklere açık olduğunu göstermiştir.²⁵⁸

Padişah II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırmasının asıl nedeni askeri alanda gerçekleştirdiği Batılılaşma modelinin karşısındaki yapılaşmayı ortadan kaldırmaktır. Askeri üniformaların bile Batı'dan uyarlandığı bu dönemde her ne kadar ordunun değişimi ve tasfiye edilmesiyle başlayan yenilikler gerçekleştirilmeye çalışılmışsa da Osmanlı ordusu son model savaş teknolojilerine sahip Avrupa ordularından bir adım geriden gelmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'ni artık Batı'da üretilen son model silahlar ve askeri teçhizatların gelişimini takip eden ve aradaki farkı yakalamaya çalışan bir devlet haline getirmiştir.²⁵⁹

2.6.2. Abdülaziz Dönemi ve Artan Silah İthalı

Dönemin Osmanlı Devleti Padişahı Abdülaziz, yaşanan ekonomik problemler karşısında askeri silah ve mühimmat donanımına önem vermiş ve bu amaçla çeşitli silahların borçlanma yoluyla ülkeye getirilmesi taraftarı olmuştur. Abdülaziz, savaşların kazanılmasında asker sayısından ziyade askeri mühimmatların öneminin üzerinde durmuştur. Aynı zamanda Abdülaziz, demiryolu yapımına önem vermenin yanı sıra silahların ise satın almakla kalmayıp ülkede üretilme imkânına sahip silahların ihraç edilmesi tutumunu benimsemiştir.²⁶⁰

İki taraf arasında gerçekleşen silah ticaretinin artmasının birinci nedeni 1862'de Osmanlı-Amerikan Ticaret Antlaşması'nda Birleşik Devletler'in "Osmanlı Devleti'ne ateşli silahlar ve cephaneye satışını men eden hükmü"²⁶¹ nün kaldırılmasından kaynaklanmıştır. Abdülaziz döneminde Türk Amerikan silah ticaretinin artmasının ikinci nedeni 1865'de Amerika'daki iç savaşın sona ermesiyle 4 bin askerin terhis edilmesi olmuştur. Bu askerlerin silahlarını ellerinden çıkarmaları ve savaş devam ederken silah üreticilerinin üretimlerini durdurmaları önemli bir sorun haline dönüşmüştür. Bunun ardından Washington hükümeti dış elçiliklerden yardım istemiş ve bu sayede Bab-ı Ali yönetiminin Amerikalıların silah satışından bilgisi olmuştur.²⁶² Bu dönemde Amerika'dan silah alınmasının en önemli nedeni

²⁵⁸ Özen, 2013: 22. II. Mahmut döneminde yapılan reformlar askeri okulların açılmasını da hızlandırmıştır. Bab-ı Ali yönetimi, alanında yetkin komutanlar yetiştirmek için açtığı bu okullarla askeri alandaki yeniliklere adım atmıştır. Böylece Batı eksenli bir eğitim modelini benimseyen yönetim, deniz ve kara mühendislerinin yetiştirilmesi adına Harbiye'yi açmıştır. Eğitim sisteminde gerçekleşen bu yenilikler, toplum yapısını da şekillendirmiştir. Hem askeri alanda hem de idari alanda yapılan yenilikler, Türk-İslam medeniyetinin oluşumunu etkileyen unsurlar olmuştur. (Gülcü, 2018: 106).

²⁵⁹ Bukarlı ve Nakiboğlu, 2017: 36.

²⁶⁰ Ünal, 2006: 103.

²⁶¹ Güler, 2005: 235.

²⁶² Halifeoğlu, 2012: 20.

ise 1877’de gerçekleşecek olan Osmanlı-Rus Harbi gerçekleşmiştir. Yaklaşan Rus tehlikesi Osmanlı ordusunun modern silahlarla donatılmasını gerekli kılmıştır. Bu sebeple Amerika’nın 1870’li yıllarda Osmanlı’ya gerçekleştirdiği ihracattaki artış bu savaştan kaynaklanmıştır.²⁶³

Serasker Hüseyin Avni Paşa döneminde de Birleşik Devletler ile olan silah ticareti artmaya başlamıştır. 9 Ağustos 1872 yılında Henry Martini tüfek modelinden 200 bin adet siparişte bulunan Bab-ı Ali yönetimi, Winchester şirketine ait olan silahları da kullanmıştır. Bu ticaretin başında Miralay Tevfik Bey bulunmuş ve böylece ABD’den gelen silahların kontrolü gerçekleşmiştir. Bu silahlar Osmanlı ekonomisine 820 bin liralık borç yüklemiştir.²⁶⁴

Osmanlı ordusunun askeri silah ve donanımlarını geliştirmek isteyen Hüseyin Avni Paşa ise Karadeniz ve Akdeniz boğazları başta olmak üzere Kars, Erzurum ve Tuna gibi sınırları da teknolojiye ayak uydurmuş büyük toplarla kuşatmıştır. Ayrıca Paşa, dönemin son silah teknolojisine uygun Tophane-i Amire’ye ait fabrikalarda silah ve diğer mühimmatları üretmek için çeşitli makine ve teçhizatlar getirtmiştir. 1869 yılında soğuk havalarda ateşlemeyen çakmaklı model kaval tüfekler bulunmaktaydı. Bu dönemde Birleşik Devletler’den 600 bin Martini tüfeği satın alınarak bu tüfeklerin modernizasyonu sağlanmış ve bunun yanı sıra Alman silah üreticisi Krupp Fabrikası’ndan da geniş çaplı toplar sipariş edilmiştir.²⁶⁵

2.6.2.1. Osmanlı Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Ticari ve Siyasi İlişkinin Hız Kazanması: Ulysses S. Grant ve Abdülaziz Dönemi

Osmanlı Devleti 19. yüzyılın ikinci yarısında orduda kullandığı silahların çağa uygun bir şekilde eksikliklerini tamamlamaya başlamıştı. Fakat diğer yandan da Avrupa ve Birleşik Devletler’den silah satın almaya devam etmiştir. Silahların modernleşmesine önem veren Sultan Abdülaziz, bu sebeple silah ticaretine de önem vermiştir. Bu dönemde bizzat kara ordusundaki yenilenmenin üzerinde durulmuştur. Çünkü kara ordusunda artık Avrupa’dan değil Amerika’dan alınan silahlar kullanılmaya başlanmıştır. Kara ordusunda kullanılan silahlar genellikle İngiltere ve Belçika’dan alınan şeshaneli ve kuyruk takımlı tüfeklerdi. Bu tüfeklerin yerini Abdülaziz döneminde Amerika’dan satın alınmaya başlanan Martin Henry tüfekleri almıştır. Aynı zamanda Osmanlı Devleti ateşleme kapasitesi yüksek olan bu

²⁶³ Güler, 2005: 235.

²⁶⁴ “Sultan Abdülaziz Devrinde Osmanlı-ABD Arasında Silah Ticareti”, *Dünya Bülteni*, 06.06.2010.

²⁶⁵ Valandova, 2017: 29. Ahmet Süreyya Emin Bey Zeytinburnu Fabrikasında ilk seri atış kabiliyetine sahip demontabl sahra topunu icat ederek yeni bir ürün ortaya koymuştur. Fakat bu dönemde Alman Krupp Fabrikası’ndan 2 mühendis bu topun üretimine ait resimleri ele almış ve 2 sene sonra ise ilk seri ateşli Alman topunu hayata geçirmişlerdir. Krupp fabrikasıyla sıkı olan ilişkiler fabrikatörün başında bulunan Alfred Krupp’un ölümünün ardından yerine geçen oğlu Frederie Krupp ile de ilişkiler bağlılığını korumuştur. Hatta Krupp’un babasının ölümünün ardından ilk ziyareti Balkanlar ve İstanbul olmuştur. (Tunç, 2004: 73).

silahların yanı sıra, Amerika’da ilk üretildiği zamanda Winchester silahlarını satın alarak kullanmaya başlamıştır.²⁶⁶

Türk-Amerikan silah ticaretinin ivme kazanmasında Sultan Abdülaziz ve Başkan Grant arasındaki iletişimin de etkisi vardır. Öyle ki ilk seçilmiş parti başkanlığını üstlenen Ulysses S. Grant döneminde Türk-Amerikan silah ticareti hız kazanmıştır. İki ülke arasındaki silah ticaretinin artmasında başkanın rolü oldukça önemlidir. Başkan Grant öncülüğünde Washington yönetimi, Bab-ı Ali yönetimine 100 bin temiz Springfield tüfeği satmıştır. Ayrıca Grant dönemin seçilen ilk parti başkanı olduğu için satın aldığı tüfeklerin içinden 50 bin tanesini ayırmış ve kendilerinin dahi kullanmadığı silahları Bab-ı Ali’ye vermiştir. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti, 25 bin sterlin kârla bu ticaretten şanslı çıkan taraf olmuştur. İmparatorluk ise bu jesti karşılıksız bırakmayarak Sultan Abdülaziz tarafından Washington’a Beyaz Saray’da kullanılacak şekilde sarı ve kırmızı tonlarda dokuma sanatının en eskilerine dayanan bir Uşak Halısı hediye edilmiştir. Başkan Grant ise Osmanlı’nın vermiş olduğu bu halıdan memnuniyetini gösteren bir teşekkür mektubu iletmiştir.²⁶⁷

1869 yılına gelindiğinde ise Türk Ordusu Birleşik Devletler’den 600 bin adet Martini Henry tüfeği satın almıştır. Böylelikle ilk defa 1872 yılında ABD tarafından Osmanlı’ya bir ziyaret gerçekleşmiştir. İki taraf arasındaki ilişkiler Türk tarafının, ABD’nin bu dönemde İspanya’yla olan savaşına destek vermesiyle daha da pekişmiştir. İspanya Savaşı’ndan galip çıkan Birleşik Devletler’in sevincini paylaşan Osmanlı Devleti, gazetelerinde de bu galibiyeti gündeme getirmiştir. Öyle ki Türk gazetelerindeki Amerikan ordusunun başında bulunan Amiral Sanpson hakkında savaşın kazanılmasındaki gurur ve mutluluğun tasvir edilmesine dair yazıların yayınlanması bu durumu açıklar niteliktedir.²⁶⁸ Bu açıdan Abdülaziz döneminde kara ordusunda kullanılmak için satın alınan Amerikan silahları iki ülke arasındaki diyalog gücünü de arttırmıştır. Dönemin teknolojisine uygun olarak tasarlanan bu silahların etkisi sadece ticari ve askeri boyutta değerlendirilmemelidir. Öyle ki bu iletişimin Türk basınına da yansması Amerikan silahlarının etkisini açıklar niteliktedir.

1872 yılına gelindiğinde ise Osmanlı askeri kurulu Amerikan silahları hakkındaki gelişmeleri daha da yakından takip edebilmek adına askeri ataşeliğini Washington’a göndermiştir. Ordusunu yenilik ve modernizasyonla birleştirmek isteyen Bab-ı Ali yönetimi

²⁶⁶ Gencer vd., 2008: 98.

²⁶⁷ Sönmez, 2013: 40.

²⁶⁸ Avcı, 2006: 10. Abdülaziz Bab-ı Ali’nin başına geçince büyük bir borçlanmayla karşılaşmıştır. Fakat Sultan Abdülaziz çeşitli reform politikaları, gümrük alanında yenilikler ve ticaret antlaşmalarıyla İstanbul Limanı’nda ağır kapasiteli gemiler yaptırarak Osmanlı’nın deniz gücünde gelişme kaydetmesini sağlamıştır. Bu dönemde gelir bütçesinde de ilerleme sağlanmıştır. Abdülmecit döneminde 170 milyon olan bütçe Abdülaziz döneminde 400 milyona yükselmiştir. Bu sebeple yeniliklere ve gelişmeye önem veren Abdülaziz, askeri alanda da Washington yönetimi ile ilişkilerini sıcak tutmaya çalışmıştır. (Karaer, 2005: 320).

için bu durum olması gereken bir gelişmeydi. Çünkü Osmanlı'nın istediği silahları yerinde kontrol etmesi ve denetlemesi zorunlu olarak görülmüştür. Artık Amerikan silahları Bab-ı Ali yönetimi için vazgeçilmez bir güvenlik unsuru oluşturmuştur.²⁶⁹

2.6.3. Mithat Paşa ve Şekillenen Silah Politikası

Batı'nın askeri savunma sisteminin giderek gelişmesi Osmanlı Devleti'ni Tanzimat sürecine götüren etken olmuştur. Böylece Bab-ı Ali yönetimi ordudaki eksiklikleri fark ederek Batı'yla aynı askeri modernizasyona ulaşmak için uğraş vermiştir. Bu amaçla birtakım yeni düzenlemeler ve reform politikaları düzenlenmiştir. Mithat Paşa ise Bab-ı Ali'nin modernleşmesi için Batı ile Osmanlı Devleti arasındaki gelişimi savunmuş ve buna dair politikalar yürütmüştür. Mithat Paşa sadece askeri alanda değil, ekonomik, toplumsal ve siyasi olarak da ülkenin köklü değişime gitmesi gerektiğini savunmuştur.²⁷⁰

Abdülaziz'in ordudaki modernleşme politikalarına en büyük desteği Mithat Paşa vermiştir. Mithat Paşa Bağdat'taki valilik görevinde bulunurken, 6. Ordu'nun başta silah olmak üzere subay ve doktor konusunda olan eksikliklerini tamamlamaya çalışmıştır. Paşa ordunun 5 bin şeshaneli tüfeğe sahip olduğunu ileri sürerek diğer silah ve tüfeklerin kalitesiz olduğunu belirtmiştir. Böylece ABD'den Enfield model tüfek sipariş etmiş ve oluşan giderlerin ise Bağdat'a yollanmasını istemiştir. Ayrıca Mithat Paşa, Azaryan Bezirgân ile iletişime geçerek silahların Liverpool'dan alınarak Basra Körfezine taşınmasının daha karlı olacağını iletmiştir. Buna karşılık ise Birleşik Devletler'den kesin bir onay söz konusu olduğunda bu isteğinin gerçekleşeceği haberi bildirilmiştir.²⁷¹

Amerikan tüfekleri takdir gördüğü müddetçe 5 bin şeshaneli tüfek Basra'ya yollanacaktı. ABD'de gün geçtikçe ilerleyen silah teknolojisini yakından takip eden Mithat Paşa bu yenilikleri Osmanlı ordusuna da taşımak istemiştir. ABD'den sipariş edilen Enfield silahların kontrolünü ve denetimini gerçekleştiren Paşa, Osmanlı'nın silah ticareti konusunda dikkat edilecek hususlarını öne sürmüş ve 15 yıllık süreçte gerçekleşen silah politikasını da şekillendirmesine yardımcı olmuştur.²⁷² Bab-ı Ali'de sadrazam olarak görev alan Mithat Paşa'nın değişimi temel alan bir yapılanmayı savunması, yeniliklere ne kadar açık olduğunun

²⁶⁹ Fişek ve Sander, 2007: 28.

²⁷⁰ Söğütü, 2010: 103.

²⁷¹ Korkmaz, 2009: 119.

²⁷² Gencer vd., 2008: 52. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde meydana gelen ekonomik ve sosyal başarısızlıklar ve devamında gelişen dışarıdan müdahalelerle oluşan siyasi istikrarsızlıklar gibi nedenler Birinci Meşrutiyete giden yolu hızlandırmıştır. Mithat Paşa Bab-ı Ali yönetiminde ki eksiklikleri gözlemiş ve bu sayede meşrutiyetin öncü isimlerinden olmuştur. Bismarck, Mithat Paşa'yı Avrupa'nın en büyük devlet adamlarından biri olarak yorumlarken Paşa, Batı'yla entegre olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Bu dönemde Abdülaziz rejimine karşı ayaklanan Genç Osmanlılar, başlarına geçecek yetkili kişi olarak Mithat Paşa'yı uygun görmüşlerdir. Yaşanan bu gelişmeler Bab-ı Ali'nin iç siyasetinde köklü değişiklikleri beraberinde getirmiş ve Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırmıştır. (Özgüldür ve Özgüldür, 1994: 325).

da göstergesidir. Öyle ki Mithat Paşa Batı ve Doğu arasındaki modernizasyon farkını görmüş ve çalışmalarında Bab-ı Ali yönetiminin geri kaldığını analiz etmiştir. Bu nedenle devlet olarak köklü bir değişimi savunan Mithat Paşa'nın askeri alandaki bu değişimlerinin yanında desteklediği reformist politikaların önemi yadsınamazdır.

2.6.4. Amerikan Silah Şirketleri: Winchester Repeating Arms ve Providence Tool Company

Bab-ı Ali yönetimi 1869 yılında Washington yönetiminden 239 bin tüfeği hiçbir şirket aracı olmadan direk satın almıştır. Fakat bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti satın aldığı silahları Amerikalı silah şirketleri aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Osmanlıyla ilk silah sözleşmesi imzalayan şirket Winchester Repeating Arms Company'dir. Bab-ı Ali yönetimi 1872 yılında bu şirketle silah ticaretindeki en büyük silah sözleşmesini imzalamıştır. Toplamda 12 maddeden oluşan bu silah sözleşmesiyle devlet, 200 bin Martini Henry tüfeğinin tanesini 62 şiline almıştır. Ayrıca gemi kaptanları için 5 bin adet filinta ve 15 bin tüfek satın alınmış daha sonra ise bu tüfek sayısı 30 bine yükselmiştir.²⁷³

Osmanlı yönetiminin Washington'dan aldığı silahlardan biri Martini-Henry tüfekleridir. Bu tüfeklerin yanında diğer askeri malzemelerde bulunmaktadır. Fakat Osmanlı'nın satın alıp İstanbul'a yollanan tüfeklerin yanında birde gönderilmeyen malzemeler vardır. Öyle ki 48 bin 617 tüfek ve kılıflarıyla beraber olan 35 bin 400 süngü ve 41 bin 650 kasatura da gönderilmeyen kısımdır. Fakat bu tüfekler Bab-ı Ali yönetimine gönderiminin onay verilip kabul edilmesine rağmen Amerikan Tool Şirketinde kalmıştır. Bu tüfeklerin sigorta ve depo ücretlerini ise Türk tarafı ödemiştir. Bab-ı Ali yönetimi Martini Henry tüfeğinin yanında ateşli silahların yenilikçi modellerinden biri olan Winchester tüfeklerini de Washington yönetiminden temin etmiştir. Özellikle II. Abdülhamit hükümetin başına geçtiği zaman Birleşik Devletler'den Martini Henry tüfeklerini satın alarak bu silahlara olan ilgisini göstermiştir. Öyle ki ABD'ye ait silah şirketleriyle ilk zamanlar 37 milyon 250 bin liralık görüşmelerde pazarlık yapılmış ancak daha sonra bu rakam 44 milyona ulaşmıştır.²⁷⁴

Silah alışverişinin devam ettiği bu süreçte Amerikan elçisi Blaque Bey Osmanlı Devleti'nin Winchester Company ile gerçekleştirdiği silah sözleşmesine karşı çıkmış ve silahların Tool Providence Şirketi'nden 60 şiline satın alınabileceğini söylemiştir. Blaque Bey gerekçesinde ise bu sözleşmenin devlet bütçesinde 200 bin lira kayıp meydana getireceğini ifade etmiştir. Bu arada Winchester Silah Şirketi, Osmanlı'nın Rus Harbinde kullanacağı

²⁷³ Satış, 2011: 301.

²⁷⁴ Gencer vd., 2008: 115.

Martini Henry silahları için ateşleme iğnesini ihraç edebilecek patent hakkına sahip değildi. Fakat Winchester, sözleşmedeki yükümlüklerini yerine getireceğini belirterek Ocak 1873 tarihinde iki taraf arasındaki anlaşmayı Providence Tool Şirketine bırakmıştır.²⁷⁵

Ülkenin yaşadığı ekonomik sıkıntılarda Providence Tool Şirketi Osmanlı Devleti için önemli bir silah şirketi olmuştur. Ayrıca Providence Tool Şirketi Osmanlı Devleti'yle yürüttüğü silah ticaretinin yanında başlangıçta diğer devletlerle de olan ticari ilişkisini başarılı bir şekilde yönlendirmiştir. Bu dönemde silah ithaline ciddi bir şekilde önem veren Osmanlı Devleti İngiltere'den de silah ithal etmiştir. İngiltere'ye ait olan Lotus isimli gemi ise Providence Tool Şirketinden aldığı silahları Almanya'ya yönelmeden önce Amerikan silahlarıyla ordusunu donatmaya başlayan Osmanlı Devleti'ne götürmek üzere görevlendirilmiştir. Fakat bu geminin Türk sularına uğramadan önce yaptığı ilk iş Winchester Şirketi'nden fişek ve mermilerle dolu kargoları almak olmuştur. Böylece Lotus gemisinin Winchester şirketinden aldığı kargolar sayesinde Amerikan silah şirketi ticari hayatında en büyük sevkiyatını gerçekleştirmiştir.²⁷⁶

Ayrıca Birleşik Devletler'de görevlendirilmiş olan matematikçi, asker ve diplomatik kimliğiyle birçok önemli görevleri yürütmüş olan Hüseyin Tevfik, Tool şirketiyle 1872 yılında bir kontrat imzalamıştır. Bu kontrata göre, Osmanlı Devleti 600 bin Martini-Henry tüfeğini satın almıştır. Ayrıca Hüseyin Tevfik, ABD'de üretilen bu silahları da bizzat başında durarak denetlemiştir. Bu tüfekler hem ordu içinde kullanılmış hem de gelecekte herhangi bir saldırı veya savaş olasılığının düşünülmesiyle saklanmıştır. Fakat kontratın imzalanmasına rağmen satın alınan tüfeklerin teslimi gerçekleşmemiş bu nedenle de iki taraf arasında hukuki anlaşmazlık yaşanmıştır.²⁷⁷

Osmanlı Devleti 17 Mart 1873'de ise bu şirketle 13 maddeden oluşan bir sözleşme imzalamıştır. Sözleşmeye göre Osmanlı Devleti Tool Şirketinden ek olarak 300 bin adet daha silah satın almıştır. Bu silahlar 900 bin İngiliz altınının değeriyle aynı maliyete sahiptir. Satın alınan bu silahların 3 taksit halinde ödenmesi kararlaştırılmış ve muhafaza edilmesi içinde bir tüfekhane yaptırılmıştır. Giderleri Padişahın hazinesinden karşılanan bu tüfekhane, Maçka'da bulunan Mekteb-i İdadiye'nin yerine geçen ve ondan daha büyük olan bir saklama alanı görevi görmüştür.²⁷⁸

²⁷⁵ Satış, 2011: 301.

²⁷⁶ "Another Cargo Of Turkish Ordnance", *New York Times*, 13 Ocak 1877.

²⁷⁷ Polat, 2019: 25. Hüseyin Tevfik Osmanlı Devleti için üretilen Amerikan silahlarının kontrolünü çok dikkatli bir şekilde yapmıştır. Devletin bu ticaretten zarara uğramasını istemeyen Tevfik Paşa, Amerikalı denetçilerin yanı sıra İngiliz denetçi de talep etmiştir. Fakat bu talep, Dar-ı Şura'da reddedilmiştir. Fakat Hüseyin Tevfik Paşa işini titizlikle yapmış tüfeklerin kontrolünü uygun bir şekilde gerçekleştirmeyen denetçileri Washington hükümetine bildirerek bu işçilerin görevleri sonlandırılmıştır. (Gencer vd., 2008: 93).

²⁷⁸ Satış, 2011: 302.

2.6.5. II. Abdülhamit'in Askeri Reform Politikaları ve İlgi Odağı Olan Silahlar

II. Abdülhamit ve onun danışmanlık görevini yapan Ahmet Cevdet Paşa ve Küçük Said Paşa gibi isimler 1878'in yaz döneminden sonra başta iç politikanın istikrarlı bir şekilde yürütmesi adına birtakım yeniliklere gidilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Berlin Antlaşması sonrasında Arap ve Anadolu valilikleri olmak üzere ülkede geniş çaplı bir modernizasyon hareketinin izlenimleri ön plana çıkmaya başlamıştır.²⁷⁹

Modernizasyon hareketlerinin gelişme gösterdiği alanlardan biri de askeri yenilikler konusudur. Bu dönemde Birleşik Devletler'den alınan silahlar incelendiğinde kullanılan Amerikan silahları yüzde 90'lık bir sahipti. 1877 yılında Washington yönetiminin Bab-ı Ali'ye olan silah ticareti Osmanlı parasıyla 1 milyon iken, 1883 yılında ise 138 bin 500'e düşmüştür. Bu dönemde Osmanlı pazarında kayıp yaşayan Birleşik Devletler'in karşısına, askeri teknolojisini ilerleten Almanya çıkmıştır. Osmanlı pazarı Almanya ve ABD'nin ihraç ettiği silah ticaretinde önemli bir yere sahipti. İki ülkede bu coğrafyada müşteri kaybetmek istememiştir. Bu açıdan rekabete dönüşen silah ticareti zamanla Almanya'nın yararına işlemeye başlayacaktır.²⁸⁰ Bu durum karşısında Amerikan Büyükelçisi 5 Şubat 1903 tarihinde yazılan mektupta silah ticaretinin geliştirilmesi için İstanbul'a Amerikan askeri ataşesinin atanmasını talep etmiştir. Padişah 2 Ocak 1904 tarihinde yazdığı mektupta ise İstanbul'daki silahların denetlenmesi için Washington hükümetinden 5 tane uzman talebinde bulunmuştur. Bu mektupta gerekli diğer tüm malzemelerin de Amerika'dan tedarik edilmesi yazılı bir şekilde ifade edilmiştir. Washington yönetimi ise bu dönemde elindeki tüm imkânları değerlendirmiştir. Birleşik Devletler silah ticaretinde Osmanlı piyasasına sahip olmak istese de coğrafi uzaklık ve diğer siyasal sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti üzerindeki Alman tekelini kırmakta zorlanmıştır.²⁸¹ Fakat Bab-ı Ali'nin Osmanlı-Rus Savaşı için Amerika'dan sipariş ettiği tüfekler Osmanlı'nın cephelerde verdiği mücadelede oldukça etkili olmuştur. Öyle ki bu tüfekler Osmanlı-Rus Savaşı'nda Abdülhamit'in askeri alandaki reformist

²⁷⁹ Çetinsaya, 2016: 367.

²⁸⁰ Tutsak, 2014: 231. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in başa geçmesiyle Almanya dış politikada yayılmacı bir siyaset modeli izlemiştir. II. Wilhelm'in böyle bir siyaset modeli izlemesinin en önemli sebebi Alman sanayisinin giderek büyümesi ve ülkedeki nüfusun artmasıyla yeni kaynak ve alanlara ihtiyaç duyması olmuştur. Bu sebeple yeni bir Pazar arayışında olan Alman İmparatorluğu için Osmanlı Devleti önem arz etmiştir. İki ülke arasındaki ticaretin gelişmesinde bir diğer neden ise bu dönemde Fransa, İngiltere gibi devletlerin Osmanlı Devleti'nden toprak koparma gibi girişimlerinin karşısında Almanya'nın böyle bir talepte bulunmaması olmuştur. II. Wilhelm'in Bab-ı Ali'ye gerçekleştirdiği ziyaretler ise Osmanlı-Alman ilişkilerini daha da kuvvetlendirmiştir. II. Wilhelm İstanbul'a ilk gelişiyle Protestan Kilisesi, Topkapı Sarayı, Ayasofya Müzesi ve Sanayi-i Nefise ve Harbiye Mekteplerini gezmiştir. Alman İmparatorunun bu gezisi ilerleyen zamanlarda Türk-Alman ilişkilerini kuvvetlendirmiş ve iki taraf arasındaki askeri ve ticari antlaşmalarında dayanağını oluşturmuştur. (Karacagil, 2013: 112-113).

²⁸¹ Fişek ve Sander, 2007: 37-38.

politikalarına bir zemin niteliğindedir. Her ne kadar Balkanlar'da patlak veren ve gittikçe etkisini gösteren bu geniş çaplı savaşta Rusya galip çıksa da, satın alınan Martini ve Winchester tüfekleri sayesinde Osmanlı ordusunun Kafkasya ve Plevne'deki zaferleri göz ardı edilmemelidir. Berdan, Karle ve Krenke isimli tüfeklere sahip olan Ruslar ise kalite bakımından Osmanlı'nın elindekilere kıyasla daha zayıf kalmasına rağmen savaşın gidişatı Rusların lehine gelişmiştir. Bu savaşta Amerikan silahlarının yanında Rumeli'de yeterli miktarda bulunan Osmanlı toplarının Alman kalitesiyle bütünleştiğini bir kez daha hatırlatmak gerekir. Topların metalığının niteliği, uzaklık seviyesi ve hedefi vurma odaklılığı Ruslarinkine göre daha üst seviyeyeydi. Böylece bu toplar ve silahlar komutanlığını Gazi Osman Paşa'nın üstlendiği Plevne zaferinde Türk ordusunun büyük bir kazanım elde etmesini sağlamış ve Osmanlı'nın diğer silah alımlarını da belirleyen ve tetikleyen nokta olmuştur.²⁸²

II. Abdülhamit ithal ettiği silahların teknik ve kalitesine verdiği önem kadar ülkedeki askeri modernizasyonu savunan bir yapı da oluşturmak istemiştir. Askeri gelişmelere ve bu gelişim için atılan adımların üzerinde duran Sultan, yönetim kurullarındaki etkisini daha da arttırarak tüm kontrolü elinde tutmak istemiştir. Öyle ki bu dönemde kurulan Teftiş-i Askeri Komisyon'u (TAK) Abdülhamit'in askeri gelişmelerin kontrolünü sağlaması ve askeri konulardaki gelişmeleri yakından takip etmesi adına önemli faaliyetler yürütmüştür. Zamanla askeriyedeki etkisini daha da güçlendiren TAK, ordu için alınacak silahların pazar fiyatını araştırırken, 1895 yılında ordu birliklerine silahların hangi şekilde verileceğine dair çalışmalarda yürütmüştür.²⁸³

Silah fiyat araştırması için TAK'ı etkili bir şekilde yönlendiren II. Abdülhamit, bu sırada askeri modernizasyonu sağlamak için orduda birtakım ıslahatların gerçekleştirilmesi adına Almanya'dan bir kurulun yollanmasını istemiştir. İki ülke arasındaki çıkar ilişkileri göz önünde bulundurulmuş ve bu istek karşısında Alman Askeri Kurul Türkiye'ye gelmiştir. Bu askeri kurula Albay Kaehler, yüzbaşı olan Kamphöfener, Van Hobe, Ristow ve bir yıl aradan sonra ise Von Der Goltz dâhil olmuştur. Böylece Alman yüzbaşı ve subaylarla verilecek olan askeri eğitimler Osmanlı ordusunda Batı tarzı bir eğitim sisteminin oluşmasını da beraberinde getirmiştir.²⁸⁴

²⁸² Gencer vd., 2008:132.

²⁸³ Ölmez, 2006: 126. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 1898'deki ziyaretinin ardından iki ülke arasındaki ilişkiler Osmanlı'nın Almanya'ya verdiği ayrıcalıklarla daha da ileri bir boyut kazanmıştır. Bağdat Demiryolu Projesi de bunlardan biridir. Bu demiryolu projesiyle II. Abdülhamit, askeri harekâtlarda Türk askerlerinin olay yerine hızlı bir şekilde ulaşmasını sağlamayı amaçlamıştır. Bu sebeple askerlerin stratejik hedeflerinde Bağdat demiryolu projesi önemli bir yere sahip olmuştur. (Orhan, 2018: 662).

²⁸⁴ Akcan, 2015: 15. 11 Nisan 1882'de Osmanlı'da görev almaya başlayan Albay Kaehler ve heyeti, Avrupa'nın teknik eğitiminden yoksun Osmanlı ordusunun modernizasyonunu sağlamak için geldiyse de zamanla bu heyet ülke içinde casusluk faaliyetlerine başlamıştır. Türk ordusundaki eksiklikleri tamamlamak yerine Osmanlı'nın askeri ve siyasi durumu hakkında gizli bilgilerini Berlin hükümetine sunan Alman Heyeti, amacının dışına

Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki mağlubiyetin ardından orduda birçok eksiklik açığa çıkmış ve yapılması planlanan köklü değişiklikler için askeri eğitim alanında yeniliklere başvurulmuştur. Bu amaçla Edirne, Erzincan, Manastır, Bağdat ve Şam'da askeri okullar açılmaya başlamıştır. Askeri alanda yapılan bu yeniliklerde zamanla Alman etkisinin arttığı görülmektedir. Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı'da bulunan harp okullarında eğitim vermeye başlamasıyla da askeri okullarda görülen Fransızcanın yerini Almanca almıştır. Böylece harp okullarında görülen eğitim sistemi gittikçe yaygınlaşan Alman etkisiyle harmanlaşmıştır.²⁸⁵

Askeri teknolojinin ışığında ihraç edilen silah ve diğer asker mühimmatları büyük bir ilgiyle takip eden II. Abdülhamit TAK sayesinde de satın aldığı silahları ülkeler bazında değerlendirerek hangisinin en iyisi olacağı konusunda bir mukayeseye girişmiştir. Osmanlı ordusunda görevde bulunan Alman kökenli Mirliva Kamphoevener Paşa, Sultanın emriyle Yunan ordusunda kullanılan 'Gra' isimli tüfeği incelemiş ve Birleşik Devletler'den alınan Martini-Henry tüfeğiyle kıyaslama yaparak Abdülhamid'e bilgi sunmuştur. 1883 yılında Winchester Silah Şirketi tarafından ihraç edilen tüfeklerin ise bir örneği istenilerek test edilmiştir. Böylece silahlardaki modernizasyonu yakından takip eden Abdülhamit, çeşitli silahlar arasında da kıyaslamaya giderek bu alanda çeşitli araştırmalar yapmıştır.²⁸⁶

Ayrıca dünya devletlerinin silahlanma yarışına girdiği 19. yüzyılın başlarında II. Abdülhamit, savunma amaçlı bir denizaltı savaş gemisi satın almıştır. Özellikle bu dönemde emperyal çıkarlarını gözetken İngiltere'nin denizaltı gemilerine verdiği önem düşünüldüğünde Osmanlı deniz Kuvvetleri'nin savunma stratejisini arttırması adına Nordenfelt şirketinden bu gemileri satın alması, Osmanlı ordusunun denizlerdeki gücünü ilerletmesi açısından önemli bir adım olmuştur.²⁸⁷

Satın alınan ilk denizaltısı 5 Şubat 1887 tarihinde Haliçte sergilenmiştir. Fakat deneme amaçlı sergilenen bu denizaltı istenildiği gibi olmamıştır. 'Abdülhamit' adlı bu denizaltısında

sapmıştır. Kaehler'in ölümü üzerine Alman Askeri Heyeti'nin başına Von Der Goltz geçmiştir. Golt Osmanlı Devletinde sevilen bir kişilik olmasına karşın kendisinde zamanla çalışmalarını Alman çıkarlarına göre yönlendirmiştir. Goltz II. Abdülhamit'e sunduğu her askeri raporun arkasından Alman silah sanayisi için yeni siparişler almıştır. Böylece ülke çıkarlarını sürekli ön planda tutan Goltz sayesinde Alman silah şirketleri, Osmanlı silah pazarını 1890'ların sonunda ele geçirmeye çalışmıştır. (Özgüldür, 1993: 302-303). II. Abdülhamit'in uygulamak istediği bu askeri reform politikaları Osmanlı askeri modernizasyonunda bir ilerleme kaydettiyse de Batı'nın casusluk faaliyetlerinde bir araç olarak kullanılmıştır.

²⁸⁵ Kara, 2016: 556.

²⁸⁶ Gencer vd., 2008: 115.

²⁸⁷ Mercan, 2008: 168. II. Abdülhamit'in bu gemileri satın almasındaki önemli faktörlerden biri de Megali İdea hayali olan Yunanistan olmuştur. 1877-1878'de gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı'nda 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması ve Berlin Antlaşmasıyla Osmanlı Devletinde yaşayan Rum azınlıkların çeşitli ayrıcalıklar elde etmesi sonucunda gelişen Yunanistan Osmanlı toprakları üzerindeki Megali İdea düşüncelerini gerçekleştirme fırsat kollamıştır. Bu çerçevede Yunanistan'ın torpido atabilme yetkisine sahip ilk denizaltıyı satın alması, Bab-ı Ali yönetimini harekete geçirmiştir. 1866'da İrade-i Seniyye'de ki bilgiye göre de Osmanlı Devleti'nin iki denizaltısı sipariş ettiği belirtilmiştir. Bu sebeple Bab-ı Ali'nin Washington'dan satın aldığı gemiler, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu gergin siyasi düzenin de bir parçasını oluşturmuştur. (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Türk Denizaltıcılar Birliği, 2003).

birtakım eksiklikler fark edilmiş ve bu eksikliklerin giderilmesi için tersaneye yollanmıştır. Satın alınan ‘Abdülmecit’ isimli ikinci denizaltı ise 4 Ağustos 1887 tarihinde denize inmiştir. Fakat bu gemilerin suyun altından torpido atılarak atış hedefleri başarıyla test edilmişse de yapılan çeşitli su altı denemelerinde istenilen başarı elde edilememiştir. Her ne kadar Abdülhamit ve Abdülmecit isimli denizaltı gemileri bir daha kullanılmamışsa da Osmanlı Bahriyesi denizaltıcılığı alanındaki atılan bu adımlar önem kaydetmiştir. Fakat atılan bu adımlar Batı’nın deniz harp gücü seviyesine ulaşılmasında geç kalındığını göstermiştir.²⁸⁸

2.7. Osmanlı Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Silah Ticaretini Etkileyen Unsurlar

2.7.1. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında Amerikan Silahlarının Etkisi

Osmanlı Devleti için büyük bir tehdit oluşturan Çarlık Rusya’sı 18. yüzyılda Osmanlılarla bir muharebeye girmek ve İstanbul’u kuşatmak için büyük bir mücadele vermiştir. Çarlık Rusya’nın bu süreçteki amaçlarından ilki ise sıcak denizlere inmek ve bunu Anadolu üzerinden geçerek sağlamak, Kafkaslar ve İran aracılığıyla da Basra Körfezine ulaşmaktır. 19. yüzyılın başlarında Çarlık Rusya bu hedeflerine ulaşmak amacıyla çok sayıda savaşa girmiştir. 1806-1812, 1828-1829 ve 1853-1856 savaşları bu amaç doğrultusunda Rusya tarafından başlatılan savaşlar olmuştur. Fakat bu savaşlardan istediği başarıyı elde edemeyen Moskova yönetimi, öne sürdüğü nedenler kapsamında 1877-1878 savaşına zemin hazırlamıştır.²⁸⁹

Osmanlı-Rus savaşı öncesinde Rusya, tüm Slav halkı üzerinde yürüttüğü etkin bir baskı politikası sonucunda Panslavizm hareketiyle Osmanlı Devleti’ni dış siyasette yalnız bırakmaya çalışmıştır. Avrupa’daki güç dengelerinin değişmesini fırsat bilen Moskova yönetimi Bab-ı Ali üzerindeki düşmanca faaliyetlerine hız kesmeden yürütmeye devam etmiştir. Osmanlı Devleti’ne bağlı Hristiyanlara siyasi, idari ve ekonomik anlamda çeşitli imtiyazların verilmesi ve belirli yerlerdeki Türk asker sayısının azaltılması gibi Osmanlı aleyhi kapsamındaki maddeleri içeren 1877 Londra Protokolü’nü Avrupalı Devletlerin onaylayıp Osmanlı Devleti’nin onaylamaması üzerine Bab-ı Ali yönetimi uluslararası arenada kendisini yalnız hissetmiş ve destek bulamamıştır. Elindeki bütün kozları kullanan Rusya ise

²⁸⁸ https://www.dzkk.tsk.tr/data/icerik/371/13_ilk_denizaltilar.pdf (erişim tarihi: 10.04.2019). Osmanlı Devleti bu dönemde silah teknolojisi gelişme gösteren Almanya’ya ait Heinrich Herhardt’ın Düsseldorf Rheinische Metalwaren-und Meschinenfabrik, Berlin Ludwig Loewe ve Schwaben’deki Oberndorf Mauser şirketlerinden silah alımına da devam etmiştir. Bunun yansıra Loewe ve Mauser şirketeride Osmanlı ordusuna çok sayıda piyade ve süvari tüfeği, mermi gibi askeri malzeme satmıştır. Böylece İngiltere, Almanya gibi Batılı devletler için bir Pazar mücadelesine dönen Osmanlı Devleti’nin, Batı’nın silah gücü ve tekniği karşısındaki eksikliklerini fark etmesi kaçınılmaz olmuştur. (Tutsak, 2014: 232).

²⁸⁹ <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/> (erişim tarihi: 11.04.2019).

24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı topraklarına savaş açtığını ilan etmiştir.²⁹⁰ Ayrıca bu dönemde Balkanlar bölgesi ve Kafkasya’da Rusların kışkırtması sonucu meydana gelen isyanlar zamanla Bab-ı Ali’nin aleyhine işleyecek geniş çaplı bir savaşa dönüşmüştür.

Tarihte Doksan Üç Harbi diye adlandırılan bu savaşta Osmanlı ordusu elindeki bütün maddi ve manevi imkânları seferber ederek çetin bir mücadele vermiştir. Osmanlı Devleti’nin başında bulunan II. Abdülhamit ise ordudaki eksiklikleri daha savaş başlamadan önce fark etmiş ve orduda savaşı sonuna kadar iyi bir şekilde yönetecek komutan eksikliğini de görmüştür. Plevne zaferinde tarihe ismini yazdıran Gazi Osman Paşa ve Kafkas cephesinde üstün başarılar göstermiş Gazi Muhtar Paşa bu durumdan hariç tutulduğunda orduda yetkin uzman kişilerin eksikliği ortaya çıkıyordu. Bu durum ise Bab-ı Ali yönetimini askeri donanım konusunda yeni bir arayışa sürüklemiştir.²⁹¹ Öyle ki Osmanlı ordusu Karadeniz’de bir üstünlüğe sahip olsa da orduda belirli kişiler dışında nitelikli askerlerin bulunmayışı ve ordudaki eğitim eksikliği savaşa teknik olarak yansımıştır. Ordunun çoğunluğunun öğrencilerden oluşması ve savaşı sürdürecektir bir planın icraat edilememesi, 93 Harbi’nin kaybedilmesinde etkili olmuştur.²⁹²

Bu dönemde Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan’da çıkan çeşitli ayaklanmalar sonucunda Osmanlı Devleti, Çarlık Rusya’sı ile çıkması düşünülen bir savaşta birtakım tedbirlerin alınıp hazırlıkların yapılması gerektiğini anlamıştır. Gerçekleşen çeşitli isyanlar sonucunda Türk ordusu Balkan bölgesindeki birçok çatışmadan yeni çıktığı için savaşa hazır beklemedeydi. Fakat Rusya ile yapılması beklenen savaş, Türk ordusunun daha fazla askeri donanıma sahip olması gerektiğini açığa çıkartmıştır. Bu nedenle Bab-ı Ali yönetimi tarafından ordunun gücünü ve asker sayısını arttırmak adına Mısır ve Tunus’dan askeri destek sağlamaları için yardım istenmiştir. Bu yardıma olumlu karşılık veren Mısır Hıdivi İsmail Paşa ise Bab-ı Aliye sayısı yedi bine ulaşan bir ordu birliği tahsis etmiştir. Gönderilen bu askeri birlik ilk olarak çıkan Sırp isyanında görev almış ikinci olarak ise Osmanlı-Rus savaşına katılarak ordudaki yükü hafifletmeye çalışmıştır.²⁹³ Asker sayısının

²⁹⁰ <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/9/C09003551.pdf> (erişim tarihi: 11.04.2019)

²⁹¹ Kurat, 2011: 94.

²⁹² Durmaz, 2015: 110. Burada askerlerin niteliği olduğu kadar niceliği de önem arz etmiştir. Doksan Üç Harbi’nde 19 yaşına giren bütün Kazaklar askerlik görevini Rus ordusunun yanında savaşa katılarak gerçekleştirmiştir. Don Kazakları’nın sayısı Osmanlı-Rus taraflarının barış zamanında 53 bin 621 iken, savaş zamanında 152 bin 514’e yükselmiştir. Bu sebeple teknik anlamda sağlanan bilgi, asker sayısı ile de pekiştirilmiştir. Kazakların yanı sıra Kırım Tatarları, Başkirt Tatarları, Dağıstan ve Gürcistan’ın da içinde bulunduğu Kafkas ordusu oluşturulmuştur. Kafkas ordusu Rus ordusunun savaşı kazanmasında etkili bir rol oynamıştır. (Nalçacı, 2012: 161).

²⁹³ Kızıltoprak, 2004: 95. Osmanlı ordusu her ne kadar Balkan bölgesindeki ayaklanmayı bastırmak için uğraş vermişse de Karadağ ile olan çatışmada istediği sonucu alamamıştır. Sırlara karşı verilen mücadelede ise bir uzlaşma yakalayan Bab-ı Ali yönetimi, Sırbistan’la 1 Kasım 1876’da barış antlaşması imzalamıştır. Fakat Karadağ’ın Müslümanların çoğunlukta olduğu Nikşik’i Osmanlı’dan istemesi ve bu sebeple uzmanlaşmaya yanaşmaması, Çarlık Rusya’yı devreye sokmuştur. Ayrıca 1875’de Bosna Hersek’in de bu isyan sürecine dâhil

artmasının yanında silahların teknik kapasitesi de önemli olmuştur. Özellikle Amerikan silahlarının Osmanlı ordusu içinde kullanımı cephelerde kazanılan başarılar için bir avantaj oluşturmuştur.

Washington yönetimi Osmanlı-Rus Savaşı öncesi Osmanlı ordusunun eksikliklerini fark etmiştir. Öyle ki The New York Times'ın 16 Nisan 1877'de yaptığı haber Washington yönetiminin, Osmanlı ve Rus savaşı başlamadan önce olası bir savaşın gerçekleşmesi durumunda çeşitli planlar yaptığını göstermiştir. Öyle ki bu planlar ABD'nin Osmanlı Devleti'ne yeni üretilen silahlar yerine tahkimatlarında saklanan silahların verileceğiyle ilgiliydi. Böylece saklanan eski silahlar Amerikalıların elinden çıkmış olacaktı. Osmanlı ordusu iki yıl içinde Providence Tool Şirketinden 300 binden fazla silah sipariş etmiştir. Osmanlı Devleti Martini Henry tüfeğine benzeyen 500 bin Peabody silahı satın almıştır. Aynı zamanda Türk tarafı çok sayıda Amerikan firmasıyla 200 binden fazla metalik fişek ve kartuş kılıfı alımı için sözleşme gerçekleştirmiştir. Alınan silahlar ve yapılan sözleşmeler sonucunda ise olası bir savaşta ABD'nin teklif ettiği silahlara nazaran elinde daha iyi silah donanmasına sahip olan Osmanlı Devleti, Birleşik Devletler'in elinden çıkarmak için eski model silahları satması fikrine sıcak bakmamıştır.²⁹⁴

Osmanlı ordusunun da bu savaşta tedarik ettiği silah araç gereçlerinde farklı tutarlar ortaya çıkmıştır. Öyle ki ordu, 334 bin adet Martini-Henry tüfeğin 315 binini kullanmış ve geri kalanı ise depolarda muhafaza edilmiştir. Bunun yanında, 323 bin adet Snider tüfeği, 39 bin adet Winchester tüfeği ve 21 bin tabanca ordudaki askerlere dağıtılarak askeri donanım sağlanmaya çalışılmıştır.²⁹⁵

Osmanlı ordusu Peabody-Martini, Schenider ve Winchester tüfeklerini kullanıyorken Rus ordusu ise Berdan 2, Krenk ve Karle tüfeklerini kullanmıştır. Saldırı ve savunma kapasitesi yüksek olan Amerikan silahlarıyla donatılmış Osmanlı ordusu bu açıdan Rus piyade üslerine göre üstün konuma sahip olmuştur. Öyle ki ordunun kullandığı bu Amerikan silahları, Rusların elindekilere göre uzun menzilli, ateşleme gücü daha yüksek ve çap oranı daha büyüktü. 1877'nin sonunda Kars'taki Osmanlı askerleri içinde toplamda 17 bin 400 askerin 10 nizamiye ve 19 redif ile birlikte 6 tabur Martini Henry tüfeklerini kullanmıştır. Bu askeri birliklerin elinde de 220 adet sandık patlayıcı madde bulunmuştur. Snider tüfeklerini

olmasıyla Balkan Devletleri'nin kurtarılması düşüncesi Rusya'nın panslavist politikasına fayda sağlamıştır. Bu durumu fırsat bilen Ruslar için Bab-ı Ali'ye saldırmak artık kaçınılmaz olmuştur. (Urhan, 2016:238).

²⁹⁴ "Washington. War and Weapons Market: one from the United States, Russia and Turkey a Request Procedure-Related Materials - Sales of our Old Store", *The New York Times*, 16.04.1878

²⁹⁵ Miroğlu, 1983: 95

kullanan 23 askeri birliğin ise 360 adet sandık patlayıcısı mevcuttu. Bu askerlerden 530 atlı askerin elinde ise Winchester tüfekleri kullanılmıştır.²⁹⁶

Her ne kadar Osmanlı ordusunun elinde teknik kapasitesi yüksek olan silahlar mevcut olsa da Rusların Osmanlılar karşısında çetin bir mücadele verdiği ve üstün olduğu bu savaşta, Osmanlı lojistiği zayıf bir yapılanmaya sahipti. Öyle ki ordu için gerekli yiyecek, içecek, giyim gibi temel ihtiyaçları ikmal yoluyla gerçekleştiren devlet, ikinci sınıf gerekli ihtiyaçları da halktan temin edilmiştir. Bu gereksinimlerin sağlanması için Osmanlı lojistiği çok zayıf kalmıştır. Çünkü malların ulaşması için gerekli ekonomik duruma sahip olmayan Bab-ı Ali yönetimi, bu amacını kağıt arabası ve develerle sağlamıştır. Devletin elinde bulunan bu maddi olanaklar, lojistik hızının daha da yavaşlamasına neden olmuştur.²⁹⁷ Gerek Osmanlı lojistiğinin zayıf kalması gerekse Rusların Panslavizm hareketiyle stratejik hamlelerle Osmanlı'ya bağlı eyaletlerdeki halkları isyana kışkırtması, Rusya'nın etkin bir savaş politikası yürütmesini sağlamıştır. Böylece Osmanlı'nın kanatları olarak nitelendirilen Balkan bölgesi ve Kafkasya'da yaşadığı kayıplar ve Rusların savaş boyunca izlediği stratejik hamleler savaşın seyrini değiştiren unsurlar olmuştur. Fakat bu savaşta Osmanlı ve Rus orduları arasında bir kıyaslama yapıldığında Rus piyadelerinin Osmanlı ordusundan üstün bir konumu yoktu. Yukarıda da anlatılmış olan Osmanlı ordusu Amerikan silahlarıyla donanmıştı. Bu açıdan Rus ordusu silah gücü olarak Osmanlı'nın çok gerisindeydi. Ayrıca savaşın Osmanlı coğrafyasında gerçekleşmesi Bab-ı Ali için bir avantajdı.²⁹⁸ Bu nedenle Osmanlı ordusunun bu mağlubiyetinin sebebi bir takım soruları da beraberinde getirmiştir. Devlet idarecilerinin eksikleri, sağlık ve lojistik problemleri ve her ne kadar Birleşik Devletler'den silah ithali yapılsa da askeri modernizasyonda bir temelin oturmaması problem teşkil etmiştir. Bu savaş askeri boyutta değerlendirildiğinde ise, Osmanlı Devleti'nin silahlanma mekanizmasında birtakım köklü değişikliklerin yapılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Böylece bütçedeki gelirlerin yarısından fazlası orduya ve deniz kuvvetlerine verilmiştir.

²⁹⁶ Gencer vd., 2008: 120.

²⁹⁷ Yapıcı, 2017: 292. Rus ordusunun Eflak ve Boğdan ve Ulah'daki askerlerden destek görmesi Rusya için bir avantaj oluşturmuştur. Çünkü önceden bu bölgelerde Rusya'ya karşı destek yokken bu dönemdeki gelişmeler Bab-ı Ali'nin aleyhine işlemiştir. Önceden sadece Dobruca civarına saldırı düzenleyen Rusya, demiryollarının inşası sayesinde daha geniş alanlara saldırma imkânına sahipti. Eflak Boğdan'ın Rusya'nın dönüş yolu olması ve Avusturya'nın tehdit etmesinden kaynaklı burada Rus askeri birliğinin nöbet tutması kaçınılmaz oluyordu. Aynı zamanda Sırbistan'ın Ruslarla işbirliği içinde bulunması ve Karadağ ve Bulgar ayaklanmaları gibi sebepler, Osmanlı ordusunu daha zorlu bir savaşı beklediğinin sinyallerini vermiştir. Ruslar Kırım Savaşı'ndan sonra askeri taktiklerini tam anlamıyla hazırlamışlardı. İki tarafın elinde bulundurulduğu silahlar hususunda Ruslar zayıf kalsa da Rus ordusunun eski savaşlardaki askeri gücü öncekine nazaran ilerleme kaydetmişti. Bu nedenle Osmanlı-Rus Harbi arifesindeki gelişmeler, Moskova yönetiminin elindeki kozları daha da güçlendirmiştir. (Öztürk, 2003: 122).

²⁹⁸ Nalçacı, 2012: 170.

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Amerikan silahlarının etkisi yadsınamazdır. Çağa uygun modern silahları ithal etmeye başlayan Osmanlı ordusu bu silahların teknik kapasitesinden son derece faydalanmıştır. Ayrıca Balkan ve Kafkas cephelerindeki savaş sürecine bakıldığında gerek Gazi Osman Paşa'nın gerekse Gazi Muhtar Paşa'nın üstün başarıları Osmanlı için savaşın gidişatını olumlu etkilemiştir. Fakat ordudaki alanında uzman subay eksikliği, savaşta gerekli malzemelerin zamanında ulaşmaması ve maddi imkânların yokluğu gibi unsurlar Osmanlı Devleti'nin bu savaştan mağlup çıkmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Osmanlı - Rus Harbi ordudaki eksikliklerin daha da fark edilmesini sağlamış ve Batı karşısında Osmanlı askeri modernizasyonun geride kaldığını gözler önüne sermiştir. Askeri anlamdaki bu yenilgi savaşın sonunda imzalanan Ayestefanos ve Berlin Antlaşmaları'yla da Osmanlı Devleti'nin koca bir coğrafyaya yayılan üstün siyasetinin sonlandırıldığını ortaya çıkarmıştır.

2.7.2. Yaşanan Krizler Eşiğinde Providence Şirketi

Providence şirketiyle yapılan silah sözleşmesinde ödemelerle ilgili sıkıntı yaşanmış ve Osmanlı Devleti'nin satın aldığı tüfekler hükümete teslim edilmemiştir. Bab-ı Ali hükümeti Providence Tool Şirketi'nden 605 bin silah ihraç etmiş ve 1879'da bu silahlardan doğan borçları ödemişti. Fakat Tool şirketi 47 bin 900 Martini Henry tüfeği, 41 bin 900 kılıflı kasatura, 15 bin 400 tane köşeli süngü ve 20 bin tane kılıfsız süngüyü yollamamıştır. Bab-ı Ali yönetiminin silahların ücretlerini zamanında ödemediğini öne süren şirket, 120 bin sterlin tazminat istemiştir. Hatta Osmanlı yönetiminin 50 bin Martini tüfeği daha sipariş ettiği takdirde şirket, açtıkları tazminatı geri çevireceklerini ve vermedikleri silahları temin edeceklerini belirtmiştir.²⁹⁹

Aynı zamanda Providence Tool, Osmanlı Devleti'ne sattığı silahları barındıran 'John Bramball' isimli vapuru New Hawen Limanında bekleterek İstanbul'a göndermemiştir. Toplam tutarı 979 bin dolar değerinde olan mallardan 32 bin Martini tüfeği, 42 bin süngü, 21 milyon kurşun ve kapsülle dolu olan John Bramball vapuru 48 gün sonra İstanbul'a varmak için yola çıkmıştı.³⁰⁰

Osmanlı Devleti bu dönemde yaşadığı mali sıkıntılar sebebiyle Providence Tool şirketinden satın aldığı silahların ödemesi hususunda zorluklar yaşamıştır. Aynı zamanda bu dönemin Osmanlı-Rus Savaşına denk gelmesiyle Providence Tool alacaklarını bahane etmiş ve Bab-ı Ali yönetimi için üretimi durdurduğunu açıklamıştır. Bu arada Providence Tool tarafından rehin tutulan John Bramball vapuru yola çıktıktan kısa bir süre sonra batmıştır.

²⁹⁹ Satış, 2011: 306.

³⁰⁰“Munitons Of War For Turkey” , *The New York Times*, 18.10.1878.

Böylece vapurun Bab-ı Ali için taşıdığı 979 bin dolar tutarındaki askeri silah ve mühimmatlar okyanusun derinliklerine batmıştır.³⁰¹

İki taraf arasında yaşanan bu gerginliğin temelinde yatan Tool şirketinin yeni silah üretimi için kendi içerisinde gittikçe büyüyen bir borçlanma olmuştur. Türkiye'ye satacağı 600 bin silahtan ancak 220 binini tamamlayan şirketin borçları giderek artmaya başlamıştı. Ödemelerini zamanında gerçekleştiremeyen şirketin çalışanlarına ise bu durumda daha mütevazı olunup krizin geçmesinin beklenmesi ve sabırlı olunması gerektiği söylenmiştir.³⁰²

Providence Tool'un borçları için toplanan kurul üyeleri raporda, şirketin borçlarını ödeme sürecinin uzatılmasını ve anapara ve faizi kapsayan tüm ödemelerini sözleşmeyi yerine getirmesi durumunda gerçekleştirebileceğini öne sürmüştür. Raporda belirtilen bilgilere göre ise şirketin mal varlığı 4 milyon 145 bin olmasının yanında borcu ise 2 milyon 783 bin 7 dolar olduğu ortaya çıkmaktadır.³⁰³

Osmanlı'nın silahların ücretini ödediği takdirde gönderimini zamanında yerine getirmemiş Providence Tool'la yaşanan bu ödeme krizi iki taraf arasında ilk defa Ocak 1876'da patlak vermişti. Silahlar satın alındığında yapılan ödemelerin zamanıyla ilgili problemlerin olduğunu ileri süren Amerikan şirketi, Osmanlı Devleti'ne silah satmayacağıyla ilgili tehditte bulunmasına rağmen iki taraf arasındaki bu dava süreci fazla sürmemiş, 19 Şubat 1876'da imzalanan yeni bir antlaşmayla son bulmuştur. Ancak Osmanlı'nın içinde bulunduğu ekonomik buhran özellikle Ruslarla olan mücadelenin de etkisiyle ortaya çıkan çeşitli maliyetler, devlet hazinesine daha da yük olmuş böylece ekonomik sistem gün geçtikçe bozulmaya başlamıştır.³⁰⁴

Providence Tool şirketinin ise günden güne artan bir borçlanma karşısında şirket ekonomisi zarara uğramış ve şirket başkanı John Antony bu konu hakkında bir açıklama yapmıştır. Antony yaptığı toplantıda artık şirketin maliye bakımından yeterli yetkinliğe sahip olamadığından dolayı borçlarını ödeyemediklerini ifade etmiştir. Aynı zamanda şirket ortakları bir araya gelerek şirketin alacaklıları tarafından sunulan ödeme planlarına uygun hareket edileceği de belirtilmiştir. Bu dönemde Batı'da yaşanan sel felaketlerinin dikiş makinesi pazarındaki işçiliğe olumsuz etkisi de göz önünde bulundurulduğunda şirketin kapanma sebepleri daha da iyi açıklanmaktadır. Şirket taksit borçlarını kapatabilecek miktarı elde edemediğinde ise 300 bin dolarlık bir borç yükü daha eklenmiştir. Bu sebeple borç

³⁰¹ Gencer vd., 2008: 198.

³⁰² "The Providence Tool Company; The Company Submit A Statement It is Embarrassed But Not Insolvent, And Asks The Indulgence Of Its Creditors", *The New York Times*, 20.11.1875.

³⁰³ "The Providence Tool Company", *The New York Times*, 24.12.1875.

³⁰⁴ Gencer vd., 2008: 134.

batağına saplanmış Providence Tool Şirketi'nin ödemesi gereken taksitlerini yerine getirememesi iflasa giden süreci daha da hızlandırmıştır.³⁰⁵

22 Nisan 1882 yılında Providence Tool alacaklıları tarafından düzenlenen toplantıda şirketin borçları hesaplanmıştır. Toplamda 2 milyon 694 bin 444 dolar sermayeye sahip olan şirketin 1 milyon 594 dolar 30 sent borcu bulunmaktaydı. Şirketin varlıklar kısmında 513 bin 2 dolar gayrimenkul, 1 milyon 329 bin 422 dolar tutarında makine ve toplam bulunan mal stokunda ise 91 bin 403 dolar malzemede vardı. Alacaklıların şirketin açıklamasını inceleyeceği başında N.R Nightingale, Robert Knight, H.H, Thomas, Albert E. Tenney ve E.H. Robinson'un bulunduğu ve alacaklılara bir bildiri sunulması amacıyla bir komite oluşturulmuştur. Bu komitenin incelediği raporlara göre şirketin borçlanma oranı beklenenin aksine daha da büyümüştü. Bu sebeple şirketin Providence şehrindeki bankalara 250 bin dolar borcu vardı.³⁰⁶ 93 Harbi'nde Amerikan silahları oldukça etkili rol oynamasında rağmen Providence Tool Şirketiyle yaşanan kriz Osmanlı Amerikan silah ticaretini etkilemiştir. Birincisi olumlu bir etki olmasına rağmen, ikinci yaşanan ödeme krizi sürece olumsuz yansıyan bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır.

2.8. Batı'nın Askeri Teknolojik Gelişimi ve İmparatorluğun Çöküşüne Doğru Uzanan Gelişmeler

2.8.1. 19. Yüzyıl Silahlanma Yarışı: Osmanlı Devleti Üzerinden Amerikan ve Alman Silahlarının Rekabeti

19. yüzyılda silah teknolojisindeki yeniliklerin artmasıyla beraber ülkelerin askeri alandaki harcamaları da artış göstermiştir. Dönemin büyük güçlerinin askeri harcamalarına bakıldığında İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya gibi ülkeler askeri alanda 25 milyon sterlinin daha da üstünde bir tutara sahip iken Birleşik Devletler'in askeri harcama oranı 16 milyon sterlini bulmuştur. Osmanlı Devletinin bulunduğu müttefik grubu İtalya, Avusturya gibi devletlerin askeri alanda yaptıkları harcamalar ise 13 milyon sterlindir.³⁰⁷ Verilen bilgiler ışığında bu dönemde Birleşik Devletler'in herhangi bir müttefikliğe katılmadan yaptığı askeri harcamaların tutarı oldukça fazlaydı. Washington'ın silah savunma sanayisine yaptığı bu

³⁰⁵ "The Providence Tool Company Suspends", *The New York Times*, 18.04.1882.

³⁰⁶ "Providence Tool Company's Debts", *The New York Times*, 23.04.1882. Providence Şirketi'nin alacaklıları tarafından Lyceum Hall'da yapılan toplantıda mülkiyetin alacaklıların yararına uygun geliştirilmesi için yeni bir komitenin oluşturulması kararlaştırılmıştı. Bu komitenin başında H.H. Thomas, Horatio Nightingale, A.E. Tenney; Boston'dan John T. Coolidge; Worcester'dan George N. Rice gibi isimler danışma komitesi olarak görevlendirilmiştir. ("The Providence Tool Company", *The New York Times*, 30.08.1882).

³⁰⁷ Gürsakar, 2010: 127. Askeri alandaki harcamaların ordu içindeki lojistik tedarikinin gelişimi ve savaşlardaki finansman gereksiniminin modern ekonomik kuruluşlarla bütünleşmesi, Avrupa'lının askeri harcamalarındaki artışın sebebinin oluşturmıştır. Mali kaynaklarının sunduğu fırsatlarla düzenli ordu kurulumunu tamamlamış Avrupa ülkelerinin ekonomik ve askeri temelli bir yapılanma oluşturması ise beraberinde emperyal hedeflerini ortaya çıkararak güç dengelerini de etkilemiştir. (Çetin ve Kök, 2015: 21).

harcamalar, Monroe Doktrini çerçevesince geliştirdiği yalnızlık politikasının kabuğundan sıyrılmasının hazırlığını oluşturmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise Avrupalı devletler tarafından üretilen silahların sayısında artış yaşandığı görülmektedir. Gerilim ve birçok çatışmanın arttığı, devletlerin bekalığını sorguladığı bu döneme paralel olarak silahlara olan gereksinimde artmıştır. Bu dönemi derinden hisseden Osmanlı Devleti milli güvenliğini sağlamak adına Batılı sanayicilerin elinden çıkan silahlara ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaç silah firmaları için de bir avantaj olarak görülmüştür. Özellikle krizlerin yaşandığı Türkiye gibi ülkelerde bu dönem şirketler için elverişli bir ortam oluşturmuştur. Düşman devlete karşı tedbir mahiyetli alınan silahlar, bu sektördeki silah firmalarının müşteri bulma ve hedeflediği noktaya ulaşması adına önemli bir pazar alanı olarak görülmüştür. Böylece satın alınan her silah ve askeri mühimmat karşı tarafı daha da hırslandırarak aradaki gerilimi artırmış ve silah şirketlerinin de gelirlerini daha da arttırarak amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmuştur.³⁰⁸ Özellikle bu dönemde Çin, Güney Amerika, Türkiye, Balkan bölgesi, Güney Afrika ve Uzakdoğu gibi çatışma kapasitesi yüksek olan yerler için savunma stratejisini güçlendirmek, silah firmalarının öne çıkardığı ve satış amacını belirleyen unsur olmuştur. Bu amaçla silahlanma bir ihtiyaç olarak görülmüş ve ülkelerin dış politikası da mevcut koşullara göre belirlenmiştir. Batılı silah firmaları bir yarış alanı olarak gördükleri bu durumu ilerleyen zamanlarda ‘silahlı barış’ sloganını askeri ve politik amaçlı kullanarak silah ticaretini avantajlı duruma sokmaya çalışmışlardır. Silahlanma adına yürütülen her faaliyet, ülkelerin birbiriyle olan ilişkilerini, çıkarlarına uygun müttefiklik arayışlarını da etkilemiştir. Bu açıdan Osmanlı pazarında etkili olmaya çalışan Alman silah fabrikası Krupp ile geçmişte birçok silah ve mühimmat satmış Amerikalı silah üreticileri kıyasıya rekabete girmiştir.³⁰⁹

Silahlanma yarışının hız kazandığı bu dönemde sadece kara ordusundaki askeri gelişim değil bahriyedeki gelişmelere de önem verilmiştir. Çünkü savaşlarda etkin bir deniz gücü, karşı tarafa bir üstünlük sağlamak adına önemli hale gelmişti. Bu açıdan Abdülhamit, Alman İmparatoru II. Wilhelm’den Harbiye Mektebi’nde değişikliklerin yapılması adına dönemin teknolojisine uygun, teknik gelişmelerde uzmanlık gösteren subayların gönderilmesini talep etmiştir. Almanya ise bu isteğe olumsuz bir yanıt vermemiş hatta karşılığında kendisine sağlam bir müttefik arama çalışmalarına girişmiştir.³¹⁰ Almanya için fırsat niteliğini taşıyan bu istek karşısında Alman uzman subaylar tarafından Osmanlı bahriyesine dair ön çalışmalar yapılmış ve buna dair raporlar sunulmuştur. Alman subay

³⁰⁸ Beşirli, 2004: 172.

³⁰⁹ Beşirli, 2004: 172.

³¹⁰ Türkmen, 2016: 937.

Starcke Paşa, topçuluk ve torpido eğitimine dair kitapların okutulmasının gerektiğini öne sürmüş ayrıca 93 Harbi'nden itibaren donanmadaki askerlerin denizlerde tatbikat yapmadığını belirtmiştir. Bu sebeple Paşa, subayların yıl içinde bir savaş gemisi tatbikatı kurarak denizde tecrübe edinmelerini böylece denizlerdeki kabiliyetlerinin geliştireceğini iddia etmiştir. Bunun yanında Almanya'ya eğitim için gönderilen askerlerin genellikle kara ordusundan olduğunu ileri süren Paşa, bahriyelerdeki eğitim içinde askerlerin yurt dışına gönderilmesi gerektiğini ve torpido eğitimi hakkında daha da uzmanlaşılması gerektiğini rapor etmiştir.³¹¹ Alman subay ve paşaların bu talebi iki ülkeyi bu süreçte yakınlaştıran adımlar olmuştur. Fakat bu hizmet isteğinin asıl amacı dönemin siyasi koşullarında yalnız kalmak istemeyen ve Batı'ya karşı güçlü bir vizyon sergilemek isteyen Alman şartlarıydı. Providence şirketiyle yaşanan kriz ise Bab-ı Ali'yi Alman silahlarına daha da yakınlaştırıyordu. Bu çerçevede Babı- Ali yönetimi ordudaki modernizasyonun gerçekleştirilmesi için Alman silah firması Krupp şirketinden askeri teknik ve teçhizat desteği sağlamıştır. Böylece çağa uygun top ve silahların üretildiği bir silah üretim merkezi haline dönüşen Almanya, Türk pazarına girmeye başlamıştı. Öyle ki 1897'de Yunanlılara verilen mücadele, 1898'de Makedonya'nın korunması ve Balkanlardaki devletlere karşı zafer kazanmak için Krupp firmasından alınan top ve silahlar önemli başarı kaydetmiştir. Ayrıca yeni silahlarında takibinde bulunan Bab-ı Ali yönetimi barut, makine, tüfek ve askeri teknoloji alanındaki diğer gelişmelerinde peşini bırakmamıştır. II. Abdülhamit ve II. Wilhelm arasında gerçekleşen ziyaretler sonucunda ise Osmanlı ordusu için talep edilmeye başlanan Alman silahlarının siparişi artmaya başlamıştır.³¹² Silahlanma yarışının içinde bulunduğu Osmanlı Devleti'nin ABD'ye gerçekleştirdiği silah ticaretinin istatistiksel verilerine bakıldığında ise oranlarda değişiklik ortaya çıkmıştır. 1865'den 1869 yılına kadar ateşli silah ve tüfek ithalatında Bab-ı Ali'nin Washington'la gerçekleştirdiği toplam silah ithalatı 1 milyon 47 bin 992 dolardır. Bu rakamın yüzde 79'u ise tüfeklerden sağlanmıştır.³¹³

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı ordusu 344 bin Peabody türündeki Martini tüfeği ve 39 bin Winchester tüfeği satın alarak donanmasındaki son model silahlara yer vermişti. Savaşın yaşandığı dönemde ise, 100 bin Martini tüfek daha alınarak ordu içinde kullanılmış ve depolarda muhafaza edilmiştir. Bab-ı Ali ve Washington yönetimleri arasındaki silah ticaret rakamlarının artış göstermesi Bab-ı Ali'nin uluslararası ortamdaki silahlanma yarışında yerini almak istemesinden kaynaklanmıştır. Bu nedenle Osmanlı'nın

³¹¹ Soydemir, 2007: 124.

³¹² Beşirli, 2004: 178.

³¹³ Fişek, Sander, 1977: 244.

başvurduğu silah ithalindeki çeşitli silah ve tüfeklere olan gereksinim, Amerikalıların silah ticaretindeki kâr oranlarını daha da yükseltmesini sağlamıştır.³¹⁴

ABD elçiliğinde görev yapmış olan Ali Ferruh Bey 11 Temmuz 1858'de ABD Dışişleri Bakanlığı'yla yazıştığı belgeler neticesinde Washington'a bir belge yollamış ve Amerikan atlı askerlerinin kullandığı tüfeklerden deneme amaçlı numune sipariş etmiştir. Ali Ferruh Bey Winchester üretimi bu tüfeklerin 16 fişek kapasiteli olmasını, Almanya'dan sipariş edilen Mavzer fişeklerinin kullanımına uygun bir ölçüye sahip olmasını ve aynı zamanda atlı askerlerin atın üzerindeyken de atış yapabilmeleri için bir süngünün takılması gerekliliğini belirtmiştir. Aynı zamanda Amerikan askerlerince kullanılan karabinanın numunesini de istemiştir. Washington elçiliği ise 19 Temmuz 1898 tarihli belgede karabina ve tüfeklere dair bilgiler içeren bir broşür yollayarak taraflar arasında çeşitli askeri teçhizat ticareti gerçekleştirmeye devam etmiştir. Bu silah ticareti Washington'ın gelecekteki Türk-Amerikan ilişkilerine yön vererek Osmanlı Devleti'nin Birleşik Devletler'e olan zaafının giderek artmasına neden olmuştur.³¹⁵

Bu dönemde her ne kadar ABD'yle ticari alışveriş devam etse de 19. yüzyılın sonlarına doğru Almanya'nın güçlü bir rakip olarak ortaya çıkması tüm dengeleri değiştirmiştir. Alman top, barut ve silahlar teknolojiye ayak uyduran bir gelişim göstermiştir. Osmanlı Devleti'ni büyüleyen bu silahların da etkisi göz önünde bulundurulduğunda zamanla Almanya ile müttefiklik statüsüne gelinmiştir. Askeri alanda yakalanmak istenilen yenilikler ve bu amaçla yapılan çalışmalar siyasi hayata da yansımış ve Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın satın aldığı Alman silahlarının sayısında artış yaşanmıştır. İtilaf Devletleri'nin Anadolu'daki emparyal çıkarları karşısında Almanya'nın Osmanlı Devleti için ılımlı bir politika sergilemesi ve başta artan askeri gelişmelerle Osmanlı-Alman silah ticaretinin güçlenmesi, Birinci Dünya Savaşı'nın taraflarının ve akabinde gelişen olayların belirlenmesini sağlamıştır.³¹⁶

2.8.2. Osmanlı Silah Teknolojisinin Yarattığı Dış Borçlanma ve Ekonomik Gerileme

Osmanlı-Rus Harbinden sonra gittikçe kötüye giden Osmanlı ekonomisinin giderlerinde artış yaşanmıştır. Gelir tablosunun gittikçe küçülmesi ve yapılan askeri harcamalar devlet bütçesini olumsuz etkilemiştir. Çok sayıda iç savaşın patlak verdiği bu dönemde Balkanlarda yaşanan savaşlar ve akabinde Avrupa topraklarında kaybedilmeye

³¹⁴ Turgay, 1982:226.

³¹⁵ Fişek, Sander, 1977: 144.

³¹⁶ Tutsak, 2014: 257

başlanan yerler Osmanlı ordusunun motivasyonunu düşürdüğü gibi gerekli teknolojik ve mali eksiklikleri de açığa çıkarmıştır.³¹⁷

Osmanlı dış borçlanmasının temeline baktığımızda İngiltere'yle imzalanan 16 Ağustos 1838 Ticaret Antlaşmasından sonra Osmanlı ekonomisi açık vermeye başlamıştır. Aynı zamanda Bab-ı Ali yönetimi 25 Nisan 1838'de Fransa'yla da Balta Limanı Antlaşması imzalamıştır. Bunun yanında İsveç, Norveç, İspanya, Hollanda, Belçika, Zollverein hükümetleri ve Danimarka, Portekiz gibi ülkelerle de aynı şartları içeren antlaşmalar imzalanmıştır. Son olarak ise Rusya ile 18-30 Nisan 1846 Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmalarla Osmanlı'nın Hububat ihracatı yasaklanmıştır.³¹⁸ Böylece Osmanlı ekonomisi dış güçlerin müdahalesine açık bir yapıya dönüşmüştür. Bu gelişmelerden sonra ülkedeki mali yapılandırma, büyük bir girdabın eşiğine sürüklenmiştir.

Osmanlı yönetiminde 17. yüzyılda baş gösteren ekonomik sıkıntılar ve o 18. yüzyılda da yapılan reformların başarısızlığı, Osmanlı ekonomisini daha da kötüye götürmüştür. Osmanlı ekonomisinin Batı ülkeleri karşısında açık bir sisteme dönüşmesinin yanında Avrupa'daki askeri teknolojiler yakından takip edilmek istenmiş fakat başarılı olunamamıştır. Bu durum ise ordunun savaşlarda uğradığı çok sayıdaki mağlubiyeti beraberinde getirmiştir. Bu mağlubiyetler ekonomiyi olumsuz etkilemiş ve finansal problemlerin doğmasına neden olmuştur. 19. yüzyılda ise Osmanlı parasının değerinin düşmesi fiyatların değerini daha da artırmıştır. Böylece Osmanlı Devleti ekonomik desteği kalkındırmak adına Galata bankerlerinden kredi sağlamaya çalışmıştır. Bab-ı Ali ekonomisi sonu gelmeyen bir boşluğun içinde yüzerken bu durum Avrupalı yatırımcılar tarafından zevkle takip edilmiştir.³¹⁹

Osmanlı yönetimi 1909 yılında Almanya'dan temin ettiği silah ve diğer askeri teçhizat ve donanımların değerini ödemek için karşılığında Alman Bankası Deutschht ile anlaşmıştır. İmparatorluk bu anlaşmayı Osmanlı borçlarını kontrol altında tutan Duyun-u Umumiye'nin gelirlerini arttırıp devlete ait olan bölümünü göstererek sağlamıştır. Böylece Osmanlı Devleti, ücreti 2 milyon 640 bin, ihraç ücreti yüzde 81, faizi yüzde 4 ve net hâsılası ise 2 milyon 98 bin lira olan bir borçlanma yoluna gitmiş böylece dış borçlanma hız kazanmıştır.³²⁰

³¹⁷ Akkuş, 2018: 136.

³¹⁸ Taşkın, 2013: 22.

³¹⁹ Beşirli, 2009: 186.

³²⁰ Kopar ve Yolun, 2012: 350. Osmanlı maliyesini denetleyen bir yapı olan Duyun-ı Umumiye içinde farklı yorumlar yapılmıştır. Yazar Donald Blaisdell, Duyun-u Umumiye'nin faaliyetlerini Bab-ı Ali yönetim ve toplumuna faydalı bir şekilde işleyen ve maliyeyi olumlu etkilemiş bir yapı olarak görüyorken Parvus Efendi'ye göre ise bu yapı büyük Batı ülkelerinin çıkarlarına hizmet eden bir araç olmuştur. Duyun-ı Umumiye'nin devlete ait olmayan fakat gelirlerini çoğunu bütçesinde bulundurduğunu iddia eden Parvus Efendi, Batı'nın bu kuruma kendi temsilcisiymiş gibi davrandığını da açıkça belirtmiştir. Devletin içinde fakat devletten ayrı ekonomi politikaları yürüten bu kurum, hazineadaki parayı da istediği şekilde harcamıştır. Öyle ki İtalya Duyun-u Umumiye'den temin ettiği borçlarla Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleşen Trablus Savaşı'nın finansmanını

İmparatorluğun 19. yüzyılda içine düştüğü çukurdan dış borçlanma yoluyla kurtulabilme düşüncesi borçlanmayı daha da arttıran unsur olmuştur. Öyle ki kapital ekonomik modeli benimseyen Batılı ülkelerin Osmanlı pazarlarında yabancı üretim modelini arttırmaları Osmanlı'daki yerli üretimin önüne geçmiştir. Ülkedeki yerli üretimin durması sonucunda gelişen dışa bağımlılık süreci ise Avrupalı yatırımcıların lehine işleyen gelişmeler olmuştur. 1876 yılında İmparatorluğun moratoryum ilanından itibaren Osmanlı ekonomisini kontrol altında tutan Duyun-u Umumiye de zamanla borçlanmaya gitmiş ve dış borçlanmaya dair belge sayısı kırk bire yükselmiştir. Duyun-u Umumiye'nin kapanmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu ekonomik buhranın yarattığı borçlanma, Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerine kalarak cumhuriyet döneminde ödenmeye çalışılmıştır.³²¹

Gerek savaşların yaşanması gerekse askeri gelişmelerin sağlanması için atılan adımların yarattığı ekonomik sorunlar, zamanla Bab-ı Ali yönetiminde ciddi bir sorun haline gelmiştir. İmparatorluk ilk olarak yapılan askeri harcamalardan dolayı elde edilen gelirlerin yapılan giderlerden fazla olması sebebiyle ülke içinde iç borçlanmaya gitmiştir. Bu durumun halk arasında giderilme yöntemleri aranmışsa da borçların kapanması için etkili bir çözüm yolu bulunamamıştır. Bütün bu gelişmelerin ardından Osmanlı ekonomisi Avrupalı yatırımcılardan çare aramış ve dış borçlanma giderek artmaya başlamıştır. Bu durum ise bir yardım eli bekleyen Osmanlı ekonomisinin son seslerini teşkil ederek İmparatorluğu büyük bir girdabın içine sürüklemiş ve sonunu getirmiştir.³²²

Osmanlı Devleti'nin yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla yeni bir döneme girilmiş, Osmanlı'dan arta kalan borçlar Cumhuriyet rejimine devredilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'nın içinde bulunduğu dış borç girdabının yüzde 40'ı Türkiye Cumhuriyeti'nin hazine borçlarına eklenerek ödenmeye çalışılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Mustafa Kemal öncülüğünde yeni bir ekonomik yapılanma kurularak birtakım ekonomik reformlara başvurulmuştur. Ekonomik reform politikalarının uygulamasında ise Osmanlı döneminden miras kalan dış borçlar, yeni ekonomik girişimlerin aktif hale getirilmesinde sorun teşkil etmiştir.³²³ Ayrıca Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından Bab-ı Ali'den Ankara yönetimine devredilen borç tutar 129 milyon 600 bin 90 Türk Lirası olarak ortaya çıkmıştır.³²⁴

sağlamıştır. Böylece Parvus Efendi'ye göre Türk toplumunun içerisinde ekonominin kontrolünü sağlamak için kurulan bu kurum, Türkiye'ye karşı gerçekleşen bir savaşın mali desteğini hazırlamıştır. (Kartopu, 2012: 37).

³²¹ Yılmaz, 2002: 191.

³²² Anbar, Alper: 2010: 47.

³²³ Dikmen, 2005: 157.

³²⁴ Aşçı, 2016: 1654.

Osmanlı Devleti'nin bu borçlanma sürecinde Birleşik Devletler Bab-ı Ali'nin gözünde bir kurtarıcı ülke profili çizmiştir. Washington yönetimi için ise Bab-ı Ali'yle olan ticari ilişkilerini ilerletme isteği bu dönemde kabuğunun dışına çıkmayan ABD için kendi yapılanmasını tamamladığı bir süreç olarak nitelendirilebilir. Bu noktada Bab-ı Ali'nin müttefikliğini kazanmak Amerikan çıkar politikalarını bir üst düzeye taşımıştır. ABD'nin bu dönemde Osmanlı Devleti'yle askeri, ticari ve ekonomik ilişkiler süreci etkili bir diplomasi ve yardımlar sonucunda yumuşak güç unsuru olarak değerlendirilse de gelecekteki Amerikan sert güç politikalarının bir zemini olarak değerlendirilmektedir. Çünkü Amerikan hegemonyası ve çıkarları Cumhuriyet döneminde daha da özellikli bir hal alarak dengeleri değiştirmiş ve uluslararası konjektörün yeniden yapılandırılacağı bu dönemde Amerikan iyimserliği artık asılı kalan bir durumdan ibaret olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN ASKERİ ve EKONOMİK İLİŞKİLERİ

3.1. 1914-1945 Arası Dönemde Türk-Amerikan İlişkileri

3.1.1. Birinci Dünya Savaşına Giden Süreçte Türk-Amerikan Askeri İlişkileri

1912 yılında birçok bölgede çatışmalar meydana gelmiş, özellikle Balkan bölgesinde patlak veren isyanlar sonucunda 1912’de Balkan Savaşları kendini göstermiştir. Bu arada ABD’de başkanlık seçimleri yapılmış ve başkanlık koltuğuna Woodrow Wilson oturmuştur.³²⁵

24 Haziran 1914’de Washington’da elçilik görevine Ahmet Rüstem Bey atanmıştır. Bu dönemde Türkiye’nin İngiltere’den satın aldığı Sultan Osman ve Reşadiye isimli iki geminin ücretinin ödenmesine rağmen İngiltere’nin bu gemileri teslim etmemesi ciddi bir sorun haline gelmiştir. Birleşik Devletler’in ise yöneticiler meclisinin Idaho ve Missisipi isimli iki savaş gemisini Yunanistan’a satma kararı yaşanan krizlerin bir diğerini oluşturmuştur. Bu gemilerin Yunanistan’a satılması Türkiye ve Yunanistan arasında var olan çatışmayı daha da körüklemiş ve Yunan tarafı elde ettiği iki zırhlıyla ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Rüstem Bey Yunanlıların bu hamlesi karşısında senatodakilerle görüşme gerçekleştirmişse de alınan oy birliği kararıyla 2 tane zırhlıyı Yunanistan’a verilmiştir.³²⁶

Ahmet Rüstem Bey her ne kadar Başkan Wilson’ı ikna edememişse de bu gemilerin savaş maksatlı kullanılmayacağı sözünü de almıştır. Fakat Rüstem Bey, bu konuda tam istediği neticeyi alamamış ve Sadrazam Sait Haim Paşa’ya bir rapor göndermiştir. Raporun konusu ise Amerika’da başlayan ve etkisi oldukça yüksek görülen Türkler aleyhine başlatılan bir Yunan propagandasının oluşumuydu.³²⁷

29 Ekim 1923’de Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye’de ki yönetim anlayışı değişmiş ve Birleşik Devletler’le olan ilişkiler daha da iyiye gitmiştir. Birleşik Devletler Osmanlı Devleti’ndeki bütün gelişmeleri takip etmiştir. Öyle ki Osmanlı Devleti’ndeki hanedanlık yönetiminin yıkılmasıyla birlikte yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin demokrasi, insan hakları, uygarlık, medeniyet, laiklik gibi Batı tarzı ideaların benimsenmesi, Batı dünyası için önemli gelişmeler olmuştur. Türkiye’deki Ermeni sorununa dair önyargılı hareket eden ABD, bu dönemde Türkiye’nin verdiği bağımsızlık mücadelesinin benzerini

³²⁵ Türk, 2006: 43.

³²⁶ Beyoğlu, 2009: 320.

³²⁷ Açıkses, Gül, 2009: 174.

kendilerinin de zamanında verdiklerini düşünerek siyasal gelişmeler bağlamında Türkiye'ye bir yakınlık hissetmiştir. Bu yakınlıkta Türkiye'de görevde bulunan Amerikan diplomatlarının rolü büyüktür. Öyle ki Amerikalı uzmanların Türkiye'de yaşanan her bir gelişmeyi günlük raporlarla Washington'a ileterek haberdar etmeleri yeni kurulan yönetimi yakından takip ettiklerinin göstergesidir.³²⁸

3.1.2. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Uluslararası Ortam ve Amerikan Yardımları

İkinci Dünya Savaşı öncesi İtalya'nın saldırgan bir dış politikaya sahip olması Türkiye'nin Doğu Akdeniz güvenliğini tehdit eden unsur olmuştur. Dış politikada ilerleyen bu tehditler karşısında askeri harp sanayisini güçlendirmek ve niteliğini arttırmak isteyen Ankara hükümeti, Birleşik Devletler hükümetinden askeri anlamdaki yenilenmeyi sağlamak adına yardım talebinde bulunmuştur. Aynı zamanda 1935'de Washington Türk Büyükelçisi, Türk pilotlarının eğitilmesi hususunda ABD'den alanında uzman pilotların gönderilmesi talebinde bulunmuştur. Büyükelçi bu pilot isteğinin karşısında Türk tarafından da bir subayın Birleşik Devletler'e gönderilmesi isteğini öne sürmüştü de bu talepler, Amerikan Savunma Bakanlığı tarafından onaylanmamıştır.³²⁹

Türk-Amerikan ticari ilişkilerinde de önemli gelişmeler görülmüştür. İki taraf arasında Osmanlı Devleti döneminde imzalanan Seyr-i Sefain Antlaşması'nın bir diğer versiyonu 1929 yılında imzalanmıştır. 1929'da imzalanan bu antlaşmayla Birleşik Devletler, Türkiye'den birtakım ticari ayrıcalıklar elde etmek istemiştir. Amerikan Büyükelçisi J. Grew öncülüğünde gelişen antlaşmada ABD, Bab-ı Ali yönetiminde olduğu gibi ısrarcı bir politika izlemiştir. Bu ısrarcı politikalara Türkiye tarafından hemen cevap verilmemiştir. Öyle ki Washington'ın Türkiye'deki gümrük fiyatlarını aşağıya çekmeye çalışması ve Mustafa Kemal'in Lozan'da ABD'nin diğer ülkelerle aynı imtiyazlara sahip olmasını savunması, bu gecikmeyi açıklar nitelikte olmuştur. TBMM tarafından 12 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen antlaşmayla ticaret ve gemicilik alanlarında iki devlette karşılıklı olarak en çok gözetilen ulus şartıyla hareket edeceklerinin sözünü vermiştir. Böylelikle Washington ve Ankara arasındaki ticari ilişkiler resmi bir çerçeveye oturtulmuştur.³³⁰

³²⁸ Türkmen, 2012: 43.

³²⁹ Taşkesen, 2006: 66.

³³⁰ Arslan, 2018: 16. 20. yüzyılda bir devletin güç göstergesini en iyi yansıtan alanlardan biri olan savaşma kapasitesi yüksek savaş gemileri de yeni Türkiye Cumhuriyeti için de önemli görülmüştür. Fakat bu dönemde Londra Hükümeti 'silahlanma' ve 'silah ticaretinin kontrolü ve sınırlandırılması' gibi uluslararası güvenliğinin sağlanması adına önemli reformist politikalar yürütmüştür. Bu nedenle İngiltere, Türkiye'nin deniz kuvvetlerindeki yenileşme çabalarına destek vermeyerek silah ticaretinin denetlenmesinden yana faaliyetler göstermiştir. (Güvenç, 2003: 4). İki ülke arasındaki silah ticaretinin yanında 1915 yılında Bab-ı Ali yönetimi 6 bin liralık bamya ve konserve ürünlerini ABD'ye ihraç etmiştir. Amerikan şirketi olan Standart Oil ise 1917 yılının Şubat ayına kadar etkin bir şekilde Osmanlı'daki faaliyet alanını sürdürmüştür. Aynı zamanda 21 Mart

Türkiye ve Birleşik Devletler arasındaki askeri ilişkiler 1935-1939 yılları arası dönemde hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Öyle ki bu dönemde Türkiye, Birleşik Devletler'den 40 avcı uçağı, 364 makineli tüfek, uçak ve diğer askeri teknik parçaları satın almıştır. Bunun yanında silah, paraşüt koşum atı gibi savaşta gerekli olacak malzemeleri Amerikan hükümetinden temin etmiştir.³³¹

İkili ilişkilerin seyri 1939 yılına gelindiğinde yeniden şekillenmiştir. Türkiye ve Amerika arasında imzalanan 1 Nisan 1939 tarihindeki ticaret antlaşmasıyla ikili ilişkiler daha da gelişme göstermeye başlamıştır. Meclis tarafından 3646 sayılı kanunla kabul edilen bu antlaşmanın 3 önemli maddesi bulunuyordu. İlk 2 madde 1 Ekim 1929 tarihinde imzalanan Ticaret ve Seyr-i Sefain Antlaşması'nın maddelerini değiştirmeden aynı şekilde kalmasını içermektedir. 3. madde ise Türkiye ve Birleşik Devletler arasındaki gelecekte yapılacak herhangi bir anlaşmanın bu anlaşma hususunda gerçekleşmesine dayalıydı. Böylece Birleşik Devletler geçmiş dönemlerde Bab-ı Ali tarafından kendisine bahşedilen en çok gözetilen ulus vazifesini Cumhuriyet döneminde de korumak istemiştir.³³²

3.1.3. Yerli Uçak Fabrikası ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Hibe Politikası

Dönemin getirdiği siyasal şartlara bakıldığında Türkiye'nin hava harp sanayi alanındaki girişimleri kaçınılmaz olmuştur. Öyle ki Trablusgarp Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı'nın ardından hava harp alanındaki gelişmelere Türk hükümeti son derece önem vermiştir. THK Etimesgut Uçak Fabrikası, TOMTAŞ, THK Gazi Uçak Motor Fabrikası gibi faaliyetler Türkiye'nin havacılık sektöründe ki önemli girişimleridir. 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle oluşan uluslararası konjektür ise Türk Hava Harp Sanayisi'ni yakından etkilemiştir.³³³

Türkiye havacılık konusunda Amerika'ya ilk ziyaretini 1929'da gerçekleştirmiştir. Bu dönemde 'Türk Tayyare Heyeti' olarak adlandırılan heyet Washington'a bir seyahat düzenlemiştir. Heyet bu seyahatte Amerika'da bulunan Harbiye, Bahriye ve Ticaret bakanlıklarını inceleme fırsatı bulmuştur. Bu seyahat her iki taraf açısından da olumlu karşılanmış ve Türkiye'nin Washington büyükelçisi bu memnuniyeti Ankara yönetimine

1917 yılında Osmanlı tarafından ABD'ye ihraç edilen Beyrut şarapları, iki ülke arasındaki ticari ilişkinin savaşın son yıllarında bile devam ettiğinin kanıtı olmuştur. Savaş dönemi yaşanan ekonomik krizlerin yanında ABD Büyükelçisi Abram I. Elkus, bölgedeki altın kaynaklarını değerlendireceklerinin de sinyali vermiştir. Dönemin zor savaş koşullarında ülkelerde yaşanan siyasal ve ekonomik sıkıntılar, Birleşik Devletler üzerinde kötü bir etki yaratmamış böylelikle Washington yönetimi, ticari ilerlemesine devam etmiştir. (Kasalak, 2014:117).

³³¹ Kalyon, 2008: 107. Ankara Hükümeti 1930'lu yıllarda dış politikada ki sorunlarını çözme gayreti içerisinde bulunmuş ve bu sebeple uluslararası sistemin meşru bir üyesi olarak uluslararası arenada yerini almaya başlamıştı. 1929'de dünyadaki tüm etkilerini gösteren Ekonomik Buhran, Türkiye'yi de derinden etkileyerek Türkiye'nin ekonomik anlamda silahlanmaya kaynak ayırmasını zorlaştırmıştır. (Güvenç, 2003:8).

³³² Koçak, 2018: 107-108.

³³³ Bocutoğlu ve Dinçaslan, 2014:158.

bildirmiştir.³³⁴ Bu dönemde yeni bir uçak üretimi için yeterli bilgi ve teknolojinin eksikliğinden dolayı lisans alımı önem teşkil etmiştir. Özellikle TOMTAŞ'tan sonra Kayseri'de kurulan Uçak Fabrikası'ndaki uçak imalatı için bu durumun eksikliği ortaya çıkmıştır. Bu sebeple 1932 yılında Amerikan tarafı ile Curtiss-Hawk III türünde dönemin son model teknolojisiyle yapılmış av uçağını üretmek amacıyla lisans anlaşması gerçekleştirilmiştir. Bu Amerikan şirketine ait olan Curtiss-Fledling türü Amerikan uçağının lisansı alınarak eğitim uçağı temin edilmiştir. Kayseri Uçak Fabrika'sında üretilen ilk uçak, Mustafa Kemal Atatürk tarafından İran'a hediye edilmiştir.³³⁵

1945 yılına kadar Türk Hava Sanayisi'nin yenilikleri incelendiğinde bu alanda önemli adımların atıldığı görülmüştür. Öyle ki uçak üretim sürecinde Genelkurmay Başkanlığı, bir savaş uçağı motor fabrikasının kurulması yönünde fikir beyan ederken Türk Hava Kurumu, eğitim uçak motor fabrikasına yönelik çalışmalar sürdürmüştür. Bu savaş uçaklarının hasar, onarım ve parça eksikliği gibi birçok işlemin yapılacağı hususunu taşıyan eğitim fabrikasının işlevinin daha da iyi olacağı şeklinde incelemeler yapılmıştır. Diğer yandan eğitim ve savaş amaçlı uçaklara göre 2 tane motor fabrikasının kurulması fikri önerilmiştir. Bu süreçte uçak motorlarının lisanslı üretimi için 'Menasko' adlı Amerikan firmasıyla iletişime geçilmiş fakat Washington bu duruma yanaşmamıştır. Menasko fabrikasıyla yapılan görüşmede Birleşik Devletler'in onayı üzerine uçak motor üretiminin gerçekleşeceği belirtilmiştir. Washington'da bulunan Türk elçiliği ise bu husus üzerinde çalışmalar yapmıştır. Fakat Amerikan tarafı Türkiye'ye lisans değil de, senede 200 adet motorun verilmesi taraftarı olmuştur.³³⁶

Washington'ın Türkiye'ye karşı bu tutumunun yanında Türk halkı ise havacılık sektörüne duyarlı yaklaşmıştır. Öyle ki 8 Temmuz 1920'de işgalci kuvvetlerin hezimetine uğrayan Bursa halkı, sivil toplum derneği oluşturmuş ve 1925 yılında etkin yardım konusunda faaliyetlerine başlamıştır. Bursa'daki dernek üyeleri tarafından satın alınan uçaklar orduya teslim edilmiştir. Böylece bağışlar yardımıyla toplanan uçak yardım faaliyetleri Türk havacılık sektörüne sosyal ve ekonomik yardım niteliğinde önemli bir adım olarak tarihe geçmiştir.³³⁷ Bağış yardımlarıyla toplanan paralar ve satın alınan uçaklarla Türk Harp Sanayisi geliştirilmek istenmiştir. Bunun gibi bağış amaçlı birçok proje bu sektörde kalkınma amaçlı olumlu bir etki yaratmıştır.

³³⁴ İlhan, 2014: 137.

³³⁵ Taşkesen, 2006: 79. Atatürk havacılık sektörüne gereken önemi vermiştir. Hatta bu önemi "Ticari hava nakliyesi işlerinin emniyetli nizamlı devamı ve genişlemesini ise çok önemli tutmaktayım", sözleriyle dile getirmiştir (<https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiyenin-ilk-ucak-fabrikasi-kayseri-teyyare-fabrikasi-392020.html> (erişim tarihi: 21.12.2019)).

³³⁶ Yalçın, 2013: 150-151.

³³⁷ Yüceer, 2007: 251.

Gerek bağış yardımları gerekse Türkiye'nin bu dönemde kendi uçak fabrikasını kurma girişimleri başarıyla başlamıştır. Bu konuda Nuri Demirağ'ın girişimleri, Türkiye'deki milli uçak fabrikası ve demiryolu hizmetinin kurulması açısından önem teşkil etmiştir. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Washington yönetimi, savaştan dolayı ekonomik problemler yaşayan ülkelerin uçak ve motor üretimini durdurmuştur. Böylece Türk Hava Kurumu uçak ve motor sektöründeki fabrikaların üretimini zaman aşımına uğratmıştır. Bunun sonucunda ise yerli üretim durmuş ve dışarıdan satın alınan ithal model benimsenmiştir. Yerli üretimin gelişmesine karşı çıkan Amerikan hükümeti, milli fabrikanın kurulumunu engellemek için çeşitli arayışlar içine girmiştir. Bunun sonucunda ise Washington yönetimi hibe önerisinde bulunmuştur. Ankara hükümeti de bu hibeyi kabul etmiş böylece ülkedeki milli uçak fabrikasının üretimi durmuştur. Mustafa Kemal'in üzerinde durduğu hava harp sanayi alanındaki bu faaliyetler Atatürk döneminde hızlandıysa da Atatürk'ün ölümünden sonra yerli üretim sona ermiştir.³³⁸

İkinci Dünya Savaşı'na kadar Türk havacılığı Türk işadamlarından toplanan bağışlar sayesinde tamamlanmaya çalışılmış ve bu gayede başarılı adımlar atılmıştır. Fakat 1911-1922 yılında Türkiye'nin de içinde bulunduğu savaşlarda bağışlarla oluşturulan uçak faaliyetleri hava sanayisinin sahip olduğu imkânlar dâhilinde ilerleme kaydedememiştir. Dünya havacılık sektörü İkinci Dünya Savaşı'na giden yolda büyük atılımlar yaparken Türkiye'nin bu savaş sonrasında hava sanayi eksikliği ön plana çıkmıştır. 1945 sonrasında Batılı devletlerin Türkiye'ye birtakım uçakları, herhangi bir maliyet karşılığı olmadan vermesi yaşanan ekonomik sıkıntılar bağlamında olumlu bir etki yaratmıştır. Fakat genel olarak uzun dönemli bakıldığında ise karşılıksız bu yardım Türk hava sanayisinin gelişimini ve üretimini olumsuz etkilemiştir.³³⁹ Dolayısıyla Türkiye'nin sanayileşme alanında attığı adımlar büyük güçlerin tepkisine yol açmıştır. Buna bağlı olarak ilk havacılık sanayisi durdurulmuştur. 1948-1952 yılları arası dönemde Amerikan hükümeti ilerleyen başlıklarda daha detaylı bir şekilde anlatılmış olan Marshall Planı çerçevesince Türkiye'ye uçak vermiştir. Fakat ABD bunun karşılığında Kayseri, Beşiktaş ve Etimesgut uçak fabrikalarının kapatılmasını istemiş ve sonuçta bu fabrikalar kapatılmıştır. Bu süreçte havacılık sektöründe edinilen üretime dair teknik bilgiler de yok olmaya yüz tutmuştur.³⁴⁰

³³⁸ http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2016/259/092_095.pdf (erişim tarihi: 18.05.2019).

³³⁹ Yalçın, 2010: 205.

³⁴⁰ Kenaroğlu ve Yıldız, 2011: 49. Bu dönemde Türkiye, Washington'dan sadece uçak alımı gerçekleştirmemiştir. Aynı zamanda işletme tesisi, meydan, pist ve hangar gibi alanların yapımı için Amerika'dan yardım istenmiştir. Bunun yanı sıra Amerikalı uzmanlara Türkiye'deki askeri yasak bölgelere girme izni bile verilmiştir. Bu sebeple Erzurum, Yeşilköy ve İzmir havaalanlarında değişikliğe gidilmiştir. Amerikalı uzmanlar zaman içinde Havayolları Devlet İdaresi'nde de çalışmaya başlamıştır. 1 Ağustos 1934'den itibaren 6 ay süreyle Amerikalı pilot yahut makinist Türkiye'de çalışmaya başlamıştır. Türkiye'de yetişmiş

Birleşik Devletler tarafından İkinci Dünya Savaşı'nda ekonomisi altüst olan Türkiye'nin ekonomik problemleri gibi nedenler öne sürülerek uçak yapımı sonlandırılmak istenmiştir. Bu dönemde ekonomik koşulları en iyi olan ABD hükümetinin elinde çok sayıda uçak bulunmaktaydı. Türkiye'nin havacılık sektöründe ilerlemesini istemeyen ve bu bağlamda üretici konumda olması taraftarı olmayan Washington yönetimi, Türkiye için uçak üretimini masraf olarak nitelendirmiştir. Aslında bu durum gelecekteki Türkiye'nin Birleşik Devletler'e olan askeri ve ekonomik bağımlılığının artmasına yönelik bir gelişmedir. Böylelikle ABD elinde bulunan uçakları Türkiye'ye vermiş, bozulan uçak parçaları dâhil Ankara yönetimi dışarıdan ithal etmeye başlamıştır. Bu dönemde sadece Hava İkmal Bakım Merkezi'nin kurulumu önemliydi. Bu kurum ise Hava Kuvvetleri'ne ait uçakların bakımı ve onarımıyla ilgilenmiştir.³⁴¹ Öyle ki Türkiye 1945'de yolcu uçaklarının büyük bir kısmını da Amerika'dan tedarik etmiştir. Bu dönemde Ulaştırma Bakanlığı tarafından 1937'den beri ABD'den satın alınan C.47-A tipi Douglas marka yolcu uçaklarının sayısı 33'e yükselmiştir. 1947'de bu uçakların arızalanan motorları için tekrardan Amerika'dan yardım istenmiş motor dışında telsiz ve uçakların bakımı gibi diğer ihtiyaçlar da bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu sebeple uçak üretimi kadar uçağın gerekli parçalarının ikamesi de Washington yönetiminden tedarik edilmiştir.³⁴²

3.1.4. Savaş Sonrası Güvenlik Söylemi ve Amerikan Açık Kapı Politikası

Dış politikada güvenlik kavramını ön planda tutan Washington hükümeti, Amerikan politikalarıyla bağlantılı olan ekonomik çıkarları da ön planda tutmuştur. Amerika'nın kurulmasıyla başlayan ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam eden güvenlik kavramı ekonomik ve politik çıkarlarla hem iç hem de dış politikada desteklenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra savaşın olmadığı ticarete dayalı girişimlere destek veren Washington hükümeti için insan hakları, özgürlük gibi kavramlar önemli olmuş ve Washington bu kavramları giriştiği askeri operasyonlarda da kullanmıştır.³⁴³ Böylece Birleşik Devletler için güvenlik söylemi ekonomik ve askeri süreçlerde hayat bulmuştur. Bu durum ise Amerikan dış politikasının uluslararası arenada aktif bir şekilde işleyişine fayda sağlamıştır. Çünkü güvenlik kavramı, Amerikan yayılmacılığının başlamasından itibaren Birleşik Devletler için

uzman eksikliği Amerika'dan getirtilen uzmanlarla sağlanmaya çalışılmıştır. Amerikalı uzmanların getirtilmesinin ardından ilerleyen zamanlarda Türkiye'de, Amerikalı özel şirket uzmanları yer almaya başlamıştır. 1947'de 'Westinghouse' adlı Amerikalı şirketten 11 uzman, 'G.G White' şirketinden ise 23 uzman Türkiye'de Bakanlar Kurulu kararıyla çalışmaya başlamıştır. Böylece Amerikalı uzmanlar, Türkiye'yi daha da yakından tanıma fırsatı yakalamış, bu durum dış politikaya da etkili bir şekilde yansımıştır. (İlhan, 2014: 139).

³⁴¹ Yıldız, 2007: 45.

³⁴² İlhan, 2014: 138-139.

³⁴³ Akbal ve Akçay, 2013: 8.

tarih boyunca önemli olmuş, Amerikan emperyalizminin güvenlik kılıfı altında yayılmasını ve emperyal politikaların dünyaya yayılmasında da önemli bir neden olarak görülmüştür.

Savaş sonrasında ekonomik ve ideolojik yayılmayı dış politikada etkili bir araç olarak kullanan Amerikan hükümeti, barışın ve güvenliğin açık bir dış politikayla yürütüleceğini savunmuştur. Almanya'nın çöküşüyle yıpranan bir Avrupa ve gittikçe tehdit etkisini arttıran Sovyetler karşısında güçlü bir Batı yaratmak isteyen Birleşik Devletler için Marshall Yardımı gibi dış yardımlar öncelikli dış politika aracı olmuştur. Amerikan Dışişleri Bakanı Byrness'in, Amerikan iç politik istikrarın dış politikayla ayrılamayacağını bu sebeple dış politik istikrarın iç politikadaki huzuru destekleyeceğini ifade etmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir.³⁴⁴

3.1.5.1. Ödünç Verme ve Kiralama Programı

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Birleşik Devletler müttefik olduğu bloğa askeri ve ekonomik anlamda destek vermiştir. Bu sebeple 8 Mart 1941 tarihinde Amerikan Senatosu tarafından müttefik devletlere milli savunma için silah yardımında bulunulması gerektiği öne sürülmüş bu sayede ulusal çıkar taşıyan her malzemeyi satma, kiralama, ödünç verme yetkisini taşıyan Ödünç Verme ve Kiralama Yasası (ÖVKA), Başkan Franklin Roosevelt tarafından 11 Mart 1941 tarihinde imzalanmıştır.³⁴⁵ Önceliği askeri malzemelerin eksikliği ve savaşa hazırlık olan Türkiye için bu programa dâhil olmak büyük bir önem arz etmiştir. Bu sebeple Refik Saydam, Roosevelt'e Amerika'nın Türkiye'ye bu konuda yardım edip etmeyeceğini sormuştur.³⁴⁶

İkinci Dünya Savaşı'nın sinyallerinin giderek artmasıyla müttefik devletlerin Türkiye'yi savaşa sokmak için yürüttükleri baskı politikası sonucu birtakım görüşmeler yapılmıştır. Türkiye ise Kahire'de gerçekleşen konferans sonucu artan baskılar karşısında ilke olarak savaşa katılmayı kabul etmiştir. Fakat Türkiye, belirli şartlar altında savaşa gireceğini garantilemek istemiştir. Öyle ki bu şart, Türk ordusuna gerekli askeri malzemelerin temin edilmesinden geçmekteydi. Aynı zamanda Sovyetler'in Türkiye'ye karşı yürüttüğü emperyal politikaları sonucunda Batılı devletlerin bu konuda Ankara hükümetine güvence vermesi de Türkiye için öncelikli bir konu olmuştur.³⁴⁷ Roosevelt bu konuyla ilgili Refik Saydam'a Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'nın saldırı tehdidi altında bulunan devletlere verileceğini bildirmiştir. Aynı zamanda Fransa-İngiltere-Türkiye üçlü ittifakı gereği Türkiye'ye 25 milyon sterlin askeri malzeme yardım planları, Fransa'nın Alman saldırısına maruz kalması sonucunda sekteye uğramış ve Fransa bu sorumluluğu İngiltere'ye devretmiştir. İngiltere ise

³⁴⁴ Kolasi ve Özen, 2016: 153.

³⁴⁵ Sıvış, 2019: 1526.

³⁴⁶ Karakaş, 2009: 22.

³⁴⁷ Özçelik, 2010: 263.

bu sorumluluğun fazla geldiğini iddia ederek Amerika'dan 21 Mart 1941'de Türkiye'nin bu yardım yasasına dâhil edilmesini talep etmiştir. Bunun sonucunda ise Amerikan hükümeti Türkiye'ye 50 tane 125 metrelik havan topu 18 bin 500 ton cephane yardımıyla bulunmuştur.³⁴⁸ Roosevelt Türkiye'ye bu yardımı yaparken Türkiye'nin Washington için stratejik öneme sahip olduğunu anlamıştır. ÖVKA yardımıyla 12 Kasım 1941 tarihinde yapılan değişiklikle Türkiye, nakit ödeme sayesinde Birleşik Devletler'den doğrudan yardım temin edebilecekti. Fakat Ocak 1943'te yapılan düzenlemeyle birlikte Birleşik Devletler, Türkiye'ye ürün gönderme hizmetini iptal etmiştir. İngiltere'nin yardımlarda aracı rolü üstlenmesi Washington yönetiminin Türkiye'nin ihtiyacı olduğu malzemelerin gönderimini etkilemiştir. Öyle ki İngiltere'nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar ABD'nin verdiği malzeme ücretlerinin ödenmesini geciktirmiştir. Bu durum karşısında Washington yönetimi ise yeni bir malzemenin gönderimini kabul etmemiştir.³⁴⁹

Türkiye'ye yapılan askeri yardımların İngiltere üzerinden gerçekleşmesi Türkiye için de sorun teşkil etmiştir. Bu sorun karşısında Ödünç Verme ve Kiralama Ofisi Türkiye temsilcisi Frank A.Kaufman 30 Mart 1942'de Türkiye ve ABD arasında bir antlaşma yapılması gerektiğini söylemiştir. Öyle ki İngiltere üzerinden gerçekleşen yardımlar Türk ordusu için yeterli olmamış ve Ortadoğu'da istenilen etkiyi yaratmamıştır. Bu konu üzerine Menemencioğlu, olası bir Alman saldırısı halinde İngilizlerin Türkiye'ye yardım iddialarına karşılık İngiltere'nin bir tane dahi tank vermediğini, sadece bir uçağın gönderildiğini fakat Türk ordusunun teknik eksikliklerine rağmen cesurca savaşacaklarını ifade ederek İngilizleri eleştirmiştir.³⁵⁰ Birleşik Devletler'in 11 Mart 1941 tarihinde başlattığı bu yasa çerçevesince Türkiye, Birleşik Devletler'den 95 milyon dolar değerinde savaş malzemeleri temin etmiştir. Fakat Amerikan tarafı savaş boyunca gerekli malzemeleri Türkiye'ye vereceğini taahhüt ederken savaşın sonunda ise Birleşik Devletler'in isteğine bağlı gerekli malzemelerin geri verileceğini öne sürmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ABD bu talebinden vazgeçmiş, Türkiye ise bu malların mülkiyetini teslim almıştır. Türkiye'nin Almanya ile Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması imzalamasıyla ABD hükümeti, Türkiye'ye olan yardımları sonlandırmıştır.³⁵¹

Bir taraftan Almanya'nın artan gücü ve tehdit unsuru karşısında Batı tarafından savaşa sokulmak istenen Türkiye, bu süreçte savaşa girmeye yanaşmamış ve denge siyaseti izlemiştir. Türkiye ve Almanya arasında 9 Ekim 1941 tarihinde imzalanan ticaret antlaşması

³⁴⁸ Sıvış, 2019: 1529.

³⁴⁹ Kaynar ve Kaynar, 2018: 111.

³⁵⁰ Sıvış, 2019: 1539.

³⁵¹ Sander, 2015: 411.

gereği Türkiye Almanya'ya krom ihraç etmiştir. Bu sebeple ABD ve İngiltere'nin Türkiye'yi krom satışını durdurması için zorlaması Türkiye'yi güç durumda bırakmıştır. Nota teatisiyle karşılaşan Türkiye ise kendisini Batı bloğuna çekmek için bu isteği kabul etmiştir. Fakat Türkiye bu isteği kabul etmesi karşılığında ihtiyaçlarını, İngiltere ve ABD'den gönderilmeyen malzemelerin daha kapsamlısını Batı'dan talep etmiştir. Baskı politikalarına devam eden Batılı ülkeler Türkiye Mihver devletlerle olan ilişkisini kesmesini öne sürmüştür. Dönemin Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ise Türkiye'nin ekonomik özgürlüğü olduğunu ve bu konudaki egemenlik anlayışından vazgeçilmeyeceğini belirtmiştir.³⁵²

Bu dönemde Türkiye'nin karşılaştığı sıkıntılardan biri de Almanya'ya gerçekleştirdiği krom ticareti olmuştur. The Times gazetesinin 9 Nisan 1944 tarihli haberine göre Türkiye, Almanya'ya karşı gerçekleştirdiği krom ihracatı konusunda açık bir şekilde olmasa da tehdit edilmiştir. Almanya'nın ilerlemesi karşısında Bulgaristan'ın bombalanması, müttefik güçler tarafından alınan bir önlem olarak görülmüş, Türkiye'nin de aynı durumda olmaması için krom ticaretini durdurması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu durum karşısında Türkiye, müttefik devletlerin zamanla baskı politikalarının artması sonucunda 21 Nisan 1944 tarihinde Almanya'ya krom ihracatını durdurmuş fakat müttefik devletlere olan krom ihracatına devam etmiştir. Bu da Türkiye'nin tercihini müttefik devletlerden yana kullanmak istediğinin göstergesi olmuştur. Fakat müttefik güçler Türkiye'yi Batı bloğundan ziyade tarafsız bir devlet olarak görmüşlerdir. Hatta Washington ve Londra yönetimleri tarafından Ankara'nın bu tutumu, tarafsız siyaset izleyen devletlere örnek olarak nitelendirilmiştir.³⁵³

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Türkiye Yalta Konferansı'nın gereklerini yerine getirmek şartıyla Almanya ve Japonya'ya karşı savaş açarak ABD ile olan ilişkilerini daha da pekiştirmiştir. Türkiye'nin Almanya'ya savaş açması Batı ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmiş ve Batı'nın kurmuş olduğu uluslararası örgütlere girmesini de kolaylaştırmıştır. Türkiye bu sayede Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni imzalamış ve San Francisco Konferansı'na katılma hakkını da elde etmiştir. 5 Mart 1945 tarihinde konferansa katılan Türkiye, böylelikle ABD ile ilişkilerini arttırmıştır.³⁵⁴

³⁵² Karakaş, 2009: 42. Krom ihracatında iyi bir konumda olan Türkiye, 1925 yılında Almanya'ya 5 bin Alman markı değerinde krom ihraç ederken, 1937'de bu rakam 3 milyon 430 bin, 1938'de ise 3 milyon 50 bin Alman markı değerine erişmiştir. Bu sebeple Londra yönetimi, Türkiye'nin Almanya'ya olan krom ihracatını durdurmak ve bu sayede Almanya'nın tekeline kırmak istemiştir. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya ve müttefik devletler arasında denge politikası yürütmesi, önemli bir dış politika tutumu olmuştur. Birleşik Devletler ve Batı'nın yardım kampanyasından yararlanmak isteyen Türkiye'nin iyi bir dış finansman oluşturan Almanya'ya krom ihracatını durdurması ise bu noktada taviz niteliğini taşıyan önemli bir gelişme olmuştur. (Önsoy, 2012: 98-99).

³⁵³ Özkan, Temizer, 2013: 12.

³⁵⁴ Akıncı ve Usta, 2016: 280.

Soğuk Savaş'ın sinyallerinin verildiği, SSCB'nin Türkiye ve Batılı ülkeler için giderek tehdit unsuru haline geldiği bu dönemde Ankara yönetimi bu zorlu koşullarda bir dayanak aramıştır. Bu dayanağı oluşturan ülkenin Birleşik Devletler olması da Washington yönetiminin Türkiye'yi daha yakından tanıması ve Türkiye'ye yönelik politikaların belirlenmesi açısından önem teşkil etmiştir. Birleşik Devletler tarafından Türkiye'ye gönderilen Missouri zırhlısı, Başkan Truman öncülüğünde yapılan Ordu Günü konuşması Washington'ın Ankara'ya karşı tutumunu daha da açıklar nitelikte olmuştur. Komünizmin savunuculuğunu üstlenen SSCB karşısında Ortadoğu'daki enerji kaynaklarını tek elden yönetmek isteyen Birleşik Devletler, bu süreçte Türkiye'yi de bırakmak istememiştir. Washington yönetiminin bu çevrelendirme politikası karşısında Türkiye ise kendisine büyük bir tehdit oluşturan SSCB'ye karşılık, 1946'dan itibaren Birleşik Devletler ve Batı Bloğu cephesinde tarafını seçmiştir.³⁵⁵

3.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Türk-Amerikan Askeri ve Ekonomik İlişkileri

Yıkıcı bir dünya savaşının ardından Avrupa ekonomileri yok olma derecesine gelmiştir. ABD ise Japonya'nın Mihver devletlerle işbirliği yapıp Avrupa'ya doğru yönelmesi sonrasında birtakım önlemler almıştır. Bu önlemler Amerikan ulusunun güvenliği için hayati bir öneme sahipken, aynı zamanda Amerika için önemli görülen ülkelerin güvenliği için de önem arz etmiştir. Bu çerçevede yukarıda da anlatıldığı üzere 11 Mart 1941'de 'Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu' olarak geçen yardım kanunu kabul edilmiştir. Türkiye ise bu kanundan 7 Kasım 1941 tarihinde yararlanmaya başlamıştır. Böylece Amerikan hükümetinin Türk hükümetine yardım ettiği süreç başlamıştır. Fakat Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılması hususunda kararsız kalması üzerine Birleşik Devletler, 1 Nisan 1944'den itibaren Türkiye'ye yönelik yardımları askıya almıştır. Türkiye savaşın bitmesine müteakip 23 Şubat 1945 tarihinde fiilen savaşa katılmadan Mihver devletlere resmen savaş ilan etmiştir. Bu durum karşısında Türkiye ve ABD arasındaki 'Askeri Yardım Antlaşması' tekrar başlatılmıştır.³⁵⁶

Türkiye coğrafi konumu itibarıyla Doğu'ya, Güney'e ve Kuzey'e açılan bir potansiyele sahiptir. Öyle ki Türkiye, 1856 Paris Antlaşması'yla tercihini Batı'dan yana kullanmıştır. Getirilen yeni düzenlemeler, eklenen yeni maddeler, uygulama esnasındaki yaşam

³⁵⁵ Ertem, 2019: 384.

³⁵⁶ Güler, 2004:211.

koşullarının belirlenmesi ve ülkedeki rejim politikasının değişmesi açısından Ankara yönetimi Batı eksenli bir yol izlemiştir.³⁵⁷

Türkiye'nin izlediği denge politikası Sovyetler Birliği'nin için bir tehdit oluşturmuştur. Aynı şekilde Truman Doktrini öncesindeki ABD'nin Türkiye nezdinde boş vermişlik izlenimi zaman içinde değişmeye başlamıştır. Sovyet tehdidiyle karşı karşıya kalan Türkiye'ye başlangıçta istenilen tepkiyi vermeyen Birleşik Devletler, zaman içinde durumun ciddiyetini anlamıştır. Sovyetler'in boğazlar üzerindeki ısrarlı tutumu, Türkiye'deki rejim için bir tehdit niteliği oluşturmuştur. Öyle ki SSCB için Kuzeyde Baltık Denizi'nden güneyde Karadeniz'e kadar uzanan Sovyetler'in batısında yer alan Türkiye'de Sovyet modeli politikaların belirlenmesi ve Türkiye'nin SSCB kontrolüne geçmesi, Türk boğazlarının da Sovyet kontrolüne geçmesi anlamını taşımaktaydı. İhtimaller değerlendirildiğinde Türkiye ve İngiltere ittifakının sona ermesi, Ortadoğu'daki liberal düzenin savunuculuğunu yapan Batı'nın sonunu getiriyordu.³⁵⁸ Bu amaçla Birleşik Devletler Türkiye'yle olan ilişkilerini, bu noktada sağlamlaştırmaya karar vermiştir.

3.2.1. Missouri Zırhlısının Türkiye Ziyareti ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi

Missouri gemisinin İstanbul ziyareti, Soğuk Savaş döneminde Türkiye açısından Washington yönetiminin önemli bir adımı olarak değerlendirilmiştir. Bu süreçte ABD, İngiltere ve SSCB'nin katıldığı Postdam Konferansı'nda, SSCB'nin Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki yayılcı faaliyetleri göz önünde bulundurulmuştur. Diğer yandan İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan yorgun bir şekilde çıkması, Doğu Akdeniz'de bir güç boşluğu yaratmıştır. SSCB'nin ise giderek artan yayılcı emelleri karşısında ABD, 1946 yılında Moskova yönetimine karşı sert bir tutum izlemiştir. SSCB'nin Türkiye üzerindeki baskıların artması sonucunda ABD Donanma Bakanı James Forrestal, Başkan Truman'a Akdeniz'e güçlü bir donanma gönderilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Bunun üzerine Truman, Türkiye'nin Amerikan Büyükelçisi Münir Ertegün'ün naşının Missouri Zırhlısı'yla gönderilmesi talimatını vermiş ve Missouri'nin yanında başka Amerikan donanma gemilerinin bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Alınan bu karar, güç boşluğu yaratan İngiltere'nin yerini ABD'nin doldurmasında beraberinde getirmiştir. Missouri Zırhlısı öncülüğünde Türkiye'ye gönderilen ABD donanması, Amerikan endişelerinin bölgedeki yansıması ve Amerikan güç gösterisi şeklinde açıklanmıştır.³⁵⁹

³⁵⁷ Zor, 1999: 403.

³⁵⁸ Karakaş, 2008: 206.

³⁵⁹ Akalın, 2003: 3.

11 Kasım 1944 yılında ABD’de vefat eden Münir Ertegün’ün naşı, 5 Nisan 1946 sabahı Missourui ve Providence zırhlısıyla, İstanbul limanına gelmiştir. Dönemin Cumhuriyet Gazetesi’nin “Missouri zırhlısı, dün Cebelitarık’tan geçerek Akdeniz’e girdi. Dost memleketin harp gemileri, Cuma sabahı limanımızda bulunacaklar...”³⁶⁰ şeklinde ki açıklaması ise, Amerikan pragmatizminin Türk kamuoyundaki yerini açıklar nitelikte olmuştur. Amerikan gemisine ait olan bu haber ya da fotoğraf gibi basın ve yayın öğelerinin Birleşik Devletler’in yardımıyla yayımlanması ise önem teşkil etmiştir. Çünkü ABD tarafından planlanan öncelikli mesele, Türkiye gibi stratejik bir ülkenin Sovyet kısılcasına yakalanmaması olmuştur. Bu noktada Amerikan donanma gücünün İstanbul limanına gelerek Birleşik Devletler kontrolündeki basın yayın organlarının bu durumu tüm dünyaya gösterişli bir şekilde ilan etmesi, son derece önemli olmuştur. İstanbul ise bu Amerikan gemisinin gelişinden dolayı köklü bir hazırlığa girmiştir. Türkiye’deki yetkililer doğrultusunda verilen eğitimler neticesinde şehri gezecek olan Amerikalı denizcilerin güzel şeyler görmesi için uğraş verilmiştir. Bu dönemde Washington yönetimine iyi bir profil çizmek, Türk siyasetinde en çok istenilen durum olmuştur. Bunda Ruslara duyulan öfkenin de doğrudan payı vardır. Öyle ki bu dönemde Ruslara duyulan öfke ne kadar fazlaysa Amerikalılara duyulan sempati de o kadar fazla olmuştur.³⁶¹

Missouri Zırhlısı’nın Türkiye’ye gelişi, Türk-Amerikan askeri ve ekonomik ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Başkan Truman’ın Missouri Zırhlısı’nın Chicago’ya ulaştığı 5 Nisan 1946 günü gerçekleştirdiği ‘Ordu Konuşması’, Türk-Amerikan ilişkileri için önem arz etmiştir. Truman konuşmasında, Ortadoğu’daki enerji kaynaklarının ve önemli görülen alanların, SSCB’nin eline geçmemesi için çabaladıklarını ifade etmiş ve bu kapsamda Türkiye’yle de yakından ilgilenmiştir. Truman’ın bu söylemi Birleşik Devletler’in ‘Çevreleme ve Sınırlandırma Politikası’ nın başlangıcını oluşturmuştur. Missouri Zırhlısı’nın Türkiye’ye gelmesi sonucunda Türk-Amerikan tarafları daha da yakınlaşma fırsatı elde etmiştir. 7 Mayıs 1946’da yapılan antlaşmayla Birleşik Devletler, ‘Ödünç Verme ve Kiralama Yasası’ adı altında Türkiye’nin borçlarını silme sözü vermiştir. Washington yönetimi diğer Avrupalı müttefiklerine yaptığı gibi Türkiye’ye de yardım politikası izlemiştir. Türkiye ise ABD’ye 4.5 milyon dolar ödeyerek Amerika’dan Ödünç Verme ve Kiralama Yasası kapsamında almış olduğu bütün araç gereçleri, kendi üzerine geçirme hakkı elde etmiştir.³⁶² Truman’ın Yardım Kanunu’nu onaylamasıyla Amerikan heyetleri ve İngiliz savaş gemileri sıklıkla Türkiye’de yer almaya başlamıştır. SSCB ise bu gelişmeleri “Sovyetler Birliği’ne

³⁶⁰ Bozkurt, 2007: 261.

³⁶¹ Bozkurt, 2008: 39.

³⁶² Ertem, 2009: 383-384.

karşı girişilmiş bir tahrik kampanyası” olarak tanımlamıştır. ABD’nin Türk kamuoyundaki bu olumlu imajı, SSCB’ye karşı ABD’yi güvenli bir seçenek yapmıştır. Böylece Washington yönetimi Türkiye’yi koruyan, kollayan ve savunan imajıyla Türk demokrasisindeki yerini almıştır.³⁶³ Türkiye lehine izleyen bu gelişmeler karşısında SSCB, Türkiye üzerindeki çıkar politikalarına devam etmiştir. Bu çerçevede Moskova yönetimi tarafından Türkiye’ye verilen Sovyet notası, Türk-Amerikan ilişkileri açısından önem teşkil etmiştir. Boğazlar’ın yalnız Sovyet gemilerine açık olması ve İngiliz ve Amerikan donanma gemilerine kapalı olması şartını taşıyan Sovyet notası, ABD tarafından Türkiye üzerindeki Sovyet baskısındaki ciddiyetin fark edilmesi açısından önemli olmuştur. Bu noktada Türkiye, kendi güvenliğini ön planda tutmak amacıyla Birleşik Devletler’le daha da yakınlaşmaya çalışmıştır. Münir Ertegün’ün naşını taşıyan Missouri Zırhlısı’nın Türkiye’ye gelmesi ise ABD’nin Sovyet tehdidi altındaki Türkiye’ye karşı güvenlik ve ekonomik anlamda gelişen boşluğu doldurması bakımında önem teşkil etmiştir. Bu noktada Missouri Zırhlısı, iki ülke arasında tarihi bir anlam niteliği taşımıştır. Böylece Türkiye, SSCB karşısında bir güven oluşturmak ve bu yıllarda bozulan ekonomisini kaldırmak amacıyla ABD’nin askeri ve ekonomik desteğini sağlamaya yönelik diplomatik faaliyetlerini hızlandırmıştır.³⁶⁴

3.2.2. Truman Doktrini

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Avrupa ekonomileri büyük hasar görmüş ve Amerikan Başkanı Truman ise savaştan etkilenen Avrupa ekonomisini kaldırmak için yardım programı önermiştir. Truman bu yardım programıyla Avrupa’nın savaş kaynaklı ortaya çıkan bütün ihtiyaçlarını, tüm dünyaya ulaştırabilecek bir ticaret ağıyla giderileceğini savunmuştur. Truman 1945 yılının Ekim ayında gerçekleştirdiği konuşmasında dünyadaki ticaret ağının ve denizlerin serbestleşmesi, hammaddelere erişilebilirlik düzeyinin artması hususunda milletlerarası ekonomik model öne sürmüştür. Ayrıca iki savaştan da ders alınması gerektiğini savunan ABD Başkanı, dünyada gelişen olaylara artık ticari ve ekonomik yöntemlerle cevap verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. ABD’nin bu hususta gerçekleştirdiği ekonomik ve askeri yardımlar, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni dünya düzeninin temel yapı taşlarını oluşturmuştur. Böylece ABD’nin kendi çıkarlarıyla örtüştüğü ve bu kapsamda önemli gördüğü bölge ülkelerine ekonomik destek vermesi ve silah transfer etmesi, Amerikan dış politikasının vazgeçilmez argümanları haline gelmiştir.³⁶⁵

³⁶³ Bozkurt, 2007: 271-272.

³⁶⁴ Ertem, 2009: 385.

³⁶⁵ Kolasi ve Özen, 2016: 152.

Truman'ın kongrede yapmış olduğu konuşmasında üzerinde durduğu iki ülke Türkiye ve Yunanistan olmuştur. Truman tarafından öne sürülen bu doktrinde Türkiye'ye 100 milyon dolar, Yunanistan'a ise 400 milyon dolar yardımda bulunulacağı Amerikan Kongresi'ne bildirilmiştir. Kongre tarafından 'Kamu Yasası 75' adlı yasa ile kanun haline gelen doktrinle Truman, komünizm tehdidi altında bulunan ülkelere askeri ve ekonomik anlamda bir yardım programı öne sürmüştür. ABD tarafından SSCB öncülüğündeki Doğu Bloğu'nda yer alan komünist ülkelere karşı mücadele öncelikli mesele olmuştur. Bu doktrinle yalnızcılık politikasından vazgeçen Amerikan hükümeti, liberal dünyanın savunuculuğunu üstlenmiş ve dış politikada da bu gayede önemli adımlar atmıştır.³⁶⁶ Bu gelişmelerin ardından ABD'de Ulusal Güvenlik Yasası gereğince Savunma Bakanlığı, Kurmay Başkanları Kurulu ve CIA kurulmuştur. ABD'de oluşturulan bu kurumsal yapılar etrafında Amerikan ulusal güvenliği, Amerika'nın bütün politikalarında öncelikli olmuş ve kalıcı bir ideoloji haline gelmiştir.³⁶⁷

Yunanistan'ın ekonomik kalkınma seviyesini arttırmak, Türkiye'de ise askeri varlığını daha da kuvvetlendirmek isteyen Birleşik Devletler, bunun için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Türkiye'ye daha da yakınlaşmak isteyen ABD, Türkiye'ye 21 Amerikan subayı ve 2 iktisatçı yollamıştır. Bab-ı Ali zamanında da aynı girişimlerde bulunan Amerikan heyeti, başlangıçta Türk toplumu tarafından kuşkuyla karşılanmışsa da heyet, kendisini Türk kamuoyuna kabul ettirmeyi büyük çabalarla başarmıştır. Türk askeri modernizasyonunun önceliğini vurgulayan Amerikan heyeti, yol yapımı, taşıma teknolojisinin geliştirilmesi, Türk ordusunun eğitilmesi ve havaalanlarının yenilenmesi konularının üzerinde durmuştur.³⁶⁸

Doktrini uygulamaya koymak amacıyla ABD Büyükelçisi Edwin C.O. Wilson ve Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka tarafından mektupla başlayan ikili görüşmeler, 12 Temmuz 1947 tarihinde yerini Yardım Antlaşması'na bırakmıştır. Bu antlaşma, ikili ilişkilerin daha da ivme kazanması adına önemli olmuştur. Birleşik Devletler'in Türkiye'ye karşı askeri uzman ile yol, liman ve askeri kurulum için gerekli teknik finansman sağlayacağı öne sürülmüştür. Bu hususta tarafar arasında ABD tarafından gerekli yardımın yapılacağına dair anlaşmaya varılmıştır. Bu Yardım Antlaşması, ileride imzalanacak olan diğer antlaşmalara da zemin hazırlamıştır.³⁶⁹

Washington yönetiminin Türkiye için öne sürdüğü bu planların temelinde ciddi bir öneme sahip olan Amerikan ulusal güvenliği mevcuttur. Amerikalı Senatör Vandenberg, Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak olan askeri ve ekonomik yardımların, Birleşik

³⁶⁶ Topal, 2013: 116.

³⁶⁷ Anderson, 2015: 41.

³⁶⁸ Akkor, 2017: 11.

³⁶⁹ Arda, 2018: 47.

Devletler'in ulusal güvenliği için ciddi bir öneme sahip olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde Cumhuriyetçi Senatör Owen Brewster'de ABD'nin gerçekleştirdiği yardımlarda 11 Mart 1941 tarihindeki Ödünç Verme ve Kiralama Yasasına dikkat çekmiştir. Brewster bu kanunda kabul edilen ticari havacılık konusunun üzerinde durulması gerektiğini ve Türkiye'ye gerçekleştirilen yardımların dikkatle gerçekleştirilmesini savunmuştur. Diğer Senatör Chester Merrow ise bu yardım konusunun iptal edilmesinin Birleşik Devletler'in Akdeniz'deki petrol arayışları çerçevesinde ilerleyen çıkar politikalarına bir darbe niteliğini taşıyacağını ifade etmiştir. Bu durum Amerikan dış politikasının görünürde gerçekleştirdiği yardımların içerikte Amerikan menfaatleriyle bütünleştiğini göstermektedir.³⁷⁰

Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının ardından yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'ne gereken ilgiyi vermediğini fakat artık bu boşluğun doldurulması gerektiğini ifade eden Truman, Türkiye'nin yanında olacağını öne sürmüştür. Truman ABD'nin Türkiye'deki misyonerlik faaliyetlerinin, ekonomik ve kültürel kazançlarının korunması gerektiğini ifade etmiş ve bunun için ne gerekiyorsa yapılacağını söyleyerek Türkiye üzerindeki Amerikan çıkarlarının korunması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Truman, bu doktrine gerekçe olarak Sovyetler Birliği'nin Karadeniz üzerindeki emellerine vurgu yapmış, hem Türkiye'nin bu tehditten korunması gerektiğini hem de Amerikan milli güvenliğine dair tehditlerle mücadele edileceğini keskin bir şekilde ifade etmiştir.³⁷¹ Bu hususta ABD Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı, Türkiye için oluşturulan askeri yardım programında öncelikli olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu üzerinde durmuştur. Bu kapsamda Amerika'dan gelen uzmanlar Türkiye'de hava, kara ve deniz taburlarına eğitim vermiştir. Birleşik Devletler Türkiye'ye karşı bu gibi yardım adımlarını gerçekleştirirken diğer yandan istediğini de elde etmeye başlamıştır. Öyle ki 1948 yılında Türkiye'de misyon şefliği görevini üstlenen Amerikalı uzman sayısı 374 iken, 1 Nisan 1952 tarihinde bu rakam, 1364'e yükselmiştir. Türkiye'deki Amerikalı uzman personel sayısının artış göstermesi ülkede Amerikan etkisinin artıran unsur olmuştur.³⁷²

Washington yönetimi bu doktrin ile birlikte Türkiye'ye 50 adet 155 milimetrelik havan topu ve 18.5 ton cephane göndermiştir. 1947-1949 yılları arası dönemde ise Türkiye, ABD'den 152 milyon dolar tutarında yardım temin etmiştir. Bu paranın 147 milyon doları Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri'nin yenilenmesi ve dönemin şartlarına ayak uydurabilecek bir teknolojiye erişmesi için kullanılmıştır. Bu yardımlar, Sovyet tehdidiyle karşı karşıya kalan Türkiye için Batı'nın güvencesini alması yolunda olumlu sonuçlar doğursa da diğer

³⁷⁰ Kalyon, 2010: 10-11.

³⁷¹ Knight, 1975: 452.

³⁷² Kalyoncu, 2010: 12.

yandan Türkiye'ye gönderilen askeri teknik, teçhizat ve malzemelerin bakımı için yedek parçaların tamamlanmasında, Türk ekonomisine bir yük oluşturmuştur.³⁷³

Washington hükümeti tarafından gerçekleştirilen yardımlar Ankara hükümeti için dönemin şartlarına bakıldığında faydalı gibi görünse de zaman içinde bu yardımlar, Türkiye'ye yeterli gelmemeye başlamıştır. 1948 yılında Amerikalı siyasetçilerle yapılan görüşmeler sonucunda Türkiye ve Yunanistan'a aktarılan yardımlar, 'Dış Yardım Yasası' altında birleştirilmiştir. Bu yasa ile birlikte Washington tarafından gerçekleştirilen yardımların devamı gelmeye başlamıştır. 6 Ekim 1949 tarihinde ise taraflar arasında Karşılıklı Savunma Yasası kabul edilmiş ve Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımları Ekonomik İşbirliği'nin kontrolüne geçerek ayrı bir boyutta değerlendirilmeye alınmıştır.³⁷⁴ Bu durum Türkiye için bir dezavantaj oluşturmuşsa da Birleşik Devletler için aynı durum söz konusu değildi. Bu süreçte ABD için günden güne artan sermaye birikimi sonucundaki dış yardımlar, Amerikan dış politikasında oldukça önemli görülmüştür. Truman Doktrini ile az gelişmiş ülkelere askeri ve ekonomik yardımı hedefleyen Birleşik Devletler, 1940-1941 yılları arası dönemde 19 bin 333 uçağa sahipken, teknolojik ve ekonomik ilerlemesiyle bu rakamı 100 bin 752'ye çıkarmıştır. Ayrıca bu dönemde 5 milyon ton gemi üretiminde bulunan ABD, İkinci Dünya Savaşı sırasında savunma araçları için 37 bin 500 milyon harcayarak kendi politik çıkarlarını düşünmüş ve gerçekleştirdiği bu yardımlarla yeni dünya düzenindeki Amerikan İmparatorluğu'nun basamaklarını oluşturmuştur.³⁷⁵

3.2.2.1. Türk Basınında Truman Doktrini Çerçevesince Amerikan Yardımlarının Değerlendirilmesi

Yardım Kanunu'nun onaylanmasıyla birlikte Amerikan yardımları, Türk basınında yer almaya başlamıştır. Bu yardım programının ilerleyebilmesi için Reconstruction Finans Corporation tarafından 100 milyon dolar avans oluşturulmuştur. Bu durum Türk basınında da duyurulmuştur. Bu gelişmeler ışığında Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert Lovett, Türkiye'ye gönderilen askeri yardımların gemilerle yola çıkacağını bildirmiştir. İngiliz haber ajansı olan Britanova ise Birleşik Devletler tarafından Türkiye'ye 23 milyon İngiliz lirası değerinde silah yollanacağını ve Türk ordusu için 2 milyon İngiliz lirasının daha harcanacağını haber yaparak duyurmuştur.³⁷⁶

Amerikan yardımlarına basınla birlikte Türk hükümeti de olumlu tepki vermiştir. Özellikle bu dönemde seçimlerdeki muhalefet grubu karşısında Cumhuriyet Halk Partisi

³⁷³ Yücel, 2017: 174-175.

³⁷⁴ Akkor, 2017: 12-13.

³⁷⁵ Uçarol, 2000: 616.

³⁷⁶ Malkoç, 2006: 106-107.

(CHP) yönetimi, ülkenin savaştan yıpranan ekonomisini düzeltmek adına bu yardımlardan yararlanmayı uygun görmüştür. Kiralama ve borç yoluyla alınan savaş malzemelerinin borçlarının silinmesi durumunda iktidar, toplum karşısındaki imajını daha da güçlendirmeyi amaçlamıştır.³⁷⁷

ABD tarafından Marshall Yardımı'nın gerçekleştiği bu dönemde Cumhuriyet gazetesi, 1948 yılında bir haber yayımlamıştır. Yayımlanan bu haberde, Birleşik Devletler'in Türkiye'ye gönderdiği harp gemilerinden bahsedilmiştir. Habere göre Türkiye'ye gönderilecek olan iki harp gemisini 80 subay ve erbaştan oluşan grup getirmiş ve bu grup sabah on buçukta Washington'a uçmuştur. Ayrıca gönderilen iki harp gemisi için Washington yönetimi, bu silahların Türkiye'ye gönderiminin son olacağını ifa etmiştir.³⁷⁸ Fakat Sovyetler'in uluslararası arenada Türkiye için büyük bir tehdit oluşturması Ankara'yı Washington'a daha da yakınlaştırmıştır. Bu sebeple Sovyetlerin yayılmacı tehlikesi karşısında ABD'ye dört elle sarılan Türkiye için Batı ittifakı kaçınılmaz görülmüştür. Bu durumu kendisi için de tehlike gören Birleşik Devletler ise Türkiye'ye modern silah ve mühimmat yollamayı kabul etmiştir. Türk ordusundaki eksiklikleri tamamlamak adına askeri mühimmat yollayan Birleşik Devletler neticesinde Türk ordusundaki yenileşme ve modernleşmeden bahseden Türk medyası, Slavizm tehlikesini en ağır bir dille eleştirmiş ve Türk ordusu için gerekli olan tüm askeri malzeme ve mühimmatı sağladığı için Washington yönetimine şükranlarını sunmuştur.³⁷⁹

3.2.3. Marshall Yardımı

1947 sonrasında SSCB ve ABD arasında yaşanan bloklar ayrımı sonucunda ABD nezdindeki “kızıl tehlike” ciddi öneme sahip olmuştur. Başkan Truman öncülüğünde gerçekleşen Truman Doktrini'yle liberalizm ve komünizm ideolojileri karşı karşıya gelmiştir. ABD tarafından komünizmin yayılmasına karşılık en iyi cevap savaştan oldukça etkilenen Batı Avrupa'nın kalkındırılması olmuştur. ABD 5 Nisan 1947'de Türkiye ve Yunanistan'a ekonomik ve askeri yardımların gerçekleştirilmesi konusundan kısa bir süre sonra ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dean Acheson, Dışişleri Savaş Donanma Bakanlıkları Kordinasyon Komitesi (State-War-Navy Coordination Committee, SWNCC)'nden Avrupa'ya karşı planlanan yardımlar hakkında bir rapor hazırlanması gerektiğini öne sürmüştür.³⁸⁰ SWNCC'nin öne sürdüğü raporda Batı Avrupa'nın komünizm tehlikesi altında olduğu ve bunun için Sovyet tehlikesine karşı bir güç dengesinin oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır.

³⁷⁷ Kalyon, 2010: 12.

³⁷⁸ “Amerika'nın bize verdiği iki harp gemisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30.10.1948

³⁷⁹ “Bugünkü Kudretli Türk Donanması”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29.10.1943.

³⁸⁰ Erhan, 1996:276.

Bu sebeple raporda Fransa, İngiltere ve Almanya arasında bir işbirliğinin sağlanması gerektiği öne sürülmüştür. Bunun yanı sıra bu güç dengesindeki en önemli aktör ABD olmuştur. Raporda Batı Avrupa'nın ABD'nin yardımıyla kalkınabileceği ifade edilmiş fakat rapor kapsamlı bir plan olma özelliğini taşıyamamıştır. Diğer yandan Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama Dairesi'nde diplomat George Kennan öncülüğünde bir çalışma kurulu oluşturulmuştur. Bu kurulun hazırladığı raporda ise iki aşamalı çalışma planı yürütülmüştür. Birinci aşama ekonomik anlamda bozulan sistem için kısa vadeli düzeltme planı, ikinci aşama ise Avrupa'nın ekonomik yapılanması için uzun vadeli çalışma planı olmuştur. İki raporunda hazırlanmasındaki temel amaç, ABD'nin Orta ve Batı Avrupa'da ekonomik ve siyasi güç unsurlarını bir araya getirmede olduğu takdirde ortaya çıkan güç boşluğunu SSCB'nin dolduracağı endişesinden kaynaklanmıştır. Bu gelişmeler neticesinde ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmasında Avrupa uluslarını ekonomik anlamda Amerikan yardımıyla kalkındırıp bir araya getirme fikrini ortaya koymuştur. Bu sebeple ABD tarafından ortaya koyulan Marshall Planı, ekonomik kalkınmanın ulusal düzeyden bütün Avrupa'yı kapsayacak bölgesel bir düzeye çıkarılması için oluşturulmuştur.³⁸¹

ABD, Avrupa ekonomisinin canlandırılmasında önemli bir misyona sahip olmuştur. ABD tarafından oluşturulan bu yardım programı en çok Washington yönetimine fayda sağlamıştır. Avrupa ülkelerindeki örneklerde bu durumu destekler nitelikte olmuştur. Öyle ki 1955 yılında ayakkabı şirketlerinin yüzde 60'ı, dikiş makinesi, daktilo vb. malzemeleri bulunduran şirketlerinin yüzde 80'i, sigara, patates cipsi, jilet ve buji fabrikalarının yüzde 65'ini, motorlu taşıt, kozmetik ürünler, ilaç, traktör, petrol maddeleri, elektrikli ev gereçlerine dayalı şirketlerin yüzde 50'sini, lastik, sabun, deterjan, baskı makinesi gibi gereçlere ait şirketlerinin yüzde 45'ini Amerikan ekonomisi oluşturmuştur. Bu sebeple Amerikan sermayesinden faydalanan Avrupa ekonomisi, Birleşik Devletler'in ekonomisine katkı sağlamıştır.³⁸²

Marshall Planı Amerika'da uygulamaya koyulmadan önce Amerikan Senatosu Dış İlişkiler Komitesi bu planı şu şekilde açıklamıştır:

“Amerikan yardımı başkalarının çıkarı için değildir. Amerika Birleşik Devletleri'nin yapmış olduğu teknik ve ekonomik yardımlar, Amerikan halkının cömertliği sonucu da değildir. Teknik yardımın anlamı ABD'nin dış politika sürecinin, sınır dışında ABD'nin milli çıkarlarını geliştirmesidir.”³⁸³

³⁸¹ Erhan, 1996: 279.

³⁸² Erhan, 1996: 10.

³⁸³ Çınar, 2018: 333.

Görüldüğü üzere dış politika hareketlerine önem veren Washington yönetimi için Amerikan çıkarlarının dünyaya yayılması, öncelikli hedef olmuştur.

ABD, savaştan yıkık bir şekilde çıkan savaş bölgelerini inşa etmiş ve Avrupa ülkelerinin ABD'den ürün satın alabilecek kapasiteye ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Washington hükümetinin sanayi üretim alanındaki artışları, Pazar ekonomisinde ki ihtiyacı da ortaya çıkarmıştır. 1946-1947 yıllarında ürettiği malların yüzde 5.8'ini satan Birleşik Devletler için bu durum, bir hüsrana şeklinde yorumlanmıştır. Öyle ki 1919 ve 1920'li yıllarda ürettiği ürünlerin yüzde 9.1'ini ihraç eden bir ülke için piyasadaki denge konusu, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde de oldukça önemli olmuştur. Bu sebeple Marshall Planı, Avrupa'nın ekonomik anlamda kalkınmasına katkıda bulunurken diğer yandan Amerikan pazarındaki bu boşluğu doldurmak için ciddi bir öneme sahip olmuştur. Diğer yandan öne sürülen Amerikan yardımları, Washington için tehlike arz eden komünizmin Avrupa'daki yayılmasını önlemek adına da etkili bir girişim niteliği taşımıştır.³⁸⁴ Birleşik Devletler Batı Avrupa'nın silahlanması için ciddi bir askeri destek vermiştir. Öyle ki ABD, Batı Avrupa'nın askeri kabiliyeti artmadıkça Rusların askeri gücüyle baş edebilmenin zorluğunu öngörmüştür. Bu sebeple Batı uluslarının yardım programıyla önemli ölçüde silahlandırılması, SSCB öncülüğündeki diğer komünist ülkelerin de belini bükecek kritik bir dış politika kararı olmuştur.³⁸⁵

Bu yardım programı, 1948 yılında Başkan Truman'ın da onayıyla 4 yıl sürecek şekilde devreye girmiştir. Türkiye ise 1947 yılında düzenlenen Paris Konferansı'yla Birleşik Devletler'den 615 milyon dolar tutarında yardım talebinde bulunmuştur. Fakat bu talep, Türkiye savaşa girmediği için Birleşik Devletler tarafından reddedilmiştir. Bu durum karşısında Türkiye ise Washington yönetiminden doğrudan yardım istemiştir. Bu sayede iki taraf arasında 4 Temmuz 1948'de Ankara'da bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmadan sonra Türkiye 1948-1952 yıllarında Marshall programına dâhil olarak Washington yönetiminden 351 milyon dolar kredi temin etmiştir. Bütün bu gelişmelerin ardından DP iktidarındaki Ankara yönetimi Batı yeleğini üzerinden çıkarmamış, liberal serbest ekonomik modeli benimseyen tutumuyla Batı'nın çizgisinden ayrılmamıştır.³⁸⁶

ABD'ye göre Türkiye ile karşılaştırıldığında bu yardımlara en çok Avrupa'lı devletlerin ihtiyacı vardı. Marshall yardımının uygulamaya koyulmasıyla Türkiye'nin ekonomik olarak daha diri bir yapıda olması ABD tarafından Türkiye'nin bu plandaki yerinde belirlenmesi açısından önemli olmuştur. ABD Türkiye'nin Marshall Yardımı'ndaki

³⁸⁴ Karakaş, 2008: 300.

³⁸⁵ FRUS, 1950: 235.

³⁸⁶ Ay, 2012: 152-153.

konumunda zirai üretimini Avrupa’lı devletlerin ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde arttırmasını, ithalat ve ihracat dengesini kalkınma planına göre ayarlamasını ve bu sebeple Türkiye’nin tarımsal sektörde uzmanlaşmasını istemiştir. Dolayısıyla Birleşik Devletler tarafından verilen ekonomik yardımlar, komünizm tehdidi altındaki Avrupa’nın savunması olarak görülmüştür.³⁸⁷ Türkiye ve ABD arasındaki Yardım Antlaşması, iki ülke arasındaki dostane ilişkileri arttırmıştır. Fakat karşılıklı ilişkiler, çıkarlar ekseninde gelişmiştir. Bu antlaşmaya göre Birleşik Devletler Marshall Yardım programıyla Türkiye’yi kendisine daha da bağımlı hale getirmek istemiştir. Öyle ki ABD tarafından bu yardım çerçevesince verilen hibe ve krediler, Türkiye’den de birtakım beklentileri doğurmuştur. Dolayısıyla Washington yönetimi dış yardım politikalarını uluslararası bir dış politika aracına dönüştürmüş ve Amerikan faydacılığı Amerikan iyimserliğinin arkasına sığınmıştır.³⁸⁸

Türk siyasetçileri ise Birleşik Devletler’in bu yardım politikasından oldukça memnun olduklarını ifade etmiştir Bu konuda politikacı Nihat Erim ise şu beyanda bulunmuştur:

“Bugün Türkiye'nin ve Türkiye ile beraber dünyanın maruz bulunduğu tehlike, açıkça bu kürsüden ifade edebilirim ki, Amerika Birleşik Devletler'inin yardımı olmadan önlenemez. Ve şunu da hemen ilâve edeyim ki, Amerika Birleşik Devletleri, işe şimdiye kadar olduğu gibi sıkı surette sarılmaya devam ederse, bu tehlike, tehlike olmaktan çıkar veya herhangi bir çılgınca hareket neticesinde fiiliyata geçmek teşebbüsüne girerse, pek çabuk önlenabilir ve büyük felâketler yaratmadan boğulur. Bu itibarla Hükümetimizin 12 Temmuzda Ankara'da imzalamış olduğu bu yardım anlaşmasını Dışişleri Komisyonumuz ve bendeniz, memleketin bugünkü şartlar içinde güvenliği sağlayacak önemde ve başlı başına üzerinde durulacak değerde bir vesika addetmektedir. Bu vesika, Amerika Hükümeti tarafından erilecek ve şu kadar milyonluk dolarla ifade edilen bir askerî malzeme yardımı şeklinde, dar mütalâa edilmemek lâzımdır. Bu vesika bundan sonra, Türk - Amerikan yakınlaşmasının ve münasebetlerinin inkişafının temel taşı telâkki edilmelidir.”³⁸⁹

Erim’in açıklamasından da anlaşıldığı üzere Amerikan yardımlarının Türk dış politikasındaki yeri ve önemi Türk siyasetçileri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

Marshall Yardımı çerçevesince öne sürülen krediler ve şartlı yardımlar dışında Birleşik Devletler’in öne sürdüğü yardım programlarından biride hibe yardımlarıdır. Washington yönetimi tarafından öne sürülen hibe yardımları yardımı alan ülkelerin aldıkları yardım tutarı kadar milli paralarını, kontrolü sağlanan Karşılık Fonu’na yatırmalarıyla sağlanmıştır. Bu sayede karşılıklılık esasına dayalı hibe yardımları, yardımdan yararlanan ülkelerin paralarını Karşılık Fonu’ya yatırmalarıyla denetim işlevinin artmasına yardımcı olmuştur. Bu yardımlar sayesinde Amerikan sermayesi daha da artmaya başlamış ve

³⁸⁷ Çınar, 2018: 336.

³⁸⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 1947: 238.

³⁸⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 1947: 554.

Amerikan yaşam tarzı hibe yardımlarından yararlanan ülkelerde sıklıkla görülmeye başlamıştır.³⁹⁰ Böylece Marshall Yardımı sadece söylemsel bir yardım olarak kalmamış, Amerikan hegemonyasını az gelişmiş ülkelere aşıl原因 bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumun örneğini ithalat ve ihracattaki gelişmeler de destekler nitelikte olmuştur. Türkiye’de ithalatta beklenenin üzerinde bir artış yaşanırken, ihracat durağan kalmıştır. Bu sebeple 1946-1953 yılları arası dönemde dış ticarete 500 milyon dolar oluşan mali açık, Türkiye’yi, Birleşik Devletler’den yardım ve kredi almaya sürüklemiştir. Bu durum 1948 İktisat Kongresi’yle de desteklenmiş ve Türkiye yabancı sermayeyle buluşmuştur. Seçim döneminde olan Türkiye’de ise ABD’nin yeni bir dünya düzeni yaratmak amacını taşıyan sistem ve sistemin getirdiği şartları sağlayan Demokrat Parti iktidarı, yönetime geçmiştir.³⁹¹

Savaş sonrasında sermaye eksikliği bulunan Türkiye için Marshall Yardımı bir kaynak olarak görülmüş ve bu yardımın içeriği dünyaya yayılan bir yardımlaşma olarak aktarılmıştır. Hâlbuki Amerikan Senatosu Dış İlişkiler Komisyonu’nun hazırladığı raporda yardımın içeriği şu şekilde anlatılmıştır:

“...(Amerikan yardımı) bir hükümet girişimi olarak, başkalarının çıkarı için yapılan bir şey değildir. ABD ne sadaka veren bir kuruluş ne de (yapılan) ekonomik yardımlar Amerikan halkının cömert ruhunun dışarıya akmasıdır. Teknik yardım, ABD’nin dış politikasını yürütmek ve ulusal çıkarlarını dışarıda geliştirmek için mevcut araçlardan bir tanesidir.”³⁹²

Böylece Marshall Yardımı, Birleşik Devletler’in kendi menfaati için uygun gördüğü politikaları yardımlaşma çerçevesince dünyaya yaymak ve bu konuda politikalar yürütmek amacıyla kullanılmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri doğrudan ve dolaylı bir şekilde 103 milyon 602 bin Amerikan doları tutarında Marshall Yardımı’ndan faydalanmıştır. Fakat Türk yönetimi, Birleşik Devletler tarafından aktarılan silah ve çeşitli askeri teçhizatların kaliteli olmadığını ve ikinci el olduğunu vurgulamıştır. Washington ise Türklerin birinci el yeni silahlara paralarının

³⁹⁰ Tören, 2008: 69-70. Paul G. Hoffman’a göre yardımlar için özel olarak oluşturulmuş Ekonomik İşbirliği İdaresi (ECA) tarafından 13 milyar tutarında bir ekonomik yardım amaçlanmış, sanayi ve tarım alanındaki üretimi destekler nitelikte bir yardım kampanyası oluşturulmuştur. Doğrudan hibe, yardımların çoğunu oluşturuyorken, kredi yardımları ise geri kalan yardımları oluşturmuştur. (The Editors Of Encyclopedia Britannica See Article History, 2020.) ABD, Marshall Yardım’ını devreye sokmadan öncede belirlenen ekonomik planın sağlıklı işlemesi adına 1945’de Uluslararası Para Fonu ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası’nı kurmuş, 1947 yılında ise gümrük ve ticaret anlaşmalarını imzalarını imzalayarak Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü’nü (OEEC) devreye sokmuştur. Böylece kapital ekonomik modeli benimseyen Birleşik Devletler için öne sürülen yardım ve hibe programlarında, ekonomik düzenin sorunsuz işlemesi adına önemli adımlar atılmıştır. Bu gibi platformlara üyelik ve çeşitli uluslararası örgütlerin kurulumu Amerika’ya Soğuk Savaş ve ardından gelecek olan yeni dünya düzeninde baş aktör olmasına katkı sağlamıştır. ABD’nin kendisi için önemli ve kritik gördüğü ülkelere ekonomik ve askeri yardımlarda bulunması için oluşturulan bu kurum ve yapılar, sistemin temel taşı olarak yerini almıştır. (Sancaktar, 2011: 27).

³⁹¹ Özkırmacı ve Can, 2017: 35-36.

³⁹² Yıldız, 2017: 308.

yetmeyeceği şeklinde açıklamada bulunmuştur. Aslında Washington yönetimi bunu ilk kez yapmamıştır. Osmanlı Devleti'ne gönderilen ikinci el 40 bin Enfield piyade tüfeği, bu durumu açıklar niteliktedir.³⁹³

Amerikan dış politikası için faydalı görülen Marshall Yardımı'nda Türkiye, yardım yapılan diğer ülkelere göre bu yardımdan daha az oranda faydalanan ülke olmuştur. Yardımların büyük bir kısmının askeri harcamalara ve tarıma yönelik gerçekleştirilmesi, ülke ekonomisinin giderek kötüleşmesine yol açmıştır. Aktarılan yardımlar ise Washington yönetiminin isteğine göre şekillenmiştir. Yüksek askeri harcamalar ve tarımda makineli tarıma geçilerek daha fazla ürün elde edilmesi, Türkiye'nin sanayi sektörünün gelişmesinin önünü kapamıştır. Güvenliğe dair endişeleri olan Birleşik Devletler'in gönderdiği bildiride, bu yardımların askeri alanda kullanılması yer almıştır. Böylece askeri güvenliği güçlendirmek isteyen Birleşik Devletler için Türkiye'deki bütçe açıklarının kapatılması konusu ön planda olmamıştır.³⁹⁴

Yapılan yardımlarda Amerikan ulusal menfaatinin etkisinin görülmesi, ABD'nin Türkiye'ye neden yardımlar sayesinde yaklaştığının anlaşılması için önemli olmuştur. Öyle ki İzmir'e ziyarette bulunan Amerikalı teknokrat Russell Dorr, gazetelere verdiği ifadelerde Türkiye'nin bir tarım ülkesi olma yolunda ilerlemeye dair yaptığı vurgularla birlikte, Amerikalı üreticilerin Türkiye'yi rakip olarak görmeleri ve bu nedenle Türkiye'de fabrikalar kurulduğu takdirde, Birleşik Devletler için malların satılacağı bir Pazarın olmayacağını dile getirmiştir. Bu yardım programı çerçevesince geliştirilen tarımsal alandaki makineler, Amerikalı vergiden yükümlü kişilerin fabrikalarında üretildiğinden dolayı, ABD'li yatırımcılar için bir sorun olarak görülmemiştir.³⁹⁵

Marshall Yardımı ile Türkiye'de 1946-1947 arası dönemde yüzde 43 oranında olan milli hâsıla, 1952-1953 arası dönemde yüzde 44'e yükselmiştir. Benzer gelişmeler madencilik alanında da görülmüştür. Fakat ticarete dayalı gelişmeler ise 1950'li yılların ortasından itibaren duraklama sürecine girmiştir. Bu dönemde Kore Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Türkiye'nin tarım ürünlerine olan talepte azalma görülmüştür. ABD ise Kore Savaşı sürecinde depo yaptığı tarım ürünlerini piyasaya aktarmaya başlamıştır. Bu durum Türkiye'nin ihracat gelirlerinin azalmasına yol açmış ve Türkiye pazarını kaybetmek istemeyen yeni kapitalistleşmeye başlayan ülkelerin, piyasaya üretici olarak girmesini sağlamıştır. 1954 yılında ise Marshall Planı tekrardan değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikte birlikte Türkiye'nin tarım araç gereçlerine dayalı ithalatında azalma görülmüştür. Bu durumun

³⁹³ Çınar, 2018: 342.

³⁹⁴ Topal, 2013: 118.

³⁹⁵ Yıldız, 2017: 309.

sonucunda ise Washington yönetimi tarafından ‘Zirai Mahsul Fazlalığı Yardımları’ devreye girerek Türkiye, tarım ürünleri ihraç etmek yerine tarım ürünleri ithal eden ülke konumuna gelmiştir.³⁹⁶

Türkiye Marshall Yardımı’ndan yararlandığı süreçte daha çok borç alırken, 1952’den sonra yapılan yardımlar ise hibe olarak gerçekleştirilmiştir. Türkiye hibeyi aldığı ilk yıllarda Amerikalı uzmanların yönlendirdiği alanlara doğru bir yatırım gerçekleştirmişse de 1954’den sonra bu durum ithal ürünlerin finansmanına ayrılmıştır. Birleşik Devletler ise gerçekleştirdiği tarım üretimindeki fazlalığı Türkiye’ye hibe olarak göndermiştir. Türkiye’ye verilen yardımların borç olanları ise 1952-1958 arası dönemde yüzde 2.5 ve yüzde 4 arasında değişen faiz oranlarıyla 35-40 yıl arası vadeli olarak verilmiştir. Washington hükümeti tarafından verilen kredi yardımları 1958 yılında azalmışsa da, 1963 yılında tekrar vermeye devam etmiştir.³⁹⁷

Kredilerin azalması Demokrat Parti öncülüğündeki Menderes yönetiminin verilen kredileri plansız ve popülist ekonomi yürütmesinden kaynaklanmıştır. Aynı zamanda Washington’ın Ankara’ya tarım devalüasyon, vergi reformu ve tarım sübvansiyonlarının düşürülmesi konusunda baskı politikası uygulaması karşısında çeşitli önlemler alındıysa da bu durum, Türk ekonomisinin bütçe açığı vermesine engel olamamıştır. Bütçeyi artırabilmek ve ülke ekonomisini kalkındırabilmek adına 18 Ocak 1954 Yabancı Sermayesi Teşvik Kanunu ve 7 Mart 1954 Petrol Kanunu gibi yabancı yatırımcıları çekme politikaları yürütülmüşse de, bu durumdan en çok Birleşik Devletler fayda görmüştür. Böylece Türkiye yeterli sermayeye sahip olamamış ve muhalefet partisi CHP’de bu gelişmelere eleştiri oklarını getirse de yapılan eleştiriler “kapitülasyonları horlatma” suçlamasının dışına çıkamamıştır.³⁹⁸

3.2.4. Türkiye’ye Yönelik Yabancı Uzman Raporları

Birinci Dünya Savaşı’nın ardından yerli ekonominin alt üst olmasıyla birlikte ülkeler, teknik ve idari anlamda alanında yetkin uzmanlara başvurmuştur. Bu uzmanlar ülkelerin karar alma politikalarında aktif görevler almış ve alınan kararlarda etkili olmuşlardır. Özellikle bu kişiler, az gelişmiş ülkelerde aktif politikalar yürütmüştür. Türkiye’de bu dönemde bu uzmanlardan faydalanan ülke olmuştur. Her ne kadar bu durum, ülke için faydalı gibi görünse de eleştiri oklarını da beraberinde getirmiştir.³⁹⁹

Öncelikle yabancı uzmanların Türkiye’ye niçin geldiği konusu sürekli şüpheyile bakılan bir konu olmuştur. Fakat bu durum Türkiye’de yeni olmamakla birlikte temelleri

³⁹⁶ Tören, 2008: 217-218.

³⁹⁷ Arda, 2018: 64.

³⁹⁸ Türkmen, 2012: 82.

³⁹⁹ Yayman, 2005: 93.

Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Çünkü Osmanlı dönemi ve sonrasında Türkiye askeri, ekonomik ve idari anlamda çok sayıda sıkıntılarla karşılaşmış ve bu durumun çözülmesi için yabancı uzman desteğine ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle eksik görülen alanlardaki gelişimin Batı modeli ile tamamlanılacağı düşünülmüştür.⁴⁰⁰

Türkiye'nin yaşadığı teknik ve idari sıkıntılar karşısında Amerikalı uzmanlar, 1933'de Türkiye'ye gelmiş ve 'Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Tetkiki' adlı raporu hazırlayıp 1934'de Ankara hükümetine teslim etmişlerdir. 'Dorr' adı verilen bu rapor, Türkiye'nin maden ve su kaynakları, ısınma ve enerji kaynakları, ulaştırma, iç ve dış ticaret, ekonomik işler ve vakıflar, sağlık, eğitim gibi konuları içinde barındırmıştır. Bu rapor da Türkiye'nin demiryolları inşasından uzak durmasını ve karayolları inşasına yönelmesini, memur sayısında düşüşe gidilmesi, kamu yönetiminde merkezi tutumdan kaçınılarak yetki devrinin getirilmesi gibi konular ele alınmıştır. Askeri anlamda ise Türkiye'deki ordu sisteminin askerlik yapan kişilere aynı zamanda vatandaşlık ve iktisadi olarak bir okul görevini görmesi ve ordunun tarım makinelerinin kullanılmasında gençlere yardımcı olması kararlaştırılmıştır.⁴⁰¹ Dorr raporu, bu dönemde İktisat Vekili olan Celal Bayar'ın liberal politikalar ekseninde devletçilik ilkesini benimsemesi sonucunda Amerika'dan uzmanların getirilmesiyle oluşturulmuştur. Aynı zamanda bu rapor, 1945 sonrasında da Marshall Yardımı'ndan yararlanan bir politika başlangıcı olarak görülmüştür.⁴⁰²

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından nükseden İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasıyla Avrupa ekonomisinin ciddi bir gerileme sürecine girmesi, yukarıda bahsedilmiştir. Bu dönemde IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla Türkiye'nin dış yardımlardan yararlanabilmesi için yabancı uzmanlar tarafından çeşitli raporlar sunulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'ye sunulan Hilts, Barker ve Thornburg isimli üç önemli rapor Avrupa'nın kalkınması için oldukça önemli görülmüştür. Öyle ki bu raporlarla Türkiye Avrupa'nın yeniden kalkınmasına katkı sağlayacak ve gelişen Avrupa ekonomisine Türkiye'de dâhil olacaktı. Bu süreçte Türkiye'nin konumu ise Avrupa'nın tarım sektöründeki ihtiyacı olan ürünleri karşılamak ve bu anlamda tarımsal sanayiye başvurmak olmuştur.⁴⁰³

Marshall Yardımı kapsamında ortaya koyulan Thornburg Raporu, Washington yönetimi tarafından 1949'da hazırlanmıştır. Thornburg, Dorr raporundan sonra en kapsamlı yürütülen rapor olmuştur. Diğerleri gibi bu raporda da sanayileşmede liberal politikaların

⁴⁰⁰ Kaya, 2016: 169.

⁴⁰¹ Atasoy, 2016: 38. Dorr raporunda Neumark, Thornburg, Barker ve diğer raporlar gibi ismini heyet başkanından almıştır. Heyet oluşturulduğu zaman başlangıçta Walker D. Hines, raporun başkanlığını yürütürken hastalanmış ve bu görevi, Goldthwaite H. Dorr üstlenmiştir. (Yayman, 2005: 99).

⁴⁰² Yayman, 2005: 102.

⁴⁰³ Yıldız, 2017: 309.

benimsenmesi öncelikli mesele olmuştur. Ardından oluşturulan Barker Raporu da aynı içerikleri taşımıştır. Bu raporlarda yönetimdeki verimsizlik nedeninin giderilmesi, yönetimde alınan kararlarda alanında uzman kişilerin getirilmesi, yetenekli yöneticilerin görev alması ve liyakat konuları önem verilen alanlar olmuştur.⁴⁰⁴

1948 Marshall Planı'nın ardından Amerikan heyetleri Türkiye'ye gelmiş Türkiye'nin ekonomi politikası, sanayi girişimleri, dış politikası ve idari bölümlerin gelişimini hızlandırmak amacıyla politikalar yürütmüşlerdir.⁴⁰⁵ Türkiye bu dönemde yabancı uzmanlar konusuna çok önem vermiştir. Ankara yönetimi, yabancı uzmanların ülkeye getirtilmesi hususunda uğraş verirken diğer yandan da Washington yönetiminden sermaye konusunda yardım istemiştir. İsmet İnönü sermaye konusunda ABD Ticaret Nezareti Başkan Müsteşarı Klein ile görüşmüş diğer yandan yabancı uzmanların ülkeye getirtilmesi konusunda birtakım incelemelerde bulunmuştur. Yabancı uzmanların yetenekli ve işini bilen kişiler olması yönünde ciddi ısrarları olan İnönü'nün, aynı zamanda bu konuda kapitalist amaçları olmayan kişileri araması da önemli bir husus olmuştur.⁴⁰⁶ Böylece ABD Türkiye'ye yabancı uzmanlarını göndererek ülkenin iktisadi ve sanayi gelişimine katkı sağlamışsa da diğer yandan Türkiye'nin dış politikasındaki alacağı kararlarda önemli rol oynamayı başarmıştır. Bu sebeple kalkınmayı hedefleyen Türkiye'nin bu amaç doğrultusunda Amerika'dan yardım talebi en çok Washington yönetimine fayda sağlamıştır. Washington'ın sahip olduğu ekonomik gücü sert güç unsuruyla birleştirerek Türkiye'nin iç işlerine doğrudan müdahale edebilme hakkını kendinde görmesi, yardım/borç/kredi ilişkisiyle doğrudan bağlantılı bir şekilde gerçekleşmiştir.⁴⁰⁷

3.3. Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri

Dünya'nın iki bloklu bir yapıya dönüşmesiyle SSCB ve ABD arasındaki mücadele bütün hızıyla devam etmiş ve bu rekabet her iki ülkenin askeri ve teknolojik gelişmesine de yansımıştır. Bu kapsamda aktarılan Amerikan yardımları ise belirli siyasi ölçütlere dayandırılmıştır. Yardımı alan devletler ise zaman içinde bu kaynakları akılcılıktan çok popüler amaçlarla kullanmaya başlamıştır. Bu popülistlik ise Amerikan değerleriyle bütünleşmektedir. Bu durum 1950'li yılların ortasında Washington'ın ekonomik kıstaslarının artmasına neden olduğu gibi birtakım tereddütler barındıran Türk- Amerikan askeri ve ekonomik ilişkilerinin de yapısını belirleyen unsur olmuştur.⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ Kaya, 2016: 173.

⁴⁰⁵ Altunok ve Aytaç, 2014: 3-4.

⁴⁰⁶ Yayman, 2005: 88.

⁴⁰⁷ Aybarç ve Korkmaz, 2018: 639.

⁴⁰⁸ Türkmen, 2012: 68.

Birleşik Devletler'in askeri savunma mekanizmasını giderek güçlendirmesi ve yardım yapacak kadar yeterli kaynaklara sahip olması, Soğuk Savaş döneminde ekonomisi ve askeri teknik kapasitesi zayıf olan ülkelere yardım ve kredi sağlamasının da gerekçesini oluşturmuştur. Dünya'nın iki bloğa ayrılmasıyla kendi hegemonyasını bütün dünyaya duyurmak isteyen Washington yönetimi, zamanın koşullarına göre gelişmiş ülke ekonomisiyle dış yardım araçları, yatırımlar, ticaret antlaşmaları, koşullu krediler gibi birçok uygulamayı hayata geçirmiştir. Birleşik Devletler'in bu uygulaması kapitalist sistemi dünya üzerinde geçerli kılması ve yardım ettiği ülkelerin Washington'a bağımlılık derecesini de arttıran unsur olmuştur.⁴⁰⁹

Washington yönetimi Soğuk Savaş döneminde ezeli rakibi olarak gördüğü Sovyetler Birliği'ne karşı liderlik bayrağını taşımak için dış dünyaya yönelik Amerikan yardımlarını bir politika haline getiren NSC-68 belgesiyle Amerikan ulusal güvenlik politikası çerçevesince Amerikan askeri ve ekonomik yardımlarını içeren bir strateji belirlemiştir.⁴¹⁰ Bu belge Türk-Amerikan ilişkilerinde yalnız NATO kapsamı altında imzalanan antlaşmaların yanı sıra taraflar arasında ekonomik ve askeri anlamda da ikili antlaşmaların yolunu açmıştır.⁴¹¹

3.3.1. 1945-1960 Arası Dönemde Türk Savunma Sanayisi

Türk savunma sanayisindeki gelişmelere bakıldığında Amerika'dan tahsis edilen uçaklar önem arz etmiştir. Öyle ki Türk medyası 1920'lerde Türkiye'de 10 adet eski uçakla 10 pilotun var olduğundan bahsederken, 1943 yılında artık bir hava ordusunun kurulduğunu ve askeri birliklerle daha donanımla hale gelindiğinden bahsetmiştir. Bu dönemde Türk hava sanayisi için modern uçak üretiminin gerçekleşmesi ve Türkiye'nin her alanına tam teşkilatlı donanımla iniş ve kalkışlarını yapabilecek uçak ve pilotların yetiştirilmesi vurgulanmıştır. Fakat ABD, Türkiye tarafından alınan uçak, motor ve çeşitli hava savunma araçlarına karşılık Türkiye'deki milli savunma üretimine engel koymuştur.⁴¹² Özellikle Amerikan Lockheed Aircraft Corporation şirketi tarafından üretilen T-33 uçaklarından 33 adet Kanada'ya hibe edilmiş, Kanada T-33'leri kendisi üretmeye başlayınca uçaklar Türkiye ve Yunanistan'a transfer edilmiştir.⁴¹³ Diğer yandan Türkiye ABD'den F-84, F-86 ve F-100 gibi savaş uçaklarını temin etmiş ve Washington'dan askeri yardım almayı sürdürmüştür.⁴¹⁴ Fakat havacılık sektöründe 1950 yılında çeşitli aksamalar sonucunda Türk Hava Kurumu

⁴⁰⁹ Kalyon, 2008: 151.

⁴¹⁰ Wilson Center Dijital Archive International History Declassified, 1950.

⁴¹¹ Türkmen, 2012: 78.

⁴¹² "Cumhuriyetin Kurduğu Hava Ordusu", *Cumhuriyet Gazetesi*, 29.10.1943.

⁴¹³ <http://www.tayyareci.com/digerucaklar/turkiye/1951ve2006/rt-t33.asp> (erişim tarihi: 28.03.2020).

⁴¹⁴ Yalçın, 2012: 101.

öncülüğünde üretilen uçaklar, başlangıçta Danimarka gibi ülkelere ihracı gerçekleştirilirken çeşitli askeri teçhizat eksikliği ve birtakım eksiklikler sebebiyle istenilen etkiye sahip olamamıştır.⁴¹⁵ Aynı zamanda bu dönemde milli üretime yönelik önemli adımlar atılamamıştır. Yine 1950’de işler duruma gelen rüzgâr tüneli uçak fabrikalarının kapatılmasıyla fabrikalar işlerlik durumunu kaybetmiştir.⁴¹⁶

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından finansal yapısı bozulan ve ekonomik sıkıntılar çeken Türkiye, askeri anlamdaki değişim ve yeniliklerin peşini kovalamada geri kalmıştır. Hatta Türk Askeri Fabrikaları’nda üretimin azalması bu geri kalmışlığı daha da tetiklemiştir. Bu fabrikalardaki aksaklıkların giderilmesi amaçlı 13 Mart 1950’de Türk Askeri Fabrikaları, İşletmeler Bakanlığı’na bağlanmış ve ismi Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu olarak değiştirilmiştir.⁴¹⁷

Savunma sanayi alanında önemli adımlar atan MKEK’ye 1951 yılında Amerika’dan gelen bir heyetin içinde yer alan uzman Alonzo E. Taylor, Türkiye’deki askeri fabrikaların üretimi konusunda gerekli tedbirlerin alınması yönünde öneriler sunmuştur. Burada dikkat çeken nokta ise Alonzo E. Taylor’un Türkiye’nin askeri fabrikalardaki bu yetersizliğinin en önemli nedeninin sermayesizlik olduğunu belirtmesi olmuştur. Yeterli sermaye olmadan askeri fabrikalarının nitelikli bir döngüye ulaşamayacağını belirten Amerikan heyeti, Amerikan dış yardım ve kredilerin bu konuda önemli yer ettiğinin altını izmiştir.⁴¹⁸

Kırıkkale’de bulunan askeri fabrika ve tesislerde bulunan bütün binalar, Elmadağ Barut ve Patlayıcı Maddeler Fabrikaları, Ankara Fişek Fabrikası, Ankara Silah Fabrikası, Ankara Marangoz Fabrikası, Mamak Caz ve Maske Fabrikası, Kayaş Kapsül Fabrikası ve Mermi İmlahanesi, Bakırköy Barut Fabrikası, Silahtarağa Av Fişegi Fabrikası⁴¹⁹ gibi askeri fabrikalarda bulunan tüm hak ve sorumluluklar da Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu’na bağlanmıştır. Zamanla büyüyen Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu’nun tesislerinin açılması konusunda ise Birleşik Devletler’den destek gelmiştir. Yeni tesis açmak için Atatürk Orman Çiftliği etrafında kurulumu tamamlanacak olan MKEK, 1954’de makine ve askeri donatım konusunda ABD’den yardım almıştır. Öyle ki 37 milyon tutan fabrikanın maliyetinin 22 milyonu Birleşik Devletler tarafından karşılanmıştır.⁴²⁰ Aynı zamanda üretim faaliyetlerini geliştiren MKEK, sadece savunmada değil çeşitli üretim alanlarında yabancı firmalarla da birtakım anlaşmalar sağlamıştır. Bir Amerikan firması olan Minneapolis Moline Şirketi ile

⁴¹⁵ <https://www.webtekno.com/turk-savunma-sanayisinin-asirlar-suren-yolculugu-ve-uretilen-teknolojiler-h55815.html> (erişim tarihi: 28.06.2019).

⁴¹⁶ Ziyilan, 2001: 1-2.

⁴¹⁷ Kalyon, 2008: 157-158.

⁴¹⁸ Özlü, 2019: 189.

⁴¹⁹ “Kuruma İntikal Edecek Olan Tesisler”, *T.C. Resmi Gazete*, 15 Mart 1950.

⁴²⁰ Yurtoğlu, 2017: 94.

dönemin başkanı Adnan Menderes öncülüğünde 1954 yılında traktör üretimine dair anlaşma imzalanmıştır. MKEK, Ziraat Bankası Zirai Donatım Kurumu, TARİŞ ve Çukobirlik yöneticileri ile beraber imzalanan bu antlaşmayla 20 milyon lira bütçeye sahip Minneapolis Moline Türk Traktör ve Ziraat Makineleri Anonim Şirketi'nin kurulumu tamamlanmıştır.⁴²¹

Türkiye'nin NATO üyeliği de askeri anlamdaki savunma gereksinimleri için kilit nokta olmuştur. Öyle ki ulusal savunma araçlarının Birleşik Devletler tarafından hibe edilmesi, milli savunma üretimini derinden etkilemiştir. Bu sebeple her ne kadar 1954 yılında Milli Savunma Bakanlığı kontrolünde silah ve diğer askeri donanım ve teçhizatlar konusunda AR-GE Daire Başkanlığı devreye girdiyse de istenilen beklentiyle karşılaşılmamıştır.⁴²² Böylece Türk Silahlı Kuvvetleri'nde yerli üretim başarıyla gerçekleşmemiş, 1968 yılında ise uçak fabrikaları tekstil fabrikalarına dönüştürülmüştür.⁴²³

Savunma sistemlerine yönelik harcamaların yabancı şirketlerden tedarik edilmesi, milli teknolojik üretiminde sonunu getirmiştir. Bu sebeple savunma harcamaları ulusal özelliğini kaybetmiş, yabancı ülkelere yardım alarak dış borçlanma yoluyla devamlılığını sürdürmüştür.⁴²⁴

3.3.2. Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) Üyeliğine Giden Süreci: Kore Savaşı

Türkiye'nin Kore Savaşı'nda gündeme gelmesi, komünizm tehlikesiyle paralel şekilde ilerlemiştir. Öyle ki dünyayı tehdit altına sokan komünizm, Asya kıtasında hızlı bir şekilde yayılmış ve Kore, ABD ve SSCB arasında bir oyun alanına dönüşmüştür. ABD Asya kıtasında komünizmin bu ilerleyişine karşı Japonya'yı elinde tutmak istemiş ve bu amaçla Güney Kore'yi koruyan ve kollayan bir rol modele bürünmüştür. SSCB ise Asya kıtasında hızlı bir şekilde ilerleyen komünizmin yayıldığı Kuzey Kore'yi elinde tutmak istemiştir. Bu süreçte ABD tarafından bir Asya ülkesi olan Türkiye'nin de tehdit altında olduğu ve bu sebeple Türk askerinin dost olarak nitelendirilen ABD'nin yanında yer alarak Kore'ye gönderilmesi öne sürülmüştür. Böylece ABD'nin politik ve ekonomik çıkarlar neticesinde görünürde yakın dostu olarak Türkiye, bu savaşta yerini almıştır.⁴²⁵

Cumhuriyet gazetesinin 1950 yılında yayınladığı bir haberde Kore'ye asker gönderme hususunda Amerika'dan 'dost' diye bahsetmesi, aslında Türk hükümetinin Kore Savaşı'na

⁴²¹ Yurtoğlu, 2017: 96.

⁴²² Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), 2020.

⁴²³ <https://www.webtekno.com/turk-savunma-sanayisinin-asirlar-suren-yolculugu-ve-uretilen-teknolojiler-h55815.html> (erişim tarihi: 28.06.2019).

⁴²⁴ Ziyilan, 2001: 1-2.

⁴²⁵ Yaman, 2005: 234.

yönelik tutumunu gösterir nitelikte olmuştur. Dönemin büyük tehdidini oluşturan komünizme karşı Türk ordusu, Kore’de Amerikan’ın yanında yer almıştır. Kore’deki Sovyet tehdidinin ardından sıra Türkiye’ye geleceğini öne süren Türk yönetimi, bunun için Amerikan ordusunun yanında yer aldıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye, Birleşmiş Milletler’den gelebilecek yardımları saptamaya çalışmış ve bunun için Kuzey Atlantik Paketi’ne üyeliğinin gerekli olduğunu vurgulamıştır.⁴²⁶

Türkiye’nin Kore Savaşı’na katılıp katılmayacağı konusundaki endişeler, Türk siyasetçileri tarafından tartışılan bir konu olmuştur. Dönemin Başbakanı Adnan Menderes Türkiye’nin herhangi bir saldırı karşısında Kore Savaşı’na girmesinin gerekliliğini belirtirken, Büyükelçi Selim Sarper ise Kore Savaşı’nın Türkiye için bir hata olacağını, uluslararası toplumun saygın bir üyesi sıfatını uygulamaya koymak adına “Bir yandan BM nezdindeki misyonumuzu yerine getirirken, öbür yandan NATO ile ilgili çabalarımızı ayrıca sürdürmemiz gerektiğini” ifade etmiştir.⁴²⁷ Kore’ye asker gönderme haberlerinin sıklıkla gündeme geldiği bu dönemde muhalefet, bu kararın TBMM’nin 26. maddesine aykırı olduğunu öne sürerek kararı reddetmiştir. Bu durum karşısında Menderes hükümeti ise, savaşa katılma kararının BM çağrısı üzerine alındığını ve bu durumun savaş açma olarak algılanmaması gerektiğini belirtmiştir. Aynı zamanda Menderes hükümeti, alınan karara dair 26. maddenin ihlali gibi bir durumun da söz konusu olmadığını eklemiştir. Kore’ye asker gönderiminin Kuzey Atlantik İttifakı’na katılmak için bir araç olduğunu öne süren Menderes hükümeti tarafından alınan karar, oy birliğiyle kabul edilmiştir.⁴²⁸ Kore Savaşı, Türkiye’nin NATO’ya kabul edilmesinde kilit bir rol oynamıştır. Türkiye milli güvenlik kaygıları ve aleyhine oluşturulan uluslararası dengeler karşısında, NATO karşısındaki jeopolitik vizyonunu kullanmak istemiş⁴²⁹ ve bu duruma gerekçe olarak da Kore’ye asker gönderimini kendisi için bir zorunluluk olarak görmüştür.

Birleşik Devletler’den dost diye bahsedilirken Fransa ve İngiltere ittifaklığı ise, büyük müttefik devletler olarak anılmaya başlanmıştır. Görüldüğü üzere Batı ile yakın bir siyaset kurmak isteyen ve gelecekteki Türk dış politikasının yapı taşlarını değiştiren Menderes hükümeti, Truman ve Marshall Yardımı’nın ardından Türkiye’nin Batı’ya karşı barışçı bir politika izleyeceğini öne sürmüştür. Böylece Menderes hükümeti ülkenin güvenliği için vatandaşların ismini dahi bilmediği bir ülkeye asker gönderimini onaylamış ve yakın dost diye adlandırılan ABD için Türk askeri, seferber edilerek Kore’ye gönderilmiştir.⁴³⁰

⁴²⁶ “Başbakan Amerikan Elçisi İle 3 Saat Görüştü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20.12.2008.

⁴²⁷ Türkmen, 2012: 75.

⁴²⁸ Alper, S., Arap, E. ve Değirmencioğlu, B., 2014: 80.

⁴²⁹ Yanık, 2012: 40.

⁴³⁰ Akkaya, 2012: 7.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Başkan Truman öncülüğünde gerçekleşen Truman Doktrini ve Marshall Yardımı'yla Türkiye'nin ekonomi ve savunma ihtiyaçlarına dair yapılan harcamalar neticesinde Türk ordusunun modernizasyon sürecine girmesi ve bu modernizasyonu Kore Savaşı'na katılarak göstermek istemesi, önem teşkil etmiştir. Bu süreçte örnek alınan Alman-Prusya modelinden Amerikan modeline geçmek isteyen Türkiye, Amerikan ordu ve lojistik hizmetlerinin üst düzeye erişmesiyle, Batı'nın değerlerine sahip savaş tekniklerini benimsemeye çalışmıştır.⁴³¹ Washington tarafı ise bu savaşta istediklerini elde etmeyi başarmıştır. Öyle ki Monroe Doktrini'nden sonra dış politikadaki yalnızlık kabuğundan sıyrılan Birleşik Devletler'in sert güç uygulamaları, Türkiye'yi Marshall Yardımı gibi dış yardım programlarıyla yanına çekmesi ve ardından Türkiye'nin alakası olmadığı bir ülkeye yani Kore'ye asker göndermesi, Amerikan güvenlik mekanizmasının çıkarlarıyla doğru orantıda gelişmiştir. Öyle ki sert güç uygulamalarında insani olarak karşı tarafın asker sayısından faydalanmak en önemli adımı oluşturmaktadır. Bu noktada Türk askeri, sert güç uygulamalarını ince ayrıntılarıyla yerine getiren Amerikan ordusu için önemli bir etkiye sahip olmuştur.⁴³²

Türkiye'nin Kore'ye Türk askerini yollaması sonucunda NATO üyeliğinin ardından Kore'deki askeri birliğini çekmek istemesi ve herhangi olası bir savaşta ise askeri birliklerini eğitime tabi tutması, Washington yönetimi tarafından olumlu karşılanmamış ve Türk ordusu 27 Mayıs 1960 darbesine kadar Kore'de bekletilmiştir. Ankara hükümetinin sağlanan ateşkesten sonra Türk birliklerini Kore'den çekmek istemesinin en önemli nedenlerinden biri, Kore'ye yolladığı 10 bin kişilik birlikten kaynaklanmıştır. Öyle ki 5 bin asker seferber olmak için Kore'ye yollanırken diğer 5 bin asker ise olası bir savaş için eğitime tabi tutulmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kore Savaşı'ndaki askeri dönüşümü, bu konudaki çeşitli zorlukları da beraberinde getirmiştir. Kore'ye yollanan Türk askerlerinin sayısı 10 bini bulmuşken, Türkiye'deki birliklerin bazı kolorduların sayısının bu rakamın altında kalması, önemli bir eleştiri noktası olmuştur. Böylece Türk ordu kolordu sayısı 10 bine ulaşmada zorluk yaşarken, Amerikan ordu kolordu sayısı ise 40 bini geçmiştir.⁴³³

3.3.3. Türkiye ve NATO Üyeliği

Türkiye'nin maruz kaldığı Soğuk Savaş tehdidinde bir kalkan olarak görülen NATO üyeliği, Batı tarafından öne sürülen askeri ve ekonomik alanda ki dönüşümleri kabul etmekle birlikte aynı zamanda Batı medeniyetini de kabul ettiği varsayımı olarak ortaya çıkmaktadır.

⁴³¹ Güvenç, 2013: 83.

⁴³² Orkunt, 1978: 23.

⁴³³ Güvenç, 2013: 95.

Bu iddiayı kuvvetlendiren çeşitli faktörler bulunmaktadır. Öncelikle NATO'nun içeriğinin anlatılışı, Batı kültürünün askeri garantörlüğünü kabul etmenin yanında kültürel ve siyasal etkilerini de kabul anlamını taşımıştır. Öyle ki 1949'da imzalanan Washington Anlaşması'nda bu konu açıkça ifade edilmiştir. NATO Türkiye açısından askeri garantörlük ittifakı gibi görünse de, kültürel değerlerini kabul etme ve bu değerlerin ülkeye yansması açısından da bir Batı'ya giden koridor olmuştur. Böylelikle NATO kendisine üye olan ülkeler için savunma amaçlı bir işlevin yanında o ülkeleri Batı kültürüyle tanıştıran bir ittifak aracı olarak da görülmüştür.⁴³⁴

Kapsamlı bir askeri örgüt olarak kurulan NATO için yalnız NATO'ya üye ülkeler değil NATO dışı ülkeler ve uluslararası örgütlerle ilişkilerini geliştirmek de önem arz etmiştir. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü gibi uluslararası örgütlerle ikili ilişkilerini geliştirmek ve sağlamlaştırmak isteyen NATO, Kuzey Afrika, Ortadoğu, Doğu Akdeniz ve Körfez gibi bölgelerle çeşitli işbirliğini arttırmak adına görüşmeler başlatmıştır. Akdeniz Diyalogu ve İstanbul İşbirliği İnisiyatifi, bunlardan en önemlileri olmuştur. Herhangi bir saldırı durumunda amacı yetkin, alanında uzman atış kabiliyeti ve teknolojik seviyesi yüksek olan askeri manevraları geliştirmek olan NATO için üye ülkelerle bu konuda işbirliği yapmak, öncelikli hedefler arasında olmuştur. Bu nedenle Türkiye'nin de gerek coğrafi gerekse stratejik konumundan dolayı NATO üyeliği, yetkin olmayan ekonomik şartlar düşünüldüğünde askeri manevraların gelişimi ve askeri kapasitesini artması adına önemli bir adım olarak görülmüştür.⁴³⁵

Diğer yandan Türkiye, NATO için stratejik öneme sahip bir ülke olmuştur. Öyle ki Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu ilk yıllarda İngiliz The Times Gazetesi Türkiye'yi deniz harekâtında küçük bir donanmaya sahip olmasına rağmen sahip olduğu boğazlar üzerindeki hâkimiyeti hususunda, stratejik önemini arttırdığından bahsetmiştir. Aynı zamanda gazete, Kara ordusu açısından ise NATO için kalabalık bir orduya sahip olan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin avantajlı bir duruma sahip olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu ordunun yüzde 95'i NATO için çalışmıştır. Hava kuvvetleri ise kara ordusuna destek vermiş ve çıkacak herhangi bir savaşta hava üslerinin kullanılmasında The Times Gazetesi, Türkiye'nin büyük bir role sahip olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Türkiye, NATO için gerek coğrafi gerek stratejik konumuyla önemli bir ülke olmuştur.⁴³⁶ Bu durum neticesinde ise Türkiye'ye NATO'nun imkânlarından yararlanma hakkı doğmuştur. Birleşik Devletler ise Türkiye'nin Kuzey Atlantik İttifakı'na üye olmasıyla askeri araç gereçlerin temin edilmesi hususunda

⁴³⁴ Bilgin ve Yılmaz, 2005: 45.

⁴³⁵ Oğuzlu, 2012: 13.

⁴³⁶ Güvenç, 2015: 102.

önemli rol oynamıştır. Ankara'nın silah ve diğer askeri araç gereçlerdeki eksikliğinin tamamlanmasında Washington yönetimi, zamanla tek ülke haline gelmiştir. Askeri gereçlerdeki onarım ve bu alandaki hibe ve yardımların Washington'dan tedarik edilmeye çalışılması, bu durumu destekler nitelikte olmuştur. Böylece Birleşik Devletler ve Kuzey Atlantik Örgütü sadece teknik araçların giderilmesinde değil, askeri araçların onarımı ve yenilenmesi hususunda da aktif bir rol üstlenmiştir.⁴³⁷

Türkiye'nin NATO üyeliğine giden süreçte Batı standartlarına göre geride kalması ve ülke geçim şartının yüzde 80'ini tarımdan sağlaması, Kuzey Atlantik İttifakı üyeliğini kaçınılmaz kılmıştır. Öyle ki İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Türkiye'nin içinde bulunduğu bozuk ekonomik ve askeri şartlar göz önünde bulundurulduğunda, 1948'den itibaren Türkiye dönemin son teknolojisiyle bütünleşmiş 152 bin ile 500 bin arasında ABD doları ile doğrudan, 137 milyon ABD dolarıyla eşdeğer olacak şekilde ise farklı ülkelerin para birimleri doğrultusunda Birleşik Devletler'den dolaylı yardım almıştır. Alınan doğrudan yardımların 79 milyon 500 bin doları hibe, 73 milyon doları ise kredi şeklinde kullanılmıştır. Bu durumda Ankara yönetimi, mevcut ekonomik koşulları devam ettirmek yerine alınan hibe ve kredilerle yeni üretim imkânları oluşturmayı, öncelikli mesele haline getirmiştir. Washington yönetimi ise Türkiye'ye yaptığı bu yardım karşısında Türkiye'nin herhangi bir savaş olasılığında Rusları karşılarına almasını, gerekirse SSCB ile savaşmasını düşünmüştür. Bu sebeple Amerikan hükümeti tarafından yapılan askeri ve ekonomik yardımlar, müttefiklerinden bekledikleri performansı daha da arttırmak amacını taşımıştır.⁴³⁸

1949'daki şartlara bakıldığında Türkiye, NATO'ya 13 piyade, 2 askeri birlik ve 6 zırhlı asker tahsis edecek durumdaydı. Asker sayısındaki bu fazlalık, Türkiye'yi diğer NATO müttefiklerine göre daha avantajlı duruma sokmuştur. Bu durum ABD öncülüğünde kurulan NATO'ya da fayda sağlamıştır. Öyle ki emek ve insan gücüne dayalı bir yapıya sahip olan Türkiye için asker sayısı fazla olmakla birlikte, Türk askerinin senelik maliyeti 500 Amerikan dolarına denk gelmiştir. Bu tutar ise Amerikan askerinin sene içindeki masraflarının yüzde 10'una denk gelmiştir. Ayrıca yukarıda bahsedildiği gibi kara harekâtlarına desteğin en büyüğünü hava harekâtı sağlamıştır. Bu nedenle hava taktik operasyonlarının gelişimi için Türk pilotlarının yetiştirilmesi önem arz etmiştir. Türkiye'nin pilot isteği ise en çok bu dönemde gündeme gelmiştir.⁴³⁹

Türkiye, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Amerikan tarzı bir modernizasyona sahip olmasını istemiş ve bu dönemde ABD'den önemli miktarda yardım temin etmiştir. Özellikle

⁴³⁷ Mevlütoğlu, 2016: 9.

⁴³⁸ "Turks Experience Economic Upswing", *The New York Times*, 3 Ocak 1952.

⁴³⁹ Güvenç, 2015: 103-104.

TSK'nın deniz ve hava ordusu için 1950-1954 yılları arası dönemde 1 milyar dolar ayrılmıştır. ABD, TSK'nın modernizasyonu için Organizasyon ve Teçhizat Masaları'na teklif sunmuştur. Bu modernizasyon önerisinin bütçesi 800 milyon dolar olarak belirlenmiş ve bu tutar, 1950-1954 yıllarındaki bütçeye dâhil edilmiştir.⁴⁴⁰

Savunma sanayi alanında yeterli sermayeye sahip olamayan Türkiye için NATO üyeliği, bu konuda bir çare niteliği taşımıştır. Öyle ki Türk Silahlı Kuvvetleri'nin oran olarak askeri gereksinimlerinin yüzde 35'i, temel rakam olarak ise 179'u yurt dışından karşılanmıştır. Böylece Türkiye, yurt dışından silah ve diğer askeri gereç ithali yapan en çok NATO ülkesi olmuştur. Türk milli sanayisinin yeteri kadar gelişmediği bu ortamda az da olsa kaynak üretiminin Türkiye'de gerçekleştirilmesi ülke ekonomisine, istihdamına ve lojistik ortamına büyük bir katkı sağlayacağı öne sürülmüştür. NATO ve Türkiye arasında gerçekleşen bu süreç ise yerini ikili antlaşmalara bırakmıştır.⁴⁴¹

3.3.3.1. Türkiye ve NATO: Askeri Tesisler Antlaşması

Türkiye ve Birleşik Devletler arasında 4 Temmuz 1948 tarihinde imzalanan Ekonomik İşbirliği Antlaşması ve 1951 tarihli Karşılıklı Güven Kanunu'nun ardından Türkiye NATO'ya üye olmuş ve antlaşmanın bazı maddelerini uygun bir şekilde değiştirmek adına taraflar arasında yeni bir anlaşma süreci başlamıştır.⁴⁴²

Türkiye, NATO Antlaşması'yla ortak askeri tesislerin kurulumuna ve kullanımına müsaade göstermiştir. NATO'nun 3. maddesi gereğince kurulan bu üsler, ortak savunma mekanizmasının geliştirilmesi amacını taşımıştır. Türkiye'de 25 Ağustos 1952'de NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'ni (Status of Forces Agreement-SOFA) imzalamıştır. Bu antlaşmayla Birleşik Devletler, Türkiye'deki askeri üslerden yararlanma hakkı elde etmiştir. Böylece Amerikalı askeri personeller de Türkiye'nin üslerinde bulunma fırsatı yakalamıştır. Türkiye 23 Haziran 1954'de ise Türkiye'deki Amerikan Kuvvetleri'nin Statüsü Antlaşması'nı imzalamıştır. Bunun yanı sıra aynı gün Askeri Tesisler Antlaşması'nın (Askeri Kolaylıklar Antlaşması) imzalanması, birtakım sorunları ortaya çıkarmıştır. Öyle ki SOFA haricinde ABD ile imzalanan bu iki antlaşma, SOFA'nın yetkilerini aşmasına neden olmuştur. Bu antlaşmalar, ABD'nin Türkiye üzerindeki ayrıcalıklarının artması gibi pek çok hukuki sorunu ortaya çıkarmış ve NATO Antlaşması'nın hükümlerinin çiğnenmesini de beraberinde getirmiştir.⁴⁴³

⁴⁴⁰ FRUS, (1955), File No: NSC 5510/1.

⁴⁴¹ <http://www.inovasyon.org/pdf/SavunmaSanayii.ve.Tedarik.1998.pdf> (erişim tarihi: 16.09.2019).

⁴⁴² “Kanunlar”, *Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Resmi Gazetesi*, 19.03.1954.

⁴⁴³ Bölme, 2012: 59-60.

1954 yılında imzalanan Askeri Tesisler Antlaşması'na göre Türkiye, ABD'nin dâhil olduğu ikili ve çoklu antlaşmalar sonucunda, ABD tarafından öne sürülen askeri sorumlulukları desteklemeyi ve yerine getireceğini kabul etmiştir. İki ülkenin bu yardım programında ekonomik ve askeri amaçlarını gerçekleştirmek için seferber olacağı hususu da antlaşmada yer almıştır.⁴⁴⁴

Resmi ismi “Türkiye’de Bulunan Amerikan Askeri Yardım Kurulu Personeline NATO Kuvvetler Statüsü Antlaşması’nın Tatbik Edileceğine Dair Anlaşma”, olan bu antlaşmanın içeriğinde Ankara ve Washington hükümetleri arasında ki teknik antlaşmalara yer verilmiştir. Bu antlaşmalar arasında savaş başlığı desteği, teknik, savaş elektroniği ve atom tesisler antlaşmaları da yer almıştır. Bu antlaşmayla birlikte Birleşik Devletler’in kara, hava ve deniz güçleri Türkiye’deki sahaları kullanmaya başlamıştır. Fakat savunma tesislerinin, askeri üslerin yahut üslerin kurulumunun nerede gerçekleşeceğine dair sorular boş bırakılmıştır. İki ülke arasında imzalanan Askeri Tesisler Antlaşması’yla Birleşik Devletler, Türkiye’deki askeri tesisleri kullanabilecek ve Ankara’nın onayı ile yakıt ve teçhizat taşıyabilecektir. Ayrıca iki ülke arasında ortak kullanılan askeri tesislerden doğan harcamaların ise ülke arasında paylaşılmasına karar verilmiştir.⁴⁴⁵ Türkiye ve Birleşik Devletler arasında imzalanan bu antlaşmayla birlikte Amerika Türkiye’de çok sayıda askeri ve sivil tesis inşa etmeye başlamıştır. Öyle ki bu antlaşmayla Türk topraklarında 90’nın üzerinde tesis kurulumu tamamlanmıştır. Antlaşmanın imzalandığı zaman diliminde Türk Ordusu’nun İncirlik Üssü’nü kullanmasına izin verilmiş, böylece Türk ve Amerikan askeri, aynı üssü kullanmaya başlamıştır. İlerleyen zamanlarda ise Washington yönetimi İncirlik’e hava kuvvetlerini yerleştirmiştir. Bunun sonucunda İncirlik Üssü, 1958’den itibaren Birleşik Devletler’in Türk toprakları üzerindeki savunma kanadı olarak yerin almış ve Amerika’nın askeri operasyonlarında kritik bir rol üstlenmiştir.⁴⁴⁶

3.3.3.2. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Vergi Muafiyetleri Antlaşması

Askeri Tesisler Antlaşması’nın imzalanmasının ardından 23 Haziran 1954’de Türk-Amerikan Vergi Muafiyetleri Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye bu antlaşmayla oluşturulan ortak savunma mekanizması konusunda ABD’nin üstleneceği masraflar için vergi almamayı kabul etmiştir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ “Kanunlar”, *Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Resmi Gazetesi*, 19.03.1954.

⁴⁴⁵ Arda, 2018: 93.

⁴⁴⁶ Bingöl, 2017:1.

⁴⁴⁷ Sancaktar, 2011: 38.

Antlaşma Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki ayrı nüshadan oluşmuştur.⁴⁴⁸ Antlaşmanın 1. maddesi Amerikan savunma masraflarından eşya, askeri malzeme ve diğer ürünlerden vergi alınmayacağını içerirken, 3. madde Amerika Birleşik Devletleri'ne ait tüzel kişiler ve şirketlerden de vergilerin alınmayacağını kapsamıştır.⁴⁴⁹

Türkiye ve ABD, 19 Haziran 1951 tarihli “Kuzey Atlantik Antlaşması'na Taraf Devletler Arasında Kuvvetleri'nin Statüsüne Dair Sözleşme” tatbikatı için birçok hususa dair anlaşmaya varmıştır. Böylece Vergi Muafiyetleri Antlaşması bakımından ABD, Türkiye'de Amerikan silahlı kuvvetlerinin, askeri mağazaların ve askeri personelin istihdamına dayalı müesseselerin, Kızılhaç ve Birleşik Hizmetler Teşkilatı (USO) personelini ve ABD kontrolündeki müteahhitlerin Türkiye'deki ABD askeri teşkilatına uyacak bir şekilde teknik koşullarını uygulamaya koymuştur. Aynı zamanda Türkiye'de görev alacak bu şahıslar ABD askeri kanunlarına tabi olmuştur.⁴⁵⁰

Bu antlaşmaya göre Türkiye ve Birleşik Devletler arasında Amerikan personellerinin müşterek savunma amacıyla Türkiye'deki resmi ziyaretler çerçevesince yaptıkları gezilerde kullandıkları akaryakıttan da, vergi alınmayacağına dair anlaşmaya varılmıştır. İki ülke arasında imzalanan Vergi Muafiyetleri Antlaşması gereği ortak savunma amaçlı eşya yüklemek ve boşaltmak, personel almak veya bırakmak ve diğer amaçlarla Türk limanlarına ve Türk hava meydanlarına gelen gemi ve uçaklar ve bunun yanı sıra bu alanlara boşaltılan ve yüklenen eşyalara vergi muafiyeti hakkı tanınmıştır. Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlantik Antlaşması'ndaki üzerine aldığı sorumluluklara istinaden Türkiye ve Birleşik Devletler ortak savunma için ABD tarafından yapılan masrafları ilgilendireceği ölçüde Türk vergi, munzam vergi, resim, haraç ve ücretlerden ABD muaf tutulmuştur. Bu vergi muafiyeti Birleşik Devletler'in Türkiye'ye yönelik uygulamaya koyduğu dış yardım programı gereği, ABD'nin Türkiye'de yapacağı bütün masraflara uygulanma amacını taşımıştır.⁴⁵¹

3.3.4. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'deki Askeri Üs Arayışı

Askeri üsler meselesi Amerikan hegemonyasının dünyaya yayılması açısından önemli bir konu olmuştur. Bir ülkenin başka bir ülkede askeri üs edinmesi, o ülkede bir toprak parçası edindiği anlamını taşımaktadır. Öyle ki Amerika, askeri üs edinirken aynı zamanda o devletin toprak parçasının bir bölümünü anlaşmalı olarak yahut savaş yoluyla kullanmak

⁴⁴⁸ “Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Vergi Muafiyetleri Anlaşmasının Tasdikine Dair Kanun”, *Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Resmi Gazetesi*, 06.07.1954.

⁴⁴⁹ T.C. Maliye Bakanlığı, 1999.

⁴⁵⁰ <https://photos.state.gov/libraries/turkey/461177/pdf/5t1465.pdf> (erişim tarihi: 17.02.2021).

⁴⁵¹ “Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Vergi Muafiyetleri Anlaşmasının Tasdikine Dair Kanun”, *Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Resmi Gazetesi*, 06.07.1954.

amacıyla almaktadır. Üslerin çoğu ise Amerikalı yetkililer tarafından Amerika'nın isteğine göre kullanılmaktadır. Ayrıca edinilen bu üslerde çoğu zaman yerel hükümetin sözü geçmemekte vergi kanunlarında ve uygulanan diğer yaptırım ve kurallarda, Amerikan hükümeti söz sahibi olmaktadır. Amerikan hegemonyasının yayılmasında önemli bir adım olarak görülen askeri üsler, Birleşik Devletler tarafından kıta dışına taşan topraklar (overseas territories) olarak adlandırılmaktadır.⁴⁵² Bu konuda Amerikalı siyaset bilimci Chalmers Johnson'ın dünyadaki Amerikan üsleri için söylemleri önemli olmuştur. Johnson'a göre dünyadaki Amerikan üsleri, Amerikan İmparatorluğu'nun sürekliliği için yeni bir düzen oluşturmaktadır. İnsanların kendi coğrafyalarında bulunan bir Amerikan varlığı, herhangi bir coğrafya dersinde öğrencilere kendi coğrafyalarını sorgulattıran bir sistem yaratmaktadır. Amerikan ordusu üs bulundurduğu ülkelerde yarım milyondan fazla asker, casus, teknisyen, öğretmen ve sivil personeli barındırmaktadır. Aynı zamanda Johnson, ABD'nin dünyadaki okyanuslara ve denizlere hükmedebilmek adına Kitty Hawk, Constellation, Enterprise, John F. Keneddy, Nimitz Dwight D. Eisenhower, Carl Vinson, Abraham Lincoln, Theodore Roosevelt, George Washington, John C. Stennis, Harry S. Truman ve Ronald Reagan'ın ismini taşıyan 13 deniz kuvveti yürüttüğünü ve diğer yandan dünyadaki insanların söylemlerini e-posta veya fakslarının gönderimlerini takip edebilmek için çok sayıda gizli üs taşıdığını ifade etmiştir.⁴⁵³ Chalmers Johnson'ın "Bir zamanlar emperyalizmin yayılımını kolonilerini sayarak takip ederdim. Koloninin Amerikan versiyonu askeri üslerdir."⁴⁵⁴ ifadesi Amerika'nın askeri üslere verdiği önemi açıklar nitelikte olmuştur.

Realist kurama göre devletler uluslararası hukuk ve örgütler gibi meselelerden çok askeri temalı çıkarlar ekseninde bir amaç belirlemektedir. İkinci Dünya Savaşı'nda bunun örneklerini gerekçelendiren realistçiler, olması muhtemel savaşları engellemenin yolunun diplomasi veya hukuk yoluyla değil de caydırıcı bir niteliğe sahip güç dengesiyle gerçekleşeceğini öne sürmüşlerdir. Kuram bu güç dengesini, dünyanın yeni düzeninde caydırıcı niteliğe sahip küresel polis vazifesini üstlenebilen güçlerin mücadelesine dayandırmaktadır.⁴⁵⁵

Washington hükümeti de oluşturmak istediği yeni dünya düzeninde barışı koruyan küresel bir polis vazifesi misyonu üstlenmiştir. Bu amaçla Birleşik Devletler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında inşa ettiği denizaşırı askeri üslerinin sayısını artırmıştır. Amerikan Başkanı Truman, savaştan korunabilmek ve Amerikan çıkarlarını korumak için askeri üslerin gerekli

⁴⁵² Bölme, 2010: 54.

⁴⁵³ <https://www.tomdispatch.com/> (erişim tarihi: 03.03.2020).

⁴⁵⁴ <https://www.tomdispatch.com/> (erişim tarihi: 03.03.2020).

⁴⁵⁵ Aydın, 2004: 50.

olduğu ve askeri uzmanların gerekli gördüğü üslerin korunması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁵⁶ Öye ki 1943 yılında Türk hükümetinin dost olduğu ülkelere havaalanı kullanımını kapatması ile ABD'deki istihbarat bürolarında önemli görevler alan ABD Büyükelçisi'nin Adana'da bulunan yazlık evini Birleşik Devletler'in gizli bir şekilde çalışıp yürüttüğü ve haber topladığı bir birime dönüştürmesi, Truman'ın üsler konusundaki düşüncelerine desteyici bir örnek olmuştur. Bu durum, Washington yönetiminin Amerika için gerekli istihbaratın öncelikli bir mesele olduğu konusunda önem teşkil etmiştir.⁴⁵⁷

Soğuk Savaş dönemi Türk-Amerikan askeri ilişkilerinin ivme kazandığı bir dönemdir. Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla birlikte Türkiye'deki askeri üsler, ABD tarafından ciddiyle önem verilen konu olmuştur. Öyle ki Türkiye'nin NATO'ya dâhil olmasında sahip olduğu askeri üsleri bir koz olarak kullanıp bu sayede kabul edilmesi de üslerin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Ayrıca Türkiye'de bulunan bu üsler, Soğuk Savaş sürecinde Sovyet tehdidine karşı ABD için önemli bir kalkan vazifesini görmüştür. Gizli bilgilerin toplandığı ve casusluk faaliyetlerinin hız kesmeden devam ettiği bu dönemde üsler, ABD 'nin askeri bilgi toplaması ve birtakım askeri tatbikatların yapılması adına elverişli bir ortam sunmuştur.⁴⁵⁸

Yukarıda belirtilen NATO kapsamında yürütülen askeri antlaşmalarla 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren çok sayıda Amerikan üsleri Türk topraklarında yerini almıştır. İncirlik Üssü gibi bir bölüm askeri üsler hava operasyonlarına destek amaçlı açılmış, üslerin diğer bir kısmı ise Sovyetler'in askeri adımlarını dinlemek için casusluk mahiyetinde açılmış üsler olmuştur.⁴⁵⁹

ABD tarafından Türkiye'nin askeri üslere sahip olması, başlarda çok bir avantaj şeklinde görülmemiştir. Bu nedenle Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitik konumu ve çeşitli askeri tatbikatlarda önemli bir alan olacak olan askeri üsler, ABD için çok fazla büyütülen bir konu olmamıştır. Ayrıca ABD tarafında Türkiye, yeni bir coğrafya ve yeni bir etki alanı olarak görülmesine rağmen bu bölgeye tereddütlerle yaklaşılmıştır. Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı'nın giderek kutuplaşması sonucunda Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konumu, Birleşik Devletler için önemli bir müttefik vazifesini görecek olan Türkiye'nin NATO'ya üye olmasında önemli bir kilit nokta olmuştur. Bu süreçte bu imkânlardan faydalanmak isteyen ABD'nin kendi yararına olacak şekilde sunduğu istekler, Türkiye tarafından olumlu karşılanmamıştır. Bu nedenle ikili ilişkilerin güvenilirliği

⁴⁵⁶ Strosin, 2012: 24-25.

⁴⁵⁷ Bölme, 2012: 55.

⁴⁵⁸ Bölme, 2012: 55.

⁴⁵⁹ Kuniholm, 1983: 423.

sorgulanabilir hale gelmiştir. Ankara yönetimi Marshall Yardımı'nın arttırılması konusunda isteklerini öne sürmüş, Washington yönetimi ise bu istekleri karşılıksız bırakmıştır. Aynı zamanda bu dönemde kıdemli Amerikalı komutanlar Türkiye'nin stratejik önemine dikkat çekmiştir. Buna bağlı olarak da ABD tarafından, askeri üslere ev sahipliği yapan Türkiye'den oluşabilecek istekleri göz ardı edilmesi istenmiştir. Bu dönemde Birleşik Devletler için Türkiye, Sovyet yayılmacılığının etkisinin yanında çeşitli askeri faaliyetleri destekleyecek bir saha olarak görülmüştür. Böylece Türkiye'deki havaalanlarının yenileştirme çabası içindeki girişimlere başlanmıştır. Yardımı kabul eden ülke olan Türkiye, bunun karşılığında ABD'ye askeri hava sahasını açma fikrini kaçınılmaz olarak kabul etmiştir.⁴⁶⁰

Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecinde, Birleşik Devletler tarafından da Türkiye'de inşaat planlarına başlanmıştır. 1950'de başlayan bu inşaatların yapımı, 1952 yılına kadar devam etmiştir. Bunun sonucunda ise Adana, Balıkesir, Diyarbakır ve Eskişehir'deki havaalanları, jet uçaklarının manevra kabiliyetine göre tasarlanmıştır. Diğer yandan Balıkesir, Diyarbakır, Bandırma ve Eskişehir av üssü haline getirilmiş ve Eskişehir'de uçak yakıtları için depo inşa edilmiştir. Ayrıca Kayseri ikinci depo görevini üstlenmiş, Afyon ve Adana'nın ise av uçakları için yardımcı birer üs olarak kullanılması kararlaştırılmıştır. Adana'da diğer yandan uçuş okulunun kurulması yolunda önemli kararlar alınmıştır.⁴⁶¹ Böylece Birleşik Devletler başlangıçta Türkiye'nin NATO üyeliğine her ne kadar sıcak bakmasa da Washington yönetimi için dönemin Sovyet tehdidi ve Sovyetler'le olası bir savaşın etkisi düşünüldüğünde Türkiye'de askeri üsleri kurmak, stratejik bir adım olarak değerlendirilmiştir. Samsun'daki ABD öncülüğünde kurulan radar tesisleri, 1955 yılından itibaren Volgograd doğusunda yer alan uzak mesafede bulunan füzeleri ve füze tatbikatlarını algılayabilme kapasitesine sahip olmuştur. SSCB'nin füze denemeleri konusunda Türkiye, ABD'nin bu gibi gelişmeleri kontrol altında tutacağı, vazgeçilmez stratejik bir konuma sahip bir ülke olmuştur. Öyle ki Türkiye'nin Aral Gölü civarında gerçekleşen 55-18 ayrıca 55-19 adında MIRV kıtalararası balistik füze tatbikatlarını gözlemlemede ki jeopolitik etkisi bir kez daha görülmüştür.⁴⁶²

⁴⁶⁰ Kuniholm, 1983: 56. Türkiye'de bulunan üsler hava üsleri, stratejik füze üsleri, radar ve muharebe sistemleri, üslerde görev alan yabancı uzmanların ve yakınlarının konakladığı tesislerdir. Sıralanan bu üs ve tesisler herhangi bir savaş durumunda NATO'nun emirlerine bağlı olup Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri'ne destekte bulunan 6. Müttefik Tattik Hava Kuvvetleri ile Türk Hava Kuvvetleri tarafından yönetilmiştir. Fakat iki taraf arasında imzalanan askeri ikili antlaşmaların gizliliği, Türk kamuoyunda çeşitli tepkilere yol açmıştır. Özellikle Mart 1954'de Kuvvetlerin Statüsü'ne Bağlı Antlaşma'da Türkiye'deki Amerikalı yabancı personelin yargılandığı davada çeşitli sorunlar ortaya çıkmış ve bu durum Türk kamuoyuna ve siyasetine etkili bir şekilde yansımıştır. 1959'de Adana'da gerçekleştirdiği trafik kazasında bir kişinin ölümü ve çok sayıda insanın yaralanmasıyla sonuçlanan Yarbay Morrioson'un gerçekleştirdiği trafik kazası, Türk siyasetinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. (Türkmen, 2012: 80-81).

⁴⁶¹ Bölme, 2012: 57.

⁴⁶² Akdemir, 2007: 78.

NATO Antlaşması kapsamında kabul edilen askeri üsleri açma meselesi, Türk siyasilerini sürekli düşündüren bir unsur olmuştur. Öyle ki NATO üyeliğiyle başlatılan bu süreçte Washington yönetimi hegemon bir rol üstlenmiştir. Ayrıca bu dönemde Amerikan personelinin ortaya çıkardığı sorunlar ve Türk toplumundan gelen tepkiler, bunun yanı sıra 1960'da İncirlik Üssü'nden kalkan U-2 casus uçağının Sovyet sınırlarında düşürülmesi, Türkiye'yi çok zor durumda bırakan gelişmeler olmuştur. Devamında ortaya çıkan Johnson Mektubu'yla ise Türk-Amerikan ilişkileri sorgulanabilir hale gelmiştir.⁴⁶³ Bu kapsamda Soğuk Savaş'ın bitimine doğru iki ülke arasındaki askeri üsler meselesinin önemi değişmeye başlamıştır. Türkiye'de kullanılan askeri üsler, silahların modernizasyonunu sağlayan ABD'de de SSCB'yle mücadeleye karşı elde edilecek olan zaferde anlamını kaybetmeye başlamıştır. Öyle ki silah teknolojisindeki gelişmeler, ABD'nin elini güçlendirip müttefiki olan Türkiye'ye bakış açısını değiştirmiştir. Böylece Türkiye'nin ABD'ye karşı kullanabileceği üsler, ABD için önemini yitirip üslerin kullanım durumu bir koz olmaktan çıkmıştır. Bu nedenle silah alanındaki yeniliklerin peşini bırakmayan ABD, silah yardımı veya bununla yapılan ticareti de kendi lehine kullanmıştır. 1975'te Amerikan Kongresi'nin yayımladığı rapor, bu durumu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Raporda dönemin yardımda bulunan ülkeleri olan Yunanistan ve Türkiye'nin müttefik olmaktan vazgeçmeleri durumunda bile Amerika'nın Doğu Akdeniz'de bulundurduğu uçak ve savaş gemileriyle oluşabilecek zorlukların üstesinden gelmesi ifade edilmiştir. Fakat her ne şekilde olursa olsun ABD'nin Türkiye'de bulundurduğu askeri üsler, Türk-Amerikan ilişkilerinde her daim önem teşkil etmiştir.⁴⁶⁴ Özellikle bu dönemde SSCB'nin yürüttüğü faaliyetlerin casusluk niteliğinde olup olmaması, Sovyet silahlarının Ortadoğu ve Afrika'ya gönderilmesi hususunda alınan tedbirlerde Türkiye'deki askeri hava sahaları oldukça önem taşımıştır. 29 Şubat 1976 tarihinde yayımlanan kongre raporunda ise Diyarbakır'da bulunan NATO Air Defence Ground Environment (NADGE) isimli stratejik kurulumun Norveç ve İtalya uzantılı, ardından Anadolu ve Trakya'yı gözlemleyebilen konumuyla öneminin yadsınamaz olduğu ifade edilmiştir. Rapor bununla da kalmayıp Türkiye'de 12, Yunanistan'da 6 iletişim kurulum sisteminin ABD için vazgeçilmez olduğu öne sürülmüştür. Görüldüğü üzere Türkiye'nin ev

⁴⁶³ Saray, 2000: 160-161.

⁴⁶⁴ Sander, 2008: 78. ABD askeri gücünü daha da güçlendirmek için stratejik gördüğü yerlerde üs edinmeyi görev haline getirmiştir. 1973 yılında yaşanan petrol krizinden sonra Ortadoğu'da etkisini arttırmak isteyen ABD, arayış içine girmiştir. Bu arayış Carter Doktrini'yle belgelenmiştir. Carter'den sonra gelen Reagan döneminde ise Washington yönetimi, stratejik gördüğü ülkelerde üsler edinme talebinde bulunmuştur. Ayrıca ABD, 1987 yılında İran-Irak Savaşı'nda kendi çıkarlarını korumak isteyerek savaş sonucu petrol tankerlerinin enkaza dönüşmemesi için onları koruma altına almak istemiştir. Bunun yanında Amerikan savaş gemilerinin bölgedeki varlığını korumak adına Ortadoğu Ortak Görev Gücü kurulmuştur. Amerikan donanmasının güç kazandığı bu yapıyla ABD, Irak'ın Kuveyt'i işgalinde bu tarz taleplere karşı çıkan Arap ülkelerinde üsler kazanarak hâkimiyetini daha da artırmıştır. Bu askeri gelişmelerin politikaya yansması da Amerikan dış politikasının vazgeçilmez bir parçasını oluşturmuştur. (Akdemir, 2007: 70).

sahipliği yaptığı üsler, Türkiye'nin stratejik konumundan kaynaklanmıştır. Türkiye'nin sahip olduğu bu imkân neticesinde askeri kaynak olarak yetersiz kalması, ABD'ye olan bağımlılık ilişkisini de artıran unsur olmuştur. Öyle ki bu dönemde de silah teknolojisinde gittikçe yol kat eden ABD'nin Türkiye'yi yok sayabilecek bir tutumla yaklaşma ihtimali, Türkiye'nin silah teknolojisini yakalama konusunda büyük görevler üstlenmesi gerektiği konusundaki kanıyı güçlendirmiştir.⁴⁶⁵

İki ülke arasında her ne kadar gerginlikler yaşansa da Türkiye, Birleşik Devletler'in yarattığı bu sistem içerisinde gerek NATO'ya üyeliği gerekse Washington ile yapılan yardım antlaşmalarıyla askeri ittifakın önemli bir oyuncusu olarak yerini almıştır. Birleşik Devletler ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurmak istediği kapitalist hegemonik düzen için askeri manevralarını etkili bir şekilde kullanmıştır. Ekonomik anlamda Bretton Woods Antlaşması ve hemen ardından kurulan Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlar, ülkelerin nasıl ekonomik sınırlarını belirlediyse ABD'nin edindiği askeri üslerde Washington hükümetinin başta askeri olmak üzere siyasi ve ekonomik anlamdaki hegemon düşünce yapısının dünyaya yayılmasında öncü rolü üstlenmiştir.⁴⁶⁶

3.3.5. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Atom Enerjisi Antlaşması

Ankara ve Washington arasında imzalanan bir diğer antlaşma 1955 yılında ki Atom Enerjisi Antlaşması'dır. Bu antlaşma, Türkiye'nin nükleer alandaki gelişimini ilerletmesi açısından önemli görülmüştür. Dönemin başbakanı Adnan Menderes, 10 Haziran 1955'de imzalanan bu antlaşmayı Türkiye Cumhuriyeti açısından güvenilir müttefik olarak görülen Amerika ile bir işbirliği olarak adlandırmıştır. Washington yönetimi, Ankara hükümeti ile bu antlaşmayı imzalarken Türkiye'nin atom enerjisini geliştirmeye müsait bir nükleer tesisinin olmadığını ve bu durumun değerlendirilmesi gerektiğini analiz etmiştir. Bu analiz karşısında Türkiye ise nükleer alandaki ayrıntılı incelemeler için Birleşik Devletler'den bir reaktör almış fakat daha büyük bir reaktör ile enerji üretmeyi hedeflemiştir.⁴⁶⁷

Nükleer Antlaşması'nın 2. maddesi gereği Birleşik Devletler, U-235 izotop uranyumu Türkiye'ye ödünç vermiştir. Ayrıca antlaşmanın 9. maddesinde ise bu antlaşmayla enerji üreten reaktörlerin üretimi, kurulumu ve devamı için daha ileri düzeyde bir işbirliğinin yapılmasına dair taahhüt verilmiştir. Böylece her iki taraf, Türkiye'deki nükleer enerji üretimi ve tesislerinin denetimi için çeşitli zamanlarda bir araya gelmek için anlaşmaya varmıştır.⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ Akdemir, 2007: 78.

⁴⁶⁶ Bölme, 2010: 58.

⁴⁶⁷ Stein, 2013: 6.

⁴⁶⁸ "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında Atom Enerjisinin Sivil Sahada İstimali Hususunda İş Birliğine Dair Anlaşma ve Vaşington Büyükelçiliği ile Amerika Birleşik

Birleşik Devletler bu nükleer antlaşmayı Türkiye'ye verdiği yardımların barışçıl kapsamda kullanılıp kullanılmadığının kontrolünün teyidi için yapmış, ardından bu kontrolü Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) üstlenmiştir. Öyle ki Washington yönetimi Türkiye'nin yanı sıra 42 ülkeyle de nükleer enerji antlaşmasına imza atmıştır. Doğu ve Batı Bloğu'nun bir yarış içerisinde olduğu bu zamanda SSCB ise, 1968 yılına kadar 26 ülkeyle İşbirliği Antlaşması imzalamıştır. Türkiye ise iki ülkenin her alanda kıyasıya yarıştığı bu maratonda, Washington'la temasa geçmiş ve nükleer alanda Birleşik Devletler'in bilimsel nükleer tesis ve çalışma merkezlerinden yararlanmak istemiştir. Bu antlaşma, ABD için Doğu Bloğu'na karşı nükleer yarışta NATO 'nun savunma kanadını oluşturan Türkiye'nin stratejik konumunu daha da önemli kılmıştır⁴⁶⁹.

3.3.6. Eisenhower Doktrini: Ortadoğu'nun Önemi ve Amerikan Yardımlarının Artması

1953 yılında Birleşik Devletler'de yönetim el değiştirmiş, Truman'ın ardından Dwight D. Eisenhower başkanlık koltuğuna oturmuştur. Truman döneminde gerçekleşen askeri ve ekonomik yardımların devam etmesi, Türkiye için önemini koruyan bir konu haline gelmiştir. Başkan Eisenhower döneminde merak edilen sorulardan biriside Türkiye'ye yönelik Amerikan yardımlarının devam edip etmeyeceği olmuştur. Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 5 Ocak 1955 yılında gerçekleşen toplantısında Hazine Bakanı George Humphrey, dünya geneline yayılmış Amerikan yardımlarının azaltılması yönünde bir öneri sunmuştur. Fakat Eisenhower bu öneri karşısında Birleşik Devletler için Türkiye'nin önemli ve stratejik bir müttefik olduğunun altını çizmiş, Bakan Humphrey'in yardımların kesilmesi yönündeki isteğini reddetmiştir. Güvenliğin Amerika için önemini vurgulayan Eisenhower, ayrı bir ordu oluşturmaktan ziyade Türk ordusunun güçlendirilmesi taraftarı olduğunu vurgulamış ve bölge güvenliği açısından Türk-Amerikan ilişkilerine önem verilmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur.⁴⁷⁰

Eisenhower hükümetinin Türkiye'ye yönelik bu tutumu, Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkilerinde güvensizliği ortaya çıkarmıştır. Pravda Gazetesi'nin 1 Mart 1955'de yayımladığı haberde Türkler'in Amerikalılarla işbirliği içinde olduğu, Amerikan askeri varlığının Türkiye'de aktif bir şekilde yerleştiğini ve bu durumun Türkiye'nin bağımsız bir devlet gibi hareket etmediğinin göstergesi olduğu ifade edilmiştir.⁴⁷¹

Devletleri Hariciye Vekâleti Arasında Teati Edilen Mektupların Tasdikine Dair Kanun", *Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Resmi Gazetesi*, 14.12.1956.

⁴⁶⁹ Dayday, 2007: 34.

⁴⁷⁰ Coşkun, 2017: 20.

⁴⁷¹ Kurban, 2014: 259.

1957 yılında kabul edilen Eisenhower Doktrini'nin altında siyasi ve ekonomik çıkarları barındıran çeşitli gelişmeler yer almıştır. Öncelikle bu gelişmeler, Truman döneminde kendini göstermeye başlamıştır. ABD Başkanı Truman, Soğuk Savaş döneminde Batı ve Doğu Bloğu'nun uluslararası arenada siyasi ve askeri olarak rekabet halinde olduğu SSCB'nin hızlı bir şekilde ilerlemesi sonucu öne sürdüğü çevreleme politikasıyla sıkı önlemler almıştır. Truman, Sovyetleri sıkıştırmak amacıyla yürüttüğü bu politikayı stratejik ve önemli olarak gördüğü Ortadoğu bölgesine de taşımıştır. Ortadoğu'da Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmek istemesi neticesinde İngiltere, İsrail ve Fransa'nın buna karşı gelmesi, Batı İttifakı'nı zora sokan bir süreç olmuştur. Bu durum SSCB'nin elini güçlendirmiş ve bölgedeki hâkimiyetinin artmasına neden olmuştur. Truman'ın ardından dönemin ABD Başkanı Eisenhower ise SSCB'nin bu ilerlemesinden kaygılanarak Ortadoğu'da güvenlik önlemleri almaya başlamış ve bölge devletleriyle işbirliği içerisine girmiştir.⁴⁷²

Eisenhower ilk adım olarak siyasetçi John Foster Dulles'ı Ortadoğu'ya göndermiştir. Bu gezi ABD dış politikasında bölgeye yönelik yaklaşımın belirlenmesi ve Amerika'nın bölgeyi tanıması açısından önemli bir etkiye sahip olmuştur. Birleşik Devletler bu zamana kadar bölgeyle yakın ilişki içerisinde olmamıştır. Bu nedenle planlanan bu gezi, Washington'ın ulusal güvenliği için önemli bir adım olarak görülmüştür.⁴⁷³ Bunun yanı sıra Şam ve Moskova yönetimlerinin yakınlaşması sonucunda Moskova yönetimi, 1956'da Türkiye'nin izni olmadan Türkiye üzerinden Suriye'ye kuvvet desteğinde bulunmuştur. Sovyetler'in bu hamlesi karşısında Türkiye, bu durumu NATO'ya taşımış, kendi sahasında haberi olmayan bir Sovyet uçağının dolaşmasının sınırlara tecavüz olduğunu öne sürmüş ve bu nedenle NATO'nun 5. maddesinin uygulanması talebinde bulunmuştur. Fakat NATO üyeleri bu maddenin bir nükleer savaş ya da üçüncü dünya savaşı ihtimallerinde devreye gireceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Danimarka Temsilcisi, Türkiye'nin bu ideası üzerine

⁴⁷² <http://politikakademi.org/2011/03/eisenhower-doktrini-ve-turkiyeye-etkileri-2/> (erişim tarihi: 12.10.2019). ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikası ilk adım olarak, Başkan Truman'ın öne sürdüğü Truman Doktrini ve Marshall Yardımları'yla başlamıştır. Öyle ki bu ekonomik ve askeri yardımların özellikle Ortadoğu ve Akdeniz bölge ülkelerine yapılması, SSCB'yi sıkıştırmak için önemli bir adım olmuştur. ABD'de dönemin SSCB danışmanı olan diplomat George Kennan, Moskova'daki komünizmle yönetilen devletin yayılmacı politikalarının Birleşik Devletler'in başlattığı çevreleme politikasıyla sarsılacağını ve SSCB'yi derinden etkileyeceğini ifade etmiştir. Bu nedenle Eisenhower'ın Ortadoğu devletleriyle işbirliği içerisinde olması Truman'ın başlattığı çevreleme politikasının bir devamı niteliği olarak görülmüştür. Özellikle Amerika için önemli bir bölge ülkesi olan Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımların devam edileceğinin duyurulması, bu süreçte Amerika'nın Türkiye'den ne kadar yararlanmak istediğinin göstergesi olmuştur. (Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği (TUIÇ), 2014).

⁴⁷³ Akman, H. ve Zeyrek, S., 2013: 261. Dulles Ortadoğu'da ABD'nin askeri varlığını duyurmak ve bölgede komünizme karşı koymak için görevlendirilmiştir. Bunun için Başkan Eisenhower Dulles'dan bölge devletlerini Batı İttifakı'na çekmek için Amerika'nın Sesi radyosunu bölgede aktif bir şekilde kullanılmasını istemiştir. Böylece Birleşik Devletler askeri ve siyasi hedeflerini gerçekleştirirken, iletişim araçlarını etkili bir şekilde kullanarak istediğini elde etmek için elindeki tüm yumuşak güç unsurlarından yararlanmıştır. (FRUS, 1958: File No: FRC83-0068).

böyle bir durumla karşılaşıldığında Türkiye'ye bir hastane gemisi gönderebileceklerini söylerken diğer yandan NATO'nun 5. maddesinin Danimarka ordusunu gönderecekleri anlamına gelmediğini ileri sürmüştür. Bu sebeple Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. ve 6. maddelerinin içeriği Türkiye açısından çözüme kavuşamamış ve tartışmalara neden olmuştur.⁴⁷⁴ NATO'nun 5. maddesinin içeriği NATO'nun kurucu antlaşmasının merkezinde yer alan ve üyelerin birbirleriyle olan bağlılığını daha da arttıran⁴⁷⁵ olarak tanımlanmışsa da, Soğuk Savaş döneminde Türkiye açısından güvenilirliğini koruyamamıştır. Aynı zamanda NATO'nun bu maddesinin üyelerin birbirleriyle olan bağlılığını daha da arttıran ve ittifak içinde bir dayanışma ruhunu ifade eden⁴⁷⁶ bir içerik olarak görülmesi, Türkiye açısından aynı sonucu doğurmamıştır. Türkiye bu maddeye güvenerek NATO'yu arkasına almak istese de NATO, Türkiye'ye aynı samimiyetle yaklaşmamıştır.

Türkiye, Batı ile yakın ilişki kurma çabasına girmiş ve bu süreçte Batı ile işbirliğini arttıran ittifaklara üye olmuştur. Bağdat Paktı da bunlardan birisidir. Türkiye, İran, Pakistan, Irak ve İngiltere gibi devletlerin bu pakta üye olmasıyla Sovyetleri güneyden çevreleyen Kuzey Kuşağı İttifakı oluşturulmuştur. Bu ittifak, Birleşik Devletler'in Ortadoğuda ki güvenlik politikası açısından önem arz etmiştir. Bu süreçte Amerikan yönetimi Türkiye'yi, Ortadoğu coğrafyasında bölgeyi ve bölge halkını tanıyan önemli bir müttefik olarak görmüştür. Aynı zamanda Washington tarafından Türkiye, bir NATO üyesi olarak Batı'nın güvenliği için savunma mekanizmasına sahip ülke konumunu taşımıştır. Bu durum Amerika'nın Türkiye ile yakından ilgilenmesinin nedenini oluşturmuştur.⁴⁷⁷ Bu sebeple Eisenhower dünyayı ikiye ayıran görüş karşısında Türkiye ile yakından ilgilenmiş ve Ankara hükümeti ile aynı ittifakın içinde olduklarını belirtmiştir. Güvenlik söylemini ön planda tutan Eisenhower, az gelişmiş ülkeleri kalkındırmanın ise öncelikli hedefleri olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada Türkiye ise Birleşik Devletler'in Ortadoğu ülkeleriyle olan işbirliğinde öncelikli ülke haline gelmiştir. İki ülke arasındaki resmi görüşmeler neticesinde işbirliğinin daha da arttırılması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Aynı zamanda NATO ve CENTO (eski adıyla Bağdat Paktı) gibi uluslararası ittifak gruplarına bağlı kalınması gerektiği vurgulanmış ve Türkiye'deki ekonomik ve askeri kalkınmanın destekleneceği konusuna da

⁴⁷⁴ "İşte NATO'nun Gerçek Yüzü", *Hürriyet Gazetesi*, 25.10.1987.

⁴⁷⁵ North Atlantic Treaty Organization (NATO), 2019.

⁴⁷⁶ North Atlantic Treaty Organization (NATO), 2020.

⁴⁷⁷ Türkmen, 2012: 87. Türkiye'nin Bağdat Paktı'na gönüllü olarak katılması ise Batı ittifakının çıkarlarına göre şekillenen politikalarına fayda sağlamıştır. Dulles'in Ortadoğu gezisinin ardından Türkiye'nin bu pakta liderlik etmek üzere Washington'ın desteğini sağlaması önemli olmuştur. Öyle ki Birleşik Devletler'in bu pakta direk dâhil olmaması ve bu pakt için Türkiye'yi görevlendirmesi, Bağdat Paktı'nın Amerikan çıkarlarına göre örgütlendiğini bir kez daha göstermiştir. (Serbest, 2016: 402).

dikkat çekilmiştir.⁴⁷⁸ Türkiye'ye ekonomik ve askeri desteğin sözünü veren Birleşik Devletler, 1958'de Uluslararası Para Fonu (IMF) aracılığıyla Türkiye'ye 359 milyarlık bir kredi bütçesi vermiştir.⁴⁷⁹

Türkiye'nin aldığı bu krediler ve uluslararası ittifak gruplarına dâhil olması, Türkiye'nin bölgesel krizler karşısında da aktif bir tutum sergilemesini gerektirmiştir. Suriye ve Lübnan krizleri ise bu duruma örnek oluşturmuştur. Dönemin patlak verdiği Soğuk Savaş krizinde Suriye, Sovyetler ile bir yakınlaşma sürecine girmiştir. ABD ise bu duruma 1957'de Dulles'in verdiği bir demeçle karşılık vermiştir. Dulles, NATO'nun taahhütlerini hatırlatarak Türkiye'nin bu süreçte yanında olduğunu belirtmiştir. Bu dönemde iç karışıklıklar yaşayan Lübnan Cumhurbaşkanı Chamille Chamoun, Washington'dan yardım istemiş, Amerikan Kuvvetleri ise 1958'de Lübnan'a gönderilmiştir. Bu hamleden sonra Ankara hükümeti dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu harekâtı onaylayan bir demeç yayınlamış ve İncirlik'ten havalanan bir hava darbe grubu, 18 Temmuzda Lübnan'a sevk edilmiştir. Amerikalı yetkililer Lübnan Harekâtı'na hemen karar verdiği için Türkiye'ye danışma gereği duymamış, harekâta dair bildiriye ise kendileri hazırlamıştır. Washington'ın bu hamlesi, Türk kamuoyunda uzun süre tartışılmış ve İncirlik'in ulusal meseleler haricinde kullanılmasına yönelik tartışmalar, Türk siyasetinde yerini almıştır.⁴⁸⁰ Aynı zamanda bu dönemde baş gösteren Lübnan Savaşı neticesinde gelen bilgilerin hızlı okunabilmesi için Adana'da Fotoğraflık İstihbarat Merkezi kurulmuştur.⁴⁸¹

Amerikalı Amiral Holloway'ın komutanlığında görev alan 24. Tümen 187. piyade bölüğü, Almanya'dan Adana'ya hava yoluyla gönderilmiştir. Aynı yıl içinde Adana Üssü ismen yerini İncirlik Üssü'ne bırakmıştır. İncirlik Üssü, Soğuk Savaş döneminde etkili bir istihbarat merkezi olarak kullanılmıştır. Öyle ki Sovyetler'in hangi ülkelere silah sattığı konusuna dair İncirlik Üssü'nde U-2 Jüpiter füze uçaklarının uçmaları sonucunda çekilen fotoğraflar sayesinde açıklık getirilmiştir. Bunun yanı sıra bu dönemde Mısır'ın Sovyetler'le yakınlaşması, Mısır'da 6. filosu bulunan Amerika'nın bu tehdide karşı Sovyet denizaltılarını izlemesi ve Karadeniz sularında istihbarat toplaması, önemli bir gelişme olmuştur.⁴⁸²

⁴⁷⁸ Dilek, 2010: 314.

⁴⁷⁹ <http://www.abalci.com/wp-content/uploads/2017/03/Menderes-Do%CC%88nemi-D%C4%B1s%CC%A7-Politikas%C4%B1-1950-1960.pdf> (erişim tarihi: 10.03.2020).

⁴⁸⁰ Türkmen, 2012: 88-89. Bu gelişmelerin yansira Menderes yönetimindeki Demokrat Parti Hükümeti ise bu dönemde parlamentonun bir bilgisi olmadan Lübnan'a silah göndermiştir. 1950-1957 arası dönemde ise CIA Türk Milli Emniyetine (MIT) gizli bir şekilde para yollamış, 1952-1974 arası dönemde Özel Harp Dairesi ile aynı alanda görev alan Amerikan Askeri Yardım Heyeti ise CIA tarafından örgütlenmiştir. Washington yönetimi CIA tarafından örgütlenen bu gruba 1 milyon dolar yatırmıştır. (Köymen, 2007: 109).

⁴⁸¹ Bölme, 2012: 215.

⁴⁸² Bölme, 2012: 215.

Dönemin Başbakanı Menderes ise İncirlik Üssü'nün çok amaçlı kullanımının detaylarını halka aktarmamış ve bu durum sorun teşkil etmiştir. Fakat İncirlik'in kullanımı ülke çapında hızlı bir şekilde yayılmıştır. Hükümet Amerika'nın Lübnan Savaşı'na verdiği desteğin yanında olurken muhalefet, bu durumu katı bir şekilde eleştirerek hükümetin koşulsuz şartsız bu desteğinden şikâyetçi olmuştur.⁴⁸³

Bu gelişmeler neticesinde Eisenhower Doktrini'nin en önemli tarafı ise Amerika'nın Ortadoğu'daki askeri ağırlığının artması olmuştur. Birleşik Devletler komünizmle yönetilen bir devlet tarafından gelebilecek herhangi bir saldırı karşısında, saldırı altındaki devlete her türlü siyasi, askeri ve ekonomik desteğini esirgemeyeceğini teyit etse de Sovyetler'in Türk Hava Sahası'nda habersiz uçmasına bir müdahalede bulunmamıştır. Birleşik Devletler bir nevi istediğini elde etmiş, Ortadoğu'da Amerikan askeri varlığını konuşlandırarak kendi çıkarları doğrultusunda müdahale etme yetkisi vererek bölge devletleriyle işbirliğini geliştirme çabasına girmiştir. Böylece Amerika'nın Ortadoğu'daki askeri varlığı meşru hale gelmeye başlamıştır.⁴⁸⁴ Bu doktrinin diğer bir önemli yanı ise Ankara yönetiminin tek yönlü Batı siyaseti izlemesi olmuştur. Bu dönemde komünizmin ciddi bir sorun haline dönüşmesi, Ankara'yı Washington'a yaklaştıran neden olmuştur. Bu dönemde komünizm, her ne kadar Türkiye'nin önünde engel teşkil etse de Amerika'nın gerçekleştirdiği askeri yardımlar, Türkiye'nin Batı İttifakı'na bağlı kalmasına ve dış politika kararlarını Amerikan merkezli almasına neden olmuştur.⁴⁸⁵

3.3.7. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Güvenlik İşbirliği Antlaşması

Bağdat Paketi'nin dağılması sonucunda Washington hükümeti, o dönemde tehdit alan ve kendisine bir güvence oluşturmak isteyen İran Şahı'nın yoğun talepleri karşısında Tahran yönetimiyle ikili bir antlaşma imzalamıştır. Bu durum karşısında paktın diğer üyeleri olan Türkiye ve Pakistan da Birleşik Devletler'le ikili bir antlaşma imzalama gereği duymuştur. Bu çerçevede Ankara ve Washington hükümetleri arasında 5 Mart 1959'da Güvenlik İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır.⁴⁸⁶

Güvenlik Antlaşması, TBMM tarafından 9 Mayıs 1960 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Yapılan bu ikili antlaşmaya göre Türkiye'ye yapılan herhangi bir saldırı karşısında Ankara hükümetinin talebi üzerine Birleşik Devletler silahlı bir karşılık vermenin yanı sıra her türlü desteği sağlayacağını temin etmiştir. Bunun yanında Washington hükümeti Ankara'ya askeri ve ekonomi desteklerini esirgemeyeceğini ve Türkiye'nin bütünlüğü için bu

⁴⁸³ Bölme, 2012:215.

⁴⁸⁴ Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), 2012.

⁴⁸⁵ Kurban, 2014: 259.

⁴⁸⁶ Türkmen, 2012: 89.

yardımların devam edeceğinin de sözünü vermiştir. Birleşik Devletler bu yardımı Türkiye'nin 22 Mart 1957'de resmen katıldığı Eisenhower Doktrini'yle uygulamaya koymuştur.⁴⁸⁷

Fakat güvenlik antlaşması TBMM tarafında bazı tartışmalara yol açmıştır. Öyle ki antlaşmanın giriş bölümünde yer alan “ tarafların doğrudan ve dolaylı saldırılara direnme konusundaki kararlılığı” cümlesindeki ‘dolaylı saldırılar’ kısmı meclis tarafından, Türkiye'nin iç işlerine karışıldığı gerekçesiyle çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Antlaşma 1960'da yürürlüğe girse de Türk siyasetinde ilk kez bu kadar yoğun bir şekilde tartışılan Türk-Amerikan ikili antlaşması olarak tarihe geçmiştir.⁴⁸⁸

Yapılan bu güvenlik antlaşmasıyla ilgili Cumhuriyet gazetesi yazarı Edip Çelik, antlaşmanın dolaylı saldırı kısmını bir tecavüz olarak nitelendirirken bu antlaşmanın, Türkiye'ye hiçbir katkısının olmayacağını da ileri sürmüştür. Türkiye'nin herhangi bir sorun karşısında yabancı bir devletin silahlı müdahalesini isteyerek iç işlerine karışmasına zemin hazırladığını belirten Çelik, Türkiye'ye doğrudan bir saldırı halinde zaten NATO'nun harekete geçmesinin gerektiğini vurgulamıştır. Öyle ki Amerika'nın milli çıkarları söz konusu olduğunda herhangi bir antlaşmayı zaten tanımayacağını ve doğrudan müdahalede bulunacağını, Washington'ın çıkarlarına ters düşen bir kararda Amerikan hükümetinin yardım kararından vazgeçeceğini ve bunu uygularken de mutlaka bir bahanesinin olacağını belirtmiştir. Bu sebeple 5 Mart 1959 tarihli Güvenlik Antlaşması'nın Türkiye'yi başka bir devletin uydusu olarak göstermekten öte gidemediği önemle vurgulanmıştır. Böylece Türk-Amerikan Güvenlik Antlaşması, Türk basını ve siyasetinde Türkiye'nin iç işlerine karışılması gerekçesiyle eleştiri oklarını beraberinde getirmiştir.⁴⁸⁹

3.3.8. U-2 Casus Uçağı ve Küba Krizi Olaylarında Türkiye'ye Yönelik Sovyet Tehditleri

SSCB 1957 yılında Sputnik yapay uydusunu uzaya fırlatarak ABD'ye karşı savaş teknolojisi alanında bir rekabet başlatmıştır.⁴⁹⁰ Bu rekabet karşısında ABD ise SSCB'den gelebilecek tehditler karşısında Sovyet radar ve tesislerin kontrolü için U-2 uçaklarını geliştirmiştir. Bu uçakların en önemli özellikleri Sovyet radarlarına yakalanmadan yüksekten uçabilme kapasitesi, motorlarının güç kaybettiği ölçüde 300 mil süzülebilmesi ve çok yüksek açıdan fotoğraf çekebilecek kameralara sahip olması gibi özellikle taşımaları olmuştur. 1 Mayıs 1960'da Türkiye'den havalanan U-2 uçağı, Sovyet toprak sınırlarında arızalanmış ve Sovyet radarlarına yakalanınca da SSCB tarafından düşürülmüştür. Böylece U-2 Uçak Krizi,

⁴⁸⁷ Sancaktar, 2011: 38.

⁴⁸⁸ Türkmen, 2011: 90.

⁴⁸⁹ Bozkurt, 2008: 178.

⁴⁹⁰ İzmir, 2017: 179.

nükleer güce sahip iki devletin Soğuk Savaş döneminde müttefiklerinin de etkileyen önemli bir olay niteliği taşımıştır.⁴⁹¹

Türkiye açısından U-2 Casus Uçak Krizi'nin en önemli aşaması 1960'da SSCB tarafından düşürülen Amerikan U-2 casus uçağının İncirlik Üssü'nden havalandırılması olmuştur.⁴⁹² U-2 olayından sonra Türk Dışişleri Bakanlığı, 8 Mayıs 1960 tarihinde Türk hükümeti tarafından hiçbir Amerikan uçağının Sovyet sahası üzerinde bulunma veya keşif yapma yetkisinin verilmediğini açıklayarak Türk-Sovyet ilişkilerine gölge düşürmek istememiştir. Fakat bu açıklamanın ardından 13 Mayıs 1960'da Türkiye, Sovyet notasıyla karşılaşmıştır. SSCB tarafından verilen notada Türk topraklarının ABD'nin hâkimiyet alanında olduğu ve böylece Türkiye'den kalkan uçakların Sovyet sahasını ihlal ettiği, bu durumun tekrarlanması halinde üslerin SSCB tarafından etkisiz hale getireleceği vurgulanmıştır.⁴⁹³ Aynı zamanda SSCB'ye karşı Türkiye'ye konuşlandırılan balistik füzelerin karşılığında Türkiye'nin sınırdaş olduğu SSCB ile büyük bir tehlikenin eşiğine sürüklenme ihtimali artmaktaydı. Türkiye füzelere ev sahipliği yapmanın karşılığında ise Türk Silahlı Kuvvetleri, Amerika'nın modernizasyon sürecinden yararlanabilecekti. Fakat bu durum Türkiye'yi karşılıklı bağımlılık sürecinden uzağa taşıyamamıştır.⁴⁹⁴ U-2 uçağının düşürülmesiyle uçağın pilotu Gary Powers SSCB tarafından sorgulanmış ve 1956'dan beri İncirlik Üssü'nde bulunan 4 adet U-2 uçağının Sovyet sahasını denetlemek için CIA tarafından yürütüldüğü ortaya çıkmıştır. Türk hükümetinin bilgisi olmadan yapılan bu uçuşlar, iki ülkenin Genelkurmayları tarafından yapılan antlaşma ile faaliyete geçmiştir. Bu durum Türkiye'nin sınır komşusu SSCB ile ilişkilerinde ciddi bir bunalımın köşesinden dönme olarak yorumlanmıştır.⁴⁹⁵

U-2 Casus Uçak Krizi ile Küba Füze Krizi hadiseleri, aralarında büyük benzerlikler taşıyan iki olay olmuştur. Birincisinde ABD, SSCB'nin bilgisi dışında U-2 casus uçaklarını Sovyet toprakları üzerinden uçurmuştur. İkincisinde ise SSCB, ABD'nin bilgisi olmadan Florida yakınlarından ABD'ye 90 mil uzaklıktaki Küba'ya Sovyet füzelerini yerleştirmiştir.⁴⁹⁶

ABD SSCB'ye yönelik gerçekleştirdiği U-2 uçuşlarıyla SSCB'nin askeri ve nükleer kapasitesinin sanılandan çok daha fazlası olduğunu anlamıştır. Böylelikle Washington yönetimi savaş teknolojisinde bir ilerleme kaydetmek için Avrupa'daki bazı NATO ülkelerine orta menzilli füzeleri yerleştirmeyi teklif etmiştir. Fakat çoğu NATO ülkesi SSCB ile bu

⁴⁹¹ Tahancı ve Gülmez, 2014: 231-232.

⁴⁹² Türkmen, 2012: 89.

⁴⁹³ Gemuhluoğlu, 2003: 271.

⁴⁹⁴ Criss, 2012: 19.

⁴⁹⁵ Gemuhluoğlu, 2003: 272.

⁴⁹⁶ Köse, 2015: 41.

konuda karşı karşıya gelmemek için teklifi reddetmesine rağmen İngiltere, İtalya ve Türkiye bu teklifi kabul eden ülkeler olmuştur. Türkiye'nin bu teklifi kabul etmesinin en önemli sebebi SSCB karşısında Amerika ile birlikte bir güvenlik kalkanı oluşturmak ve Türk-Amerikan ilişkilerini daha da ileri boyutlara taşımak olmuştur. Bunun sonucunda ise Türkiye, 15 Ekim 1959'da ABD ile 15 adet orta menzilli ve nükleer başlıklı Jüpiter füzelerinin Türk toprağına yerleştirilmesini kabul etmiştir. Bu füzelerin kurulumu ise 1962 yılında tamamlanmıştır. Türkiye bu füzelerin kurulumunu onaylarken bu durum SSCB tarafından tepkiyle karşılanmış, SSCB Başkanı Krusçev ise ABD'nin Türkiye'ye füze yerleştirmesine sert bir eleştiri getirerek SSCB tarafından buna karşılık verileceğini bildirmiştir.⁴⁹⁷

Eisenhower hükümeti 1959 yılında SSCB'nin Sputnik ve kıtalararası balistik füzelerde (ICRB) ki gelişmiş teknolojisini görmüş, bunun için Birleşik Devletler'in gerek iç kamuoyunda gerekse dış politikada prestijinin devam etmesi adına Jüpiter füzeleri yerleştirme kararı almıştır. Washington hükümeti her ne kadar füzelerin askeri faydalarından yararlanmak amacıyla yerleştirildiğini iddia etse de Amerikan hâkimiyetinin dünyaya yayılması, öncelikli sebep olmuştur. Bu amaçla Amerikan hükümeti tarafından İzmir- Çiğli'ye orta menzilli 15 adet Jüpiter füze yerleştirilmiştir. ABD'nin bu hamlesi karşısında SSCB ise Küba'ya Jüpiter füzeleri konuşlandırmıştır.⁴⁹⁸

Her iki süper güç de nükleer füzelerin dünya için bir felaket olacağının farkındaydı. Kennedy ve Krusçev arasındaki ikili görüşmeler sonucunda, iki ülkede nükleer başlıklı füzelerini çekme kararı almıştır. ABD'nin Küba'yı işgal etme ihtimalinden dolayı Küba'daki füzeleri çekmek istemeyen Krusçev, SSCB'nin güvenliğini sağlaması açısından bir güvence garantisi istemiştir. Başkan Kennedy'nin Birleşik Devletler'in Küba'ya herhangi bir saldırı düşünmediği ve Türkiye'deki füzelerin kısa bir süre kalacağını açıklaması ise Küba ve Türkiye'nin bu krizdeki yerini belirleyen tutum olmuştur.⁴⁹⁹

Bu süreçte Türkiye'deki iktidar yerleştirilen füzeleri, Türk-Amerikan ittifakının bir güvencesi olarak görmüştür. Türk hükümeti bu durumun Amerika nezdinde Türkiye'nin değerini daha da artıracığı yönünde hareket etmiştir. ABD 22 Ekim'de SSCB'nin Küba'da yerleştirdiği füzelere tepki olarak ekonomik abluka kararını açıklamış, Türkiye ise bu kararı destekleyen ilk ülkelerden biri olmuştur. Türkiye bu dönemde koşulsuz bir şekilde ABD'nin yanında yer alacağını göstermiştir. Bu durum Türkiye'nin NATO ittifakı gereği dış politikada uygulaması gereken bir adım olarak görülmüştür. Böylece Türkiye nükleer savaşın bütün risklerini de göze alabildiğini aldığı kararlarla ortaya koymuştur. Dönemin Başbakanı İsmet

⁴⁹⁷ İzmir, 2017: 179.

⁴⁹⁸ Sever, 1997: 648.

⁴⁹⁹ <http://politikaakademisi.org/2012/06/28/50-yilinda-kuba-fuze-krizi/> (erişim tarihi: 24.10.2019).

İnönü ise TBMM’de yaptığı konuşmasında Türkiye’nin Sovyet tehdidine maruz kalan ABD’nin güvenlik kaygılarını anladığını ve bu sebeple müttefik olarak görülen ABD’nin yanında yer aldığını belirtmiştir.⁵⁰⁰ Öyle ki Küba Krizi’nde büyük güçlerin sürekli birbiriyle yarış halinde olması füzelerin konuşlandırıldığı ülkelerin görüşlerini önemli kılmamış, bu nedenle füzelerin yerleştirildiği ülkeler bu krizin çözülmesinde geri planda kalmışlardır. Fakat Türkiye ve Küba görüşlerini açıklamada geri planda kalsalar dahi krizden en çok etkilenen iki ülke olmuştur. SSCB ve ABD tarafından bu krizin masada sonlandırılması, Küba ve Türkiye’nin güvenliği için öne sürdükleri füze sistemlerini ve uçaklarını kaybetmesine yol açmıştır. Her ne kadar bu ülkelere büyük güçler tarafından yardım yapılmışsa da savunma alanında iki ülke açısından istenilen yardım sağlanamamıştır.⁵⁰¹

Washington hükümeti bu krizde nükleer füzeleri yerleştirme kararını alırken tek başına hareket etmiştir. Hükümetin NATO’nun Avrupa üyelerinin yanı sıra Birleşmiş Milletler ve Amerikan Devletleri Örgütü gibi etkili uluslararası kurumlara danışmadan başına buyruk politikalar yürütmesi, dünyayı felakete sürükleyecek füze krizinde dahi kendi kararlarını uyguladığını bir kez daha göstermiştir. Fakat bu durum askeri savunma mekanizması olan NATO üyeleri arasında güvensizliklere yol açmıştır. Gelişmeler karşısında Fransa, 1966’da NATO’dan ayrılmış ve milli nükleer gücünü inşa etmeye karar vermiştir. Böylece bir Batı İttifakı içerisinde yer alan Fransa dahi Amerika’ya en zor şartlar altında bile güvenilmeyeceğini anlamış ve gerekli önlemleri almak istemiştir.⁵⁰²

Bu krizde Türkiye’nin dış politikadaki pasif tutumu, uluslararası arenada Washington yönetiminin gölgesinde kalmasının önemli bir örneğini oluşturmuştur. Türk basını Türkiye’nin içinde olduğu bu durumu açıklamakta zorlanmış, Amerikan ve Sovyet basını ise kendi dış politika tutumlarına göre açıklamalar yapmıştır. Türkiye ise bu krizde Doğu ve Batı Blokları arasında bir kalkan olarak kullanılmıştır.⁵⁰³ Diğer yandan NATO Konsey toplantısında Konsey’deki bazı delegeler ABD’nin Küba’yı işgal etmeyeceğine yönelik güvence verememiştir.⁵⁰⁴ Aynı zamanda Türkiye’nin Küba Krizi’nde ABD ve SSCB arasında yapılan gizli anlaşmalardan haberi olmamıştır. Washington hükümetinin yoğun ısrarı üzerine Türkiye’deki füzeler sökülüştür. Washington ve Ankara arasındaki ilişkiler ise sorgulanır duruma gelmiştir. Birleşik Devletler’in Türkiye’ye dair öne sürdüğü vaatlerin arkasında durmadığı ve bu sebeple ABD tarafından Türkiye’nin garanti olarak gördüğü füzeleri sökmesi

⁵⁰⁰ İzmir, 2017: 181-182.

⁵⁰¹ Varlı, 2006: 60.

⁵⁰² Kurban, 2015: 32.

⁵⁰³ Gülmez ve Tahancı, 2014: 245-246.

⁵⁰⁴ Varlı, 2006: 43.

veya Küba'yı işgale yönelik Türkiye'ye bir güvence verememesi, Washington yönetiminin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini bir kez daha ortaya koymuştur.⁵⁰⁵

Bu süreçte Türkiye-SSCB arasındaki dengelerde önem arz etmiştir. Türkiye'nin büyük Kuzey komşusu SSCB ile ilişkilerini uluslararası antlaşmalarla karşılıklı saygı esasına dayanarak geliştirmek, Türkiye'nin Sovyet politikasında ana politikası haline gelmiştir. Türkiye, Atatürk döneminde olduğu gibi Kuzey komşusu SSCB ile ilişkilerinde bir denge politikası yürütmeliydi. Ancak Jüpiter Füze Krizi, Ankara-Moskova ilişkilerini zedelemekten öteye gidememiştir.⁵⁰⁶ Krusçev'in Sovyet radyosunda "Küba'nın Amerika sahillerinden 90 mil mesefade olduğu için endişelenmekte olduğunuzu söylemektesiniz. Fakat Türkiye'de bizim kapımızdadır. Bizim muhafızlarımız Türk hudut muhafızları ile karşı karşıyadır." şeklindeki açıklaması, nükleer savaşın eşiğinde olan ABD ve SSCB arasındaki süreçten en çok Türkiye'nin zarar görebileceği görüşünü de ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple Washington yönetimi Küba'daki füzelere karşılık, Türkiye'deki füzeleri kaldıracağını bildirmiştir.⁵⁰⁷

ABD Türkiye'deki füze üslerini sonlandırmanın karşılığında Türkiye'ye Polaris denizaltı füzelerini tahsis etmiştir. Başkan Kennedy 1963 yılında Türkiye ve İtalya'ya Polaris füzelerinin verileceğini duyurmuş ve Polarisler'in güvenlik açısından daha donanımlı olduklarını vurgulamıştır. Bu durum eski füzelerin sökülerek daha güvenli ve donanımlı Polarislerin yerleştirilmesiyle sonuçlanmış ve Türk savunma sistemine yenilik kattığı gerekçesiyle Türk basınında da yankı uyandırmıştır.⁵⁰⁸

3.3.9. İncirlik Üssü'ne F-100 Uçaklarının Yerleştirilmesi ve İncirlik Üssü'nün Artan Önemi

Lübnan'daki iç savaşın sona ermesi sonucunda Washington yönetimi askerlerini geri çekmişse de bu durum, Amerika'nın Ortadoğu'dan tamamen çekildiği anlamına gelmemiştir. Öyle ki Eisenhower Doktrini ile Birleşik Devletler, Ortadoğu'daki misyonunu giderek arttırmıştır. Yukarıda anlatılmış olan Süveyş Krizi sonrasında Türkiye ve Suriye arasında meydana gelen gerilim, Rusya ve İran arasındaki Saldırmazlık Pakti'nin sona ermesi ve üslerin kullanımında ABD'ye verilen tavizler neticesinde Başbakan Menderes öncülüğünde F-100 savaş uçakları, Adana'da yerini almaya başlamıştır.⁵⁰⁹

⁵⁰⁵ Kocabaş, 2017: 15-16.

⁵⁰⁶ Varlı, 2006: 27.

⁵⁰⁷ Varlı, 2006: 36-37.

⁵⁰⁸ Bozkurt, 2017: 229.

⁵⁰⁹ Bölme, 2012: 219.

Birleşik Devletler bu dönemde orta ve uzun menzilli füzelere sahip Sovyetler Birliği'nin saldırılarından korunmak amacıyla Thor ve Jüpiter füzelerini devreye sokmuştur. Bu kapsamda F-100 uçaklarının Türkiye'ye getirilmesi tasarısı ile Türkiye'de Jüpiter füzelerin yerleştirilmesi konusu, aynı günde gerçekleşmiştir. Birleşik Devletler F-100'leri Lübnan Savaşı öncesi geçici süreliğine Türkiye'ye yerleştirmiştir. Diğer yandan F-100 uçaklarının Türkiye'de bulundurulması birtakım problemler yaratmıştır. Öncelikle F-100 uçakları, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile yapılan sözlü antlaşma gereği uzun süreli Türkiye'de kalamazlardı. Diğer yandan bu uçaklar NATO tahsisli değildi ve bu sebeple uçakların NATO'ya uygun hale getirilmesi önem arz etmiştir. Dolayısıyla uçakların NATO'ya uygun ve ABD'nin kullanımına elverişli hale getirilmelisi öncelik oluşturmuştur. Bu sebeple Amerikan Elçisi Fletcher Warren bu üslerin Adana da bir süre daha kalma tasarısını Adnan Menderes'e sunmuştur. Menderes ise İncirlik'in 12 tane F-100'e ev sahipliği yapabileceğini belirtmiştir. Türk ve Amerikan tarafları arasında anlaşmaya varılan bu konu ise hiçbir antlaşmada yer almamıştır. Aynı zamanda Türkiye, üslerin kullanımında iki taraf arasındaki askeri antlaşmaların herhangi birine dahi uymaması hususundan hiçbir kaygı duymamıştır. Bununla ilgili Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Adnan Menderes'ten aldığı talimat üzerine Amerikan Büyükelçisi'ne Amerika'lının İncirlik'i istedikleri sürece kullanabileceklerini ve İncirlik'in Amerika için burada hazır beklediğini belirtmiştir.⁵¹⁰

Üslerin kullanımı durumunda herhangi bir problemle karşılaşmak istemeyen Washington hükümeti, İncirlik Üssü'nün yanı sıra Diyarbakır, Çiğli ve Eskişehir'de bulunan üslerin kullanımı için Türkiye'den izin istemiştir. Bu kapsamda Amerikan Akdeniz Deniz Kuvvetleri Başkomutanı Amiral Robert L. Dennison 20 Kasım 1959'da üslerin Amerika'lılar tarafından kullanılması sorusunu tekrar etmiş, bunun üzerine Genelkurmay Başkanı Mustafa Rüştü Erdelhun, İncirlik ve diğer bahsedilen tüm tesislerin kullanılabileceğini belirtmiştir. Genelkurmay Başkanı'nın bu talimatı, Amerika'nın Ortadoğu'da meydana gelebilecek herhangi bir olayda Türkiye'nin güneyde bulunan hava tesislerinin her an Amerika'nın kullanımına açılacağı anlamını taşımıştır. Bu sebeple İncirlik Üssü Birleşik Devletler'in Ortadoğu'daki gelişmelere müdahalesinde merkez üs haline gelmiştir. Fakat İncirlik'te bulunan diğer Jüpiter füzelerin yarattığı alan darlığı gibi çeşitli sıkıntılar, füzelerin konuşlandırılacağı üssü değiştirmiş ve bu üs, Çiğli Hava Üssü olmuştur. Fakat İncirlik Üssü,

⁵¹⁰ Bölme, 2012: 220-221. Fransa Cumhurbaşkanı General Charles de Gaulle'nin iktidara gelmesiyle Paris hükümeti, Amerika'nın NATO üyelerini değil de kendi çıkarlarını koruduğunu belirtmiş ve bu nedenle Fransız askerlerini NATO'nun askeri karargâhından çekme kararı almıştır. Bu sebeple de Gaulle, NATO'nun yapısını değiştirmesinden ziyade Washington hükümetinin liderlik yapısının değişmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu gelişmeler neticesinde Fransa, hava savunmasını NATO'ya entegre etmekten vazgeçerek Akdeniz'den filosunu çekmiştir (<https://www.nato.int/docu/review/articles/2007/04/01/history-the-big-move/index.html> (erişim tarihi: 17.03.2020)).

gerek Ortadoğu gerekse Sovyetlere yakınlığı ve üssün konumu itibarıyla bir istihbarat merkezi vazifesi görmesi sebebiyle Birleşik Devletler için stratejik önemini her daim korumuştur.⁵¹¹

3.3.10. 1960 Amerikan Yardımları ve Türkiye’de Artış Gösteren Amerikan Personelleri

ABD tarafından 1960'lara kadar yapılan yardımların öncelikli konusu Amerikan güvenliğini sağlamak ve yardımları, Amerikan çıkarları doğrultusunda biçimlendirmek olmuştur. Ekonomik ve askeri amaçlı gerçekleşen bu yardımlar, zaman içinde Amerikan düşünce ve politika yapısını oluşturan bir sistem ortaya çıkarmıştır.⁵¹²

Özellikle bu dönemde Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile yakın temas içine girme girişimleri, Washington yönetimini kaygılandıran unsur olmuştur. 1960'da askeri yönetimle yönetilen Türkiye'ye Moskova yönetiminden yüklü bir ekonomik yardım talebinin gelmesi, Amerika'yı düşündürmüştür. Bu sebeple Türkiye'deki askeri yönetimin yardım taleplerine cevap vermek ve siyasal iktidarı desteklemek, Washington yönetimi için öncelikli olmuştur. Bu çerçevede Eisenhower, dönemin başkanı Cemal Gürsel'e 11 Haziran 1960'da gönderdiği mektupta, Batı yanlısı oldukları öngörülen Cemal Gürsel ve Dışişleri Bakanı Selim Rauf Sarper'in konumlarının güçlendirilmesinden bahsetmiştir. Böylece Sarper, Sovyet baskısı karşısında Türk-Amerikan ilişkilerinin canlılığını koruduğunu ifade eden bir dış politika tutumu sergilemiştir.⁵¹³

Başkan John F. Kennedy zamanında Amerikan dış yardım kanun esaslarında değişikliğe gidilmiştir. 1961 yılında çıkarılan Dış Yardım Kanunu ile Kennedy, az gelişmiş ülkelere uzun vadeli bir dış yardım fırsatı sunmuş ve bu süreçte yardım yapılan ülkenin iç reform politika uygulamaların da değişikliğe gidilmesini önererek bu politikalara destek vermiştir. Bu kanuna göre Amerikan Başkanı, Amerika'nın ulusal çıkarlarına uyacak şekilde ülkelere dış yardım programını uygulamıştır.⁵¹⁴

Bu gelişmeler neticesinde Soğuk Savaş'ın hız kazandığı yıllarda güvenlik söylemi açısından yardım programını ön planda tutan Birleşik Devletler için Türkiye, önemli bir ülke olmuştur. 1962 yılında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) kapsamında Birleşik

⁵¹¹ Bölme, 2012: 225-226.

⁵¹² Arı, 2013: 406. Özellikle Türkiye'nin NATO üyeliği bu noktada önemli bir adım niteliğindedir. NATO aracılığıyla Batı'dan silah ve diğer savunma malzemeleri temin eden Türkiye, çeşitli silahlar ve askeri uçakları Birleşik Devletler'den hibe olarak almıştır. Bu sebeple yerli üretimi zayıflayan Türkiye, Batı'nın en önemli müşterisi haline gelmiştir. Türkiye'nin bu tutumu kendi politik çıkarlarını düşünen ABD için de önemli bir ticaret şekli olmuştur. Türkiye'nin NATO üyeliği Batı'nın savunma kanadını oluşturma yanında Batı için vazgeçilmez bir pazarın oluşumuna da katkı sağlamıştır. Özellikle savunma malzemelerinin hibe ve ticareti bu noktada büyük bir öneme sahip olmuştur. (Yalçın, 2012: 96).

⁵¹³ Çakır, 2004: 76-77.

⁵¹⁴ “Amerikan İktisadi Yardım Politikasında Gelişmeler”, *Yön Gazetesi*, 21.02.1962.

Devletler'in Türkiye'ye her yıl 300 milyon dolar yardım göndereceği belirtilmiştir. Washington yönetimi aynı yıl içinde Türkiye'ye 103 milyon dolar hibe yardımında bulunmuştur.⁵¹⁵

ABD tarafından 1962 yılında Dış Yardım Kanunu için ayrılan meblağ 1 milyar 700 milyon iken, 1963-1966 arası dönemde bu programa 6 milyar dolar ayrılmıştır. Aynı zamanda uygulamaya koyulan yeni kanun, ekonomik desteğin yanında askeri desteği de kapsamış ve az gelişmiş ülkelerde Amerikan ulusal menfaatlerine uygun Amerikan silahlarıyla uzun vadeli bir değişim süreci amaçlanmıştır.⁵¹⁶

Türk-Amerikan askeri ve ekonomik ilişkilerinde yukarıda anlatılmış olan Türkiye üzerindeki Sovyet tehdidi önemli olmuştur. Bu tehdit karşısında Washington yönetimi ise Türkiye'nin savunma ihtiyacını karşılamak adına yardım programını aktif bir şekilde kullanmıştır. Bu dönemde Türkiye, Amerika'dan 1948-1971 yılları arası dönemde 3 milyar 232 milyon dolar askeri yardım almıştır. Bu rakamın yıllara göre dağılışı ise şu şekilde gerçekleşmiştir: 1948'de 100, 1949'da 95, 1950'de 200, 1951'de 150, 1952'de 240, 1953'de 175, 1954'de 235.8, 1955'de 87.7, 1956'da 98.5, 1957'de 152.3, 1958'de 136.8, 1959'da 141, 1960'da 90.5, 1961'de 180.3, 1962'de 179.3, 1963'de 166, 1964'de 115.1, 1965'de 96.7, 1966'da 115.1, 1967'de 133.3, 1968'de 96.3, 1969'da 100.5, 1970'de 92.2, 1971'de 99.6, 1 milyon dolardır.⁵¹⁷ Verilen rakamlar incelendiğinde yıllara göre en fazla dağılım 1960'lı yıllarda gerçekleşmiştir.

Birleşik Devletler Türkiye'ye bu yardımları gerçekleştirirken diğer yandan ülkedeki çeşitli devlet yapılarının kontrolünü de ele geçirmeye başlamıştır. Türkiye'deki Amerikalı'ların mektup ve postalarının durumu ise bu duruma örnek oluşturmuştur. İletişim araçlarının normalde Türk PTT'sinin elinden geçmesi lazımken, A.P.O (Army Post Office) isimli Amerikan askeri posta servisi bu görevi üstlenmiştir. Burada sadece askeriyeden kişiler değil, Amerikan propaganda merkezindeki çalışanlar ve büyükelçi çalışanları da mevcuttu. Amerikalılar A.P.O sayesinde Türkiye'deki antikacılardan aldıkları malları, Türkiye'nin herhangi bir kontrolü olmadan Amerika'ya yollamıştır. Böylece Birleşik Devletler A.P.O aracılığıyla, hiçbir bilgi olmaksızın Türkiye'de kaçakçılık ticaretine imza atmıştır.⁵¹⁸

A.P.O aracılığıyla Türkiye'deki Amerikan personelin sayısı artış göstermiştir. ABD Türkiye'ye yönelik gerçekleştirdiği bu yardımlar karşılığında ise Amerikalı askeri uzman ve personeller Türkiye'deki üs ve tesislerden son hızla yararlanmaya devam etmiştir. Bu amaçla

⁵¹⁵ Durmaz, 2013: 123.

⁵¹⁶ "Amerikan İktisadi Yardım Politikasında Gelişmeler", *Yön Gazetesi*, 21.02.1962.

⁵¹⁷ Saray, 2000: 161.

⁵¹⁸ "Modern Kapitulasyonlar ve Amerikan Kaçakçılığı", *Yön Gazetesi*, 03.12.1965.

Amerika'dan 3720 asker, 138 sivil personel ve 2167 aile üyesi olmakla birlikte Türkiye'ye gelmiştir. 1970 senesinde ise bu rakam 23 bine ulaşmıştır. Bu rakam, Soğuk Savaş sürecinde 25 bine kadar yükselmiştir.⁵¹⁹ Türkiye'deki Amerikan personel sayısındaki bu artış, ülkede Amerikan karşıtlığını artıran unsur olmuştur. Öyle ki Türkiye'deki üslerde görev alan Amerikan askerlerinin Türk savunma sanayisine dair çeşitli bilgi ve istihbarat toplamaları kamuoyunun gündemindeki yerini almıştır. Özellikle 1958'de Türk gazetecilerin Amerikalılar tarafından İncirlik Üssü'ne alınmaması büyük bir sorun teşkil etmiştir. Hâlbuki Amerikalı gazetecilerin üsse alındığı bilgisi söz konusu olduğunda bu durum, ciddi bir problem oluşturmuştur. Yaşanan gelişmelere Türk gazeteciliği tepkisiz kalmamış; Milliyet Gazetesi "Adana Amerikalılara Ait Değildir" haber başlığı ile Kim Dergisi ise "Amerikalı dostlarımız Türkiye'de bölgenin ortak savunulması amacıyla sadece misafir olarak bulunduklarını unutmuş olmalılar"⁵²⁰ ifadesiyle Türkiye'deki Amerikan karşıtlığının habercisi olmuştur. Böylece Washington yönetimi Türkiye'ye yönelik askeri ve ekonomik yardımlarına devam ederken diğer yandan Türkiye'deki personel sayısını arttırmış ve bu durum Türk savunma sanayisinin Amerikan kontrollü bir savunma aracına dönüştürme sürecine katkı sağlamıştır.

3.3.11. Beklenmeyen Gelişme: Lyndon Baines Johnson'dan Gelen Mektup

21 Aralık 1963 tarihine gelindiğinde Kıbrıslı Rumlar Türklere karşı kara propaganda ve saldırılar başlatmıştır. Rumlar zamanla Türklere karşı soykırım uygulamaya başlamış ve sorun, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren uluslararası soruna dönüşmüştür. Ayrıca Kıbrıs'ta Rum tarafının silahlanmaya başlaması Türkiye'yi harekete geçirmiş, böylece Ankara hükümeti Kıbrıs'a Türk Silahlı Kuvvetleri'ni gönderme kararı almıştır. Fakat bu gelişmelerin ardından 5 Haziran 1964 günü Amerikan Başkanı Lyndon Baines Johnson'dan gelen uygunsuz mektup bütün dengeleri değiştirmiştir.⁵²¹

O güne kadar İsmet İnönü Kıbrıs için ne yapılması gerekiyorsa yapılacağını duyurmuş ve 13 Mart 1964'de Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'a bir mektup yollayarak Türkiye'nin haksızlığa uğramış Kıbrıslı Türklerin yanında olacağını belirtmiştir. Fakat bu görüşmeye ne garantör devletler (Yunanistan, İngiltere) ne de Batı İttifakı olumlu yanaşmıştır. TBMM ise 1964 tarihinde Türkiye'nin Kıbrıslı Türklere herhangi bir saldırı karşısında Kıbrıs'a müdahale edeceğini duyurmuştur. Johnson Mektubu'ndan önce Türkiye, uluslararası arenada ciddi eleştirilere maruz kalmış bunun üzerine İsmet İnönü Time Dergisi'ne verdiği röportajda "yeni

⁵¹⁹ Bölme, 2012: 236.

⁵²⁰ Bölme, 2012:239.

⁵²¹ Türk Asya ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), 2018.

bir dünya kurulur, Türkiye’de bu dünyada yerini alır”⁵²² ifadesiyle Batılı devletlere Türkiye’nin kararlılığını ortaya koymuştur.

Bu dönemde Birleşik Devletler ise Türkiye’deki ajanlık faaliyetlerine devam etmiştir. Öyle ki Washington’ın Ankara Büyükelçisi Hare, Dışişleri Bakanı ve Başkan İnönü’nün bir araya geldiğini Türkiye’nin her an Kıbrıs’a askeri bir müdahalede bulunabileceğini iletmıştır. Washington yönetimi ise bu ihtimale karşılık bir uçak gemisi, bir kruvazör ve 4 destroyden oluşan 6. filoya bağlı askeri kuvveti, Kıbrıs’a 8 saat uzaklıkta olan bir konuma yerleştirmiştir. Bu konum Türkiye ve Kıbrıs arasında olup herhangi bir müdahalede Türkiye’yi engelleyecek şekilde hazırlanmıştır.⁵²³

Türkiye, Kıbrıs’a yönelik bir harekât düzenlediği takdirde ABD tarafından 12 Temmuz 1947 tarihli Türk-Amerikan Antlaşması’nın 4. maddesinin öne sürdüğü koşula göre bu harekâta Amerikan yardımları çerçevesinde aktarılan malzemeler, silahlar ve diğer askeri teçhizatların kullanılmayacağına yönelik şart koşulmuştur. Türkiye’nin savunması için en gerekli olduğu zamanda Washington’ın verdiği silahları kullandırmaması ise Türkiye nezdinde ABD’yi güvensiz bir ittifak olarak ortaya çıkarmıştır.⁵²⁴

Johnson Mektubu’nun ardından Başbakan İsmet İnönü ise sakin ve kararlı bir şekilde Rumların Kıbrıs Türklerine karşı uyguladıkları baskılar karşısında duyduğu üzüntüyü içeren, tehdit etmeyen fakat özürde içermeyen bir mektup yazmıştır. Aynı zamanda İnönü Johnson Mektubu’nda ileri sürülen bütün tezleri çürüten kanıtlar sunmuştur. Başbakan İnönü mektupta şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Türkiye’nin Kıbrıs’a son çıkarma girişiminden önce ABD’ye danışmadığı doğru değildir. Son girişim sekiz ay içindeki dördüncü girişimdi ve Amerika’ya her seferinde bilgi verilmişti. Kıbrıs’ta Türklere karşı yapılan zulme ve Yunanistan’ın anlaşmaları yok saymasına karşı Amerika, bir şey yapmadı. Baskı uygulanacaksa onlara uygulanmalıydı. Mektup, NATO’nun durumu konusunda da bazı sorunlara yol açtı. Eğer NATO mektupta anlatıldığı gibi işleyecekse tedaviye muhtaç demektir”⁵²⁵

⁵²² Feridunoğlu, 2017: 381.

⁵²³ Gülen, 2012: 409-410.

⁵²⁴ Türkmen, 2012: 101. Türk-Amerikan 12 Temmuz 1947 tarihli antlaşmanın 4. maddesi şu şekildedir.”İşbu Anlaşma gereğince Türkiye Hükümeti tarafından elde edilen her madde, hizmet veya malûmatın emniyetini sağlamak azminde bulunan ve bunda aynı derecede menfaattar olan Türkiye ve Birleşik Devletler Hükümetleri, badelmüşavere, bu uğurda diğer Hükümetin lüzumlu addedebileceği tedbirleri, karşılıklı olarak, alacaklardır. Türkiye Hükümeti, Birleşik Devletler Hükmi metnin muvaffaklı olmadan, bu neviden hiçbir madde veya malûmatın mülkiyet veya zilyedi işini devretmeyeceği gibi, aynı muvafakat olmadan Türkiye Hükümetinin subay, memur veya ajanı sıfatını haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malûmatın kullanılmasına veya bu malûmatın bu sıfatı haiz olmayan bir kimseye açıklanmasına ve bu maddeler ve malûmatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir”. (Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 1947: 233).

⁵²⁵ “NATO Tedaviye Muhtaç”, *Hürriyet Gazetesi*, 04.10.1987.

Her bir cümlesini ince bir detayla aktaran Başbakan İnönü'nün bu mektubu karşısında Lyndon B. Johnson, tehditkâr bir dille yazdıkları mektubun özrünü dilercesine kendi özel uçaklarından Beyaz Kuş'u Ankara'ya göndermiş ve İnönü Washington'a bu uçakla seyahat etmiştir.⁵²⁶

İki ülke arasında yaşanan bu gerginlik dönemi Türk toplumunu da etkilemiştir. Bu gelişmelerin ardından 1967 yılında Amerikan 6. filosuna karşı yapılan saldırı sonucunda Amerikan askerleri denize atılmış, ardından Amerikalı mühendislerin kaçırılması ise Amerikalı yurttaşların Türkiye'de yaşamasını zorlaştırmıştır. Böylece Amerika'ya duyulan güvensizlik Türk toplumunda çeşitli propaganda ve gösterilerle artmaya başlamıştır.⁵²⁷

Henry Kissinger ise bu mektubu şu şekilde yorumlamıştır:

“Johnson'un mektubundaki lisan daha önce hiçbir NATO müttefikine karşı kullanılmamıştı ve daha sonra kullanılmayacaktı. Zira NATO; üyelerini muhtemel bir saldırganın kurbanı olacakları için değil, ABD dâhil bütün müttefiklerin güvenlik çıkarları gerektirdiği için korumaktadır. Bu özellikle coğrafi açıdan vazgeçilmez bir mevkide bulunan Türkiye gibi ülkeler için geçerlidir. Johnson'un mektubu, NATO garantisini stratejik bir gereklilik olmaktan çıkarıp, Amerika'nın arzu ve hedeflerinin bir vasıtası haline getirmiştir.”⁵²⁸

Kissinger bu mektupla kullanılan dil ve üslubun daha önceden hiçbir NATO müttefikine uygulanmadığını öne sürmüş ve Türkiye gibi jeostratejik açıdan kritik öneme sahip bir müttefikle olan ilişkilerin, NATO'nun garantisi dışında Amerikan politik çıkarlarına göre şekillendiğini belirtmiştir.

Böylece Johnson Mektubu hem sosyal anlamda hem de siyasal anlamda Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrini değiştiren bir kriz olarak tarihe geçmiştir. Bu mektup iç politikada; Türkiye'de ulusal değerleri daha da ön plana çıkarmış ve bu sebeple Amerikan karıştlığını arttırarak Türkiye'nin her an NATO'dan ayrılma ihtimalini, ülke yönetimine ve Türk toplumuna hatırlatmıştır. Dış politikada ise NATO'ya karşı duyulan güvensizlik karşısında TSK'nın modernizasyonu projesinden vazgeçilmiş ve Başkan Kennedy döneminde çok taraflı nükleer deniz gücünden vazgeçildiği duyurulmuştur. Aynı zamanda Türkiye, diğer NATO üyeleriyle eşit olmadığını gözlemlemiş ve Washington yönetiminin bu konuda adil davranması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra iki taraf arasında 1969 Savunma İşbirliği Antlaşması'yla ortak savunma tesislerinin yönetim ve kontrolünün Türkiye'ye geçtiği

⁵²⁶ “NATO Tedaviye Muhtaç”, *Hürriyet Gazetesi*, 04.10.1987.

⁵²⁷ Erken, 2015: 57.

⁵²⁸ T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2016: 337.

ve Vietnam Savaşı'nda Amerikan gemilerinin boğazlardan geçişinin daha zor koşullara bağlanması yönünde kararlar alınmıştır.⁵²⁹

1974'de dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in Amerikan Özel Temsilcisi Joseph Sisco ile yaptığı röportajda Türkiye'nin unutamadığı mektuba dair açıklamalarda bulunmuştur. Sisco, mektubu dönemin Dışişleri Bakanı Dean Rusk'ın yazdığını ve Türkiye'ye anlatamadıkları birçok olayın bu mektupla anlaşıldığını belirtmiştir. Sisco açıklamasında mektubun Türk kamuoyunda ve siyasetinde şok etkisi yarattığının farkında olduklarını, fakat mektubun bu amaçla yazıldığını da eklemiştir.⁵³⁰

Türkiye 1947 Truman Doktrini'nin ilanından itibaren ABD'ye karşı kendisini borçlu hissederek duygusal çizgide bir politika yürütmüştür. Bu amaçla Batı İttifakı'na katılmak ve Amerika'nın yanında savaşmak için Türkiye'den kilometrelerce uzakta olan bir toprak parçası olan Kore'ye Türk askeri gönderilmiştir. Ardından Kıbrıs'a müdahale etmek isteyen Türkiye'ye ABD Başkanı'ndan gelen bu mektup, bütün dengeleri alt üst etmiştir. Ağır bir üslupla yazılan bu mektup, Amerikan temsilcisinin de belirttiği gibi Türkiye'ye şok etkisi yaratmıştır. Böylece Washington'ın bu hamlesi, Türkiye'nin dış politikadaki hareket özgürlüğünü kısıtlamış ve Türk-Amerikan ilişkilerinde uzaklaşmaya sebep olmuştur.⁵³¹

3.3.12. Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu'nun Yeri ve Önemi

Kıbrıs Sorunu Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir yere sahip olmuştur. Türkiye 1960'lı ve 1970'li yıllarda Amerika ile olan ilişkilerinin üzerinde durmuş ve bu dönemde NATO'ya bağlılığını ön plan da tutmuştur. Bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerine göre şekil alan 1964 ve 1974 Kıbrıs sorunu ise iki ülke arasında birtakım güven problemlerini ortaya çıkarmıştır.⁵³²

Kıbrıs sorununun temeline bakıldığında Türkler ve Rumlar arasındaki sonu olmayan çatışmalar görülmektedir. İki grup arasında adada başlayan çatışmalar güç mücadelesine dönüşmüştür. 1967'de kurulan 'Geçici Türk Yönetimi' zamanla 'Kıbrıs Yönetimi' adını almıştır. 1973'de Kıbrıs'ın başkanlık seçimlerini kazanan Rauf Denktaş öncülüğünde yürütülen ortak girişimlerden ise bir fayda sağlanamayacağı görülmüştür. Bu sebeple adadaki Türkler'in güvenliğinden sorumlu olan Türkiye için bu durum, öncelikli bir mesele haline gelmiştir.⁵³³ Özellikle Kıbrıs Rum kesiminin başkanı Makarios'un Kıbrıs'ı özelleştirip

⁵²⁹ Türkmen, 2012: 104-105.

⁵³⁰ "10 Yılda Çok Şey Değişmişti", *Hürriyet Gazetesi*, 02.10.1987.

⁵³¹ FRUS, 1967: File No: Lot 67 D 586.

⁵³² Derman ve Kurban, 2016: 45- 460.

⁵³³ Akgün, 2018: 90.

ENOSİS fikrini hayata geçirme girişimleri karşısında Türk Silahlı Kuvvetleri, 20 Temmuz 1974'de Kıbrıs Adasına harekât düzenlemiştir.⁵³⁴

Amerikalı diplomat Henry Kissinger, ikinci Kıbrıs müdahalesinden bir gün önce 13 Ağustos 1974 sabahında Başkan Ford ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Kissinger bu görüşmede Türkiye ve Yunanistan arasında herhangi bir çatışmanın gerçekleşmesini istemediklerini, savaş olduğu takdirde Türkiye'nin Birleşik Devletler için daha önemli bir müttefik olduğunu dile getirmiştir. Aynı zamanda Türklerin Kıbrıs'a müdahalesi için Kıbrıs'ın üçte birine sahip olmalarında hiçbir sakıncanın olmadığını belirtmiştir. Böylece Kissinger, 1974 Kıbrıs Harekâtı'nda Amerika'nın Türkiye'ye askeri yardımlarını kesmesi yönündeki yaptırımlarına karşı olduğunu çeşitli nedenlerle açıklamıştır.⁵³⁵

Kıbrıs'a düzenlenen operasyon sonrasında Türk-Amerikan ilişkileri uluslararası arenada farklılık göstermiştir. Bu dönemde Amerikan hükümetinin Afyon ekimini yasaklaması ciddi bir sorun olarak görülmüştür. Albaylar cuntasının arkasında da yer aldığı düşünülen Birleşik Devletler'in, aynı zamanda Kıbrıs'ı gözden çıkarmamak adına Yunanistan'ı kaybetmek istemeyen tavrı, Türkiye'ye karşı çeşitli girişimleri de zorunlu kılmıştır. Bu gelişmeler karşısında ABD, 1975 yılında Türkiye'ye silah ambargosu uygulamıştır. Bu gelişmeler üzerine Türkiye ise 1969 Savunma İşbirliği Antlaşması'nı feshetmiş ardından sadece NATO'nun kullanım amacı doğrultusunda İncirlik Üssü hariç Türkiye'de bulunan Amerikan üslerine müdahale etmiştir.⁵³⁶

Washington'dan gelen ambargo uygulaması Türkiye'nin Kıbrıs'a asker göndermemesi ve Amerikan silahlarının kullanılmaması şartıyla uygulamaya koyulmayacaktı. Fakat bu durum gerçekleşmediği için Washington yönetimi, ambargoyu uygulamasını bir zorunluluk olarak görmüştür. Silah ambargosu temelini Türk ve Amerikan yetkilileri tarafından imzalanan, 12 Temmuz 1947 tarihli Türk-Amerikan Yardım Antlaşması'ndan almıştır.

⁵³⁴ Yılmaz, 2017: 92.

⁵³⁵ Bayer, 2016: 343. Amerikan temsilcisi Kissinger, Bülent Ecevit'e mesaj göndererek Yunan ve Türk tarafı arasındaki bu anlaşmazlıktan Amerikan tarafının rahatsız olduğunu dile getirmiştir. Fakat İngiltere ve diğer Avrupalı devletlerin Yunanistan'ı kınamasına karşı Washington'ın Kıbrıs'taki düzenin bozulduğunu savunurken bu duruma sessiz kalması, oldukça düşündürücü olmuştur. Batılı devletler tarafından Türkiye'nin adaya müdahale hazırlıkları devam ederken, Kissinger'ın iki taraf arasında herhangi bir savaş çıkmasını istemediğine yönelik açıklamalarına Ecevit yanaşmamış ve Kıbrıs'ın güvenliği konusunda ki Türk tarafının kararlılığını açıkça vurgulamıştır. (Arık, 2011: 16).

⁵³⁶ Yılmaz, 2017: 93. Kıbrıs'a müdahale etme fikri Türk tarafında çeşitli görüşleri uyandırmıştır. Bu dönemde CHP ve MSP koalisyonuyla yönetilen Türkiye'de bu iki partiden ziyade Türkiye Büyük Millet Meclisi, Milli Güvenlik Kurulu ve Cumhurbaşkanı'nın görüşleri de mevcuttur. Bu dönemde CHP tarafı Kıbrıs'a karşı düzenlenen operasyonda İngiltere ile birlikte harekâtı savunurken MSP tarafı İngiltere'nin olmadığı bir müdahaleyi savunmuştur. Fakat dönemin başkanı Bülent Ecevit garantör ülke olan İngiltere'nin desteğini almadan bu operasyonun tamamlanamayacağını öngörmüştür. Görüldüğü üzere Kıbrıs müdahalesinde de Türkiye'nin iç koalisyonunda farklı görüşler olmuştur. Fakat temel görüş, Kıbrıs'a karşı düzenlenecek bir operasyonun varlığında kanaat kılmıştır. (Gökçe, 2018: 52).

Amerika bu antlaşmaya dayanarak 1964’de Johnson mektubunu devreye sokmuş ve Türk dış politikasında Amerika’ya karşı güvensizlik baş göstermiştir.⁵³⁷

Washington yönetiminin silah ambargosu uygulaması kararının arkasında yatan en büyük etkenlerden biri de şüphesiz Rum lobisinin faaliyetleri olmuştur. Öyle ki Rum kesiminin etkili lobicilik faaliyetleri sonucunda Amerika’da Başkan yardımcılığına kadar yükselmesi, bu durumu destekler nitelikte olmuştur.⁵³⁸

Washington yönetimi uluslararası ilişkilerde bir yaptırım ve cezalandırma anlamına gelen ambargo tabirini Türkiye’ye uygularken Afyon sorunu ise bu cezalandırmanın bir gerekçesini oluşturmuştur. Türkiye’yi bir kısıkaç altına almayı planlayan bu süreç, zaman içinde Yunan tarafının da Türkiye aleyhine lobicilik faaliyetlerini hızlandırmasını sağlamıştır.⁵³⁹

Birleşik Devletler tarafından 5 Şubat 1975’de uygulanan bu silah ambargosu, Türk dış politikasında da dengeleri alt üst etmiştir. 1947 ve 1960 dönemlerinde ABD ve Türkiye arasında imzalanan ikili antlaşmalar ve 1961 yılında yasalaştırılan Amerikan Dış Yardım Kanunu, Türkiye’nin iç güvenliğini sağlaması adına önemli gelişmeler olmuştur. Fakat Türklerin bu silahları Kıbrıs’ta kullandığını öne süren ve buna dair bir karalama kampanyası başlatan Yunan tarafı, Washington’ın Türkiye’ye ambargo uygulaması için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu durum ise iç politikasında çok sayıda karmaşalar yaşayan Türkiye’yi bu dönemde ki dış politikasın da diğer güçlere karşı etkisizleştirmiştir.⁵⁴⁰

Washington yönetimi tarafından koyulan silah ambargosu, Birleşik Devletler açısından bazı sorunlar doğurmuştur. Öyle ki dönemin Amerikan Başkanı Ford, 2 Ağustos 1975 tarihli gerçekleştirdiği konuşmasında Türkiye’deki askeri üslerin yerine yeni üslerin bulunabileceğini fakat bunun çok maliyetli olacağını dile getirmiştir.⁵⁴¹ Fakat çok geçmeden Washington yönetimi üsleri kapama kararı almıştır. Bu karara Başbakan Süleyman Demirel karşı çıkmış ve kararın TSK’nın savaş mekanizmasını zayıflatıldığını ve buna bağlı olarak NATO’nun gücünü etkilediğini dile getirse de Amerikan tarafı kararından dönmemiştir. Türkiye ise 25 Temmuz 1975 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile askeri üsler ve tesisleri kapama kararı almıştır. Tesislerde görev alan çok sayıda personelin görevine son verilmiş ve

⁵³⁷ Yalçın, 2012: 105.

⁵³⁸ Aslan, 2009: 4.

⁵³⁹ İzgi, 2007: 39-40.

⁵⁴⁰ Dolanbay, 2019: 855. Her ne kadar bu dönemde Türk-Amerikan ilişkileri sıkıntılı bir sürece girmiş olsa da, Türk tarafı Amerikan yardımlarından yararlanmaya devam etmiştir. Bu dönemde Türkiye Kanada, İtalya, Amerika ve Almanya’dan silah tedarik etmiştir. 1971’de dönemin Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu, meclis konuşmasında Türkiye’nin Amerika’dan 1947-1963 arası dönemde Amerikan doları cinsinden 1 milyar 983 milyon dolar, 1964-1970 arası dönemde 868 milyon dolar, 1971’de ise 127 milyon dolar yardım aldığını belirtmiştir. Bakanın açıklamalarına göre askeri bütçenin yüzde 22’si dış kaynaklardan temin edilmiştir. (Yalçın, 2012: 104).

⁵⁴¹ İzgi, 2007: 45-46.

İncirlik Üssü'nün NATO'nun kullanımına bağlı olarak görev mekanizması sınırlandırılmıştır.⁵⁴²

İşletimi durdurulan askeri üslerden Washington'u en çok endişelendiren Sinop olmuştur. Çünkü Washington yönetimi için bu üsler, Doğu ve Batı Bloğu'nun yarıştığı Soğuk Savaş döneminde Amerika'nın yüzde 30 oranında istihbarat bilgisi elde ettiği ve bu nedenle casusluk faaliyetlerini sürdürmesi açısından hayati bir öneme sahip olmuştur.⁵⁴³

Ulusal güvenlik çıkarlarını her daim üst düzeyde tutan Birleşik Devletler, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini bölgesel bir tehdit olarak görmüştür. Türkiye'nin ise Kıbrıs'a müdahale isteği kendi güvenliği açısından ciddi önem oluşturmuştur. Sonuçta sert güce alternatif olarak askeri ve ekonomik yaptırımlar, bölge devletleri açısından ciddi bir öneme sahip olmuştur. Bu güç uygulamasını bir politika haline dönüştüren Washington ise bu durumda Türkiye'yi cezalandırma yoluna gitmiştir. Türkiye'deki haberleşme istasyonlarını kapatma kararı da bu durumun basit bir örneğini oluşturmuştur.⁵⁴⁴

3.3.12.1. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'deki Haberleşme İstasyonlarını Kapatma Kararı

Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında Türk-Amerikan askeri ilişkileri bir dönüm noktasına girmiştir. Amerikan Savunma Bakanı, Türkiye'de ki bulunan ortak savunma tesisleri için önemli görülen 7 haberleşme istasyonunu kapatma kararı almıştır. Bu durum Türk siyasetinde büyük bir etki yaratmış ve Amerika'ya karşı güvensizlik baş göstermiştir. Öyle ki teknolojisi geliştikçe Birleşik Devletler'in Türkiye'de bulunan dinleme ve haberleşme tesislerine duyduğu gereksinimin ortadan kalktığı izlenimleri ortaya çıkmıştır. Bu kararın en önemli sebebi ise teknolojiye gelişim sayesinde uyduların bu tesislerin görevini rahatlıkla yerine getirebilmeleri olmuştur. Bu sebeple Washington yönetimi bu tesislerde görev alan Amerikan askeri personellerin sorunlarıyla uğraşmak veya personel bulmakta zorluk çekmek yerine, Türkiye'deki 7 tane haberleşme istasyonunun görevini uydulara devretme kararı almıştır.⁵⁴⁵

Soğuk Savaş döneminden itibaren istihbarat ve ajanlık birimlerinin önemle üzerinde duran Amerikan Ulusal Güvenlik Ajansı (NSA), bu alandaki faaliyetlerini Türkiye üzerinden gerçekleştirmiştir. Öyle ki Soğuk Savaş sonrasında kurulan yeni dünya düzeniyle birlikte Ortadoğu'dan gelecek tehditleri baş tehlike ilan eden Washington yönetimi için Türkiye, bu süreçte önemli olmuştur. Birleşik Devletler'in Türkiye'de 5 tane dinleme istasyonu bulunmaktadır. Bunlar; İzmit Körfezi'nde Karamürsel, Sinop Burnu üzerinde, Samsun'da,

⁵⁴² “Demirel Üsleri Neden Kapattı?”, *Hürriyet Gazetesi*, 09.08.2018.

⁵⁴³ İzgi, 2007: 45-46.

⁵⁴⁴ Özbek 2018: 13.

⁵⁴⁵ “Üsler İçin İki Kuşku”, *Hürriyet Gazetesi*, 24 Ekim 1987.

uzun menzilli radar ve haberleşme sistemi için Diyarbakır'da, başlarda Ankara Belbaşı'nda sonraları ise Kandilli Rasathanesi'nde devrilen dinleme tesisleri yer almıştır. NSA yetkilisi Perry Fellwock, Karamürsel dinleme istasyonunda çalıştığı sıralar bütün Sovyet kodlarını kırabileceğini ifade etmiştir. Bu nedenle Washington için istihbarat alanları askeri operasyonlarda elini güçlendiren birim olarak önemini her daim sürdürmüştür.⁵⁴⁶

Amerika'nın uygulamaya koyduğu bu ambargo süreci 1978'de son bulmuştur. Washington yönetimi bu kararın sonucunda Türkiye'deki üslerin açılacağını umut emişse de Türkiye'den olumlu bir yanıt gelmemiştir. Fakat Türkiye, 1978 sonrasında iki ülke arasında masaya yatırılan pazarlıklar sonucunda üslerini ABD'ye tekrar açmıştır. Türkiye'nin askeri üslerini Washington'a açma kararı, Birleşik Devletler'in Türkiye'ye yönelik yardımlarının artması ve Amerikan Senatosu'nda Türkiye aleyhine gelişen kararların alınmamasına yönelik bir talep şartıyla öne sürülmüştür. Bundan sonraki süreç ise karşılıklı ikili askeri antlaşmalar çerçevesinde yeni bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır.⁵⁴⁷

3.3.12.2. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Ortak Savunma ve İşbirliği Antlaşması ve Silah Ambargosunun Kaldırılması

Türkiye ve Birleşik Devletler arasında imzalanan 1947 ve 1954 askeri antlaşmaları, 3 Temmuz 1969'daki Savunma İşbirliği Antlaşması'na zemin hazırlamıştır. 12 Temmuz 1947 tarihinde imzalanan askeri antlaşma, Türkiye'nin Washington tarafından aldığı çeşitli askeri malzeme ve teçhizatları Washington hükümetinin onayı olmadan hiçbir şekilde kullanılmaması şartını içermiştir. Aynı şekilde 1954 tarihinde Kuzey Atlantik Antlaşması'na Taraf Devletler Arasında Kuvvetleri'nin Statüsüne Dair Sözleşme, iki ülke arasında askeri üslerin kurulumu ve yardımların yapılması hususunda önemli olmuştur. Böylece Birleşik Devletler 1947 ve 1954 Antlaşmalarını temel alarak Türkiye'de çok sayıda askeri üslerin kurulumu için çalışmalara başlamıştır. Fakat iki ülke arasında imzalanan antlaşmalar çoğunlukla meclisten geçirilmemiş, Dışişleri yahut Genelkurmay Başkanlığı'nın onayı ile yürürlüğe girmiştir. 3 Temmuz 1969 tarihinde imzalanan bu antlaşma ise gizlenen antlaşmalar arasındadır. Fakat 1975'de Birleşik Devletler tarafından gündemi meşgul eden Kıbrıs sorunundan dolayı 1969 tarihli Savunma İşbirliği Antlaşması, Türkiye'ye silah ambargosu

⁵⁴⁶ <https://www.turkishnews.com/tr> (erişim tarihi: 5.10.2019). Karamürsel'de hava üssü bulunan Amerika'nın burada birçok araştırmayı yakından takip ettiği de bilinmektedir. Karamürsel Üssü'nün bir savaş istihbaratı olarak kullanıldığını belirten Kocaeli Müze Müdürlüğü'nde görevli Rıdvan Gölcük, Amerika'lının bu alanda kazı yaptığını ifade etmiştir. Savaş istihbarat alanı olarak üs bulunduran Birleşik Devletler böylece çeşitli arkeolog çalışmalarını yürütmüştür. Böylece kullanılan hava üssü çok amaçlı araştırmalara tanıklık etmiştir. (<https://www.kocaelibarisgazetesi.com/guncel/amerika-karamursel-hava-ussunun-sirri-h78753.html> (erişim tarihi: 07.10.2019)).

⁵⁴⁷ Bölme, 2012: 65.

uygulanmasıyla açığa çıkmış ve gizliliği sona ermiştir.⁵⁴⁸ Bu açıdan Kıbrıs sorunu iki ülke arasındaki ilişkilerin zayıflamasına neden olmuş, Johnson Mektubu ise bu gelişmelerde önemli rol oynamıştır. Böylece Türkiye, NATO üyeliğini ve Batı kimliğini sorgular duruma gelmiştir. Türk kamuoyunda ise ABD karşıtlığına dair söylemler artmaya başlamıştır. Bu durum, ABD'nin Türkiye'deki askeri üslerinin niteliğini sorgulattırılmış ve konunun üzerinde durulması gerektiğinin altını çizmiştir. 1969'da Savunma İşbirliği Antlaşması (SİA) ile Türkiye'de var olan üslerin geleceği, tek bir antlaşmayla tekrardan yenilenmiştir. Bu antlaşmayla Türk makamı, ABD'nin üsler konusundaki manevrasına sınırlayıcı bir set çekmiştir. Bu duruma müteakip Türk-Sovyet ilişkilerini olumsuz etkileyen Amerikan U-2 Casus uçaklarının İncirlik'ten uçmalarına müsaade gösterilmemiştir.⁵⁴⁹ Bu uygulama, Türkiye'nin Birleşik Devletler'e karşı bağımsız bir devlet vurgusunu göstermesi bakımından önemli bir adım olmuştur. 1969 Savunma İşbirliği Antlaşması'yla askeri üslerin Türkiye'nin izin vereceği ölçüde aktif hale getirilmesi amaçlanmıştır. Antlaşmanın 2. maddesi Birleşik Devletler'in Ortadoğu'da meydana gelebilecek bir olayda üsleri kendi kararına göre açamayacağını içermiştir. Bu maddeye Türkiye'deki askeri üsler, Türk idarecilerinin ve kamuoyunun bilgisi dışında açılma yetkisine sahip olamayacaktı. Antlaşmanın 3. maddesine göre ise Birleşik Devletler'in istihbarat toplama tesisleri, savaş sistemleri ve şebekeleri, Kargaburun İstasyonu, İncirlik tesisi gibi alanlarda ABD'ye savunma faaliyetlerine katılma izni vermiştir. Bu tesisler Türkiye'nin kendi alanı olarak gösterilmiş ve Türkiye'ye de katılma yetkisi verilmiştir.⁵⁵⁰ Fakat bu ikili antlaşmanın ardından 1974'de Kıbrıs meselesinde Amerika tarafından koyulan silah ambargosu sonrasında Türkiye'nin Amerika'ya olan güveni sarsılmış diğer yandan Türk yetkililer, Türk-Amerikan ilişkilerinin tamamen ortadan kalkmasından da endişe duymuştur. Öyle ki Türkiye, NATO'nun savunma kanadı rolünden memnun olmakla birlikte ABD'nin ise Türkiye'deki tesisleri elinde tutabilmek, öncelikli hedefi olmuştur. Bu nedenle Savunma İşbirliği Antlaşması, iki taraf arasında yaşanan gerginliklere rağmen ikili ilişkileri ayakta tutan bir rol üstlenmiştir.⁵⁵¹

Türkiye üye olduğu Kuzey Atlantik İttifakı'nın bir parçası olarak bu antlaşmanın 3.maddesi gereğince Amerika'dan savunma araçlarını daha da geliştirmek ve ikili ilişkilerin niteliğini arttırmak adına her NATO üyesi gibi destek almıştır. Türkiye'ye ithal edilecek savunma malzemeleri ve savunmaya dair teknik eğitim araçları ise diğer bütün ülkelere uygulanan şekilde işlenmesi amaçlanmıştır. Birleşik Devletler bu antlaşmanın yürürlükte

⁵⁴⁸ “ABD ile Yapılan Askeri Antlaşmalar-I (3 Temmuz 1969)”, *Ayna Haber Ajansı*, 12.12.2013.

⁵⁴⁹ Güvenç, 2015: 107.

⁵⁵⁰ Orkunt, 1978:276-277-278.

⁵⁵¹ FRUS, 1975: File No: RG 59, S/S-I.

kaldığı ilk 4 yıl boyunca bağış, kredi ve ödünç garantisi olarak 10 milyar dolarlık bir savunma amaçlı yardımda bulunmayı taahhüt etmiştir. Bu antlaşmaya göre 2 yıl içinde 70 milyon dolar bağış yardımının yapılması ve 4 yıllık süre zarfında toplam bağış miktarının 200 milyon dolardan az olmaması amaçlanmıştır. Washington tarafından lanse edilen krediler ve bağışlardaki artış oranları, diğer NATO üyelerine uygulanan faiz modelleriyle aynı olacak şekilde yürütülmesi hedeflenmiştir. Ayrıca antlaşmanın devam edeceği süreçte Türkiye'ye satılan savunma malzemelerinin şekli, miktarı ve koşulları ise iki taraf arasında belirlenmiştir.⁵⁵²

Amerikan Dışışleri Bakanı Henry Kissinger'nda Türk-Amerikan askeri ilişkilerinde Amerika Kongresinde ki tutumu dikkat çekici olmuştur Öncelikle Kıbrıs meselesinde Rum lobisinin faaliyetleri Türk-Amerikan askeri ilişkilerinde önemli yer edinmiştir. Öyle ki 29 Mart 1976 tarihli Temsilciler Meclisi Milletlerarası İlişkiler Komisyonu'nda Türk yanlısı tutum sergileyen Cumhuriyetçi W. Broomfield, Dışışleri Bakanı Henry Kissinger'a Türkiye'ye yapılacak kredi yardımlarının kongre tarafından onaylanmasını istediğini ifade ederken Rum tarafının ise bu antlaşmaya karşı politikalar yürüteceğini söylemiştir. Kissinger ise bu ifadeden sonra Washington yönetiminin amacının yardım değil sadece 4 yılda bir meydana gelecek milyar dolarlık silah satışlarının onaylanmasının amaçlandığını ifade etmiştir. Bu yardımın kredilerden oluştuğunu ifade eden Kissinger, Amerika'nın bu yardımları hatır için yapmadığını da konuşmalarına eklemiştir. Kissinger bu söylemi Türkiye'nin Sovyetler karşısındaki Ortadoğu'da ve Doğu Akdeniz'de stratejik öneme sahip olan jeopolitik konumuna dayandırmıştır. Öyle ki Birleşik Devletler'in Türkiye'ye koyduğu silah ambargosu Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkilediğini ifade eden Kissinger Türkiye'ye verilen bu kredilerin Birleşik Devletler'in çıkarına yapıldığını da eklemiştir. Verilecek bu kredilerin bir yardım şeklinde algılanmamasını söyleyen Kissinger, Kongre'nin bu durumu göz önünde bulundurarak karar vermesini talep etmiştir.⁵⁵³

7 Mayıs 1976'da Amerikan Başkanı Ford, ABD Dış Askeri Yardım ve Askeri Satış Kanununu veto etmiş ve yılda en fazla 9 milyar dolar silah ve malzeme ihracatının sınırlandırılmasına ve bağış şeklindeki yardımların 2 yıl içinde kesilmesine de itiraz etmiştir. Fakat Başkan Ford'un bu istekleri karşılıksız kalmıştır. Amerika'da 1976'da gerçekleşen başkanlık seçimlerinde Başkanlığa adaylığını koyan Jimmy Carter ve Rum yanlısı politikalara destek veren demokrat adaylar, oy alabilmek için bu sorunu iç politikadan dış politikaya taşımışlardır. Amerikalı bürokratlar için bu kanun tasarısının yürürlüğe girmesi, Türkiye'nin Kıbrıs'ta göstereceği tavize bağlı olmuştur. Fakat Kissinger'ın bizzat üzerinde durduğu gibi

⁵⁵² Orkunt, 1978: 289.

⁵⁵³ Orkunt, 1978: 294.

Türkiye'deki askerler silah ihtiyacından dolayı hükümete zora sokmadıkları müddetçe Bakan, Türkiye'nin böyle bir talepte bulunmayacağını ve bu sebeple Kıbrıs'ta taviz vermeyeceğine dair kongre üyelerini uyarmıştır.⁵⁵⁴

Emekli Oramiral Orkunt'a göre, ekonomisi ve askeri manevrası güçlü olan tarafın istediğini elde edebilme şansı bu noktada daha fazladır. Fakat bunu düşünen bir devletin milli güvenliğini ön planda tutan şartlar neticesinde bir alternatif araması da kaçınılmazdır. Türkiye'nin Amerikan askeri yardımına ihtiyaç duyması, Amerikan Kongre üyeleri tarafından Türkiye'nin tek seçeneğinin Batı olması şeklinde görülmüş ve netice itibarıyla bir zaaf olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple Birleşik Devletler'in Kıbrıs'ı ön plana sürerek koymuş olduğu silah ambargosu, Cumhurbaşkanının girişimleriyle satışları şartlı olarak tekrar serbest bırakılmıştır. Washington'ın bu tutumu, Türkiye'nin Amerika'ya olan askeri bağımlılığını anlaması için bir örnek oluşturmuştur. Türkiye bu dönemde Sovyetler Birliği'nin kısılcına girmemek için nasıl çabalamışsa aynı şekilde Batı Bloğu'yla da ilişkilerinin daha bağımsız bir şekilde ilerlemesi için mücadele vermiştir. Bu noktada iki ülke arasında imzalanan Ortak Savunma ve İşbirliği Antlaşması, Türkiye'nin ileri sürdüğü bağımsızlık ilkesinin temeli ve ikili ilişkilerin güvenilir bir zeminini oluşturması için önem arz etmiştir.⁵⁵⁵

3.3.12.3. Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Değişim Gösteren Türk Savunma Sanayisi

Marshall Yardımı'yla Batılı devletler savunma malzemelerinin arz fazlalığını hibe etmiş, Türkiye de bu hibelerden yararlanan devlet olmuştur. Bu durum ise ulusal sanayi sisteminin gelişimine engel oluşturmuş ve milli üretim faaliyetlerinin azalmasına yol açmıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ise yerli üretimin ne kadar önemli olduğunun hatırlanması açısından etkili bir vaka olmuştur. 1975 yılında ASELSAN şirketi kurulmuş, 1980'lerde ise Türkiye savunma sektöründe yeni bir dönüşüm sürecine girmiş ve savunma ve havacılık sanayisinde yeni yapılar oluşmaya başlamıştır.⁵⁵⁶

Kıbrıs Harekâtı'nda alınan derslerle birlikte Türkiye, savunma harcamalarını giderek daha da çok arttırmıştır. Bu dönemde silah ithalatında dünya sıralamasında ilk yirmiye giren Türkiye, ilk savunma sanayi politikasını 1976 yılında devreye sokmuştur. Özellikle bu dönemde Türkiye'ye koyulan silah ambargoları sonucunda Ankara yönetimi, savunma sanayisini güçlendirme gereksinimi duymuştur. Bu amaçla 1985 yılında 3238 sayılı kanunla Savunma Sanayiyi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SAGEB) kurulmuştur. Türk savunma sanayisinin eksikliklerini tamamlama ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yenilenmesi

⁵⁵⁴ Orkunt, 1978: 295.

⁵⁵⁵ Orkunt, 1978: 298-299.

⁵⁵⁶ Özelçi ve Eçeral, 2017: 91.

amacıyla kurulmuş olan bu kurum, 1989'da Savunma Sanayisi Müsteşarlığı (SSM) olarak yeniden yapılandırılmıştır.⁵⁵⁷

Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra Türk Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı (TSKGV) kurulmuş ve yerli savunma sanayisinin geliştirilmesi için önemli bir adım atılmıştır. Savunma sanayisinin gelişimi için teknolojik seviyenin yakalanması önemli görülmüştür. Böylece Türkiye'nin yaşadığı yaptırımlar sürecinde milli savunma sanayi hareketlilik göstermiştir. Bu konuda TSKGV, Türkiye'deki ulusal sanayiye güçlendirmek ve dışarıdan alınan savunma malzemelerini en aza indirmek için kurulan önemli bir basamak olmuştur. 26 Eylül 1987'de Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri'nin birleşimiyle kurulan bu vakıf ile Türkiye, Kıbrıs Krizi'nde aldığı derslerle dışarıya olan bağımlılığı azaltmayı hedeflemiştir.⁵⁵⁸ Bu dönemde Türk savunma sanayisinde dışarıya olan bağımlılığı azaltmak temel hedef olsa da istenilen sonuç tam anlamıyla elde edilememiştir. 1960-1973 arası dönemde 'REMO Planı' (Reorganizasyon ve Modernizasyon Planı) adı altında tank ve palet yerleştirme programı, otomatik makineli tüfek yapımı ve diğer önemli silahları üretmek amacıyla uygulamaya koyulmuştur. Bunun yanı sıra 1973'de Sakarya'ya Askeri Tank Fabrikası açılmış ve G3 otomatik tüfeği ve MG3 makineli tüfekler, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne silah araç gereçleri temin eden MKEK bünyesinde 1967'de uygulamaya koyulmuştur. Fakat burada dikkat çeken konu ise dışa bağımlılığı azaltmak için kurulan bu tesislerin ABD öncülüğünde kurulmuş olmasıdır. Bu tesisler ABD'den alınan yedek savunma parçalarının modernizasyonu ve diğer yandan 1940'lardan itibaren ilk defa milli Türk harp sanayisinin üretimi ve gelişimi için kullanılmıştır.⁵⁵⁹

Yaşanan gelişmeler Türk savunma sanayisindeki icraatları geliştirmiş olsa da istenilen milli sanayi projesi tam olarak sağlanamamıştır. Dışarıya olan bağımlılık ne kadar azaltılmak istendiyse de Kıbrıs Harekâtı, Türkiye için ders alınması gereken bir girişim olmuştur. Öyle ki

⁵⁵⁷ Baran, 2018: 59. Türkiye'nin savunma harcamalarını arttırmasının en önemli nedeni, uluslararası siyasette kendisini yalnız hissetmesinden kaynaklanmıştır. Washington yönetimi tarafından koyulan silah ambargosu, Avrupalı ülkelerin ve Moskova yönetiminin gelişmelere sessiz kalması, Ankara yönetiminin kimseye güvenemeyeceğinin göstergesi olmuştur. Özellikle ABD tarafından koyulan silah ambargosu, Türkiye'yi beklenmedik gelişmelere hazır olması gerektiğini öğretmiştir. Yunanistan ise Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesi karşısında ABD'den yeterli desteğin gelmediğini savunarak NATO'dan çekileceğini öne sürmüştü de Washington'ın Yunanistan'a gizli desteği yadsınamazdır. Bu gelişmeler neticesinde Türkiye son derece olan Kıbrıs'ta Batılı güçler tarafından yalnız bırakıldığını açıkça görmüştür. (Yılmaz, 2017: 95).

⁵⁵⁸ İzgi, 2007: 91. Kıbrıs Harekâtı sonrasında yerli sanayi üretiminin önemini kavrayan Türkiye savunma sanayide bağımlılığı azaltmak amacıyla çeşitli vakıf şirketleri de kurmuştur. Elektrik üretiminde önemli rol oynayan ASELSAN, havacılık, uydu ve uzay alanlarında çalışmalar yürüten TUSAŞ, roket-füze sistemlerinin gelişimini sağlayan ROKETSAN, yazılım, bilişim gibi alanlarda faaliyetler yürüten HAVELSAN, savunma harcamaları için jeneratör ve alternatör tedarik eden İŞBİR, yerli sanayi faaliyetleri için pil ve batarya üretimi gerçekleştiren ASPİLSAN, Türkiye'de savunma sanayi alanında önemli sırada yer alan savunma sanayi firmalarıdır. Bu şirketlerin kurulması Türkiye'nin geçmişte aldığı derslerle yakından ilgili olmuştur. (<https://www.tskgv.org.tr> (erişim tarihi: 11.02.2020)).

⁵⁵⁹ Atasoy, 2016: 139.

Türkiye harekâttan sonra yedek parça stokunu elinde bulunduramaz hale gelmiştir. Diğer yandan Washington yönetimi tarafından Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu, Türkiye'ye savunma sanayi girişimindeki istenilen sonucu verememiştir. Bu sebeple Türkiye de TUSAŞ aracılığıyla “kendi uçağını kendin yap” sloganı altında bir kampanya başlatmıştır. Fakat sonrasında bu sloganın Amerika'dan F-16'ları satın alma girişimiyle sonuçlanması, Türk Havacılık Sanayisi bakımından amaçından şaşma olarak görülmüştür. Başlangıçta TUSAŞ aracılığıyla F-16'ların Akıncı Üssü'nde yapılması planlanmış daha sonradan Amerikalı General Dynamics ile anlaşmaya varılarak F-16'ların yapımı için bir fabrika kurulmuştur. Bu fabrikanın yüzde 51'i Türkiye'ye, yüzde 49'u General Dynamics'e verilmiştir. Böylece bu fabrikada Türkiye'nin uzun bir aradan sonra ürettiği ilk uçak F-16'lar olmuştur.⁵⁶⁰

3.3.13. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Savunma Ekonomik İşbirliği Antlaşması

Washington yönetimi tarafından Türkiye'ye koyulan silah ambargosu ile Türkiye, İncirlik hariç diğer ABD ve NATO üslerini kapatmıştır. Bunun sonucunda ise Olağanüstü Savunma İşbirliği Antlaşması (OSİA) feshedilmiştir. Washington'ın ambargoyu kaldırması üzerine üsler, 1980'de Savunma Ekonomik ve İşbirliği Antlaşması (SEİA) adı altında tekrardan açılmıştır. Antlaşmanın içeriğinde ise Birleşik Devletler'in Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyon sürecine katkı sağlaması, Washington'ın Türkiye'deki askeri üslerden faydalanması, Amerika'nın Türk ekonomisine katkıda bulunması gibi şartlar yer almıştır.⁵⁶¹

Antlaşma, 1985'de taraflardan herhangi biri bir değişiklikte bulunmadığı takdirde 1 yıllık süreyle 18 Aralık 1990'a kadar uzatılmıştır.⁵⁶² Antlaşma her ne kadar Amerika'nın Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardım paketini içerse de Türkiye, bu antlaşmadaki maddeler için Washington'a para ödemek durumunda kalmıştır. Öyle ki Ankara yönetimi Türkiye'nin ABD'den savunma malzemesi satın alması, alınan malzemelerin bakım masrafları, Washington'dan askeri uzmanların getirilmesi ve Türk askerinin Amerika'da eğitim görmesi gibi tüm maddeler için Washington'a ödeme yapmıştır. Bu antlaşmayla Mahmurdağ/Samsun, Elmadağ/Ankara, Karataş/Adana, Alemdağ/İstanbul, Kürecik/Malatya, Belbaşı/Ankara, Karaburun/İzmir ve İncirlik/Adana üsleri Amerikan askerlerinin kullanımına açılmıştır.⁵⁶³

⁵⁶⁰ Yıldız, 2007: 45.

⁵⁶¹ “Türkiye'deki Amerikan varlığı ve İkili Antlaşmalar”, *Evrensel Gazetesi*, 08.05.2012.

⁵⁶² Kavuncu, 2013: 127.

⁵⁶³ “Türkiye'deki Amerikan Varlığı ve İkili Antlaşmalar”, *Evrensel Gazetesi*, 08.05.2012. Birleşik Devletler'in 2010 yılında yayımladığı Üs Raporu'nda Amerikan askerlerinin Türkiye'de görev yaptığı diğer askeri tesisler ise şunlardır: Ankara Yönetim Ofisi, Batman Hava Üssü, Çiğli Hava Üssü, İncirlik Hava Üssü, İzmir Hava İstasyonu, İzmir Depo, Muş Hava Üssü, Yumurtalık Yakıt Deposu ve diğer küçük 9 tesis yer almaktadır.

Sezai Korkunt sayılan bu üslerin Türk toprakları üzerinde Amerikan sermayesiyle kurulan üsler olduğunu belirterek bu konuya eleştiri getirmiştir. Bu nedenle Orkunt'a göre bu tesisler 'Ortak Savunma' amaçlı inşa edilmesine rağmen bu amacından uzak bir işleyişe sahip olmuştur. Orkunt bu söylemini çeşitli gerekçelere dayandırmaktadır. Örneğin Türkiye'de bir Amerikan üssü yoktur fakat İncirlik Üssü, NATO kapsamında kurulmuş bir Amerikan hâkimiyet alanına dönüşmüştür. Ankara hükümeti üssün kullanımı açısından yetkileri elinde bulundurmuşsa da içerik olarak Washington'ın razı olmadığı durumlarda Türk-Amerikan ilişkilerinde gerginlik görülebilmektedir. İncirlik'in 'Türk Üssü' olduğuna dair söylemler ne kadar gerçeklikten uzaksa üssün statüsüne ilişkin belirsiz durumu üssün üzerindeki Amerikan kontrolünü gösterir nitelikte olmuştur.⁵⁶⁴

SEİA Antlaşması'nın en önemli özelliği, Türkiye'de Amerikan ordusunun kullandığı askeri tesislerin TSK'nın bünyesine geçerek milli bir boyut kazanması olmuştur. Bu antlaşma 18 Aralık 1985'e kadar geçerlilik kazanmış ve bu süreçte taraflar arasında Kıbrıs ve Ermeni sorunları gibi bazı sıkıntılar baş göstermiştir. Bu sebeple antlaşmanın yenilenmesi 1987'ye kadar uzamış, Türkiye'nin bu antlaşmayı yürürlüğe sokması ise 1988'de gerçekleşmiştir. SEİA dönemin Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu ve George Shultz arasında mektup teatisi yoluyla tekrar yenilenerek 1990'lardan günümüze kadar uzanmıştır.⁵⁶⁵

Türkiye'deki askeri üslerden özellikle İncirlik Üssü, 1990-1991 arası dönemde Birinci Körfez Savaşı'nda Amerikan askeri güçleri için kritik rol oynamıştır. Bu dönemde Amerikalılar tarafından Irak'ın kuzeyine İncirlikte bulunan 140 uçakla destek verilmiştir. Böylece Irak yönetimi kuzey ve güney olarak ikiye bölünerek Washington'ın hegemon çıkarları çerçevesinde istediği parçalanmış devlet modeli gerçekleşmiştir. Irak'ın parçalanması ise Çöl Fırtınası Harekâtı'nda Birleşik Devletler'in güç mekanizmasının işlevsel olarak daha rahat gerçekleşmesini sağlamıştır.⁵⁶⁶ Fakat SEİA Antlaşması, uluslararası sorunları açıklamada sınırlı kalmıştır. Öyle ki bu antlaşma gereği İncirlik dâhil olmak üzere askeri üslerin kullanımı, yalnız NATO'nun hedefleri doğrultusunda olması planlanmıştır. Aynı zamanda üslerin kullanımıyla ilgili TBMM'nin onayının olduğu bir ek antlaşmanın gerekliliğinin altı çizilmiştir. Üslerin ortak kullanımına yönelik hususu belirleyen SEİA' da, barış durumunda üssün tatbikat amaçlı eğitim uçuşlarında kullanılması öngörülmüştür. Fakat Arap Baharı'nın patlak verdiği Suriye'deki iç savaşta Suriye'ye yönelik yabancı birliklerin

İncirlik'te içinde bulunduğu bu tesislerin dışında kalan Çiğli, Batman ve Muş hava üsleri NATO kapsamına dâhil olmuştur. SEİA'da geçen üs ve tesisler ise Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesine bağlı olmuştur. Fakat bu üsler, NATO Antlaşması çerçevesince NATO'nun kullanımına uygun olarak inşa edilmiştir. (Bölme, 2012: 65).

⁵⁶⁴ Bölme, 2012:306.

⁵⁶⁵ Türkmen, 2012: 146.

⁵⁶⁶ "İncirlik Üssü: ABD ile Gerilimin Merkezindeki Askeri Hava Üssü Hakkında Neler Biliniyor?", *British Broadcasting Corporation BBC*, 06.01.2017.

caydırıcı amaçlı tatbikat yapmaları, Türkiye açısından antlaşmanın içeriğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Böyle bir durumda İncirlik Üssü'nün yabancı devletlerin kullanımına açılması, Türk-Amerikan ikili antlaşması SEİA'nın kapsamını aşan bir durum olarak görülmüştür.⁵⁶⁷

Uluslararası Hukuk ve SEİA'nın dikkate alınmadığı bu durumda Türkiye'nin ulusal çıkarları tehlikeye girmiş ve İncirlik Üssü'nün milli askeri üs kimliği sorgulanmıştır. Öyle ki BM'nin herhangi bir müdahale kararı olmadan üssün koalisyon güçlerine açılması, Türkiye'nin ulusal güvenlik açısından milli menfaatlerine aykırı bir durum olarak açıklanmıştır. Böylece Amerikan askerlerinin Türkiye'de bulunan üslerde ve Türk topraklarındaki varlığı, artan bir şekilde kendini göstermeye başlamıştır. Bu durum ise Türk-Amerikan güvenlik ilişkilerinin yeniden sorgulanmasına neden olmuştur.⁵⁶⁸

3.3.14. Türkiye'nin F-4E Serüveni

Türkiye NATO'ya üye olmasıyla birlikte Birleşik Devletler'den çok sayıda silah malzemesi ve askeri teçhizat yardımı almıştır. F-84, F-100 gibi savaş uçakları da bu yardımlar arasında Türkiye'ye verilen uçaklar olmuştur. Türkiye, Yunanistan'ın 1971'de Birleşik Devletler'e F-4E siparişinden bir yıl sonra 'Peace Diomond' isimli projeye 40 tane F-4E siparişinde bulunmuştur. Teslim alınan F-4E pilot ve bakım personelleri Amerika'da eğitime gönderilmiştir. Böylece Washington'dan temin edilen uçakların yanı sıra eğitim alanında da Türk pilotları Amerika'ya gönderilerek, Türk hava sanayisinin Amerikan modeli bir eğitimle destek görmesine önem verilmiştir. 1974'deki uçak alımının tamamlanmasının ardından Türkiye, 32 adet F-4E temin etmiş ve ikinci bir siparişinin ardından Peace Diomand II kapsamında 8 adet daha RF-4E siparişi vermiştir. 1981'de Amerika'dan 15 adet daha F-4E sipariş edilmiştir.⁵⁶⁹ Toplamda 40 adet F-4E Phantom II uçak siparişi veren Türkiye'ye siparişin verilmesinin yanında diğer yedek parçaların Eskişehir ve Erhaç/Malatya'daki tesislerin gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik de planlar hazırlanmıştır.⁵⁷⁰

Türkiye için Doğu Akdeniz'deki istikrarı sağlamak önemli görülmüştür. Bu kapsamda Türkiye, 1978 Dış Askeri Satışlar Programı altında Birleşik Devletler'den 175 milyon dolarlık bir kredi yardımı talebinde bulunmuştur. Birleşik Devletler, 28 Mart 1977'de Milletlerarası Güvenlik Yardımı ve Silah İhraç Kontrol Kanununun 5 maddeden oluşan fıkrası için,

⁵⁶⁷ Çevik, 2015: 195.

⁵⁶⁸ Çevik, 2015: 199.

⁵⁶⁹ <https://www.savunmasanayi.org/turk-hava-sahasinin-emektar-terminatorleri/> (erişim tarihi: 07.04.2020).

⁵⁷⁰ <https://www.defenceturkey.com/tr/> (erişim tarihi: 08.04.2020).

Türkiye'nin NATO'ya ait uçaklarını sipariş edebilme yetkisi tanımıştır.⁵⁷¹ Böylece iki ülke arasındaki askeri ilişkiler tekrar ivme kazanmıştır.

İki ülke arasındaki askeri ilişkilerin gelişme göstermesiyle Amerika'dan sipariş edilen uçakların yanı sıra 1984-1985 ve 1987 yıllarında da 70 adet F-4E uçakları, Washington yönetimi tarafından Türkiye'ye hibe edilmiştir. 1990'da Körfez Krizinin baş göstermesinin ardından 1991 ve 1992 yıllarında 40 adet F-4E savaş uçağı da Türk Hava Kuvvetleri'nin bünyesine katılmıştır.⁵⁷²

3.3.15. Türkiye ve Yabancı Askeri Satış Kredileri (FMS)

Yabancı Askeri Satış Kredileri (Foreign Military Sales)⁵⁷³ 1950'li yıllarda Türkiye'nin Amerika'dan silah satın almak için yararlandığı kredilerdir. Başlarda Türkiye ve Yunanistan'a askeri yardım programı kapsamında 1 milyar dolara yaklaşan bu krediler, Washington yönetimi tarafından zaman içinde sonlandırılmıştır.⁵⁷⁴

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Doğu ve Batı bloğu olarak tarafların net bir şekilde belli olduğu bu dönemde ABD, ekonomik ve askeri yardım programlarıyla ihtiyacı olan ülkelerle askeri-ticari ilişkiler kurmuştur. Türkiye'ye yönelik de 1947'de hibe adı altında verilen bu yardımlar, 3 milyar doları bulmuştur.⁵⁷⁵

FMS kredileri, güvenlik yardımı görünümüne Amerika'nın milli çıkarları çerçevesince oluşturulmuştur. ABD Güvenlik Yardımı kapsamında 1948 yılından 1965'e kadar Washington elinde bulundurduğu silahların yüzde 56'sını MAP (Military Assistance Program) ve FMS kredileri aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Böylece Birleşik Devletler, elindeki silah stoklarını yenilemiş, ülkelere silah satışını gerçekleştirmiş ve uzun vadeli askeri modernizasyon sağlamak adına ülkeleri kendisine bağımlı hale getirmiştir.⁵⁷⁶

Amerika'nın elinde kalan fazladan askeri malzemeleri kapsayan hibe yardımları, askeri eğitim programını da beraberinde içermiştir. Malzeme yardımları ve askeri eğitim programının 1972'de sona ermesiyle Washington hükümeti tarafından Türkiye'ye tekrardan FMS kredileri verilmeye başlanmıştır.⁵⁷⁷

Türkiye savunma harcamalarını seksenli yılların sonuna kadar bu kredilerle gerçekleştirmiştir. 1980'li yılların ardından yerli sanayide öz kaynaklara dönülmesi kararı

⁵⁷¹ Orkunt, 1978: 231-232.

⁵⁷² <https://www.savunmasanayist.com/turkiye-f-4leri-neden-emekli-etmiyor/> (erişim tarihi: 07.04.2020).

⁵⁷³ Seren, 2015: 50.

⁵⁷⁴ "ABD, Türkiye'nin Askeri Borcunda İndirim Yapacak", *Hürriyet Gazetesi*, 04.09.1999.

⁵⁷⁵ Atalay, 1992: 75.

⁵⁷⁶ Kaya, 2006: 67.

⁵⁷⁷ Atalay, 1992: 75.

alınmış ve bu amaçla Savunma Sanayi Müsteşarlığı kurulmuştur.⁵⁷⁸ Fakat Türkiye'nin Birleşik Devletler'den temin ettiği bu krediler, Türk ekonomisini zorlu bir sürece sokmuştur. Dolayısıyla Ankara yönetimi kredilerin ödemesi hususunda güçlük yaşamıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nin 1987'deki haberinde ise Washington yönetimi, Türkiye'nin 10 gün içinde 400 milyar dolar tutarındaki Askeri Satış Kredisi'nin (FMS) borcunu ödememesi durumunda Türkiye'ye vereceği fonlara şüpheli baktığı yazılmıştır. Türkiye ise Washington'a borçlu olduğu için bu borcun ödemesinin ertelenmesini talep etmiştir.⁵⁷⁹ Hatta bu dönemde Amerika'daki faiz oranlarının yüzde 50 artış göstermesi, Türkiye'nin dış borcuna ek maliyet getirmiştir. Borçlu ülkelerin borç miktarını bildiren Nacion Gazetesi'ne göre Türkiye'nin 26 milyar dolarlık dış borcuna karşı her yıl ödemesi gereken faizler haricinde, ilaveten 250 milyon dolar ödeyeceği öngörülmüştür. Böylece Türkiye'nin dış borçlarında faizlerle birlikte ödeyeceği tutar 3 milyar dolara yaklaşmıştır.⁵⁸⁰

Amerika'nın gerçekleştirdiği dış yardımların önemini vurgulayan Reagan ise insanlığın 42 yıldır bir savaş içerisinde bulunmamasının nedenini, Birleşik Devletler'in yaptığı dış yardımlara bağlı olarak ABD'nin dünya ülkelerine karşı sorumluluklarından kaynaklandığını belirtmiştir.⁵⁸¹ Fakat bu sorumlulukların arkasında ülkelere yardım başlığı altında krediler sunan ve ardından bu ülkelerin milli üretim çizgisinin önüne geçerek gerek iktisadi gerekse askeri anlamda kendisine bağımlılık yaratan Amerikan çıkarları yer almıştır. Dolayısıyla Birleşik Devletler'in FMS 'Yabancı Askeri Satışlar' kredilerinin temel amacı, Washington hükümetinin Türkiye'ye daha fazla silah satabilmesi olmuştur. Bu durum Türkiye'nin Amerika'dan daha fazla silah satın alarak milyarlarca borçlanmasına neden olmuştur. Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 2005'de ABD'ye ziyaretinden önce 14 adet Sea Hawk satın alacağını müjdelemiştir. Tedarik edilen helikopterlerin parası ise Amerika'dan alınmış ve Türkiye, Birleşik Devletler'e tekrardan borçlanmıştır. Ayrıca bu silahlar üzerinde uluslararası müdahaleler ve Amerika'nın onayı olmadan kullanılmama şartı yer almıştır.⁵⁸² Bunun en önemli örneği ise EUMA (End User Monitoring Agreement; Son Kullanıcı Takip Antlaşması) dır. EUMA, FMS satış işlemlerinin tamamlanabilmesi için kritik öneme sahip bir belge niteliği taşımıştır. Bu antlaşmaya göre ABD'nin sattığı savunma

⁵⁷⁸ "ABD, Türkiye'nin Askeri Borcunda İndirim Yapacak", *Hürriyet Gazetesi*, 04.09.1999.

⁵⁷⁹ Washington: ABD ile Borç Bunalımı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 20.10.1987.

⁵⁸⁰ "Dış Borcumuza 250 Milyon Dolarlık Yük Geldi: Amerika'da Faizler Arttı Olan Bize Oldu", *Hürriyet Gazetesi*, 18.10.1987.

⁵⁸¹ "Reagan Kongreyi Topa Tuttu", *Hürriyet Gazetesi*, 23.10.1987.

⁵⁸² "ABD Hem Silah Satıyor Hem Borçlandırıyor", *Evrinsel Gazetesi*, 15.06.2005. Türkiye'nin tek parti dönemine geçmesiyle 2000 yılı sonrasındaki şartlar ve imkânlar neticesinde sahip olduğu ekonomik imkânlar, daha elverişli hale gelmiştir. Öyle ki Türkiye'nin 1994 yılında ABD'den FMS aracılığıyla talep ettiği PAC-2 füzelerini satın almak istemesi, ekonomik döngüde yaşanan kriz neticesinde gerçekleşmemiştir. (Seren, 2015: 46).

araçlarının Amerikan çıkarlarına aykırı bir şekilde kullanıldığı takdirde satışı iptal etme yetkisi bulunmaktadır. Böylece alıcı ülke EUMA'yı imzalamasıyla tedarik ettiği silahların üzerinde yaptığı her türlü değişiklik, modernizasyon, bakım ve farklı bir ülkeye devir gibi işlemleri Amerika'nın kontrolünde gerçekleştirmesi şartı sağlanmıştır. Böylece Birleşik Devletler, bünyesinde barındırdığı teknolojik yeniliklerle donanmış savunma sistemleri aracılığıyla hegemon tavrını alıcı devletler üzerinde kullanarak, onların kendi milli meselelerindeki hâkimiyet algısını da kırmıştır.⁵⁸³

Tablo 3.1 Yıl Bazında ABD'den Alınan FMS Kredileri (Milyon ABD Doları)

YILLAR	KREDİ (ABD Doları)	HİBE (ABD Doları)	TOPLAM (ABD Doları)
1972	15	-	15
1973	20	-	20
1974	75	-	75
1975	75	-	75
1976	125	-	125
1977	125	-	125
1978	175	-	175
1979	175	-	175
1980	203	-	203
1981	250	-	250
1982	343	57	400
1983	290	110	400
1984	585	130	715
1985	485	215	700
1986	409.5	205.7	615.2
1987	178	312	490
1988	178	312	490
1989	90	410	500
1990	85.635	412.220	497.855
1991	50	532	582
1992	-	500	500
1993	450	-	450
TOPLAM	4.382.135	3.195.920	7.578.055

Kaynak: Şahbaz, 2007: 76.

Yukarıda verilen tabloya göre Türkiye ve Birleşik Devletler arasındaki FMS kredilerinden yararlı çıkan taraf Washington yönetimi olmuştur. Çünkü alınan savunma

⁵⁸³ Seren, 2015: 51.

malzemeleri Washington'ın isteğine göre şekillenmiştir. Buna göre Türkiye 1972-1993 arası dönemde 4 milyon 382 bin 135 Amerikan doları kredi, 3 milyon 195 bin 920 Amerikan doları hibe yardımı olarak toplamda 7 milyon 578 bin 55 Amerikan doları FMS kredisi kullanmıştır.⁵⁸⁴

3.3.16. 12 Eylül 1980 Dönemi Türk-Amerikan Askeri İlişkileri

Türkiye'de 12 Eylül 1980'de gerçekleşen darbe neticesinde Birleşik Devletler Dışişleri Bakanlığı bir bildiri yayımlamıştır. Bildiride Washington'ın Türk demokrasisinde gerçekleşen darbe sürecine şüpheyile baktığını, Türkiye'nin demokratik ilkeler çerçevesinde bir yönetimi tabi olmasını takip edecekleri dile getirilmiştir. Aynı zamanda Amerikan tarafı Türkiye'nin zorlu bir dönemden geçtiği çeşitli ekonomik sıkıntılar karşısında, NATO'nun savunma ihtiyaçlarını karşılayacağını da eklemiştir. Bu sebeple Washington hükümeti Türkiye'nin düzenli bir siyaset modelini ve istikrarlı bir ekonomi sistemi için çaba harcayacaklarını öne sürmüştür.⁵⁸⁵

Evren yönetimi kısa süre içerisinde demokratik sisteme geri dönüleceğini, Türkiye'nin NATO'ya bu süreçte bağlı kaldığını ve ikili antlaşmaları koruyacağı yönünde açıklamada bulunmuştur. Birleşik Devletler bu dönemde ekonomik sıkıntılar çeken Türkiye'nin Almanya'dan aldığı kredi yardımlarının da bu dönemde devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁸⁶

Soğuk Savaş'ın derinlemesine ilerlediği 1979 yılında Sovyetler, Afganistan'ı işgal etmiş, İran'da bir İslam devrimi gerçekleşmiştir. Washington açısından bir tehdit olarak görülen bu gelişmeler Reagan'ın Çevik Kuvvet Projesi'yle sonuçlanmıştır. Bu sebeple Mart 1980'de Florida'da MacDill hava üssünde bir Acil İntikal Ortak Görev Kuvveti (Rapid Deployment Joint Task Force) kurulmuştur. Bu kuvvet adını 1983'de Birleşik Devletler Merkezi Komutanlık (U.S Central Command CENTCOM) olarak değiştirmiş ve günümüze kadar bu isimle devam etmiştir. Kurum, Türk-Amerikan ilişkilerinde bazı pürüzler ortaya çıkarmıştır. Öyle ki ABD, Türkiye'ye bu kuvvetin gerektiğinde kullanabileceği bir tesis arayışı talebinde bulunmuştur. Fakat bu talep, Demirel ve Evren yönetimleri tarafından reddedilmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin doğusunda ki 8 tümene karşılık Sovyetler'in 19 tümen bulundurması, Reagan yönetiminin bu konuya hassasiyetle yaklaşmasına neden olmuştur. Böylece 29 Kasım 1982'de Brüksel'de dönemin Genelkurmay Başkanı Necdet Öztoran ve Amerikan Savunma Bakan Yardımcısı Richard Perle, imzaladıkları Mutabakat

⁵⁸⁴ Şahbaz, 2007: 75.

⁵⁸⁵ Türkmen, 2012: 146.

⁵⁸⁶ Okur, 2014: 81.

Muhtırası ile Türkiye’deki bazı havaalanlarının modernizasyon süreci başlamıştır Antlaşmada tesislerin NATO’nun sorumluluğu dışındaki herhangi bir Ortadoğu ülkesi için kullanmamak, üslerde yapılacak tatbikatların NATO tarafından onaylanması ve çeşitli malzeme, silah ve diğer askeri argümanların Türkiye’nin onay göstermesi, ilgili malzemelerin ihracı gibi maddeler yer almıştır. Bu Muhtıra Antlaşması Türkiye’nin Ortadoğu’da kendi alanı dışındaki herhangi bir yere müdahale etmeyeceğinin resmi belgesi niteliğini taşımıştır.⁵⁸⁷

3.3.16.1. 1980’li Yıllarda Amerika Birleşik Devletleri’nin Ekonomik ve Askeri Yardımları

Washington yönetiminin 1961 tarihinde başlattığı Dış Yardım Kanunu çerçevesince hibeleri de içine alan Askeri Yardım Programı (Military Assistance Program-MAP), Türkiye’deki uzman askerlerin eğitim gördüğü Uluslararası Askeri Eğitim ve Talim Programı (IMET) tarafından hayata geçirilmiştir. 1980’li yıllarda devam eden Amerikan yardımları, seksenli yılların ortalarından itibaren düşüşe geçmiştir. Washington’ın üretim fazlası olarak gördüğü ve bu sebeple elinde çıkarmak istediği her türlü silah ve diğer teçhizatları kapsayan MAP programı ise 1989 yılında sonlandırılmıştır. Sonlandırılan bu program doksanlı yıllarda farklı yollardan sağlanmıştır. Aynı zamanda faizli ve geri ödemeli askeri yardım satışları (Foreign Military Sales-FMS) ve Güney Kanat yardımı (Southern Regional Amendment-SRA) gibi yardım programları başlatılmıştır. Ekonomik anlamda gerçekleştirilen yardımlar ise Ekonomik Destek Fonu (Economic Support Fund-ESF) aracılığıyla gerçekleşmiştir. Fakat bu yardımlar, silah satın alımında da kullanıldığı için güvenlik yardımı olarak da açıklanmaktadır.⁵⁸⁸

Birleşik Devletler’in Türkiye’ye gerçekleştirdiği yardımlar genel hatlarıyla askeri ağırlıklı olmuştur. Ekonomik yardımlar ise 1980’li yılların başlarında yükselirken, zamanla düşüşe geçmiştir. Bu durumun en önemli nedeni ise Türkiye’nin bu dönemde Washington’ın Türkiye’deki ekonomik reform politikalarına verdiği destekten kaynaklanmıştır. Seksenli yılların ortalarında askeri yardım programı artış gösterdiyse de dönemin sonlarına doğru FMS kredilerinin hibe kısmı hızlı bir düşüş yaşamıştır.⁵⁸⁹

Washington yönetimi bu askeri ve ekonomik yardımları gerçekleştirirken çeşitli koşullar öne sürmüştür. Bu sebeple yardımlar çıkarlar doğrultusunda Türkiye’ye verilmiştir. Bu çıkarların en önemlisi ise Kıbrıs sorunu olmuştur. Öyle ki Rumlar önemli lobicilik faaliyetleri sürdürerek Türkiye’ye yapılan yardımları, Kıbrıs’ta ki Maraş bölgesinin geri

⁵⁸⁷ Türkmen, 2012: 151-152.

⁵⁸⁸ Akdevelioğlu vd., 2001: 53.

⁵⁸⁹ Akdevelioğlu, vd., 2001: 54.

verilmesi koşuluna bağlamak istemiştir. 1984 yılında gerçekleştirilen komite toplantısında ise yönetimin öne sürdüğü 930 milyon dolarlık askeri ve ekonomik yardımın geri ödemesi konusunda Türkiye'ye 200 milyon dolarlık bir indirim gerçekleşmiştir. Kongre yönetimi bu indirimi kabul etmiş, karşılığında ise Maraş konusunda Türkiye'nin zorluk çıkartmaması ve Maraş'ın yerleşim yeri olarak açılmaması gibi taleplerde bulunmuştur. Türkiye ise elinde bulunan Savunma Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nın (SEİA) uzatılması ve kabul edilmesi konusunda çalışmalar yürütmüştür. Fakat Eylül 1986'da Temsilciler Meclisi Ödenekler Alt Komitesi Türkiye'ye öne sürülen yardımları azaltmış, bunun üzerine Türk askerinde Kıbrıs'tan geri çekilmesi talebinde bulunmuştur. Reagan yönetimi 1987'de bu karara karşı çıkmışsa da Temsilciler Meclisi kanun değişikliğine giderek Türkiye'nin aldığı askeri yardımları Kıbrıs'ta kullanamama şartı getirmiş ve bu şarta istinaden Türkiye'ye 200 milyon dolarlık bir indirim yapılmıştır. Reagan, Türkiye'nin Ortadoğu'daki stratejik konumundan dolayı bu indirime karşı çıkmışsa da yönetim, Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardımların belirlenmesi hususunda bir strateji belirleyememiştir. Öyle ki Papandreu döneminde ki Yunanistan, Amerika'ya askeri ihtiyaçlar listesi sunmakta geciktiği için Türkiye'ye verilecek askeri yardım miktarı belirlenememiştir. Bunun sonucunda ise Ankara yönetimi Washington'u bu duruma bir çare bulamadığı için suçlamıştır.⁵⁹⁰

Kıbrıs Krizi ve devamında yaşanan bu gelişmelerle birlikte Sovyetler Birliği ise Türkiye'yi NATO ve Batı Bloğu'ndan ayırma politikaları izlemiş, fakat Moskova yönetimi bu amacına ulaşamamıştır. Öyle ki Soğuk Savaş sürecinde Türkiye, her iki bloğa da temkinli bir politika izlemiş ve dâhil olduğu Batı ittifakına her daim sadık kalmıştır.⁵⁹¹

Bu dönemde Türkiye, Birleşik Devletler'in taleplerini iki kere reddetmiştir. Bunlardan birincisi ABD'nin SSCB'ye karşı geliştirdiği Cruise ve Pershing füzelerini konuşlandırma kararına karşı NATO üyesi Türkiye'nin ek yükümlülük almayı kabul etmemesi olurken, ikincisi ise düzenlenen Ermeni tasarısının Amerikan Kongresi'ne gelişine kadar ABD uçuşlarının durdurulması ve Amerikan 6. filosunun isteğini geri çevirmek olmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs ve Ermeni sorunları gibi kırmızı çizgisi olarak nitelendirilen konularda

⁵⁹⁰ Akdevelioğlu, vd., 2001:55. Özellikle Savunma Ekonomik İşbirliği (SEİA) Antlaşması, Türkiye-ABD ilişkilerinde yardım programlarının belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Washington'ın Türkiye'ye gerçekleştireceği yardım hususunda elinden gelenin en iyisini yapacağını vurgulamasına rağmen bu yardımlar, istenilen bir şekilde Türkiye'ye gönderilmemiştir. Bu dönemde Washington tarafından öne sürülen güvenlik yardımları, Türkiye'nin istenilen ihtiyacı değerinde olmamıştır. Aynı zamanda yardımların miktarı Kıbrıs Sorunu ve sözde Ermeni Soykırımı gibi el ile tutulmayan gerekçeler öne sürülerek istenilen miktarda gerçekleşmemiştir. (Kavuncu, 2013: 125).

⁵⁹¹ Qasımlı, 2013: 565-566.

Birleşik Devletler'den istediği desteği alamaması, Türk-Amerikan müttefikliğinin tekrardan sorgulanmasına neden olmuştur.⁵⁹²

Gorbaçov'un 1985'de başkanlık koltuğuna oturmasıyla başlattığı açıklık ve yeniden yapılanma politikaları ise Soğuk Savaş sürecinin sonunu hızlandırmıştır. Bu dönemde çeşitli dalgalanmalar yaşayan ikili ilişkiler, Özal döneminde ise hareketli bir eksenle gelişme göstermiştir.

3.3.17. Özal Dönemi Türk-Amerikan Yakınlaşması

Kuzey Atlantik İttifakı Savunma Planı Komitesi 1-2 Haziran 1983'de Brüksel'de bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bakanlar bu toplantıda örgüt üyelerinin güvenliğini artırmaları için bir karar almıştır. Örgüt üyeleri Sovyetler Birliği'nin önüne geçebilecek bir manevra için askeri gücün gelişimini sürdürebilmek adına savunma amaçlı gerekli araştırma ve geliştirme yöntemlerini etkili bir şekilde kullanacaklarını belirtmiştir. Bu sebeple üyeler, NATO'nun caydırıcılığını artırmak için kaynaklarını seferber etmeye ve bunun için gerekli önlemleri alma yoluna gitmiştir. Bakanlar bu toplantıda NATO müttefiki olan Türkiye, Yunanistan ve Portekiz'e yardım kararı almıştır.⁵⁹³

Reagan 1984'de Amerika'nın ekonomik ve güvenlik yardımlarına ilişkin gerçekleştirdiği sunumda ekonomik ve askeri alanda desteğe ihtiyacı olan Amerikan yardımlarının çok önemli olduğunu dile getirmiş ve Birleşik Devletler olmadan üçüncü dünya ülkelerinin kendilerini nasıl savunacağı hususunun muamma olduğunun da altını çizmiştir. Amerikan yardımlarını içtenlikle gerçekleştirdiğini vurgulayan Reagan, saldırgan bir tehdide maruz kalan müttefikleri için gerçekleştirdikleri bu yardımları bir gurur kaynağı olarak nitelemiştir.⁵⁹⁴ Bu dönemde Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal, yukarıda anlatılmış olan nedenlerden dolayı Amerika'yı Avrupa'ya göre daha önemli bir vasfa sahip olarak nitelendirmiştir. Bu sebeple Washington yönetiminin ekonomik gücünü vurgulayan Özal yönetimi, Washington destekli kredi yardımlarından yararlanmayı da amaç edinmiştir.⁵⁹⁵

Soğuk Savaş sonrası dönemde Birleşik Devletler içinde Türkiye, stratejik bir ülke olarak değerlendirilmiştir. Özellikle NATO'nun coğrafi sınırları aşan müdahalelerinde Türkiye gibi bir müttefik ülkeye sahip olmak önemli olmuştur. Bu dönemde Balkan bölgesinde meydana gelen çatışmalar ve özellikle Körfez Savaşı'nda Ankara yönetiminin

⁵⁹² Akbaş, Duman ve Çelik, 2009: 2241.

⁵⁹³ North Atlantic Treaty Organization (NATO), 1983.

⁵⁹⁴ American Foreign Policy Current Documents, 1984: 197.

⁵⁹⁵ Kavuncu, 2006: 97.

desteği, Birleşik Devletler'in bu bölgelerdeki etkinliğini artırması için bir gereklilik olarak görülmüştür.⁵⁹⁶

Hürriyet Gazetesi'nin 1987 tarihli haberinde savaş alanında uzman bir diplomatin analizine göre Körfez Krizi'nde ABD'nin çekindiği noktalardan biride İran ile Türkiye'nin karşı karşıya kalması ve Ortadoğu'da gücü azalan ABD'nin yokluğunda Türkiye'nin SSCB'ye yaklaşması teorisi karşısında Birleşik Devletler'in ve Türkiye'nin dış politikada birbirleri için gerekliliğinin altı çizilmiştir.⁵⁹⁷

Türkiye ve Birleşik Devletler arasında var olan askeri ilişkiler, Özal döneminde yerini ekonomik ilişkilere bırakmıştır. Turgut Özal Washington'dan daha fazla askeri yardım almak yerine daha fazla ekonomik yardım almayı tercih eden Türk siyasetçisi olmuştur.⁵⁹⁸ Öyle ki 1983'de Türkiye'nin ABD'ye yaptığı ihracat 231 milyon iken, 1989'da 971 milyon dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin ABD'den yaptığı ithalat ise 975 milyon dolar iken 2 milyar dolara ulaşmıştır.⁵⁹⁹

3.3.17.1. Türkiye ve F-16 Savaş Uçaklarının Alım Süreci: Öncel I Projesi

Türkiye 1980'li yıllara geldiğinde savunma sanayisi alanında elinde bulundurduğu F-5, F-100, F-104 gibi uçaklarının içeriğini ve kalitesini değiştirmek istemiştir. Bu amaçla bir uçak ihalesi başlatılmış, Türk Hava Kuvvetleri ise 3 çeşit savaş uçağı olan F-16 Fighting Falcon, F/A-18 Hornet ve F-20 Tigershark uçakları arasında bir seçim yapmıştır.⁶⁰⁰

Türk Havacılık ve Uzay Sanayi, Türkiye'nin F-16 uçaklarının alınmasında önemli bir rol üstlenmiştir. 1982'nin Ocak ayında Türk Havacılık ve Uzay Sanayi Kordinasyon Kurulu'nun gerçekleştirdiği toplantıda, F-16 ve F-18'lerin ortak üretimi hususunda Washington yönetimden bir teklif beklenilmiştir. Bunun sonucunda ise F-16 C/D uçağı, ortak karar kılınan uçak türü olmuştur.⁶⁰¹

1983 yılında çok da güçlü olmayan Türk ekonomisi, bu uçakların arasında maliyeti yüksek olan F/A-18 Hornetleri tercih etmemiştir. Bu uçaklar genellikle Amerikan donanması için üretilen maliyeti yüksek içerikli uçaklar olmuştur. F-20 Tigersharklar ise Hava Kuvvetleri

⁵⁹⁶ Ayata ve Ercan, 2007: 25.

⁵⁹⁷ "Türkiye'ye Uyarı", *Hürriyet Gazetesi*, 13.10.1987.

⁵⁹⁸ Bozkan, 2016: 78.

⁵⁹⁹ Diri, 2018: 61.

⁶⁰⁰ <https://vizyonergenc.com/icerik/sektorel-tarih-turkiye-nin-f-16-alimi-ve-endustriyel-kazanimleri> (erişim tarihi: 05.02.2020).

⁶⁰¹ <https://vizyonergenc.com/icerik/sektorel-tarih-turkiye-nin-f-16-alimi-ve-endustriyel-kazanimleri> (erişim tarihi: 05.02.2020).

Komutanlığı (HVKK) personeli tarafından olumlu bir not alamamış, böylece Türk Hava Kuvvetleri için F-16'ların alımı kaçınılmaz olmuştur.⁶⁰²

Öncel I projesi olarak geçen F-16 ların alım sürecinde toplamda 160 uçak üretilmiş ve bu uçakların ilk 8'i ABD'de bulunan Forth Worth tesislerinde üretilmiştir. Amerika'da üretilen bu uçaklar, ardından Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na teslim edilmiştir.⁶⁰³ Adını bu proje kapsamında şehit olan Pilot Binbaşı Okan Öncel'den alan Öncel-I projesi, Türk Hava Kuvvetleri için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu aşamada Türk pilotları, Birleşik Devletler'deki 4 uçak üzerinde eğitim almıştır. Böylece F-16 uçakları, 30 Kasım 1987'de Türk Hava Kuvvetleri'ne teslim edilmiştir.⁶⁰⁴

3.3.17.2. Öncel-II Projesi

Körfez Savaşı'nda ekonomik ve ticari anlamda zarara uğrayan Türkiye, bu zararın giderilmesi adına Öncel-I projesinin ardından Öncel-II projesini devreye sokmuştur. 80 adet uçak içeren bu projenin üretimine 26 Eylül 1995'de başlanmıştır. Öncel-I projesinde üretilen ilk 44 uçak Block 30, daha sonra üretilen uçaklar ise Block 40 modelinde imal edilmişken, Öncel-II projesi kapsamında üretilen uçaklar Block 50 modelinde üretilmiştir. Bu projedeki 80 adet F-16 uçağının gövde kısmı, gövdenin ön doldurma faaliyetleri ve uçağın kontrol yüzeyi ilk defa Amerika olmadan üretilmiştir. Böylece yerli üretim oranı bu projeyle yüzde 80'e çıkmıştır.⁶⁰⁵

Türkiye her ne kadar kendi uçağını kendisi yapacak duygularıyla uçak üretimi girişimlerine başlamışsa da F-16 bir Amerikan uçağı niteliği taşımıştır. Bu uçaklar, tasarım ve parçalarıyla bir Amerikan ürünüdür. Türkiye'deki F-16'ların bilgisayar sistemini ABD, dışarıdan denetleyip kitleyebiliyor mu sorusunun cevabı ise muamma olmuştur. Öyle ki Türkiye, ürünün tamamını yurt dışından almış olduğu için bu sorunun cevabı belirsizleşmiştir. Her ne kadar Türkiye'nin bilgisayar programını istediği gündeme geldiyse de sistemi, Amerika ürettiği için bu bilgiler paylaşılmamıştır. Türkiye heyecanla başladığı F-16 serüveninde tamamen kendi ürettiği parçalarla değil, Amerika'nın Türkiye'ye verdiği parçalarla üretim gerçekleştirmiştir.⁶⁰⁶

F-16'ları içeren Öncel-II Projesi, 1991'de yaşanan Körfez Krizi sürecinde Türkiye'nin koalisyon güçlerine üslerini açtığı gerekçesiyle, Suudi Arabistan ve Kuveyt'in sponsor olarak başlattığı bir proje olmuştur. Öncel-I Projesiyle tecrübe kazanan TAI (Türk Havacılık ve Uzay

⁶⁰² <https://www.savunmasanayist.com/turkiyenin-f-16-seruveni/> (erişim tarihi: 05.02.2020).

⁶⁰³ <https://www.tusas.com/urun/f-16-oncel-i> (erişim tarihi: 06.02.2020).

⁶⁰⁴ "F-16'da mutlu son", *Hürriyet Gazetesi*, 07.11.1999.

⁶⁰⁵ "F-16'da Mutlu Son", *Hürriyet Gazetesi*, 07.11.1999.

⁶⁰⁶ Yıldız, 2007: 46.

Sanayii) başlatılan Öncel-II Projesiyle deneyim kazanmıştır. Bu proje ile Türk hava sanayisi yerli üretimi yüzde 80'e dayanan F-16'lar üretmiştir. 2000 yılında son uçaklarında bu projeye dâhil edilmesiyle Öncel-II Projesi tamamlanmıştır.⁶⁰⁷

3.3.17.3. F-16 Savaş Uçaklarının Türk Dış Politikasındaki Yeri ve Önemi

Türkiye ve Birleşik Devletler arasında 29 Mart 1984'de imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması'yla (SEİA) Türkiye, savunma sanayisinin gelişiminde Washington'ın desteğini almıştır.⁶⁰⁸ Türkiye bu anlamda F-16 projesiyle de siyasi, askeri ve sanayi anlamında farklı tecrübeler edinmiştir. Siyasi açıdan bakıldığında özellikle Turgut Özal döneminde muhalefet tarafından F-16 projesine tepkiyle yaklaşanların yanı sıra kamuoyu, daha sıcak bakan taraf olmuştur. Bu proje Türk dış politikasında ise olumlu bir etki yaratmıştır. F-16 projesiyle, Türkiye'nin uluslararası arenada saygınlığını arttırdığı gözlemlenmiştir. Türkiye bu sayede çok uluslu koalisyon uygulamalarına katılma fırsatı bulmuştur.⁶⁰⁹

Özellikle jeopolitik konumu Türkiye gibi kritik bir coğrafyada bulunan ülkenin milli çıkarları ekseninde hareket etmesi önem teşkil etmiştir. Bu sebeple küresel tehditler karşısında Türkiye'nin dâhil olduğu bölgesel ittifaklar, ülkenin milli çıkarlarını koruması için gerekli görülmüştür.⁶¹⁰ Özal hükümetinin Batı kamuoyunda olumsuz bir imaja sahip olan Türkiye'yi Batı'yla bütünleştirme çabalarını Birleşik Devletler ile yürütmek istemesinin iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi, Özal'ın uzun yıllar ABD'de kalmasından dolayı Amerikalı siyasetçilerle iyi bir iletişim sağlaması, ikincisi ise Özal'ın Türk-Amerikan ilişkilerine demokratik perspektiften değil de pragmatik olarak yaklaşması olmuştur. Bu sebeple Türkiye'nin güvenlik söylemi açısından önemli gördüğü F-16 projesi ve TAI'nın kurulması, Türk-Amerikan ilişkilerinin bir getirisi olarak değerlendirilmiştir.⁶¹¹

3.4. Soğuk Savaş Sonrası Türk-Amerikan Askeri ve Ekonomik İlişkileri

1970'lerde Doğu ve Batı bloğu arasındaki gerilim, yumuşama dönemine (detant) girmiş fakat yetmişli yılların sonuna doğru bu yumuşama dönemi sona ermiştir. Taraflar arasındaki gerilim ve rekabetin tekrar artış gösterdiği bu dönemde Amerikan Başkanı seçilen Ronald Reagan 'Reagan Doktrini' ni öne sürerek kesin bir şekilde yumuşama dönemine son veren Amerikan Başkanı olmuştur. Bu doktrine göre Washington yönetimi dış politikada

⁶⁰⁷ <https://www.savunmasanayist.com/turkiyenin-f-16-seruveni/> (erişim tarihi: 10.02.2020).

⁶⁰⁸ Diri, 2018: 38.

⁶⁰⁹ Güvenç, 2014: 31.

⁶¹⁰ Erol, 2007: 35.

⁶¹¹ Akgün vd., 2019:299

silahlanma, karşı koyma gibi kavramları ön planda tutarak askeri harcamalarını arttırmıştır. Böylece dünyadaki ezilen halkların yanında olma ve düşman güçlerin karşısında olma gerekçesiyle askeri politikalarını tekrardan gözden geçiren Washington hükümeti, komünist bloğun çökmesiyle de 20. yüzyıldaki yeni dünya düzeninin sinyallerini hız kesmeden vermeye başlamıştır.⁶¹²

3.4.1. 1991 Körfez Krizi ve Türkiye Açısından Sonuçları

Yeni dünya düzeninde Washington yönetimi tarafından yayımlacı İslamın bir tehdit politikası olarak algılanması, NATO'nun sınırlar dışındaki olaylara askeri müdahalesini de beraberinde getirmiştir. Bu sebeple Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, Amerika'nın Ortadoğu'ya yönelmesine ve günümüzde de buradan çıkmayacak bir pozisyon almasının temelini oluşturmuştur. Böylece Birleşik Devletler'in süper güç olma yolundaki girişimleri, çeşitli nedenlerle gerekçelendirilmiştir.⁶¹³ Bu dönemde Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulunun (BMGK) 688 sayılı aldığı karara göre Huzur Operasyonu başlatılmıştır. Bu operasyon Amerika'nın bölgeye dair yardım, kurtarma gibi hedeflerini esas almış ve yürüteceği bölge politikalarını da bu operasyona dayandırmıştır. Öyle ki ABD Huzur Operasyonu'yla insan hakları ve güvenliği gibi söylemlerini devreye sokmuş ve bu yumuşak güç politikalarının altında Irak' a karşı sert güç müdahalesi yer almıştır. Irak hükümeti ve Birleşmiş Milletler arasında imzalanan memorandum ise savaştan zarar gören Irak halkına Amerikan yardımlarını esas almıştır. Böylece Washington yönetimi, kendi başlattığı savaşta insan hakları ve insani yardımlar gibi kavramları ön plana çıkartarak savaşın içeriğini yardımlar vasıtasıyla değiştirmek istemiştir.⁶¹⁴

Büyük güçlerin güç mücadelesi içerisinde yer aldığı Ortadoğu coğrafyasında Türkiye'nin de kendi çıkarlarını savunması kaçınılmaz olmuştur. Irak-İran Savaşları, Irak'ın Kuveyt'e müdahale etmesi ve Birleşik Devletler'in Irak'a savaş açması durumlarından Türkiye oldukça etkilenmiştir. Çünkü Amerika'nın Kuveyt müdahalesinin ardından Irak'a

⁶¹² Uslu, 1999: 166. Birleşik Devletler bu süreçte iç politikada çeşitli tartışmalar yaşamıştır. Öyle ki bir kesim Amerika'nın daha yalnızcılık politikasını sürdürmesi taraftarı olurken, diğer bir kesim Amerika'nın hegemonik güç model unsuru olmasından memnun olduklarını savunmuştur. 1992'de Paul Wolfowitz ise komünist bloğunun yıkılmasının ardından Birleşik Devletler'in yeni dünya olarak adlandırdığı 1990'lı yıllar sonrası dönemde, Washington'ın kendisine rakip bir gücün ortaya çıkmasını istemediğini öne süren bir rapor sunmuştur. Fakat Birleşik Devletler bir taraftan kendisine karşı koyabilecek bir gücü istememekle birlikte diğer yandan yeni bir düşman arayışı içerisine girmiştir. Öyle ki Reagan Doktrini ile askeri mekanizmasını harekete geçiren Washington yönetimi, demokrasi kavramını ön plana çıkarmıştır. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki demokrasi eksikliğinin bir sorun olduğunu öne süren Reagan, komünizmle savaşılmaması gerektiğini ve bu kapsamda savaşan ülkelere ise demokrasi götürüleceğini ifade etmiştir. Bu sebeple Soğuk Savaş döneminde düşman komünizm iken Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeninde radikal İslam olmuştur. Washington için sadece düşmanın içeriği değişmiş ve yönetim yeni düşman arayışları içerisine girmiştir. Bu durum Amerikan hegemonyasının sürdürülmesi için bir gereklilik olarak görülmüştür. (Çınar ve Göçer, 2014: 20-21).

⁶¹³ Uslu, 1999: 167.

⁶¹⁴ <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/37405/218253.pdf?sequence=1> (erişim tarihi: 31.01.2020).

girmesi, bölge ülkeleriyle geçmişte bağları bulunan Türkiye'nin gerçekleştirdiği ticari ve ekonomik ilişkileri zedelemiştir. Bu durum ise Türkiye'nin dış politikada siyasi, ekonomik ve ticari değerlerini etkilemiştir.⁶¹⁵

Irak ve Kuveyt arasında 2 Ağustos 1990 tarihinde baş gösteren gerilim döneminde Türkiye de jeopolitik konumu ve sağladığı şartlar neticesinde kritik bir ülke olarak gündeme gelmiştir. Türkiye bu süreçte Irak'ın Kuveyt'e askeri harekât girişimi sonucunda tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Türkiye'nin tarafsız kalmasının en önemli sebebi ise iki ülke ile gerçekleştirilen yoğun tempolu ticari ve ekonomik ilişkilerden kaynaklanmıştır.⁶¹⁶ Türkiye her ne kadar bu süreçte tarafsız kalsa da, Amerika'nın Irak işgal girişimini destekleyen taraf olmuştur. George H.W. Bush döneminde Dışişleri Bakanı olan James Baker, bu konuda Türkiye'nin dost ve müttefik bir ülke olduğunu, bu nedenle Amerika'nın Türkiye gibi dost bir ülkeye sahip olduğu için şanslı olduğunu ifade ederek Türkiye'yi Batı'ya çekme politikası izlemiştir.⁶¹⁷ Bu çerçevede Washington yönetimi, 1990'lı yıllarda İran'ın nükleer silahlanma çalışmaları neticesinde Ortadoğu'dan gelen nükleer tehdit karşısında Patriot hava savunma sistemini devreye sokmuştur. Gelen tehditleri önleme amacıyla kurulan bu hava savunma sistemi, ABD ve Hollanda tarafından Türkiye'nin güneydoğusuna şehrin korunması için yerleştirilmiştir. 1991 Körfez Krizi'nin ardından Türk Silahlı Kuvvetleri hava savunma sistemi bakımından zayıf olduğunu anlamıştır. Bunun için İrtifa Hava Savunma Sistemi'ne gerek duyulmuştur. Türkiye ise ABD öncülüğünde geliştirilen Patriot türü hava savunma sistemine öncelik verilmesi gerektiği vurgulanan bu sistem için, yeterli bir ekonomiye sahip olamamıştır. Türkiye'nin Körfez Krizi'nde oluşturulan koalisyona karşı destek vermesiyle ise ABD başta olmak üzere Suudi Arabistan ve BAE'nin desteğiyle oluşturulan Türk Savunma Fonu'nda biriken paranın bu amaca harcanması kararlaştırılmışsa da bu tutar yeterli olamamıştır. Fonda biriken para, Türk Hava Kuvvetleri'nin 80 adet F-16 C/D'lerin satın alımına ayrılmıştır.⁶¹⁸

1997 yılında ABD Başkanı Bill Clinton döneminde imzalanan 'Yeni Bir Yüzyıl İçin Ulusal Güvenlik Stratejisi' ne göre dünyadaki Amerikan çıkarlarının Amerikan silah gücüyle

⁶¹⁵ Yaycı, 2019: 332. İran ve Irak arasındaki gerilim devam ederken Birleşik Devletler İran'a karşı Irak yönetimini desteklemiş, hatta Irak'a çeşitli silah ve 5 milyon dolar tutarında gıda yardımında bulunmuştur. Dolayısıyla Washington yönetimi kendi çıkarları çerçevesince İran'ın savaşı kaybetmesinden yana politikalar izlemiş, bu giderlerin çoğunluğu ise başta Suudi Arabistan ve Kuveyt olmak üzere diğer Arap ülkelerinin yardımıyla karşılanmıştır. İlerleyen zamanlarda Irak'a saldıracak olan Birleşik Devletler'in, bu dönemde en önemli 9. büyük müşterisi Irak olmuştur. Bunun yanı sıra Washington hükümeti, Irak'ı desteklerken diğer yandan İran'a da el altından silah satarak çıkar politikası yürütmüştür. (Akgün ve Semiz, 2005: 166).

⁶¹⁶ Önal ve Özdağ, 2016: 56-57.

⁶¹⁷ Türkmen, 2012: 307.

⁶¹⁸ Güvenç, 2012: 22.

korunabileceği ifade edilmiştir. Türkiye'nin F-16 silahlarını satın alması ise bu stratejiyi, tüm değerleriyle uygulayan Washington hükümetinin güç dengesine katkı sağlamıştır.⁶¹⁹

Körfez Harekâtı Türkiye'yi petrol fiyatlarının yükselmesi, karadaki müteahhitlik uygulamaları ve ihracat yapılanması üzerindeki kayıplarıyla olumsuz etkilemiştir. Öyle ki karadaki ulaşım faaliyetleri ve ihracat noktalarının durması, Güneydoğu ve Kuzey Irak bölgesindeki ticareti en alt seviyeye indirmiştir. Aynı zamanda ABD'nin Kuveyt işgali öncesi 16 dolar seviyesinde ilerleyen ham petrolün fiyatının işgal sonrasında 37.4 seviyesine yükselmesi, Türkiye'deki petrol fiyatlarını ciddi ölçüde arttırmıştır.⁶²⁰ Türkiye bu dönemde dış ödemeler konusunda da çeşitli sıkıntılar yaşamıştır. Türkiye savaşın başladığı dönemde kredi bulmakta sıkıntı çekmiş ve ithalatın artması, ekonomideki büyümenin azalması ve ihracatında azalması gibi nedenlerle ülkedeki enflasyon oranı artış göstermiştir.⁶²¹

Körfez Krizi sonrasında Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımlarında da azalma görülmüştür. Birleşik Devletler'in Irak'a müdahalesi Türk-Irak ekonomik ve ticari ilişkilerinin zarar görmesine neden olmuştur. Türkiye bu krizde içinde bulunduğu ekonomik zararı gidermek için Amerika'dan yardım sözü almış fakat Birleşik Devletler söz verdiği yardımı gerçekleştirmemiştir. Washington tarafından istenmeyen Türkiye ve Irak arasındaki bu ticaret, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nin 1996'da onay vermesiyle hukuki bir düzene oturmuştur. Böylece Türkiye, Irakla olan sınır ticaretini sınırlıda olsa sürdürmeye çalışmıştır.⁶²² Bunun yanı sıra Amerika'nın Irak'ta orantısız kullandığı Çekiç Güç politikası, Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Türkiye bu politika karşısında Irak'la olduğu kadar İran'la da ilişkilerini geriletmek durumunda kalmıştır. Böylece Amerika'nın yörüngesinde işleyen bu plan, Türkiye'yi manevrasız bırakmıştır. Ankara yönetiminin Çekiç Güç'e destek vermesinin karşılığında ise Türkiye'ye Kuzey Irak'ta örgütlenen PKK terör örgütüyle mücadele hakkı tanınmıştır. Aynı zamanda Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından yaşanan bu gelişmeler karşısında Türkiye, Batı tarafından ikinci plana atıldığını anlamış ve uluslararası arenada ayakta kalabilmek için Birleşik Devletler ile müttefiklik sürecini devam ettirmek istemiştir. Bu sebeple Washington'dan gelen yaptırımları uygulamak, Türkiye için zorunluluk görülmüştür.⁶²³ Amerika'nın bu süreçte Kosova'da olduğu gibi Türkiye'de de askeri üssü olan İncirlik Üssü'nü antlaşma dışında gündelik şekilde kullanmaya başlaması, Körfez Krizin'deki Türkiye'nin Birleşik Devletler nezdindeki misyonunu gösterir nitelikte olmuştur.⁶²⁴

⁶¹⁹ Öcal, 2015: 28.

⁶²⁰ Yayıcı, 2019: 339.

⁶²¹ Erdoğan, 2018: 46.

⁶²² Molla, 2009: 32.

⁶²³ Uslu, 1999: 194.

⁶²⁴ Uslu, 1999: 195.

3.4.2. Amerika Birleşik Devletleri-Irak Savaşı'nın Türkiye'ye Ekonomik ve Askeri Etkileri

Birleşik Devletler'de bulunan ikiz kulelere 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen füze saldırısından sonra Washington hükümeti, Usame Bin Ladin'i saldırılardan sorumlu tutmuş ve Ladin'in başını çektiği El-Kaide örgütünü yok etmek amaçlı Afganistan'a askeri operasyon düzenlemiştir. Bunun ardından ABD, Irak'ta kitlesel silahların bulunması gerekçesiyle Bağdat'a operasyon düzenlemiştir. Birleşik Devletler bu operasyonda bölge ülkesi olarak Türkiye'nin de desteğini aramıştır. Bu çerçevede her iki taraf arasında siyasi ve diplomatik gelişmeler yaşanmıştır.⁶²⁵

Konuyla ilgili dönemin Amerikan Savunma Bakanı Rumsfeld, 39. Münih Güvenlik Konferansı'nda dünyada kitle imha silahlarının yaygınlaştığını ve bu silahların terörist grupların ellerine geçtiğini ifade ederken aynı zamanda Türkiye'nin de Irak tarafından tehdit altında kaldığını belirtmiş, bu süreçte Ankara yönetiminin Birleşik Devletler'in yanında yer alması gerektiğini ifade etmiştir.⁶²⁶

Yaşanan bu gelişmeler karşısında ABD, Türkiye'den destek beklerken diğer yandan bir tehdit olarak gördüğü Irak'a ambargo uygulamıştır. Birleşik Devletler'in Irak'a yönelik sert güç politikasında Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütleri yok sayarak müdahalede bulunmasının ana etkenlerinden biri de bölgedeki petrol rezervlerinin ele geçirme ve nüfuz hâkimiyetinin kontrolü gibi gerekçeler yer almıştır.⁶²⁷ Irak'ta kitle imha silahlarının bulunduğu gerekçesiyle bölgeye müdahale eden Washington hükümetinin en önemli amacı, Irak hükümetini silahsızlandırmak olmuştur.⁶²⁸

Türkiye ise bu karara daha dikkatli yaklaşmıştır. Çünkü Türkiye'nin Körfez Krizi'ndeki tutumu Amerikan-Irak Savaşı'nda önemli bir tecrübe olmuştur. Amerika'nın Irak'a müdahalesinde ise en önemli sorun Kürt Sorunu olmuştur. Öyle ki savaştan parçalanmış bir Irak'ın çıkması, Kuzey Irak'ta oluşması planlanan bir Kürt Devleti'nin de kurulması anlamını taşımıştır. Türkiye bu süreçte iki taraf arasında barış çanlarının çalması için seferber olurken diğer yandan Washington ile iletişimi geliştirmenin yollarını aramıştır.⁶²⁹

⁶²⁵ Öztop, 2016: 137.

⁶²⁶ "ABD: Türkiye tehdit altında", *Hürriyet Gazetesi*, 08.02.2003.

⁶²⁷ Daban ve Daban, 2018: 102.

⁶²⁸ Molla, 2009: 41.

⁶²⁹ Molla, 2009: 41. Kürt sorunu Türk-Amerikan ilişkilerinde önemini her daim koruyan bir konu olmuştur. Birleşik Devletler'in Irak'taki Kürt Devleti'nin oluşumuna müsamaha göstermesi ve uzantılı olarak ilerleyen PKK terör örgütünün kurulması, Türkiye için büyük bir güvenlik sorunu oluşturmıştır. Birleşik Devletler insan hakları, demokrasi söylemlerini dış politikada bir araç olarak kullanarak Kürt Devleti'nin oluşumuna destek verdiklerini açıkça göstermiştir. Bu durum müttefik olarak gördükleri Türkiye'nin güvenliğini zedeleyen bir unsur olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından insan hakları ve demokrasi kavramını gündeme getiren Washington hükümeti, Kürt sorununu insan hakları sorunu olarak değerlendirmiş ve bu çerçevede terör gruplarına çeşitli destek sağlamıştır. Hatta 1995 yılında Amerikan Kongresi Türkiye'ye satılması planlanan

Bu süreçte en kritik olaylardan biri de 1 Mart Tezkeresi olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri Irak'a girerken Türkiye'nin de yanında savaşa girmesini istemiştir. ABD'nin asıl amacı, Türkiye üzerinden kuzeye ve güneyden de Basra Körfezi ve Kuveyt aracılığıyla güneyden Irak'ı çevreleyip savaş açmak olmuştur. Türkiye'nin savaşa girme kararını, dönemin Abdullah Gül öncülüğünde kurulan hükümeti kabul etse de karar, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından ret oyuyla karşılanmıştır.⁶³⁰

TBMM tarafından çıkan karara yönelik dönemin başkanı George Bush ise 'Karar Anları' isimli kitabında şu sözlere yer vermiştir:

"Türklerle, topraklarını kullanmamıza izin vermesi için aylardır baskı yapıyorduk, böylece 4'üncü Piyade Tümeni'nden 15 bin askeri kuzeyden Irak'a sokabilecektik. Ekonomik ve askeri yardımda bulunma, Türkiye'ye Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) kilit programlarına erişim sağlaması için yardım etme ve Türkiye'nin AB'ye katılımına güçlü desteğimizi sürdürme sözü vermiştik. Bir noktada, izni alacağız gibi görünüyordu. (Dönemin Başbakanı) Abdullah Gül'ün kabinesi, talebimizi onaylamıştı. Ancak TBMM 1 Mart'ta tezkereye ilişkin nihai oylamayı yaptığında, tezkere az farkla kabul edilmedi. Hayal kırıklığına ve hüsrana uğramıştım. Şimdiye kadar yaptığımız en önemli taleplerimizden birinde, NATO müttefikimiz Türkiye, Amerika'yı yarı yolda bırakmıştır."⁶³¹

1 Mart 2003 tezkeresiyle Türk askerinin Irak'a gönderilme kararının kabul edilmemesi sonucunda 4 Temmuz 2003'de Süleymaniye'deki Türk subaylarının başlarına çuval geçirilerek Amerikan askerleri tarafından tutuklanması sonucunda Türk-Amerikan ilişkileri giderek gerginleşmiştir. Türkiye tarafından kabul edilemez olan bu durum, bir kez daha Türk-Amerikan ittifakının Amerikan çıkarları etrafında toplandığının göstergesi olmuştur. Öyle ki gerek jeopolitik gerekse jeostratejik açıdan Batı dünyasına önem atfeden Türkiye gibi bir müttefikin Amerikan yardımlarıyla Batı'ya sadık kalma stratejisi, Amerikan çıkarlarıyla bağlantılı gelişmiştir. Böylece Washington yönetimi bir kez daha uygulamaya koyduğu dış yardım programları neticesinde kendi çıkarları örtüşmediği takdirde kendisine bağımlı gördüğü Türkiye'ye karşı geleneksel güç modeline başvurmuş ve Türk askerine hakaret

Süper Kobra helikopterini sivil Kürtlere saldırıda kullanılacağı gerekçesiyle satışını iptal etmiştir. Her ne kadar dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Başkan Clinton ile iletişime geçmişse de Clinton, Türkiye'nin insan hakları konusunda eksik olduğunu vurgulamıştır. Fakat Washington'ın bu hamlesi Irak'a gerçekleştirdiği operasyonda yerli halkın uğradığı mağdurlukla ters düşmüştür. İnsan haklarına bu derece vurgu yapan hükümet, Irak'ta sivil halkı düşünmemiş ve koyduğu ağır ambargolarla Irak halkını savaş sonrasında gereksinim duyduğu çeşitli ihtiyaçlardan mahrum bırakmıştır. (Türkmen, 2012: 310-311). Washington yönetimi bir yandan Irak'a ambargo uygulamış, diğer yandan Irak'ın kuzeyini gerek ekonomik gerekse kültürel baskılarla kendisine bağımlı hale getirmiştir. Böylece Körfez Savaşı'nın ardından dış yardımlarla beslenen Kuzey Irak yönetimi, üretmeden çok tüketen bir toplum haline gelmiştir. 1990'lı yılların ortalarında başlayan tüketim artışı, Amerika'nın işgaliyle büyük bir ivme kazanmıştır. Böylece dış politikada bir araç haline evirilen Amerikan yardımları, insan hakları ve demokrasi kılıfı altında Amerikan çıkarlarına hizmet eden bir şekle dönüşmüştür. (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), 2007: 118).

⁶³⁰ <http://ankaenstitusu.com/1-mart-tezkeresinin-onemi/> (erişim tarihi: 23.01.2020).

⁶³¹ <http://ankaenstitusu.com/1-mart-tezkeresinin-onemi/> (erişim tarihi: 23.01.2020).

olarak nitelendirilen çuval krizi, Türkiye'nin Batı ortaklığını sorgulamasına neden olmuştur.⁶³² Aynı zamanda Türkiye, bu savaşta ekonomik açıdan en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Irak'a 13 yıl uygulanan ambargo sonucunda Türkiye'nin Irak'la yapamadığı ticaret kaybı yılda 3 milyar doları bulmuştur.⁶³³ Washington yönetimi, Irak'a müdahalesinden sonra gerileyen Türkiye-Irak ilişkilerini göz ardı etmiştir. Öyle ki Türkiye ve Irak arasında inşa edilen Irak'tan Türkiye'ye aktarılan Kerkük-Yumurtalık boru hattındaki petrol miktarı, Amerika'nın Irak'a müdahalesiyle ciddi bir azalma göstermiştir. Türkiye bunun yerine Bakü-Ceyhan-Tiflis boru hattını kullanmak zorunda kalmıştır. Önemli bir petrol üreticisi olan Irak'ın Türkiye vasıtasıyla uluslararası enerji piyasasında kendini gösterdiği bu boru hattında meydana gelen kesintiler, en çok Türkiye'yi etkilemiştir. Türkiye'nin Körfez Krizi ve Irak'a müdahalesiyle petrolden meydana gelen kesintilerinin maliyeti ise 2 milyar dolar olmuştur. Böylece Bush yönetimi Körfez Krizi ve Irak Savaşı'yla Türkiye'yi maruz kaldığı sorunlarla baş başa bırakmış ve uluslararası arenada kendi milli menfaatleri ekseninde çıkar politikası izlemiştir.⁶³⁴

ABD'nin diğer ülkelere silah ve çeşitli askeri malzeme transferleri, ülke çıkarlarını korumak adına kullanılan askeri bir yöntem olmuştur. Gerek çeşitli müdahalelerle gerekse işgallerle süslenen bu yöntem, aslında bir dış politika haline evrilmiştir. Bu dış politika yöntemini daha da iyi uygulayabilmek adına ülkenin savunma harcamaları da önem arz etmektedir. Öyle ki dünyanın jandarmalığını üstlenen Birleşik Devletler'in savunma bütçesi, özellikle 11 Eylül saldırısından sonra 400 milyar doların üzerine çıkarak artış göstermiştir. ABD'nin bu savunma harcamalarına ayırdığı bütçe, Avrupa devletlerini de endişeye sokmuştur. Bu dönemde savunma harcamalarının kişi başına oranı Türkiye'de 130 dolar iken, ABD'de ise 950 dolar olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin 2001 yılında savunma harcamasının 12.'likten 14.'lüğe gerilemesi, Ankara yönetiminin savunma bütçelerine daha da önem vermesi gerektiğini açıkça ortaya koymuştur. ABD ise savunma harcamalarının gittikçe arttırılması hususunu, öngördüğü dış politikadan dolayı bir gereklilik olarak görmüştür.⁶³⁵

Bunun yanı sıra Birleşik Devletler ulusal menfaatleri doğrultusunda Türkiye'yi dış yardım programı adı altında borç yüküne çekmek isteyerek 2003 yılında 6 milyar dolar yardım ve 24 milyar dolar kredi önerisinde bulunmuştur. Washington bu yardım teklifini Türkiye'deki üsleri kullanabilme karşılığında Ankara yönetimine sunmuş ise Ankara bu teklifi reddettiği için yardımdan yararlanamamıştır. Böylece Birleşik Devletler, dış yardım ve

⁶³² Akbaş, Duman ve Çelik, 2009: 2244.

⁶³³ Öztürk, 2010: 8.

⁶³⁴ Kandemir ve Tuncer, 2020: 84.

⁶³⁵ TÜBİTAK, 2003: 2.

borç verme ikilemini kendi milli menfaatleri çerçevesinde gerçekleştirirken, kreditorler ise çıkarlarına yönelik çeşitli amaçları gerçekleştirmek maksatlı faaliyetleri yürütmeyi öncelik edinmiştir.⁶³⁶

Aynı zamanda İncirlik Üssü, Irak Savaşı'ndan itibaren iki ülke arasındaki pazarlık görüşmelerinde her daim önemini koruyan bir konu olmuştur. İncirlik Üssü, 1 Mart tezkeresi sonrasında Türkiye'nin Washington'a verdiği desteğin bir göstergesi olarak Türk-Amerikan ilişkilerindeki yerini korumuştur. ABD'nin Ortadoğu'daki faaliyetlerini desteklemek amacıyla kurulan üsler meselesi, Washington'ın bütün dünya üzerinde sağladığı üs politikasını genişletmesi açısından hem Soğuk Savaş döneminde hem de günümüzde ciddi bir öneme sahip olmuştur.⁶³⁷ Yaşanan bu gelişmelere rağmen Türkiye, Irak Savaşı'nda Birleşik Devletleri ve Batı nezdinde oluşturulan bütün koalisyonları destekleyerek Washington'ın istekleri doğrultusunda üslerini Amerika ve NATO'ya açmıştır.⁶³⁸ Dolayısıyla 11 Eylül saldırılarından sonra Birleşik Devletler'in terörizmle olan mücadelesinde uluslararası ilişkilerdeki güç müdahaleleri Türkiye'yi de etkilemiştir. Bu çerçevede İncirlik Üssü'nün görev tanımı revize edilmiş ve gerektiği takdirde Türk askerini Afganistan'a gönderme kararı, Washington yönetiminin terörizm adı altında dünya ülkelerini kendi politikalarına göre nasıl yönlendirdiğinin Türkiye açısından önemli bir örneğini oluşturmuştur.⁶³⁹ Birleşik Devletler'in Türk askeri tesislerini kullanmasına yönelik talepleri ve ardından Türk hava sahasını kullanması ise Türkiye'nin İran gibi komşu ülkeleriyle olan diplomatik ilişkilerine de zarar vermiştir.⁶⁴⁰

Birleşik Devletler Irak Savaşı'yla Amerika'nın Soğuk Savaş sonrası uluslararası arenada süper güç olduğunu ilan ederek rakibinin olmadığını göstermiştir. Washington'ın Ortadoğu'da kullandığı bu oransız güç sonrasında gerçekleştirdiği yardımlar ise yumuşak güç unsuruyla ters düşmüştür. Öyle ki bölgedeki silahlanmanın kontrolünü ele geçiren yönetim, Ortadoğu'da askeri varlığını giderek arttırmaya başlamıştır. Diğer yandan Irak'ta çok sayıda Amerikan destekli birimler oluşmuş, bu durum Irak'ın bağımsız hareket etmesini engelleyerek

⁶³⁶ Aybaç ve Korkmaz, 2018: 633.

⁶³⁷ Bölme, 2012: 400. ABD'nin 2012 yılında yabancı bölgedeki askeri tesis sayısı 46 olmuştur. Bu amaçla Washington yönetimi, gücünün devamlılığını sağlamak ve çıkarlarını korumak için denizaşırı üslere ihtiyaç duymuştur. (Strosin, 2012: 26).

⁶³⁸ Kızılay, 2009: 43.

⁶³⁹ Çevik, 2015: 187. ABD bu savaşta yalnız Türkiye'deki İncirlik Üssü'nü kullanmamıştır. Aynı zamanda Körfez Savaşı'nda Suudi Arabistan, Katar, Umman, Bahreyn gibi Körfez ülkelerine askeri üslerinede askerlerini yerleştirmiştir. Bu durumun tek amacı Irak'ı kontrol altına alabilmektir. Böylece Washington yönetimi Körfez bölgesinde kendi çıkar politikalarını oluşturan bir ağ sistemi kurmuştur. Bu durum ise ABD'nin bölgedeki yapılanmasını hızlandırarak Irak Savaşı'nda elde edeceği zaferin hazırlığı şeklinde açıklanmıştır. Washington'ın kurmuş olduğu bu üs zincirleri, Ortadoğu'daki petrol rezervlerinin ve kaynakların kontrolüne bir gerekçe olarak ifade edilmiştir. (Türkmen, 2012: 131).

⁶⁴⁰ Ergül, 2011: 82.

günümüze kadar Bağdat yönetimini Amerikan kontrolünde işleyen bir devlete dönüştürmüştür⁶⁴¹

Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice'ın "ABD, kendini değerlere ve dünyadaki tüm insanların yaşamını daha iyi hale adaması gereken bir ülkedir. ABD sadece kılıç değil, bu niyetlere uzanan bir zeytin dalıdır"⁶⁴² şeklindeki ifadesi, Birleşik Devletler'in dünyanın güvenliğine ilişkin meseleleri kişiselleştirmesine neden olmasının yanı sıra Washington'ın dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen olaylara müdahale etmesi Amerika'yı hastalığı yayan ve ilacı da bulan bir doktor izlenimine taşımıştır.

2003 yılında gerçekleşen Irak Savaşı sonrasında Amerikan Savunma Bakanı Rumsfeld, terörle mücadeleyi Amerikan askeri stratejisinin bir gerekçesi olduğunu açıklamış ve Ekvator boyunca yayılan Amerikan üslerinin bu yeni halkasını oluşturmanın temel nedenini Amerikan İmparatorluğu'nun yayılmasını sağlamak olduğu kadar dünyadaki Amerikan askeri gücünün varlığının sürdürülmesi olduğunu söylemiştir.⁶⁴³ Amerikan Kongresi'nde Savunma Bakanı Rumsfeld'in yanı sıra Başkan yardımcısı Dick Cheney'de Amerika'yı ve tüm dünyayı tehdit eden 11 Eylül saldırısının intikamla cevap verilmesinden yana olduğunu ifade ederek, Saddam gibi otoriter rejiminin kanlı bir şekilde devrilmesinden yana olduklarını vurgulamıştır.⁶⁴⁴ Fakat Washington'ın Irak'a yönelik saldırgan dış politika kararları BM ve uluslararası alanda tepkilere yol açmıştır. Irak'taki kitle imha silahları Birleşik Devletler'in bölgeye olan zaafının bir gerekçesi şeklinde açıklanabilir. 2001-2009 Chilcot Raporu'nun araştırmalarının sonucuna göre ise Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarını bulundurmadığı ve Irak operasyonunun askeri kanadının yanlış olduğu bilgisi, Washington dış politikasının anlaşılmasında kritik öneme sahip olmuştur.⁶⁴⁵

Irak Savaşı'nın ardından Birleşik Devletler ve Irak arasında SOFA Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre ABD, Irak'tan geri çekilecek, karşılığında ise Irak'taki Amerikan üs ve tesislerin işlevini sürdürmesi ve Amerikan istihbarat birimlerinin tam fonksiyonlu bir şekilde görevlerini devam ettirmesi kararı alınmıştır. Beyaz Saray'da 2012 yılında dönemin Başkanı Barack Obama ve Irak Devlet Başkanı N.El Maliki arasında gerçekleştirilen toplantıda Obama, ABD'nin ulusal çıkarları ve müttefiklerinin menfaatlerinin korunduğunu, bu sebeple Washington'ın Ortadoğu'daki siyasi varlığının sürdürüleceğinin altını çizmiştir. Böylece ulusal çıkarlarının önemini her daim vurgulayan Birleşik Devletler, Ortadoğu'daki siyasi ve askeri ağırlığını korumaya devam etmiştir. Böylece ABD Irak'a

⁶⁴¹ Kızılay, 2009: 43.

⁶⁴² Nye, 2017: 202.

⁶⁴³ <https://www.tomdispatch.com/> (erişim tarihi: 03.03.2020).

⁶⁴⁴ Nye, 2017: 197.

⁶⁴⁵ Daban ve Daban, 2018: 102.

nükleer silahlar ve terörizm gerekçeleriyle sert güç mekanizmasını kullanarak müdahale etmiştir. ABD'nin Irak'a demokrasi getirme söylemi de kendi ulusal güvenliğinin bir parçasını oluşturmuştur. Bunun sonucunda ise demokrasi söylemi ve refah bir dünya için müdahalenin gerekliliğinin bir parçası olan Irak, parçalanmış ve Amerikan hegemonyası altında iç yaraları günümüze kadar devam etmekte olan bir devlet olarak belirmiştir.⁶⁴⁶ Bu durumdan en çok etkilenen ülkelerden biri de Irak'ın sınır komşusu olarak Türkiye olmuştur.

Irak Savaşı'nın ardından uluslararası platformlarda yükselişe geçen Medeniyetler İttifakı ise Amerika'nın liderlik pozisyonları, nükleer silahsızlanma politikaları ve küresel barış için öne sürülen çalışmalar Washington hükümetinin bu savaşı gerekçelendirmesine yarayan nedenler olarak sıralanabilir. Amerika'nın geçmişten itibaren kullandığı seçenekler aslında yumuşak güç perspektifinden üstün askeri güç seçeneğine dönüşmüştür. Dolayısıyla Birleşik Devletler'in İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'da düzen ve istikrar ortaya koyma uygulamalarının örneklerini 1950 Latin Amerika, 1960'larda Vietnam, 1970'lerde Afganistan, 1980'lerde İran, 20. yüzyılda ise Afganistan ve Irak'a müdahale etmesi şeklinde gerçekleştirmesi ve diğer yandan İsrail'e 60 yıldır verdiği askeri ve ekonomik destek dünya genelinde istikrar için gerçekleştirildiği öne sürülmüşse de, büyük bir yanılgıyla sonuçlanmıştır.⁶⁴⁷

Türkiye Irak Savaşı'nda kuzey cephesini açmasının ardından ekonomik zararlar karşı karşıya kalmıştır. Dönemin Başkanı George Bush ise Amerikan Kongresi'ne sunduğu 74.7 milyar dolarlık ek pakette Türkiye'ye 1 milyar dolar yardımın ayrıldığını ve bu yardımın hibe olarak verileceğini duyurmuştur. Bu kapsamda Washington yönetimi tarafından Türkiye'ye 1 milyar dolarlık hibe ve 8.5 milyar dolar kredi tahsis edilmiştir.⁶⁴⁸

İki ülke arasındaki 22 Eylül 2003 tarihinde imzalanan antlaşmaya göre Türkiye, verilen 1 milyar dolar hibe yardımıyla Irak'a tek taraflı müdahalede bulunduğu takdirde Birleşik Devletler ödeme sürecindeki yardımın geri kalan kısmının durdurma yetkisine sahipti. Fakat bu antlaşmadan sonra büyüyen Türk ekonomisinin durumuna bakıldığında bu yardıma gerek duyulmadığı kanaatine varılmıştır. Bu sebeple antlaşma onaylanmamış ve mecliste yürürlüğe girmemiştir.⁶⁴⁹ Washington yönetimi Ortadoğu'daki küresel mücadelesinde hem yara açan hem de yara saran göreviyle milli çıkarlarına hizmeti sonuna kadar sürdürmeyi amaçlamıştır. Böylece Birleşik Devletler geçmişten itibaren gerçekleştirdiği kredi ve hibe yardımlarını tekrar gündeme getirmiş ve bu yardımlar dünya devletlerinin

⁶⁴⁶ Öcal, 2015: 61.

⁶⁴⁷ Özhan, 2006: 20.

⁶⁴⁸ "Türkiye'ye 8,5 Milyar Dolarlık Kredi", *Milliyet Gazetesi*, 25.03.2003.

⁶⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Dışişleri Bakanlığı, 2007.

jandarmalığını üstlenen Washington'ın her zaman olduğu gibi gelecekteki çıkar politikalarında da etkili bir koz olarak kullanılmıştır.

3.5. Türkiye'nin Amerikan Füze Savunma Sistemlerine Bakış Açısı ve Değerlendirmesi

Soğuk Savaş döneminde Batılı ülkeler tarafından tehdidin nereden ve nasıl geleceği belirliken Soğuk Savaş sonrası dönemde tehditler yerini risklere bırakmıştır. Bu durum ise NATO'ya bağlı üye devletler açısından ortak tehdidin tanımlanabilmesini zorlaştırmıştır. Bu amaçla Birleşik Devletler, NATO'nun misyonunu daha da genişletmek isteyerek NATO'nun askeri bir örgüte dönüşmesini hedeflemiştir. Batı Avrupa devletleri bu duruma daha temkinli yaklaşmışsa da ulusal güvenlik ve dış politika çizgisini ön planda tutan ABD, NATO'nun dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşebilecek saldırı karşısında küresel bir örgüt vazifesi görevini üstlenmesini hedeflemiştir.⁶⁵⁰

Birleşik Devletler, 1990'lı yıllarda ulusal füze savunma sistemlerini geliştirme yoluna giderek Türkiye'nin de bundan faydalanabileceğini ifade etmiştir. Türkiye ise bundan sonraki ikili antlaşmalar sürecinde geçmiş tecrübelerine dayanarak ABD ile ikili antlaşmaların NATO bünyesinde olması şartını öne sürmüştür. Türkiye'nin böyle bir talep öne sürmesinin tarihte örnek olayları bulunmaktadır. 1962 Küba Krizi'nde Kennedy ve Kuruşçev arasında imzalanan gizli görüşmeler neticesinde Türkiye'nin haberi olmadan füzelerin sökülmesi, 1964'de Başkan Johnson'un İsmet İnönü'ye ağır bir dille yazdığı mektup, 1974'de Türklerin Kıbrıs'a müdahalesinin ardından ABD'nin 1975-1978 arası dönemde Türkiye'ye karşı uygulamaya koyduğu silah ambargosu gibi gelişmeler, Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceğinin belirlenmesinde sıklıkla düşünülen unsurlar olmuştur. Bu nedenle Türkiye ulusal füze savunma projesini NATO çatısının altında ve diğer NATO üyeleriyle eşit bir şekilde imzalamak istemiştir.⁶⁵¹

Birleşik Devletler tarafından öne sürülen Füze Kalkanı Projesi'nin tasarı boyutu ilk olarak Başkan Reagan döneminde gündeme gelmiştir.⁶⁵² Başkan George Bush'un iktidara geçmesiyle de bu projenin içeriği tekrardan yenilenmiştir. Bush yönetimi Irak'ın elindeki balistik füzelerin ortaya saçtığı tehlike gerekçesiyle ulusal güvenlik söylemini gündeme getirmiş ve bu konu 1991 Körfez Savaşı sonrası yoğun tartışmalara sebep olmuştur. Bölgesel devletlerden gelebilecek tehlikelere karşı Birleşik Devletler, 2004 İstanbul Zirvesi'nde 'Aktif Kademeli Balistik Füze Savunması (Active Layered Tactical Ballistic Missile Defense-

⁶⁵⁰ Oğuzlu, 2012: 11.

⁶⁵¹ Kibaroglu, 2012: 192.

⁶⁵² Aydın, 2019: 724.

ALTBMD)' adındaki füze savunma kalkanı projesinin hayata geçirilmesi için önemli kararlar almıştır. ALTBMD sayesinde üye devletler, askeri kuvvetlerine 3 bin kilometreye kadar menzile sahip balistik füzeler karşısında korunmayı amaçlamıştır. Bükreş'te Nisan 2008'de gerçekleşen zirvede NATO'nun savunma kanadına giren kesimin yalnız askeri birliklerle sınırlı olmadığı, bütün NATO toprakları ile sivil nüfusunda yer aldığı belirtilmiştir.⁶⁵³

Bush'un yeni dünya düzeni söylemi ekseninde geliştirilen projede Türkiye, İran'ın balistik füze geliştirmesi karşısında Avrupa topraklarını korumak adına radar sistemlerinin konuşlandırılacağı planlanan ülke olmuştur. Çünkü Türkiye, Amerika için bir tehdit olarak görülen İran'a karşı 1000 kilometre bandında radarların yerleştirilmesi adına uygun bir ülke olarak görülmüştür. Washington'ın talepleriyle karşı karşıya kalan Türkiye'nin bu tutumu İran'la olan Türk-İran dış politikasını da olumsuz etkilemiştir.⁶⁵⁴ Öyle ki Türkiye'nin İran'a bölgesel yakınlığının yanı sıra atılan kıtalararası balistik füzelerin imhasının sağlanması için bünyesinde üs barındırması, füzenin fırlatılması ve yükselmesi, anında korunamayan füzelerin uzay boşluğunda güvenlik takibini sağlamaya dair radar zincirinin ilk halkasını oluşturması ve bunun için atılan füzelerin takibinin ve kontrolünün sağlanması Türkiye'yi, ABD için önemli kılmıştır. Bu sebeple Washington yönetimi tarafından NATO balistik füze sistemine verilen X-band radarının Doğu Avrupa yerine Türkiye'ye konuşlandırılması fikri, Birleşik Devletler için zamanın değerlendirilmesi açısından ciddi bir önem arz etmiştir.⁶⁵⁵

Fakat füze savunma sistemlerinin müttefik ülkelere yönelik tehdidi de oldukça önemli olmuştur. Bükreş'de 4 Nisan 2008'de gerçekleşen Zirve toplantısında, NATO devlet başkanlarının balistik füzelerin müttefik ülkelerin toprağına ve sınırlarında yaşayan halka bir tehdit yarattığına dair söylemlerine karşılık, Birleşik Devletler'in füze savunma sistemlerine yaptığı katkıların bu tehdide bir cevap olacağı ve NATO müttefiklerine fayda sağlayacağı belirtilmiştir.⁶⁵⁶ Bu açıklamaların ardından Avrupa'da füze savunma sistemi kurulumu projesi 2008 yılında Birleşik Devletler öncülüğünde NATO müttefiklerinin onayıyla kabul edilmiştir. Bush'un ulusal güvenlik danışmanı Stephen J. Hadley, 10 yılı aşan balistik füze kalkanı projesinin bir tehdit olup olmadığı konusunda tartışılmaların olduğunu ve bu tartışmaların sona erdiğini belirtmiştir.⁶⁵⁷

⁶⁵³ Egeli, 2014: 53.

⁶⁵⁴ Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), 2010. Öyle ki İran'da hem Milletvekili hem de İran Meclisinin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Komite üyesi olan Muhammed Kowsari, ABD'nin bölgede İsrail'in güvenliği neticesinde İran'a karşı oluşturulan ve Türkiye'ye konuşlandırılması planlanan radarlar için İran'ın sessiz kalmayacağını dile getirmiştir. Kowsari bu projenin uygulanması halinde Ankara ve Tahran ilişkilerinin zedeleneyeceğini de altını çizmiştir. ("Turkey's Strategic Mistake", *Tehran Times*, 24.09.2011).

⁶⁵⁵ Ürküt ve Sarı, 2014: 219.

⁶⁵⁶ Erdurmaz, 2016:5.

⁶⁵⁷ "NATO Endorses Europe Missile Shield", *The New York Times*, 04.04.2008.

Obama yönetimindeki Birleşik Devletler 2009'da Avrupa Aşamalı Uyum Yaklaşımı (European Phased Adapti ve Approach EPAA) füze savunma projesini gündeme getirmiş ve yönetim, Ortadoğu'daki İran gibi bölgesel güçlerden gelebilecek herhangi bir saldırı karşısında daha esnek bir füze savunma projesi önermiştir. EPAA sayesinde füze kalkanı projesi daha geniş çaplı genişletilmiştir. Bu amaçla 2010'da Lizbon'da gerçekleşen zirvede sivil nüfus ve üye devletlere ait toprakların olası saldırılardan korunması amacıyla yeni adımlar atılmıştır.⁶⁵⁸ Lizbon'da gerçekleşen bu zirvede Türkiye ise bu projeye hayır oyu kullanmıştır.⁶⁵⁹ Obama yönetimi Türkiye'nin bu kararı karşısında Türkiye'den çekimser bir oy kullanmasını talep etmişse de Ankara yönetiminin cevabı hayırdan yana olmuştur. Türkiye'nin bu tutumu, Ankara'nın Tahran'ın politikalarını desteklediği ve Tahran yönetiminin nükleer girişimlerine ses çıkarmadığı söylentilerini de beraberinde getirmiştir.⁶⁶⁰ Bu söylentiler ise Batı medyası tarafından eksen kayması tartışmalarını alevlendirmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ise Türkiye'nin büyük bir devlet olma yolunda ilerlediğini, bu sebeple Türkiye'nin uluslararası arenada bir alternatif aramadığını vurgulamıştır. Başbakan Erdoğan ise bu durumu taraflı bir bakış açısıyla lanse edilen İsrail destekli medya grubunun Türkiye'nin aleyhine yürüttüğü bir politika olduğunu ileri sürmüştür.⁶⁶¹

Füze Kalkanı Projesi'nin önemli bir bölümünü oluşturan radar sistemlerinin Türkiye topraklarına konumlandırılması kararı, 2011'de gündeme gelmiştir. Fakat Türkiye bu kararı Suriye yönetiminin politikalarıyla gerekçelendirmiştir. Öncelikle Ankara yönetimi Ortadoğu'da yaşanan sıkıntılar neticesinde Şam yönetiminin politikasını eleştirdiği Suriye'ye karşı, ülkenin yaşadığı iç savaşta sivil halkın yanında olduğunu ve bu duruma tepkisiz kalmayacağını belirtmiştir.⁶⁶² Bu kapsamda 2012 yılında Malatya Kürecik'e füze radar sistemi yerleştirilmiştir.⁶⁶³ Bu gelişmeler neticesinde NATO üyesi ülkesi olarak politikalarını yürüteceğini bildiren Türkiye'ye karşı, 2011'de İran Savunma Bakanı Ahmet Vahidi açıklama yapmıştır. Bakan, Washington tarafından kendilerine gelebilecek herhangi bir saldırı karşısında Füze Kalkanı'nın Türkiye'deki radar ayağı olan Malatya-Kürecik'i vuracaklarını ifade etmiştir. Bu durum Türkiye'de tepkilere yol açmışsa da dönemin Dışişleri Bakanı

⁶⁵⁸ Egeli, 2014: 55.

⁶⁵⁹ Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), 2010.

⁶⁶⁰ Ürküt ve Sarı, 2014: 213.

⁶⁶¹ Duran, 2011: 32.

⁶⁶² Kibaroglu, 2012: 70.

⁶⁶³ Aydın, 2019: 724.

Ahmet Davutoğlu'nun İran ziyareti ve karşılıklı diyaloglar sonucunda iki taraf arasındaki gerginlik azalmıştır.⁶⁶⁴

Türkiye'de Malatya/Kürecik'e tesis edilen uzun menzilli füzelerin takip radarı Washington yönetiminin kontrolü altında olmuştur. Bu noktada Türkiye, NATO'ya yer alanında milli bir katkı sağlamıştır. Diğer yandan Türkiye, radarlar üzerinde bir kontrol yetkisine sahip olmamıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu iç politikada yankı uyandıran bu gelişmeler karşısında Türk kamuoyunu yatıştırıcı söylemlerde bulunmuşsa da, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin füze radar sistemlerinin kontrolünde doğrudan bir yetkisi bulunmamıştır. ABD ve NATO için kritik öneme sahip olan bu füzeler, bir tehdit olarak görülen Rusya karşısında ise ciddi bir öneme sahip olmuştur.⁶⁶⁵ Özellikle Recep Tayyip Erdoğan'ın Kürecikte kurulacak radar tesislerine yeşil ışık yakması, Batı bloğu açısından önem arz etmiştir. Çünkü Kürecik, yalnız İran değil Kafkaslar ve Rusya'yı da içine alan geniş bir görüş kapasitesine sahiptir. Avrupa veya Amerika'ya gelebilecek tehditleri uzaydan tespit etmek mümkünken bu görevi Kürecik'in de görmesi, Türkiye'nin stratejik konumunu daha da güçlendirmiştir. Gazeteci Fatih Altaylı'nın Amerikalı yetkiliyle yaptığı röportajda sorduğu "neden Kürecik" sorusunun cevabı ise anlatılanları açıklar nitelikte olmuştur. Kürecik'in öneminin vurgulanması açısından Amerikan yetkilisinin Kürecik'e dair şu yorumunu açıklamakta fayda vardır:

"Kürecik bize böyle bir savunma sistemi için çok ama çok önemli olan beş saniyelik bir zaman kazandırıyor. Radarı nereye kurarsak kuralım bu beş saniyelik avantajı kaybediyoruz. Kürecik bize beş saniye kazandırıyor, bu beş saniye belki de milyonlarca hayat demek"⁶⁶⁶

Bu açıklama, Kürecik'in önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Aynı zamanda Birleşik Devletler'in Füze Savunma Sistemi projesinde ki Türkiye'nin stratejik önemini hatırlanması açısından da önem teşkil etmiştir. Fakat bu dönemde Türkiye'ye yerleştirilmesi planlanan füze radarları, Türkiye'nin kendisine sınır bölge ülkeleriyle ilişkilerini pamuk ipliğine bağlı bir hassasiyetle yürütmesini de beraberinde getirmiştir.

3.6. Türkiye'nin Füze Savunma Sisteminde Patriot Bataryalarının Yeri ve Önemi

Suriye'deki iç savaşın yaşanmasının ardından Suriye'den Türkiye'ye gelebilecek tehdit ve saldırılar karşısında Türkiye, NATO'dan Patriot füze savunma sistemlerini talep etmiştir. Türkiye'nin 21 Kasım 2012'deki bu talebi karşısında NATO yetkilileri ise

⁶⁶⁴ Kibaroglu, 2012: 70.

⁶⁶⁵ Erdurmaz, 2016: 13 – 14.

⁶⁶⁶ <http://www.fatihaltayli.com.tr/kose-yazilari/> (erişim tarihi: 23.04.2020).

Türkiye'nin Suriye karşısındaki güvenliğinin sağlanması amacıyla Türk topraklarını savunmak için destek sözü vermiştir. Bu kapsamda ABD, Almanya ve Hollanda Türkiye'ye 2 adet Patriot bataryalarını gönderme kararı almıştır.⁶⁶⁷

Türkiye'nin böyle bir karar almasında Şam rejiminin Ankara yönetimine yönelik faaliyetleri yer almıştır. Suriye rejimin Haziran 2012'de Türk uçağını düşürmesi, Ekim 2012'de atılan mermilerin Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesindeki bir eve isabet edip 5 sivilin hayatını kaybetmesi gibi gelişmeler, Türkiye'yi harekete geçirmiştir. Böylece Türkiye, NATO'nun 4. maddesi gereği hava savunma sanayisini güçlendirmek için faaliyetlerini hızlandırmıştır.⁶⁶⁸

Türkiye ihalesi 4 milyon dolarlık bu füzeleri talep ederken teknoloji transferi konusunu dile getirmiş fakat bu konu, Washington yönetimi tarafından kabul edilmemiştir. Patriot füzelerinin üreticisi olan Raytheon ve Lockheed Martin firmaları, bu talebe istekli yaklaşmamıştır. Türkiye bu tepki karşısında teknoloji transferi konusunda Çin ile anlaşma yoluna gitmiştir. Fakat Türkiye'nin bu hamlesi, başta ABD olmak üzere NATO yetkilileri tarafından eleştirilerin doğmasına neden olmuştur.⁶⁶⁹

Suriye'nin Hatay sınırına yaptığı saldırılar neticesinde sivil halkın can güvenliği öncelikli mesele olmuştur. Bu konuda Hatay milletvekili Mevlüt Dudu 22734 sayılı yazılı önergede bölgeye yerleştirilen Patriot füzelerinin halkın can güvenliğini koruduğuna dair şüphelerinin olduğuna dair yönelttiği soruda, aynı zamanda Hatay halkının da bu füzeleri istemediğini ifade etmiştir. Buna karşılık Dışişleri Bakanlığı ise NATO'dan tedarik edilen Patriot füzelerinin yüksek askeri teknik özelliklerle donatılmış olup, bölge halkını en geniş kapsamda koruduğuna dair açıklamada bulunmuştur.⁶⁷⁰ Fakat bu açıklamalara rağmen 2012'de Diyarbakır, Malatya ve Şanlıurfa'ya yerleştirilen Patriotların bölgesel bir savaşa zemin hazırladığı görüşü de ortaya çıkmıştır. Washington hükümetinin kurulum aşaması savunma amaçlı olan Patriotları Türkiye'ye yerleştirmesi, Rusya ve İran'a karşı bir tehdit politikası izlemesinden kaynaklanmıştır. Öyle ki bu coğrafyada önemli bölgesel aktör olan İran ve onu destekleyen Rusya karşısında ABD'nin bölgede çıkarları doğrultusunda hareket etmesine bağlı görevi, NATO için kalkan vazifesi gören Türkiye'ye düşmüştür. Bu gelişmeler neticesinde Türkiye'nin Çin ve Rusya'nın son model teknolojik füzelerinin yerine Washington'ın elden çıkarmaya çalıştığı Patriotlar'a bağlı kalınmasına mecbur bırakıldığı

⁶⁶⁷ Erkin, 2013: 1.

⁶⁶⁸ "İdlib İçin Patriot Desteği Olabilir: Türkiye'de Hangi Füze Savunma Sistemleri Var?", *British Broadcasting Corporation BBC*, 21.02.2020.

⁶⁶⁹ Erdurmaz, 2016: 18.

⁶⁷⁰ Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Dışişleri Bakanlığı, 2013.

görüşü, Türk kamuoyunda çeşitli tartışmalar doğurmuştur.⁶⁷¹ Bu kapsamda Patriot bataryaları ve İnsansız Hava Araçları (İHA) 2011’de İncirlik Üssü’ne yerleştirilmiştir. Türkiye’nin Birleşik Devletler’den aldığı Patriot füzelerini İncirlik’e konuşlandırması, NATO kapsamlı Amerikan Savunma mekanizmasına destek şeklinde nitelendirilmiştir. Böylece Türkiye, Washington’dan temin ettiği silahların Türkiye ve Batılı güçler tarafından bir tehdit olarak görülen Suriye’ye karşı savunma amaçlı yerleştirmeyi kabul etmiştir. Netice olarak 11 Eylül ile başlayan yeni dünya düzeni politikaları ve Arap Baharı’yla gelişme gösteren İŞİD gibi terör gruplarıyla mücadelede Türkiye, ABD ve NATO’nun istikrarı için bölgedeki yerini almıştır.⁶⁷² Diğer yandan Türkiye’nin Patriot füzelerini almaya devam etmesi, NATO’nun füze savunma sisteminin bir parçası olarak Türkiye’nin savunma tedarikini daha da şekillendireceği yönünde görüşleri ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan Rusya’dan alınan S-400 füzeleriyle kıyaslandığında balistik füze tehdidinin Türk savunma sisteminde takip ve izleme yeteneklerinin daha kısıtlı olması, Patriotları daha cazip hale getirmiştir. Öncelikle Patriot füzeleri, 2015’den günümüze 100 adetten fazla balistik füzeye savaş alanlarında karşılık göstermiştir. Bu noktada S-400 füzelerinin olası savaş durumlarında alanda konuşlandırılma tecrübesi bulunsa da bir savaş geçmişi bulunmamaktadır. Fakat Türkiye’nin satın aldığı S-400 füzelerinin Patriot silah ailesine göre hava savunma alanında caydırıcı kapasitesi daha yüksek olmuştur. Bunun yanı sıra NATO’nun güvenlik kanadında önemli bir müttefik olan Türkiye için ise Patriot PAC-3 MSE modeli, Türkiye’ye daha etkili balistik füze imkânı sunmuştur.⁶⁷³

3.7. Türkiye ve F-35 Savaş Uçağının Alım Süreci

Türkiye, Birleşik Devletler tarafından üretilen 1999 yılından itibaren proje kapsamında olan F-35 savaş uçağının önemli bir müşterisi olmuştur. Bu süreçte Türkiye, ilk uçağını Amerika’da Fort Worth’da düzenlenen bir törenle teslim almıştır. Alınan bu uçak, Türk Hava Kuvvetleri’nin envanterine giren 5. kuşak savaş uçağı olmuştur. Öyle ki Türk Hava Kuvvetleri açısından caydırıcılığı arttıran nitelikleri taşıyan F-35 projesinde Türkiye, 100 adet savaş uçağı almayı planlamıştır. Bu süreçte Washington’dan 30 adet uçak siparişi gerçekleştirilmiştir.⁶⁷⁴

Türkiye F-35 savaş uçaklarına daima ilgili davranmasına rağmen bu uçakların alımı 2002 yılında gerçekleşmiştir. Fakat Amerika’nın Irak müdahalesi ve TBMM’nin 1 Mart tezkeresi gibi meseleler, Ankara ve Washington arasındaki bu ticaretin ertelenmesine neden olmuştur. 2000’lerin ortalarına gelindiğinde ise ikili ilişkiler tekrar düzelmiş ve Türkiye bu

⁶⁷¹ <http://acikarsiv.aydin.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/> (erişim tarihi: 07.05.2020).

⁶⁷² <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/patriot-karari-ne-anlama-geliyor> (erişim tarihi: 09.08.2020).

⁶⁷³ Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM), 2019.

⁶⁷⁴ <https://www.f35.com/news/> (erişim tarihi: 18.02.2020).

projenin en önemli müşterisi konumuna gelmiştir. Ankara yönetimin 116 adet F-35 savaş uçağını alması sonucunda ise ödeyeceği tutar, 25 milyar dolar olarak belirlenmiştir.⁶⁷⁵ Dolayısıyla Ankara hükümeti F-35 projesine önemli bir yatırım miktarı ayırmıştır. Bu nedenle savunma ve sanayisini üst düzeye çıkarmak isteyen Türkiye, bu kapsamda yeni savaş uçaklarının peşini kovalamak istemiştir.⁶⁷⁶ Bu kararın Türk dış politikası açısından bir sorun olup olmadığı ise tartışmaya açık bir konu olmuştur. Bu konuda Emekli Tümgeneral Beyazıt Karataş F-35 uçağını satın alan bir ülkenin Washington'a bağlı kaldığını öne sürerek aynı zamanda F-35 uçaklarında bulunan 'Otonom Lojistik Bilgi Sistemi (ALIS)' yazılımının bu uçakları satın alan ülkelerin bu yazılıma sahip olmak için, Washington yönetimini uçak teknolojisinde bir gereklilik olarak gördüklerini ifade etmiştir. Karataş'a göre uçağın içeriğindeki bütün bilgiler öncelikle ülke sistemlerine, oradan ise sistemi icraat eden şirketlere aktarılmıştır. Bu sebeple İtalya, Norveç gibi diğer NATO ülkeleri çeşitli yazılımlar geliştirmiş ve ALIS'ın ülkelerin üzerindeki yarattığı etkiden kurtulabilmek adına 25 milyonluk bir proje üzerinde çalıştıkları açıklamasında bulunmuştur.⁶⁷⁷ Bazı Türk firmalarının satın alınan hizmetle ilgili yaptıkları antlaşmaların kullanıma ait haklarının da Washington yönetimine verilmek zorunda olduğunu belirten Karataş, F-35 savaş uçağı projesinin sermayeyi sağlayacak bir silah gücü niteliği taşıdığını aynı zamanda bunun bir Amerikan saadet zinciri olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷⁸ Oramiral Bülent Bostanoğlu ise Türk Deniz Kuvvetleri'nin çok amaçlı Amfibi Hücum Gemisine sahip olmasını küreselleşmiş bir dünyada zorunluluk olduğunu ifade ederken, milli ya da çok uluslu harekâtlarda uzun zamanlı üs desteği olmadan deniz ve hava harekâtını yönlendirebilme, bünyesinde hastane, hava ulaştırması ve donanma yetenekleriyle kuşatılmış bir savaş gemisinin Türkiye'ye katkı sağlayacağını altını çizmiştir.⁶⁷⁹

Türkiye'yi F-35 savaş uçağını temin etmeye iten temel sebep ise sahip olduğu F-16 savaş uçaklarının gelişen teknolojiyle birlikte eski muharip gücünü kaybetmesi olmuştur. Aynı zamanda Türk Hava Kuvvetleri'nin bir dönem 'F-4E Phantom II' isimli uçaklarının yıpranması ve eski nitelikte olmaması, Türkiye'nin yeni bir savaş uçağına ihtiyacı olduğunu göstermiştir.⁶⁸⁰

Amerikan Alım ve İdameden Sorumlu Savunma Bakanlığı Müsteşarı Ellen Lord, Türkiye'nin Amerika'nın önemli bir müşterisi olduğunu ve Türkiye'nin F-35 projesi için

⁶⁷⁵ Kurt, 2019: 9.

⁶⁷⁶ Güvenç, 2014: 33.

⁶⁷⁷ "Türkiye F-35 ile S-400 Arasında Doğru Tercihi mi Yaptı ?", *Euronews*, 24.07.2019

⁶⁷⁸ "Türkiye F-35 ile S-400 Arasında Doğru Tercihi mi Yaptı ?", *Euronews*, 24.07.2019

⁶⁷⁹ C4Defense, 2019: 41.

⁶⁸⁰ Güvenç, 2014: 34.

1000 parça üretmeye devam ettiğini açıklamıştır. Uçağın teslimatının 2020'nin Mart ayında gerçekleşmesini açıklayan Lord, Ankara ve Washington arasındaki askeri ilişkilerinin verimli bir şekilde ilerlediğini ifade etmiş ve bu süreçte Türkiye'nin Washington açısından önemli bir savunma tedarikçisi olduğunun da altını çizmiştir.⁶⁸¹

3.7.1. F-35 Savaş Uçaklarında Türk-Amerikan İlişkilerinde Yaşanan İki Kriz: Rahip Andrew Brunson Olayı ve S-400 Füze Savunma Sistemleri

ABD'li rahip Andrew Brunson 2016 yılında Türkiye'de terör örgütü Fethullah Gülen cemaatine dair hizmet etmesine yönelik suçlamalar gerekçesiyle tutuklanmıştır. Türkiye'nin bu uygulaması sonucunda Washington yönetimi ise Türkiye'den çelik ve aliminyum ithalatına uygulanan gümrük vergilerini ikiye katlamıştır. Dolayısıyla Brunson Davası, Türk-Amerikan ilişkilerini sıkıntılı bir sürece sokmuştur.⁶⁸²

Donald Trump Andrew Brunson'un serbest bırakılmaması halinde Türkiye'nin çeşitli yaptırımlarla karşılaşacağını ifade ederek Türkiye'yi tehdit etmiştir. Bu kapsamda Dünya Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın Amerikalı başkanlarına insani amaçlar haricinde Türkiye'ye gelecekte verilecek kredilerin kesilmesi yönünde direktifler verilmiştir. Böylece Washington yönetimi, Türkiye'nin uluslararası mali kuruluşlardan borç almasını engelleyen girişimlerde bulunmuştur.⁶⁸³ Donald Trump yaşanan gelişmelere istinaden iki ülke arasında krize yol açan Brunson Davası için şu açıklamada bulunmuştur:

“Brunson masum. O casus ise bende casusum. Türkiye'de yargılanması devam ediyor, ama yargı sürecide pek yargı süreci değil. Türkiye'dekilerle bu konuda bir şeyler yapılması için konuşuyoruz. Rahip Brunson umarım bizi duyabiliyorsunuz, bir noktada size yardım edeceğiz. Bunun üzerine uzun zamandır çalışıyoruz”.⁶⁸⁴

Bu söylemin ardından Amerika'dan tedarik edilen F-35 savaş uçakları Brunson Davası'nda anılmaya başlamıştır. Başbakan Yardımcı Bekir Bozdağ ise Amerikalılar'ın F-35'leri teslim kararının FETÖ terör suçundan tutuklu Brunson'un serbest bırakılması halinde verileceğini ifade etmiştir.⁶⁸⁵ Böylece Birleşik Devletler Türkiye'nin devlet çıkarları karşısında terör gruplarıyla işbirliği yapan rahip vasfının altında misyonerlik faaliyetleri

⁶⁸¹ “Pentagon'dan F-35 ve Türkiye Açıklaması”, *Habertürk Gazetesi*, 29.10.2019.

⁶⁸² “Pastör Andrew Brunson Kimdir: Türkiye-ABD İlişkilerinde Kriz Yaratın Davadan Hüküm ve Tahliye”, *British Broadcasting Corporation BBC*, 16.04.2018.

⁶⁸³ “ABD Türkiye Son Dakika Haberi Rahip Brunson Kim, Tutuklanma Sebebi Ne, Neden Tutuklandı?”, *Akşam Gazetesi*, 02.08.2018.

⁶⁸⁴ “Adım Adım Brunson Krizi: Nereden Çıktı? Nasıl Çözüldü?”, *Euronews*, 12.10.2018.

⁶⁸⁵ “Adım Adım Brunson Krizi: Nereden Çıktı? Nasıl Çözüldü?”, *Euronews*, 12.10.2018.

yürüten Andrew Brunson'ın serbest bırakılması konusunda Türkiye'nin silah ihtiyacını açığa çıkartarak Türkiye'yi açık bir şekilde tehdit etmiştir.

Brunson Davası'yla birlikte Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemini tedarik etmesine yönelik girişimleri, iki ülke arasındaki askeri ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin Rusya'dan S-400 talebi sonrası Amerikalı yetkililer, bu karara karşı çıkmış ve F-35 uçaklarıyla ilgili derin bilgilerin Rusların eline geçmesine müsaade edilmeyeceğini öne sürerek, F-35 savaş uçaklarının Türkiye'ye teslimatını durdurmaya karar vermiştir. Böylece Türk-Amerikan ilişkilerinde Brunson Davası kadar S-400 krizi de F-35 savaş uçaklarının tedarik sürecine engel oluşturan kritik öneme sahip bir konu olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁸⁶

Türkiye'nin 1952'de NATO üyeliğiyle birlikte savunma ve güvenlik konularında karşılıklı çıkarların uyuşmadığı zamanlar olmuş ve bu nedenle NATO'nun Türkiye olmadan ki birliği yahut Türkiye'nin NATO'suz bir güvenlik işleyişinin, dış politikadaki milli çıkarlar ekseninde uygun olmadığı görüşünde hemfikir olunmuştur. Fakat devletlerin uluslararası örgütlerle olan ilişkileri tek taraflı çıkarlar neticesinde değil, karşılıklı çıkar politikaları güdülerek ilerleyebilmektedir. Bu kapsamda ilişkiler, bağımlılığın yanı sıra karşılıklı çıkar politikalarıyla korunmaktadır.⁶⁸⁷

Türkiye'nin karşılıklı çıkar ilişkilerini düşünerek S-400'leri temin etmesinin en önemli nedeni, 2011'de başlayan ve günümüze kadar devam eden Suriye'deki iç savaşta Türk hava savunma sisteminin yeterli donanıma sahip olmayışı, 1983'den günümüze faaliyetlerini sürdüren PKK-YPG mücadelesinde ki askeri güvenlik açığına dayanmıştır. Türkiye'nin bu kararı, ABD ve NATO bünyesinde çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Dönemin ABD Savunma Bakanı Mattis, Türkiye'nin 15 Temmuz 2017 tarihinde Rusya'dan S-400 füzelerini satın almasına yönelik girişimini, Türkiye'nin bir NATO üyesi olarak Batı ile olan ilişkilerini olumsuz etkileyeceği yönünde görüş bildirmiştir. Bu noktada ABD ve NATO, Suriye'deki savaşta 'güvenli bölge' ve 'sığınmacılar' konusunda müttefik ülke olarak gördükleri Türkiye'nin isteklerini onaylamamış ve bu durum, Türkiye'nin dış politika kararlarının sorgulanmasına neden olmuştur.⁶⁸⁸ Amerikalıların bu konuda herhangi bir yaptırım uygulayabilme ihtimali karşısında röportaj veren Rus uzman Boris Rojin, Türkiye'nin S-400 füzelerini alması hakkında Amerikalıların NATO için önemli gördükleri Türkiye'ye karşı savunma sanayi alanında tercih kısıtlaması getirmeyeceğini ileri sürmüştür. Rus uzman, Birleşik Devletler tarafından gelecek tehditlerin yalnızca Amerikan silahlarını tedarik etmeye yönelik görüşmeye katılan bazı bireyler ve şirketlere yönelik olacağını

⁶⁸⁶ “ABD F-35B'yi İlk Kez Savaşta Kullandı”, *Sputnik News*, 28.09.2018.

⁶⁸⁷ Seren, 2015: 9.

⁶⁸⁸ Cengiz ve Duran, 2019: 555.

belirtmiştir. Bu sebeple Rojin, Birleşik Devletler'in NATO'nun askeri kanadını oluşturan Türkiye için ciddi bir yaptırımda bulunmayacağını ifade etmiştir.⁶⁸⁹

Türkiye'nin S-400 füzelerine olan talebi, siyasi ve askeri anlamda bazı gerekçelerin doğmasına neden olmuştur. Siyasi olarak Türkiye'nin yüksek bir meblağ ayırdığı bu proje için Batı dışı alternatif bir kanala yönelmesi, Türk dış politikası açısından bir dönüm noktası olarak da nitelendirilmiştir. Batılı müttefiklerin Türkiye'ye yönelik üretim ve teknoloji transferindeki isteksizliği, Türkiye açısından böyle bir tercihi gerekli kılmıştır. Askeri anlamda ise Türkiye'nin savunma sanayisinde ki bu tercihi, Türkiye'nin bulunduğu coğrafik ve stratejik konumunun getirdiği gereksinimden kaynaklanmıştır.⁶⁹⁰

Andrew Craig Brunson duruşmasında tahliye kararının reddedilmesiyle birlikte ABD kongre üyelerinin Türkiye'nin aleyhine yasa tasarılarında artış meydana gelmiştir. Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemini tedarik etmesi sonucunda ise durum daha da gerginleşmiş ve Türkiye'ye karşı yaptırımlar gündemde ki yerini almıştır.⁶⁹¹ Washington tarafından yaptırım faaliyetlerine zemin hazırlayan bu durum karşısında Türkiye'nin Suriye'nin kuzeydoğusundaki askeri faaliyetler gerekçesiyle yaptırım oluşturan yasa tasarısı onaylanmıştır. Senato'nun onay gösterdiği raporda Türkiye'nin Suriye'deki askeri faaliyetlerin durdurulması ve Dışişleri Bakanlığı'ndan Türkiye'nin NATO ve ABD içerisindeki yerinin sorgulanmasına dair rapor sunulması istenmiştir.⁶⁹² Öyle ki Demokrat grup Senatörü Bob Menendez, Türkiye'nin S-400 füzelerini alması karşısında Türkiye'nin Suriye'deki tutumuna sert bir eleştiri getirmiş ve S-400 alımının da kabul edilemez olduğunu açıkça ifade etmiştir.⁶⁹³ Öyle ki Türkiye'nin S-400'lere sahip olması yalnız F-35 savaş uçaklarının tedarikinde değil Washington'dan alınan CH-47F ağır yük helikopterleri, UH-60 genel amaçlı helikopterleri kadar Amerika'nın Hasımlarına Yaptırımlar Yoluyla Karşı Koyma Yasası (CAATSA) yaptırımlarının da hayata geçirme ihtimalinin doğmasına neden olmuştur.⁶⁹⁴

Washington yönetimi yalnız askeri teçhizat anlamında değil askeri eğitim anlamında da Türkiye'ye karşı birtakım yaptırımları ortaya koymuştur. Washington yönetimi, Türkiye'nin Rusya'dan aldığı S-400 füzelerinin teslim tarihine bir ay kala ABD'nin Arizona eyaletinde ki Luke Askeri Hava Üssü ve Florida eyaletindeki Eglin Askeri Hava Üssü'nde eğitim gören askeri öğrencilerin 31 Temmuz 2019 tarihine kadar ülkeyi terk etmelerine

⁶⁸⁹ “Türk Savunma Sanayisi ABD Yaptırım Tehdidiyle Karşı Karşıya mı?”, *Sputnik News*, 24.04.2018.

⁶⁹⁰ Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM), 2017.

⁶⁹¹ Yücel, 2020: 12.

⁶⁹² “ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi Türkiye'ye Yaptırım Öngören Tasarısı Onayladı”, *British Broadcasting Corporation BBC*, 11.12.2019.

⁶⁹³ <https://twitter.com/SenatorMenendez/status/1204793318175105024> (erişim tarihi: 18.06.2020).

⁶⁹⁴ Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM), 2019.

yönelik talepte bulunmuştur. Satın Alma ve İdame İşlerden Sorumlu Müsteşar Ellen Lord'un ise F-35 savaş uçaklarının üretiminde rol oynayan Türk şirketlerine yeni görev tanımları verilmeyeceği yönündeki açıklaması, ikili ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur.⁶⁹⁵ ABD Dışişleri Bakanlığı Siyasi ve Askeri İşlerden Sorumlu Müsteşar Yardımcısı Clarke Cooper ise Türkiye'nin Rusya'nın S-400 füzelerini test etmesi durumunda, Ankara yönetiminin Washington'ın yaptırımlarıyla karşı karşıya kalacağını altını çizmiştir. Cooper bu durumun Washington'ın kırmızı çizgisi olduğunu belirtmiş ve "Türkiye'yi dışlamak, Rusya dışında kimsenin yararına olmaz"⁶⁹⁶ ifadesini kullanarak durum değerlendirmesinde bulunmuştur.

Türk-Amerikan ilişkilerinde çıkarlarını en çok koruyan Washington tarafı olmuştur. Birleşik Devletler için Türkiye, önemli bir ülkedir. Fakat bu önem Amerikan çıkarlarıyla örtüştüğü takdirde ehemmiyetini korumuştur. Bu sebeple Türkiye-ABD arasındaki S-400 füze krizindeki söylem ve tasarıdaki yaptırımlar, Türkiye'nin Batı ittifakına sağladığı değeri bir kez daha ortaya koymuştur. Öyle ki Türkiye, NATO'nun Afganistan'daki Kararlı Destek Misyonu'na önemli katkılar yapmaya devam etmiştir. Aynı zamanda Türkiye, Birleşik Devletler'in milyar dolarlık en önemli silah tedarikçisidir. Türkiye sadece Amerikan askeri teçhizatlarının alıcısı olmamakla birlikte NATO ve ABD'nin savunma mekanizmasının önemli bir bileşen parçasını da oluşturmuştur.⁶⁹⁷

Günümüzdeki Amerikan savunma sistemi, 1941'deki Roosevelt dönemindeki geleneksel stratejiyle benzerlik göstermiştir. Washington'ın ulusal güvenliği İkinci Dünya Savaşı döneminde ki benzerlikle devam etmiştir. 2018'deki Amerikan Ulusal Savunma Stratejisi'nde "Amerika Birleşik Devletleri istikrarlı barışçıl bir yarım küreden fayda sağlıyor. ABD için ulusal güvenliğe darbe vuracak tehditler askeri yeteneklere katkıda bulunan bölge ülkeleriyle gerçekleşecektir"⁶⁹⁸ şeklindeki değerlendirme, Türk-Amerikan ilişkilerinde yer alan krizler için de bir vaka örneği oluşturmuştur. Türkiye'nin Batı'nın dışında alternatif silah sistemine sahip olması, Washington'dan gelen tehditler neticesinde Türk-Amerikan dostluğu söyleminin askıya alınmasına neden olmuştur.

S-400 ve F-35 füzelerinin karşılaştırılması hususunda büyük güçler için kimden silah satın alındığı sorusu önem teşkil etmiştir. Bir NATO müttefikinin Rusya'dan silah temin etmesi, Washington'la olan ilişkileri gergin bir ikileme sürüklemiştir. Fakat Rusya'dan alınan

⁶⁹⁵ Yücel, 2020: 21.

⁶⁹⁶ "ABD Dışişleri'nden S-400 Açıklaması: Türkiye'ye Yaptırımlar Kesin Olarak Düşünüyor", *Sputnik News*, 28.10.2020.

⁶⁹⁷ U.S. Department of State Office Of The Historian, 2020.

⁶⁹⁸ https://www.southcom.mil/Portals/7/Documents/SOUTHCOM_Strategy_2019.pdf?ver=2019-05-15-131647-353 (erişim tarihi: 12.12.2020).

S-400 füzeleri, Birleşik Devletler'in silah pazarında alternatifsiz olmadığını da ortaya koymuştur.⁶⁹⁹

Rusya'nın S-400 füzeleri Türk ordusuna sağlayacağı yenilikler ve modernizasyon kapsamında stratejik bir öneme sahip olmuştur. Bu füzelerin donanımlı kapasitesi, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde etkin bir manevra akışı kazandırmasına katkı sağlaması amaçlanmıştır. NATO üyelerinin Türkiye'ye yönelik savunma kapsamındaki ortak üretim ve teknolojik yenilikleri aktarma hususundaki isteksizlik, Türkiye'nin S-400 füze talebini daha da arttıran unsur olmuştur.⁷⁰⁰ Bu talep karşısında Batı tarafından gelebilecek yaptırımlar ise TSK'nin savaş hazırlıklarındaki katkıyı en aza indirebilme ihtimalinin doğmasına neden olmuştur. Bu sebeple Türkiye'nin S-400 modelini tercih etmesi, ABD ve NATO açısından sorun teşkil etse de Türk savunma sanayisi açısından Türkiye'nin dış politikasındaki yaptırımları çoktan göze alabildiğinin bir göstergesi olmuştur.⁷⁰¹

3.8. Türk Basınında Amerikan Yaptırımlarının Değerlendirilmesi ve Türkiye'ye Olası Etkileri

Türkiye'nin Rusya'dan temin ettiği S-400 füzelerine yönelik kararlı dış politikası, NATO'nun güvenlik gerekçeleri öne sürülerek Birleşik Devletler tarafından planlanma aşamasında olan yaptırım kararına da zemin hazırlamıştır.⁷⁰²

Bu durum karşısında Türkiye'nin Rusya'dan tedarik ettiği S-400 füzelerine karşılık CAATSA (ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası) yaptırımlarının Amerikan Senatosu'nda onaylanması, Ankara'da tepkiyle karşılanmıştır. Savunma Bakanı Hulusi Akar'ın “Bir NATO üyesi ülkeye yaptırım uygulanmasının müttefiklik ruhuna zarar vermenin ötesinde müttefiklikler arası güveni kökünden sarsacağı açıktır”⁷⁰³ şeklindeki açıklaması, Türk-Amerikan ilişkilerinin geldiği noktayı açıklar nitelikte olmuştur. Aynı zamanda Türkiye'nin ciddi bir hava ve füze tehdidi altında kaldığını belirten Akar, buna dair tedbirlerin alınmasının bir zorunluluk olduğunu da eklemiştir. İki ülke arasındaki kritik bir öneme sahip olan Kore Savaşı'ndaki Türkiye'nin ABD'ye verdiği desteğe de değinen Akar, ikili ilişkilerin uluslararası güvenlik, küresel barış ve karşılıklı diyaloglar ekseninde devam etmesi gerektiğini de bizzat belirtmiştir.⁷⁰⁴ Cumhurbaşkanı yardımcısı Fuat Oktay ise “Washington tarafından kabul edilen yaptırımların Türkiye'nin milli sanayisinin

⁶⁹⁹ Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM), 2019.

⁷⁰⁰ Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM), 2017.

⁷⁰¹ Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM), 2019.

⁷⁰² Koçak, 2018.

⁷⁰³ <https://www.msb.gov.tr/> (erişim tarihi: 15.12.2020).

⁷⁰⁴ <https://www.msb.gov.tr/> (erişim tarihi: 15.12.2020).

gelişimini daha çok tetikleyeceğini, bu yaptırımların savunma alanındaki atılan adımlardaki kararlılığımızı da pekiştirdiği”⁷⁰⁵ yönünde açıklamada bulunmuştur.

Washington tarafından öne sürülen CAATSA yaptırımlarına göre Türkiye Savunma Sanayi Başkanlığı, Birleşik Devletler’den ihracat lisansı alamayacak ve Amerikan iktisadi kurumlarından kredi temin edemeyecektir.⁷⁰⁶ Savunma Sistemi Uzmanı Arda Mevlütoğlu yaptırım kararının Türk savunma sanayisini uzun vadeli etkileyeceğini açıklamıştır. Mevlütoğlu, Washington’ın yaptırım kararını şu şekilde değerlendirmiştir:

“F-16 uçaklarının da aralarında bulunduğu Amerikan menşeli savunma sanayii ürünleri zaten alınmış şeyler, kullanılıyor. Bunlar Dış Askeri Satım (FMS) denilen yöntemle alındı, bunların lojistiği, bakımı bir çeşit garanti altındadır. Bunlara yönelik ayrıca bir ambargo uygulanmadığı sürece ABD’nin son açıkladığı CAATSA yaptırımları bu tür yedek parça alımlarını kapsamıyor. Bu yaptırımın Türk savunma sanayiine hem ihracat hem üretim anlamında kısa vadede olumsuz etkileri olacaktır. Bir diğer risk de farklı ülkelerin firmalarının durumdan vazife çıkarmasıdır. Diğer ülkelerin savunma sanayii şirketleri de CAATSA yaptırımı uygulanmış SSB ile iş yapar duruma girmekten çekinebilirler, Türkiye’ye belli bir süre mesafeli davranabilirler, bundan dolayı da faaliyetler etkilenebilir. Kısa vadede çok kolay geçmeyecek, belli zararları olacaktır. Ama doğru adımlar atılabilirse bunun Türk savunma sanayii açısından olumlu bir duruma çevrilmesi mümkün. Fakat CAATSA yaptırımının uzun vadede sürmesi durumunda daha başka sorunları da tetikleyebilir”.⁷⁰⁷

Yeniçağ Gazetesinin haberine göre ise Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu şu açıklamada bulunmuştur. “S-400 anlaşması ABD’nin CAATSA yasasından önce yapılmıştı, bu nedenle bu yasaya bağlı yaptırım Türkiye’ye uygulanamaz. Geri adam atmayacağız” açıklamasında bulunmuştur.⁷⁰⁸ Bu açıklamanın ardından Bakan Çavuşoğlu, Amerikan Dışişleri Bakanı Mike Pompeo ile telefonda görüşmüştür. Bu görüşmenin detayları Türk kamuoyu tarafından merakla beklenmiştir. Pompeo yaptırımların amacının Rusya’nın savunma sanayi alanındaki ilerlemesinin önüne geçebilmek olduğunu vurgularken Türkiye’yi, NATO’yla uyumlu silah ticaretinin NATO’nun talep ve beklentilerine göre düzenlenmesi konusunda istekli davranmaya çağırmıştır.⁷⁰⁹

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ise CAATSA yaptırımlarını sert bir şekilde eleştirmiştir. Erdoğan 2017’den itibaren hiçbir bir ülkeye CAATSA yaptırımlarının uygulanmadığını öne sürerken “Bu nasıl bir ittifaklıktır, Bu nasıl bir müttefikliktir”

⁷⁰⁵ <https://twitter.com/fuatoktay> (erişim tarihi: 15.12.2020).

⁷⁰⁶ “ABD’den Skandal Karar! Bayram Ettiler”, *Milliyet Gazetesi*, 15.12.2020.

⁷⁰⁷ “Trump Giderek Türkiye’ye Yaptırımını Onayladı, Uzmanlar Olasılıkları Değerlendirdi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16.12.2020.

⁷⁰⁸ “Çavuşoğlu’ndan ABD Yaptırım Kararına Sert Tepki”, *Yeni Çağ Gazetesi*, 17.12.2020.

⁷⁰⁹ “Pompeo-Çavuşoğlu’nun Yaptırım Görüşmesinin Detayları Açıklandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18.12.2020.

açıklamasında bulunmuştur.⁷¹⁰ Sözcü Gazetesi'nin haberine göre ise Erdoğan, ABD'nin CAATSA yaptırımlarıyla Türkiye'yi karşı karşıya getirmesine, NATO'da önemli bir müttefikine yapılan saygısızlık olarak değerlendirmiştir. Aynı zamanda Erdoğan, Başkan Obama için söze başladığı konuşmasında şu beyanda bulunmuştur:

“Benim dünyadaki ilk beş dostum arasında en önemlilerinden bir tanesi Erdoğan'dır dediği kişiyim. Şu anda Demokratlar iş başına geliyor. Dolayısıyla ne oldu da şu anda Türkiye'ye böyle bir CAATSA yaptırımına gidilecek? Kaldı ki Biden, evimde beni rahatsızlığında ziyaret eden birisidir”.⁷¹¹

Dolayısıyla Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu açıklaması, Türkiye ve ABD arasındaki güvene dair ilişkileri sorgulatan bir sürece sokmuştur. Görüldüğü üzere Washington ve Ankara yönetimleri arasındaki S-400 füze krizi, Türk kamuoyunda da olumsuz eleştirileri beraberinde getirmiştir. Türk demokrasisi Rusya'dan alınan S-400'leri bir tercih olarak öne sürmemiş, yalnız Birleşik Devletler'in alternatifsiz olduğunu hissettirmiştir. Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşan bu tutumu bir tercih olmamakla birlikte uluslararası ilişkilerdeki denge politikasından kaynaklanmıştır. Öyle ki çok değişkenli küresel bir sistemin var olduğu bu dönemde ülkeler, uluslararası örgütler gibi aktörlerden ayrı bir strateji ortaya koymaktadır. Türkiye'nin S-400 füzelerini tercihi ise Doğu'ya sırtını dönmeme aynı zamanda bir NATO üyesi olarak Batı'yla da ilişkilerini devam ettirme amacını taşımıştır. Bu noktada Türkiye, realist bir dış politika modeli benimseyerek ulusal güvenliği öncelik oluşturan, dış politikada ise pragmatik tutum benimseyen bir güvenlik algısı sağlamayı amaçlamıştır.⁷¹²

3.9. 21. Yüzyılda Türk-Amerikan İlişkilerinde Türk Savunma Sanayisinin Yeri ve Önemi

Türkiye gerek stratejik gerek coğrafi gerekse bölgesel hassasiyetini sürekli koruyan konumundan dolayı silahlanma politikalarına önem veren bir ülke olmuştur. Özellikle bölgede tehdit gördüğü Yunanistan'ın Ege karasularını 12 mile çıkarması karşısında bunun bir savaş sayılmasını belirtmiş, 1998'de Suriye'nin PKK terör örgütü elebaşısını ülkesinde tutması karşılığında ise askeri güce başvuracağını açıklamıştır. Türkiye doksanlı yıllarda ise kısıtlı da olsa silah ihraç edebilir duruma gelmiştir. Birleşik Arap Emirlikleri'ne 133 adet zırhlı savaş aracını 75 milyon dolara satmış, 2000'lerin başında ise Malezya'ya 211 zırhlı aracı 300 milyon dolara satmıştır. Türkiye'nin bu girişimi Türk-Amerikan askeri ilişkilerini

⁷¹⁰ “Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan ABD'nin Yaptırım Kararına Sert Tepki! ‘Ülkemize Aleni Bir Saldırıdır’”, *Hürriyet Gazetesi*, 16.12.2020.

⁷¹¹ “Erdoğan'dan ABD'nin Yaptırım Kararına Tepki”, *Sözcü Gazetesi*, 11.12.2020.

⁷¹² Yiğittepe, 2018: 287.

de etkilemiştir.⁷¹³ Öyle ki Amerika'daki güçlü silah lobileri Türkiye'nin silah ihraç eden konumunu destekler nitelikte görülmüşse de, büyük ihalelerin kendilerine verilmemesi durumunda ise bu destekten vazgeçme olasılıkları artmıştır. Türkiye'nin dışarıya bağımlılığını azaltmak için savunma sanayisini geliştirme çabaları başarılı gerçekleşirken, askeri parça bakımından dışarıya bağımlı kalması ise durumu tersine çevirmiştir. Bu sebeple silah temin etme girişimleri, ülke ekonomisinde yüksek maliyetin doğmasına neden olmuştur. Türkiye'nin 1999'da 9.5 milyar dolarlık silah alımıyla dünyada 3. sırada yerini alması ise bu durumu açıklar nitelikte olmuştur.⁷¹⁴

Birleşik Devletler'in 2009'da 'Avrupa Aşamalı Uyum Yaklaşımı' (European Phased Adaptive Approach-EPAA) füze savunma yaklaşımını devreye sokması, Türk dış politikasındaki savunma faaliyetlerindeki belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir. Ankara yönetiminin EPAA'nın belirlediği sınır ve ittifak diyaloglarına bağlı kalması, Türkiye'ye karşı birtakım talep ve beklentileri de ortaya çıkarmıştır. Öyle ki ABD-Rusya nükleer füzelerinin kıyasıya rekabet ettiği bu dönemde, Ortadoğu'da meydana gelebilecek herhangi bir savaş karşısında ABD'nin Türkiye'ye yönelik çatışma bölgelerine çekilmesi isteği, Türkiye'nin büyük bir tehditle karşılaşma ihtimalini yükseltmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin çok taraflı ittifak politikalarına yönelik stratejiler üretmesi önem teşkil etmiştir.⁷¹⁵ Bu durumun altında yatan nedenlerden biri de Ankara yönetiminin Washington yönetiminden talep ettiği 4 ayrı silah sisteminde de ABD'nin Türkiye'yi oyalaması olmuştur. Öyle ki Birleşik Devletler Türkiye'yi silahlı İHA'ları (İnsansız Hava Aracı), genel maksat helikopterleri, akıllı mühimmat silah sistemlerinin satışında oyalamış ve 2012'de Türkiye'ye hibe edilmesi beklenen fırkateyn ve römorkörlerin, Washington'daki Fetö terör örgütü lobisine takılarak Türkiye'ye verilmesi engellenmiştir. Ankara yönetiminin emekliye ayrılacak Perry sınıfı fırkateynlere Türkiye'den başka kimsenin talep etmeyeceğini bildirmesine rağmen fırkateynlerin Türkiye'ye satışı gerçekleşmemiştir. Bu durum ise engellerin teknik değil politik olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.⁷¹⁶

2012 yılında Obama yönetiminin iktidarda olduğu Washington yönetiminin Türkiye, Meksika ve Tayland'a füze fırkateynlerini hibe etmeyi önermesi üzerine 'Oliver Hazard

⁷¹³ Oran, 2001: 323. Türkiye'de silah sanayi endüstrisi daha da ilerlemeye başlamıştır. Silah imalatı konusunda 10 milyar dolar oranında bir piyasaya sahip ve ağırlığı az olan silahların yanında av tüfeği imalatı da ciddi bir kapasiteye sahiptir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı raporlarına bakıldığında av tüfeği alanında 300 firma üretim yapmaktadır. Ve bu alanda birçok ülkeye üretim gerçekleştirilmektedir. Özellikle Türkiye tarafından ABD, Kanada, Avrupa ülkeleri, Lübnan, Ürdün ve Türk Cumhuriyetleri'ne silah ihracı gerçekleştirilmiştir. Bu ticaret kapsamında 2005 yılında Türkiye'ye tüfek ihracatından elde edilen 30 milyon dolar girdi gerçekleşmiştir. (Koyuncu, 2012: 51).

⁷¹⁴ Oran, 2001:323.

⁷¹⁵ Egel, 2014: 72.

⁷¹⁶ "ABD Mühimmat Satışlarında Türkiye'yi Oyalıyor", *Sputnik News*, 09.10.2015.

Perry' kategorisine ait 'USS Halyburton' ve 'USS Thach' isimli 2 tane fırkateyni hibe etmeyi planlayan Amerikan yönetimi, bu konuyu kongreye sunmuştur. Kongre, fırkateynler konusunda Meksika ve Tayland'a onay gösterirken Türkiye'ye hibe edilmesine karşı çıkmıştır. Türkiye'nin İsrail ve Güney Rum kesim politikalarını eleştiren ve bunları gerekçe gösteren komite üyeleri, bu önerinin askıya alınması gerekliliğini savunmuştur.⁷¹⁷

ABD bu tasarıyı sunarken bunun kendi çıkarları gereği olduğunu savunmuş hatta bunu Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Ileana Ros-Lehtinen'de desteklemiştir. Lehtinen Türkiye'nin Somali ve Aden Körfezi'nde korsanlık faaliyetlerine karşı duruşunu, önemli bir NATO müttefiki oluşunu ve Suriye konusunda da önemli bir konuma sahip oluşunun altını çizerek bu fırkateynlerin Türkiye'ye verilmesi taraftarı olduğunu ifade etmiştir. Zamanında aynı fırkateynler Yunanistan'a verildiği için Türkiye'nin de bu füzelerden yararlanma hakkının olduğu öne sürülmüştür. Lehtinen, diğer kongre üyelerini ikna etme hususunda, bunun Amerikan milli çıkarları için gerekli olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca hibe edilen bu iki fırkateynin her türlü tamirat ve diğer giderleri hususunun da Amerikan ekonomisine katkı sağlayacağını vurgulayarak ABD çıkarının gözetildiği bir kez daha ortaya koyulmuştur.⁷¹⁸

ABD her zaman Türkiye'nin hava savunma sistemini tedarik etme girişimlerine engel olmaya çalışmıştır. Örneğin Washington yönetimi 2013 yılında Türkiye'nin Çin'in HQ (FD 2000) füzelerini tercih etme kararına karşı çıkmıştır. Türkiye bu kararı alırken de açık kapı bırakmıştır. Öyle ki dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan, Türkiye'nin isteklerini karşılayacak her teklifin değerlendirileceğini de belirtmiştir. Bu açıdan Raytheon ve Lockheed Martin şirketleri, Türkiye'nin uzun menzilli füze savunma ihalesinin ardından Patriot savunma sistemlerinin tekliflerini Türkiye açısından cazip hale getirebilmek için çabalamıştır.⁷¹⁹

Türk-Amerikan ilişkilerinde Türkiye'nin milli savunma sanayisindeki gelişmeler, kritik bir öneme sahip olmuştur. Örneğin Türkiye'nin Türk Havacılık ve Uzay Sanayi (TUSAŞ) tarafından üretilen ATAK helikopterleri, Türk savunma sanayisinde önemli bir adım niteliğinde olmuştur.⁷²⁰ Fakat ATAK T129 helikopterinin ihracatı konusunda Türkiye, birtakım sıkıntılar yaşamıştır. 13 Temmuz 2018 tarihinde Pakistan'a 30 adet ATAK helikopterinin satışı için anlaşma sağlayan Türkiye, dönemin 1.5 milyar dolar tutarında en büyük ihracatını gerçekleştirecekken motor engeline takılmıştır. Öyle ki Türkiye'nin bu helikopterleri ihracatının gerçekleştirmesi için Amerikan Honeywell ve İngiliz Rolls

⁷¹⁷ <https://docplayer.biz.tr/35817130-Abd-turkiye-meksika-ve-tayland-a-gudumlu-fuze-firkateynleri-hibe-etmeyi-planliyor.html> (erişim tarihi: 06.01.2019).

⁷¹⁸ <https://www.haberler.com/abd-den-turkiye-ye-firkateyn-hibesi-4214261-haberi/> (erişim tarihi: 06.01.2019).

⁷¹⁹ "Erdoğan'dan Flaş Füze Açıklaması", *Cumhuriyet Gazetesi*, 08.09.2014.

⁷²⁰ <https://www.savunmasanayi.org/> (erişim tarihi: 29.04.2020).

Royce'nun ortak yapımı olan LHTEC şirketinin üretmiş olduğu CTS800 tipi motorlarını Washington'dan temin etmesi gerekmiştir.⁷²¹ Türkiye her ne kadar helikopter üretimini gerçekleştirse de savunma sanayide motor ve güdüm kitini Avrupa ve ABD'den temin etmiştir. Bu noktada Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın alması bile kritikleşmiştir. Sıtkı Egeli'ye göre ise Türkiye'nin S-400 füzelerini satın almasıyla gelebilecek Amerikan yaptırımları ve ATAK T129 helikopterinin motor ithalini Avrupa'dan temin etmesi durumunda, Avrupa'nın yaptırıma dâhil edilen şirketlere motoru satmaktan sakınabileceği görüşü de önemli bir değerlendirme olmuştur.⁷²²

Türkiye'nin milli savunma sanayisini geliştirdiği bu dönemde Washington yönetiminden motor temin etmesi ve sürecin hala olumlu bir yanıtla sonuçlanmaması⁷²³ Türk-Amerikan askeri ve güvenlik ilişkilerinde ki soru işaretlerini de beraberinde getirmiştir. Bu sebeple Türkiye'nin 1975'de yaşadığı silah ambargosu, 2020 yılında da aynı ihtimalleri düşündürmüştür. Bu sebeple Türkiye'nin ulusal silah sanayisini güçlendirme çabaları karşılaştığı dış politika tutumlarıyla doğru oranda ilerlerlemiştir. Gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere yönelik kendi askeri programlarını tedarik etmeleri rekabet piyasası çerçevesinde değerlendirilmelidir. Dünya genelindeki Türkiye'nin savunma sanayi harcamalarında artış yaşansa da Türkiye, milli rekabet güç potansiyelini yakalayan bir seviyeye ulaşamamıştır. Dolayısıyla Türkiye daima kendisini güvence altına alan milli savunma sanayiye geliştirme girişimleri ve ittifak gereği dâhil olduğu füze savunma sistemleriyle savunma mekanizmasını maksimum seviyede tutmak istemektedir.⁷²⁴

Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin Güvenlik, Savunma ve Savunma Sanayi Raporu'na göre Türkiye'nin geçmişte yaşadığı tehdit unsurları ve sahip olduğu jeopolitik konuma ilişkin gelebilecek yakın tehditler ve riskler bütün ayrıntılarıyla analiz edilmelidir. Bu duruma istinaden savunma sanayide gerekli dönüşümlerin sağlanabilmesi için tedarik planlaması ve süreçleri, sanayi yapısı, teknoloji planlaması gibi adımlar tekrar revize edilmelidir. Ayrıca savunma sanayinin dış politikaya etkileri var olduğu gibi bunun yanında dış politika kararlarının da savunma sanayi üzerindeki etkisi göz ardı edilmemelidir.⁷²⁵

Türkiye'nin güvenlik alanındaki bu açığını kapatabilmesi, ortaya konulan stratejik planlamaların ve projelerin yol kat edebilmesi, milli faktörlere göre oluşturulmuş teknolojik alt yapının getirdiği caydırıcılık unsuruyla önlenebilmektedir. Günümüzde Roketsan, Aselsan,

⁷²¹ "ATAK Helikopterinin İhracatında Motor Engeli", *T24 Gazetesi*, 09.12.2019.

⁷²² "ABD-Türkiye Arasında S-400 Krizi: Uzmanlar CAATSA Yaptırımlarını 'Kâbus' Senaryosu Olarak Görüyor", *Euronews*, 23.05.2019.

⁷²³ "ATAK'a Motor Engeli", *Cumhuriyet Gazetesi*, 15.07.2019.

⁷²⁴ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), 2007: 68.

⁷²⁵ Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), 2012.

Türk Uzay Kurum'u, Uydu Montaj, Entegrasyon ve Test Merkezi gibi birimlerin faaliyetleri göz ardı edilmemelidir. Fakat bu kurumların kattığı teknolojik yenilikler dışarıdan ithal edilen kaynaklarla değil, milli kaynaklarla mümkün olmalıdır.⁷²⁶ Bu sebeple Türkiye'nin jeopolitik konumundan dolayı maruz kaldığı ve gelecekte de tehdit unsuru taşıyan dış güçlerin politikalarından dolayı savunma sanayisini geliştirmesi, kaçınılmaz bir görevdir. Bunun için yapılması gerekenlerin başında bu alanda disiplinli bir şekilde işleyecek güvenlik ve karar mekanizmasının işlevi önem taşımaktadır.⁷²⁷

Türkiye savaş şartlarında etkili insansız araçları geliştirme hususunda kabiliyet kazansa da Türk düşünce kuruluşları küresel savunma stratejileriyle dünya standartlarına uygun bir gelişimi henüz yakalayamamıştır. Savunma sanayi alanındaki elde edilen teknolojik fırsatlar ancak sisteme uygun konsept çalışmaları ile mümkün olabilmektedir. Unutulmamalıdır ki bu çalışmalar ile desteklenen politikalar, sürdürülebilir sonuçları da beraberinde getirmektedir.⁷²⁸

⁷²⁶ Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), 2015.

⁷²⁷ Mevlütoğlu, 2016: 25.

⁷²⁸ Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM), 2018: 32.

SONUÇ

Bu çalışmada dış politikada etkili bir şekilde kullanılan dış yardımlar konusu Türk-Amerikan ekonomik ve askeri - güvenlik ilişkileri kapsamında analiz edilmiştir.

Bab-ı Ali yönetimi ve Birleşik Devletleri arasında ilk resmi ticari ilişkiler 1830 Seyr-i Sefain Antlaşması'yla gerçekleşerek ABD, ticari anlamda en çok tercih edilen ülke statüsünü almıştır. Osmanlı döneminde başlayan Türk-Amerikan ilişkileri Osmanlı donanmasının Navarin'de Avrupalı güçler tarafından yakılmasıyla ileri bir boyut kazanmıştır. Bu açıdan Abdülaziz döneminde kara ordusunda kullanılmak için satın alınan Amerikan silahları, iki ülke arasındaki diyalog gücünü de arttırmıştır. Son modern teknolojiyle piyasada yerini alan Amerikan silahları, Osmanlı Padişahları tarafından büyük bir istekle satın alınarak kullanılmıştır. İki ülke arasında bu dönemde artan diyalog gücü yalnız ticari ve askeri boyutta olmamış, Türk basınına da yansımıştır. Türkiye açısından bu yansıma, Amerikan silahlarının etkisini açıklar nitelikte olmuştur. Bab-ı Ali yönetimi 1869'dan itibaren Winchester Repeating Arms Company ve 1872'de Providence Tool Amerikan şirketlerine ait silah satış sözleşmesini imzalayarak dönemin son modern Amerikan silahları Osmanlı ordusunda kullanılmaya başlanmıştır. Bu silahlar Osmanlı-Rus Harbi'nde Türk ordusu için büyük bir kazanım oluşturmuş ve Bab-ı Ali yönetiminin diğer Amerikan silahlarını almasını belirleyen de önemli bir adım olmuştur. Bu dönemde saldırgan bir dış politikadan çok uzakta olan Birleşik Devletler ise kendi içinde askeri ve ekonomik anlamda giderek gelişme göstermiştir. Osmanlı Devleti için Doksan Üç Harbi'nde donanmadaki eksikliklerin fark edilmesi, Batı karşısında askeri modernizasyonun geride kaldığını bir kez daha ortaya koymuştur.

II. Abdülhamit döneminde kurulan Teftiş-i Askeri Komisyonu (TAK) ise Osmanlı ordusunda askeri modernizasyonu sağlamak adına önemli adımlar atmıştır. TAK ile yabancı uzmanlar tarafından verilen askeri eğitimler sonucunda orduda Batı tarzı bir eğitim sisteminin kapıları açılmıştır. 19. yüzyılda silah teknolojisindeki yeniliklerin artmasıyla birlikte ülkelerin askeri harcamalarında da artış yaşanmıştır. Bu dönemde Washington yönetiminin savunma sanayiye 16 milyon sterlin harcaması, Monroe Doktrini'yle ortaya koyduğu yalnızlık politikasının dışına çıkmasının bir göstergesi olmuştur. Giderek canlanan Amerikan ticari hayatı karşısında Osmanlı Devleti ise kendi içerisinde yaşadığı iç politik olaylarla karşı karşıya kalarak Washington'ın elde ettiği askeri ve ekonomik kazanımların önüne geçememiştir. Osmanlı Devleti ve Birleşik Devletleri arasındaki gittikçe artan silah ticareti, diplomatik değerler ve karşılıklı diyaloglar ekseninde gelişmiştir. Bu dönemde ABD'nin kendi içerisinde askeri modernizasyonunu tamamlaması ve akabinde Osmanlı Devleti'yle

yakınlaşma isteği, gelecekteki Amerikan hegemon çıkarlarının bir parçasını oluşturmuştur. Bab-ı Ali yönetimine karşı Avrupalı güçlerin bir ittifak kurması, Osmanlı Devleti'ni Birleşik Devletler'e yakınlaştıran etken olmuştur. Özellikle Mithat Paşa döneminde şekillenen Osmanlı silah politikası ve II. Abdülhamit döneminde ilgi odağı olan Amerikan silahları, cazip bir alternatif olarak görülmüştür. Fakat Osmanlı Devleti'nin iç siyasetindeki artan sıkıntılar, Bab-ı Ali yönetimindeki ekonomik ve ticari hayatı derinden etkilemiştir. Bu durum Cumhuriyet dönemindeki Türk-Amerikan askeri, ekonomik ve güvenlik ilişkilerini de etkileyen unsur olmuştur. Fakat Cumhuriyet döneminde her iki devlet de artık eskisi gibi olamamıştır. Osmanlı Devleti'nin bütün coğrafyaya yayılan etkin siyaseti son bulmuş, yalnızlığına bürünen yalnız kendi ekonomik ve askeri gelişimiyle ilgilenen bir ABD ise tarih sayfalarında yerini almıştır. Amerika artık bütün ulusların yardımına koşan, hibe ve kredi desteği veren, uluslararası güvenliği sağlamak adına kendisini bütün dünyanın jandarması olarak gören hegemon bir yapıya dönüşmüştür.

Cumhuriyet döneminde uluslararası dengeler yeniden revize edilmiş ve ABD, ticaret ve gemicilik alanlarında 12 Nisan 1929 tarihinde imzalanan antlaşmayla en çok gözetilen ulus statüsünü tekrar elde etmiştir. Böylece Washington ve Ankara arasındaki ticari ilişkiler resmi bir çerçeveye oturtulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyanın demir bir perdeyle Batı ve Doğu Bloğu şekline ayrılması, ABD ve komünizmin savunucu olan SSCB'yi karşı karşıya getirmiştir. Türkiye ise bu dönemde NATO askeri yapılanması içerisinde Batı İttifakı'na dâhil olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesinde en önemli kıstas Kore Savaşı olmuştur. Türkiye bu durum sonucunda Türk askerini kendisinden kilometrelerce uzakta olan tanımadığı bir ülkeye yani Kore'ye, Türk askerini yollamak durumunda kalmıştır. Öyle ki diplomatik ilişkiler ve karşılıklı diyolağa önem veren ABD'nin Türkiye gibi bir ülkenin insan gücünden yararlanması, sert güç müdahalelerinde bir parçasını oluşturmuştur. Çünkü sert güç unsurunda karşı tarafın insan gücünden yararlanmak en önemli parçayı oluşturmaktadır. Bunun sonucunda ise Birleşik Devletler, Türkiye'ye savunma sanayisinin gelişimi adı altında hibeler vermiş ve bu durum milli sanayinin gelişimini olumsuz etkilemiştir.

ABD verdiği hibe ve kredileri kendi çıkarları için kullanmış ve bu duruma istinaden Türkiye'nin sanayileşme alanında attığı adımlar yarım kalmıştır. Öyle ki 1948-1958 yılları arası dönemde Türkiye'nin Türk Havacılık Sanayisi'ndeki girişimleri ABD'nin dikkatini çekmiş ve Kayseri, Beşiktaş ve Etimesgut'a açılan uçak fabrikaları ABD tarafından kapatılmıştır. Türkiye'nin üretici bir ülke konumuna gelmesine engel oluşturan Washington yönetimi uçak fabrikalarının kapatılmasına yönelik Türkiye için uçak üretimini, masraf olarak nitelendirmiştir. Bu durum Osmanlı döneminden itibaren gelişen Türk-Amerikan silah ticareti

ve hibe yardımlarının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. ABD tarafından verilen bu yardımlar, milli ekonominin gelişmesine katkıdan ziyade ABD'ye olan bağlılığın giderek artmasını tetikleyen unsur olarak açıklanmaktadır.

1948 yılında Başkan Truman öncülüğünde 4 yıl sürecek şekilde gelişen Marshall Yardımı'ndan yararlanan Demokrat Parti öncülüğündeki Menderes hükümeti, Washington'dan 351 milyon kredi temin etmiştir. ABD'nin Türkiye'nin savunma sanayisini güçlendirmek adına transfer ettiği silah ve benzeri mühimmatlar o dönemde Türkiye açısından faydalı gibi görünse de alınan bu yardımlar, Washington'ın Soğuk Savaş'ın hız kazandığı yıllarda Türkiye'nin stratejik konumundan faydalanmasına hizmet etmiştir. Aynı zamanda gerçekleşen Amerikan yardımlarıyla Türkiye'deki yabancı uzman sayısında artış yaşanmıştır. 1948'de 374 olan Amerikalı uzman personel sayısı, 1 Nisan 1952'de 1364'e yükselmiştir. Personel sayısındaki bu yükseliş, Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye gerçekleştirdiği yatırımlarının bir sonucu niteliğinde olmuştur.

Türkiye'nin NATO'ya üye olması, askeri alandaki yerli üretimdeki askeri savunma gereksinimleri için dönüm noktası olmuştur. Birleşik Devletler tarafından hibe ve kredi yardımları mili savunma sanayi üretimini derinden etkilemiştir. Bu durumun sonucunda 1954 yılındaki Milli Savunma Bakanlığı'nın denetiminde silah ve diğer askeri teçhizatlarının kontrolü için AR-GE Daire Başkanlığı araya girdiyse de istenilen beklentiye sahip olunamamıştır.

ABD Kongresi'ne göre yapılan bu Amerikan yardımları, başkalarının çıkarı için değildir. Birleşik Devletler'in askeri ve ekonomik anlamda gerçekleştirdiği yardımlar Amerikalıların cömertliğinden kaynaklı değil, Amerikan ulusal çıkarlarının sınır dışında da korunarak gelişmesiyle yakından ilgili olmuştur. Washington için bu çıkarlar, ancak dış yardımlar vasıtasıyla korunabilmiştir. Öyle ki başta hibe adı altında verilen yardımlar, 1960'dan sonra kredi şekline dönüşmüştür. Bu durum Amerikan dış politikasındaki hedef ve tutumların dış yardımlar süreciyle nasıl bir işleve sahip olduğunun anlaşılmasında oldukça önemli olmuştur. Böylece Washington yönetimi kredi yardımları altında Türkiye'yi kendisine bağımlı ve borçlu çıkarabilmeyi politik bir hedef haline getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yıkılan ekonomileri kalkındırmak amacıyla IMF ve Dünya Bankası kapsamında Türkiye'nin dış yardım programından yararlanabilmesi için Hiltz, Barker ve Thornburg raporları önem teşkil etmiştir. Böylece Amerikalı personeller, askeri modernizasyon öncülüğünde Türkiye'ye gelerek Türk topraklarını yakından tanıma fırsatı elde etmiştir.

Türk-Amerikan ilişkilerinin ivme kazandığı Soğuk Savaş döneminde Türkiye'deki askeri üsler konusu, Birleşik Devletler için ciddi bir öneme sahip olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinde oldukça etkili rol oynayan askeri üsler, Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik önemi bir kez daha ortaya koymuştur. Soğuk Savaş döneminde SSCB'ye karşı önemli bir kalkan vazifesini gören bu üsler, Birleşik Devletler'in askeri bilgi toplamasıyla elde ettiği istihbarat bilgileri ve çeşitli askeri tatbikatların yapılması adına, ABD'ye uygun bir ortam sunmuştur. Adana'da bulunan İncirlik Üssü'ne istinaden ABD Büyükelçisi'nin Adana'da bulunan yazlık evini Washington personellerinin gizli bir şekilde istihbarat topladığı bir birim haline dönüştürmesi, Türkiye'nin stratejik değerde olan konumunu bir kez daha kanıtlamıştır. Askeri üsler meselesi Türk-Amerikan ilişkilerinde ciddi öneme sahiptir. Realizme göre devletler uluslararası hukuk ve örgütler gibi meselelerden çok askeri temalı çıkarlar ekseninde bir strateji belirlemektedir. Bu sebeple askeri üsler de geçmişteki emperyalizmin geniş coğrafyalara yayılması için kullanılan Amerikan kolonilerinin günümüzdeki versiyonu şeklinde açıklanabilmektedir. Bu çerçevede Amerikan çıkarları doğrultusunda ilerleyen ikili ilişkiler, 1964 Johnson Mektubu'yla sarsılmıştır. Bu mektup Türk iç politikasında Türkiye'nin milli değerlerini ön plana çıkarmış ve bu bağlamda Amerikan karşıtlığını ise giderek arttırmıştır. Johnson Mektubu'yla krize sürüklenen Türk-Amerikan ilişkileri, Türkiye'nin NATO'dan ayrılma ihtimalini Türk toplumuna hatırlatmıştır. NATO'ya duyulan güvensizlik karşısında ise Türkiye'nin her an ABD tarafından gözden çıkarılabileceği ihtimali, gelecekteki Türkiye'de Amerikan algısının da değişmesine neden olmuştur.

1974'de gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı'yla ikili ilişkiler daha da gerginleşmiştir. Türkiye harekât sonrası savunma sanayii alanında çeşitli girişimlerde bulunmuşsa da istenilen gelişme tam olarak elde edilememiştir. Kıbrıs Barış Harekâtı'nda Amerikan silahlarının kullanımına izin verilmemesi, Türkiye'nin NATO'ya olan güvenini bir kez daha sarsmıştır. Bu sebeple Batı'ya olan bağımlılığın artmasında Kıbrıs Barış Harekâtı, Türkiye için ders çıkarılması gereken bir girişim olmuştur. Birleşik Devletler tarafından uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasıyla SEİA ve OSİA gibi ikili antlaşmalar, iki ülke arasındaki askeri ve ekonomik ilişkileri tekrardan revize etmiştir. Bu antlaşmalarda Türk askeri modernizasyonu tekrardan Amerikan kontrolüne geçmiştir. Bu durumda Türkiye'deki üsler ise tekrardan ABD'nin kullanımına açılmıştır. Özellikle İncirlik Üssü, ABD için kritik bir öneme sahip olmuştur. İncirlik zaman içinde NATO kapsamında kurulmuş bir Amerikan hâkimiyet alanına dönüşmüştür. Silah ambargosunun kalkmasıyla birlikte Türkiye, 1950'li yıllardan itibaren yararlandığı Askeri Satış Kredileri'nden 1972 yılında tekrardan

yararlanmaya başlamıştır. Bu kredi yardımları, Türk savunma sanayisini dışarıya daha bağımlı hale getirmiş ve Türk ordusundaki Amerikan tekeli giderek artmaya başlamıştır.

1990'lı yıllarda ise Özal yönetimi Birleşik Devletler'le yakın ilişkiler yürütmüştür. Türkiye'nin güvenlik söylemi açısından önemli gördüğü F-16 projesi ve Türk Havacılık ve Uçak Sanayinin (TAI) kurulması, bu dönemdeki Türk-Amerikan ilişkilerinin bir getirisi olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin Birleşik Devletler'den F-16 savaş uçaklarını satın alması, stratejiyi tüm değerleriyle uygulayan Washington yönetiminin güç dengesi kapsamındaki çıkar politikasına katkı sağlamıştır. ABD-Irak Savaşı da Türk-Amerikan askeri ve ekonomik ilişkilerini ve Türkiye'nin jeostratejik önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. 1991'de Körfez Harekâtı'yla yumuşama dönemine son veren Washington, Irak'a karşı saldırı planları hazırlamıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin güneydoğusuna Patriot füzeleri yerleştirilmiştir. Kuveyt'le ticari ve ekonomik ilişkisi bulunan Türkiye, Körfez Krizi'nde tarafsız bir politika izlemiştir. Türkiye bu dönemde ABD'den askeri ve ekonomik yardım sözü alsa da, ABD tarafından gerekli yardım sağlanamamıştır. Aynı zamanda Birleşik Devletler'in Irak'ta orantısız olarak kullandığı Çekiç Güç politikası, Türkiye'nin Irak ve İran gibi komşu ülkelerle de ikili ilişkilerini gergin bir döneme sürüklemiştir. Bu noktada ABD için kritik bir öneme sahip olan İncirlik Üssü, yapılan anlaşma dışına çıkılarak gündelik bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum İncirlik Üssü'ndeki milli egemenlik tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

2012 yılında ise Türkiye, Suriye'de yaşanan iç savaş neticesinde kendi güvenliğini sağlaması adına ABD'den Patriot bataryalarını talep etmiş, bu duruma istinaden Ankara yönetimi savuma sanayi alanındaki teknoloji transferi konusunu da dile getirmiştir. Fakat bu talep Birleşik Devletler tarafından onaylanmamıştır. Türkiye ise bu olumsuz yanıt karşısında Çin ile bir anlaşma yoluna gitmiştir. Fakat Türkiye'nin bu girişimi, NATO tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepki günümüzde Türk-Amerikan ilişkilerindeki S-400 füze krizinde de görülmüştür. Türkiye'nin Rusya'dan tedarik ettiği S-400 füzelerine karşılık Amerikan Senatosu tarafından CAATSA yaptırımlarının onaylanması, Türkiye'yi tekrardan NATO müttefikliğini sorgulatan bir sürece sokmuştur. Türkiye NATO üyesi olmasına rağmen Amerikan çıkar politikalarıyla yürütülen NATO müttefikliği, Türkiye'nin iktisadi ve askeri alandaki bağımsız yapısını olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple hibe ve krediler yoluyla Türkiye'yi kendisine bağımlı olarak gören Washington'ın çıkar politikaları iyi analiz edilmelidir. Bu kapsamda Türkiye'nin bağımsız bir savunma sektörü inşa edebilmesi için verilen dış yardımların amacı iyi saptanmalıdır.

Türkiye'nin Birleşik Devletler'den gerçekleştirdiği silah ithalinde alması gereken dersler bulunmaktadır. Öncelikle Washington yönetiminin ülkelere yaptığı silah yardımında öncelik oluşturan konu, her daim yardımı alan ülkelerin ABD politikalarıyla uyum sağlamak olmuştur. Bu sebeple Türkiye, kendi milli çıkarları ekseninde bir Amerikan silahını kullanırken bu uygulamanın Amerika'nın çıkarlarıyla örtüşmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin savunma sanayisini geliştirirken silah ve diğer askeri teçhizat ürünlerini çoğaltması zorunludur. Bu sebeple Türkiye savunma sanayi alanında bloklar arası bir denge siyaseti izlemektedir. Türkiye bir NATO üyesidir. Fakat Türkiye, Doğu Bloğu'yla da ilişkilerini ilerletme yoluna gitmelidir. Ankara'nın Moskova'dan tedarik ettiği S-400 füzeleri ise bu duruma örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla Birleşik Devletler'in 1975-1978 yılları arası dönemde Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu sonucunda Türkiye'nin çektiği sıkıntılar göz önünde bulundurulmalı aksi takdirde bu uygulamaların Türkiye'nin içinde bulunacağı olası bir çatışma ortamında tekrarlanabilir hale gelebileceği unutulmamalıdır. Türkiye'nin S-400 füzelerini tedarik etmesine karşılık ABD'nin F-35 savaş uçaklarını Türkiye'ye vermeme ihtimali ise tarihin tekrerrür etmesidir. Bu sebeple Türkiye, 21. yüzyılda ulusal füze savunma projelerinde de geçmişte yaşadığı tecrübelerle dayanarak hareket etmektedir. Bu kapsamda Ankara hükümeti imzaladığı projeleri Washington ile ikili antlaşmalar yerine bir NATO üyesi olarak gerçekleştirmek istemektedir. Çünkü Türkiye'nin güvenlik şemsiyesi olarak nitelendirdiği NATO'nun gerçek bir üyesi olarak hareket etmesi ve muamele görmesi, Türk-Amerikan ilişkilerindeki güven sorunu açısından son derece önemli bir konudur. Türkiye'nin iyi bir müttefiklik sergilemesi, örgütün kurucu lideri ABD'nin ve yetkili kişilerin de aynı özveriyi taşımalarıyla mümkün olacaktır.

Birleşik Devletler'in ekonomik ve askeri yardımları bir amaç olarak hayata geçirdiği dış politika kararlarında çıkarları maksimize eden tutumu, ekonomik ve askeri anlamda kendisine bağımlı devletlerin uluslararası arenada bağımsız politikalar yürütmesini engellemektedir. Bu sebeple Türkiye gibi gerek jeostratejik gerekse jeopolitik konumundan dolayı dünya siyasetine yön verecek bir devletin, askeri anlamda güç mekanizmasını ve bunu sağlayacak ekonomik düzeni güçlü tutması kaçınılmazdır. Bu kriterlerin güç kazanmadığı takdirde dış yardım kılıfı altında, uluslararası sistemde büyük güçlere olan bağımlılık dereceleri artış gösterecektir. Bu sebeple Birleşik Devletler'in uluslararası sistemdeki davranış ve tutumlarına boyun eğmemek öncelik oluşturmali ve ABD'nin Türkiye'nin polisliğini üstlenecek bir konuma gelmemesi için dış yardımların belirli ölçülerde, ülkenin ekonomik ve askeri gelişimini etkilemeyecek şekilde gerçekleştirilmesi gerekliliği unutulmamalıdır. Her ne kadar bu dönemde Washington yönetimi tarafından transfer edilen silahlar, Ankara yönetimi

açısından faydalı bir adım olarak görülmüşse de bu durum, Türkiye'nin Atatürk dönemindeki özgür ekonomik yapısını zedeleyen bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Osmanlı Devleti döneminde başlayan Türk-Amerikan askeri ve ekonomik ilişkileri, Osmanlı Devleti'nin giderek Batı'ya bağlanmasıyla sonuçlanmıştır. Bugün gelinen nokta ise Osmanlı Devleti'yle başlayan ve Türkiye'ye koyulan uzun vadeli çıkar politikalarının bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Günümüzde Türkiye'ye yönelik ABD tarafından uygulamaya koyulan yaptırımlar, ilk olmadığı gibi son da olmayacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'ne dayatılan tehditlerin temeli, geleneksel Amerikan ulusal çıkarlarına dayanmaktadır. Bu sebeple Türkiye'nin askeri ve ekonomik anlamda Batı'ya bağlı kalması için yürütülen çıkar politikalarının tohumlarının Osmanlı Devleti döneminde atılması, Washington'ın küresel bir güç olma ideasındaki yapı taşını oluşturmaktadır. Bu sebeple silah satışı ve hibe yardımları, bir devletin bütün dünya ülkelerini kontrol edebilmesi için bir zorunluluktur. Öyle ki Birleşik Devletler'in küresel güç olma yolundaki dış politikada aktif bir şekilde uygulamaya koyduğu silah satışı ve hibe yardımı politikaları, gerek Washington'ın dünya ülkelerine gerçekleştirdiği yardımlar konusunda gerekse çalışmanın ana temasını oluşturan Türk-Amerikan ilişkilerinde, tüm gerekçeleriyle ve tarih sıralamasıyla anlatılmıştır. Bu noktada Türkiye, ekonomik ve askeri alanlarda milli üretimi destekleyen dinamiklerini belirlemeli ve buna dair ekonomi ve savunma sanayisindeki politika kararlarını gözden geçirmelidir.

Bir ulusun kendi güvenliği için ortaya koyduğu dış politika kararları, milli menfaatler ekseninde gerçekleştirilmelidir. Türk-Amerikan askeri ve ekonomik ilişkilerinde de Amerikan çıkarlarına ve yaptırımlarına karşı Türkiye'nin milli menfaatleri ön planda tutulmalıdır. Bu menfaatler Türkiye'nin milli amaçlarının belirlenmesinde ise önemli rol oynamaktadır. Bu çerçevede Türk dış politikası kararları, milli menfaatlere hitap edecek şekilde geliştirilmeli ve yönetilmelidir. Bu durum Türk savunma sanayisinin ve Türk ekonomisinin güçlendirilmesiyle mümkünlük kazanacaktır. Buna bağlı olarak dış güçlere karşı bir bağımlılık kazanılmaması, askeri ve ekonomik alanlardaki milli egemenliğin istikrarıyla doğru orantılıdır. Bu yöntem gerçekleştirilmediği takdirde Türkiye, geleneksel güç emperyalizminin karşısında Batı tarafından gelebilecek her türlü yaptırıma etkili bir manevra sergileyemeyecek, bu durum ise Birleşik Devletler'in geleneksel güç politikasına uygun bir gelecek zemini hazırlayacaktır. Bu nedenle geçmişte yaşanan ikili krizlerden ders çıkartılmalıdır. Birleşik Devletler sattığı silahları kendi çıkar politikalarına aykırı bir şekilde kullanılmamasına yönelik şartlarını bir ölçüt olarak belirlemiş ve gelecek yıllarda da belirlemeye devam edecektir.

ABD'nin kendi mili menfaatleri ölçüsünde bütün dünyayı hâkimiyeti altına almak isteyen teori ve senaryoları, iyimser bir güç modeli olan yumuşak güç perspektifinden ziyade geleneksel çıkarlara hizmet eden siyasi, ekonomik ve askeri krizler neticesinde gelişen Amerikan merkezli geleneksel sert güç unsurunun etkileriyle açıklanmaktadır. Bu durum, Türk-Amerikan askeri ve ekonomik ilişkilerinde bir örnek olarak detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

Sonuç olarak ABD kendisi ayakta kalmak için başka ülkeleri söylemsel olarak kalkındırmayı amaçlayan ve bu nedenle kendisine bağımlı ülkeler yaratmak isteyen uluslararası sistemin önemli bir aktörüdür. Birleşik Devletler gibi kendi çıkarlarına hizmet ettiren bir ülke karşısında, Türkiye'nin uluslararası sistemde sahip olduğu jeostratejik önemi fark etmesi, ekonomik ve askeri anlamda kendi dinamiğini oluşturması ve dış yardımlara muhtaç olmaması geçmişten günümüze önemini her daim koruyan bir konu olarak kalacaktır.

KAYNAKÇA

- "Pastör Andrew Brunson Kimdir: Türkiye-ABD İlişkilerinde Kriz Yaratan Davadan Hüküm ve Tahliye", *British Broadcasting Corporation BBC*, 16.04.2018.
- "\$60 Billion Arms Sale to Saudi Arabia A Needed Boost For Defense Firms", *The Hill*, 24 Ekim 2010.
- "10 Yılda Çok Şey Değişmişti", *Hürriyet Gazetesi*, 02.10.1987.
- "ABD Dışışleri'nden S-400 Açıklaması: Türkiye'ye Yaptırımlar Kesin Olarak Düşünüyor", *Sputnik News*, 28.10.2020.
- "ABD F-35B'yi İlk Kez Savaşta Kullandı", *Sputnik News*, 28.09.2018.
- "ABD F-35B'yi İlk Kez Savaşta Kullandı", *Sputnik News*, 28.09.2018.
- "ABD Hem Silah Satıyor Hem Borçlandırıyor", *Evrensel Gazetesi*, 15.06.2005.
- "ABD ile Yapılan Askeri Antlaşmalar-I (3 Temmuz 1969)", *Ayna Haber Ajansı*, 12.12.2013.
- "ABD Mühimmat Satışlarında Türkiye'yi Oy alıyor", *Sputnik News*, 09.10.2015.
- "ABD Pakistan'a 300 Milyon Dolarlık Askeri Yardımı Kesiyor", *British Broadcasting Corporation BBC*, 02.09.2018.
- "ABD Pakistan'a 300 Milyon Dolarlık Askeri Yardımı Kesiyor", *British Broadcasting Corporation BBC*, 02.09.2018.
- "ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi Türkiye'ye Yaptırım Öngören Tasarıyı Onayladı", *British Broadcasting Corporation BBC*, 11.12.2019.
- "ABD Senatosundan Birleşik Arap Emirlikleri'ne F-35 Satışının Engellenmesine Yönelik Tasarıya Ret", *Sputnik News*, 10.12.2020.
- "ABD Türkiye Son Dakika Haberi Rahip Bronson Kim, Tutuklanma Sebebi Ne, Neden Tutuklandı?", *Akşam Gazetesi*, 02.08.2018.
- "ABD, Türkiye'nin Askeri Borcunda İndirim Yapacak", *Hürriyet Gazetesi*, 04.09.1999.
- "ABD: Türkiye tehdit altında", *Hürriyet Gazetesi*, 08.02.2003.
- "ABD'den Skandal Karar! Bayram Ettiler", *Milliyet Gazetesi*, 15.12.2020
- "ABD'den Suudi Arabistan'a Askeri Eğitim Desteğini Beş Yıl Uzatma Kararı", *Sputnik News*, 02.12.2020.
- "ABD'yi Uzaktan Kontrol Ediyorlar: Yahudi Lobisi Ağır Basıyor", *Hürriyet Gazetesi*, 10.10.1987.
- "ABD-Türkiye Arasında S-400 Krizi: Uzmanlar CAATSA Yaptırımlarını 'Kâbus' Senaryosu Olarak Görüyor", *Euronews*, 23.05.2019.

- “ABD-Türkiye Arasında S-400 Krizi: Uzmanlar, CAATSA Yaptırımlarını ‘Kâbus’ Senaryosu Olarak Görüyor”, *Euronews*, 23.05.2019.
- “Adım Adım Brunson Krizi: Nereden Çıktı? Nasıl Çözüldü?”, *Euronews*, 12.10.2018.
- “Amerika’nın bize verdiği iki harp gemisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30.10.1948.
- “Amerika’nın İktisadi Yardım Politikasında Gelişmeler”, *Yön Gazetesi*, 21.02.1962.
- “And Now, Global Booby Prizes”, *Newsweek*, 29.09.2003.
- “Another Cargo Of Turkish Ordnance ”, *The New York Times*, 13.01.1877.
- “ATAK Helikopterinin İhracatında Motor Engeli”, *T24 Gazetesi*, 09.12.2019.
- “ATAK’a Motor Engeli”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15.07.2019.
- “Bugünkü Kudretli Türk Donanması”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29.10.1943.
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan ABD’nin Yaptırım Kararına Sert Tepki! ‘Ülkemize Aleni Bir Saldırıdır’”, *Hürriyet Gazetesi*, 16.12.2020.
- “Cumhuriyetin Kurduğu Hava Ordusu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29.10.1943.
- “Çavuşoğlu’ndan ABD Yaptırım Kararına Sert Tepki”, *Yeni Çağ Gazetesi*, 17.12.2020.
- “Demirel Üsleri Neden Kapattı?”, *Hürriyet Gazetesi*, 09.08.2018.
- “Dış Borcumuza 250 Milyon Dolarlık Yük Geldi: Amerika’da Faizler Arttı Olan Bize Oldu”, *Hürriyet Gazetesi*, 18.10.1987.
- “Erdoğan’dan ABD’nin Yaptırım Kararına Tepki”, *Sözcü Gazetesi*, 11.12.2020.
- “Erdoğan’dan Flaş Füze Açıklaması”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 08.09.2014.
- “F-16’da Mutlu Son”, *Hürriyet Gazetesi*, 07.11.1999.
- “İdlib İçin Patriot Desteği Olabilir: Türkiye’de Hangi Füze Savunma Sistemleri Var?”, *British Broadcasting Corporation BBC*, 21.02.2020.
- “İncirlik Üssü: ABD ile Gerilimin Merkezindeki Askeri Hava Üssü Hakkında Neler Biliniyor?”, *British Broadcasting Corporation BBC*, 06.01.2017.
- “İşte NATO’nun Gerçek Yüzü”, *Hürriyet Gazetesi*, 25.10.1987.
- “Kanunlar”, *Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Resmi Gazetesi*, 19.03.1954.
- “Kuruma İntikal Edecek Olan Tesisler”, *T.C Resmi Gazete*, 15.03.1950.
- “Modern Kapütilyasyonlar ve Amerikan Kaçakçılığı”, *Yön Gazetesi*, 03.12.1965.
- “Munitons Of War For Turkey” , *The New York Times*, 18.10.1878.
- “NATO Endorses Europe Missile Shield”, *The New York Times*, 04.04.2008.
- “NATO Tedaviye Muhtaç”, *Hürriyet Gazetesi*, 04.10.1987.
- “Pentagon’dan F-35 ve Türkiye Açıklaması”, *Habertürk Gazetesi*, 29.10.2019
- “Pompeo-Çavuşoğlu’nun Yaptırım Görüşmesinin Detayları Açıklandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18.12.2020

- “Providence Tool Company’s Debts”, *The New York Times*, 23.04.1882
- “Reagan Kongreyi Topa Tuttu”, *Hürriyet Gazetesi*, 23.10.1987.
- “Sultan Abdülaziz Devrinde Osmanlı-ABD Arasında Silah Ticareti”, *Dünya Bülteni*, 06.06.2010
- “The Heavy Price of America’s Going It Alone”, *Financial Times*, 06.08.2003. “The New Saudi Arms Deal”, *Foreign Policy*, 21.09.2010.
- “The Providence Tool Company Suspends”, *The New York Times*, 18.04.1882.
- “The Providence Tool Company; The Company Submit A Statement It is Embarrassed But Not Insolvent, And Asks The Indulgence Of Its Creditors”, *The New York Times*, 20.11.1875.
- “The Providence Tool Company”, *The New York Times*, 24.12.1875.
- “Trump Giderek Türkiye’ye Yaptırımını Onayladı, Uzmanlar Olasılıkları Değerlendirdi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16.12.2020.
- “Turkey Strategic Mistake”, *Tahran’s Time*, 24.09.2011.
- “Turks Experience Economic Upswing”, *The New York Times*, 03.01.1952.
- “Türk Savunma Sanayisi ABD Yaptırım Tehdidiyle Karşı Karşıya mı ?”, *Sputnik News*, 24.04.2018.
- “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında Atom Enerjisinin sivil sahada istimali hususunda iş birliğine dair Anlaşma ve Vaşington Büyükelçiliği ile Amerika Birleşik Devletleri Hariciye Vekâleti arasında teati edilen mektupların tasdikine dair Kanun”, *Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Resmi Gazetesi*, 14.12.1956.
- “Türkiye F-35 ile S-400 Arasında Doğru Tercihi mi Yaptı ?”, *Euronews*, 24.07.2019
- “Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Vergi Muafiyetleri Anlaşmasının Tasdikine Dair Kanun” *Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Resmi Gazetesi*, 06.07.1954.
- “Türkiye’deki Amerikan varlığı ve İkili Antlaşmalar”, *Evrensel Gazetesi*, 08.05.2012.
- “Türkiye’ye 8.5 Milyar Dolarlık Kredi”, *Milliyet Gazetesi*, 25.03.2003.
- “Türkiye’ye Uyarı”, *Hürriyet Gazetesi*, 13.10.1987.
- “Üsler İçin İki Kuşku”, *Hürriyet Gazetesi*, 24 Ekim 1987.
- “Washington. War and Weapons Market: one from the United States, Russia and Turkey a Request Procedure-Related Materials - Sales of our Old Store”, *The New York Times*, 16.04.1878
- “Washington: ABD ile Borç Bunalımı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20.10.1987.
- “Washington’s Sour Sales Pitch”, *The New York Times*, 04.10.2003.

- Agoston, G. (1993). "Gunpowder for the Sultan's Army: New Sources on the Supply of Gunpowder to the Ottoman Army in the Hungarian Campaigns of the Sixteenth and Seventeenth Centuries". *Turnica*, 25: 75-96.
- Agoston, G. (2005). *Guns for the Sultan: Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Agras, N. (2010). *II. Mahmud Dönemi Islahat Hareketleri Ve II. Mahmud'un Eğitim Öğretim Faaliyetleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Akalın, C. (2003). "Missouri'nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı". *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 0(3).
- Akbal, Ö. ve Akçay, E. (2013). "ABD Güvenlik Politikasında Söylem ve Pratik". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(22): 7-29.
- Akbaş, Z. (2011). "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi". *International Journal of History*, 3: 1-18.
- Akbaş, Z. (2014). "Ürdün 2012". A.Muhittin İ.Kemal (Ed.). *Ortadoğu Yıllığı*. Açılım Kitabevi, İstanbul, 218-255.
- Akbaş, Z. Duman, M. ve Çelik, A.H. (2009). "İkinci Yüzyılında İşbirliği ve Çatışma Sarmalında Türk-Amerikan İlişkileri". *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(9): 2528-9535.
- Akbaş, Z. ve Özdemir, L. (2020). "Türkiye-İsrail İlişkilerinin Amerikan dış politikası Eksenli Değerlendirilmesi". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 11(1): 48-74.
- Akcan, E. (2015). "Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi". *Atatürk Dergisi*, 4(1): 13-35.
- Akçay, E. Y. ve Kanat, S. (2017). "Carrot and Stick Approach In The International Relations: An Evaluation Throughtout Turkey's Accession Negotiations With The European Union". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29): 415-435.
- Akdemir, E. (2007). "Amerikan Ortadoğu Politikasının Şekillenmesinde Düşünce Kuruluşlarının Rolü". *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 2(8): 53-74.
- Akgün, B. ve Semiz, Y. (2005). "Büyük Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri". *Sosyal Ekonomik Araştırmaları Dergisi*, 5(9): 162-181.
- Akgün, S. (2018). "Kıbrıs'ta Birleşmiş Milletler Arabuluculuğu İle Siyasal Çözüm Modelleri ve Analizi", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(11): 89-107.

- Akıncı, A. E. ve Usta, S. (2016). “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1): 275-288.
- Akkaya, B. (2012). “Türkiye’nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı”. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (28): 1-20.
- Akkor, M. (2017). “II. Dünya Savaşının Sonu ve Truman Doktrinin Ortaya Çıkışı”. *VAKANÜVİS - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 1-17.
- Akkuş, Y. (2018). “Modern Dönem Osmanlı Maliyesine Ekonomik Bakış”. *İstanbul İktisat Dergisi*, 68(1): 113-160.
- Akman, H. Zeyrek, S. (2013). “John Fuster Dulles’in Ortadoğu Gezisi, Temaslar ve Tepkiler (11-28 Mayıs 1953)”. *Avrasya İncelemeleri Dergisi, (AVİD)*, 2(2): 259-288.
- Akman, Ş.T. (2012). “Hukuk Politika İlişkisi Bakımından Eleştirel Hukuk Çalışmaları Hareketi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(4): 1271-1306.
- Alper, S. Arap, E. ve Değirmencioğlu, B. (2014). “Unutulan Savaş: Kore Savaşı”. *Ankara Barosu Hukuk Gündemi Dergisi*, (1): 75-83.
- Altun, A. (2018). *Johnson Mektubu’nun Perde Arkası*. Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi TASAM. Ankara.
- Altunok, H. ve Aykaç, B. (2014). “Türk Yönetim Sistemini Etkileyen Yabancı Uzman Raporları Üzerine Bir İnceleme: Mook ve Padol Raporlarında Yöneticilik”. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 1-18.
- American Foreign Policy, Current Documents. (1984). *Washington Department of State*. Washington D.C.
- Anbar, A. ve Alper, D. (2010). “Osmanlı İmparatorluğu’nun İç Borçlanmada Kullandığı Yöntem ve Araçlar”. *Maliye ve Finans Yazıları Dergisi*, 1(87): 27-49.
- Anderson, P. (2015). *Amerikan Dış Politikası ve Düşünürleri*. NotaBene Yayınları, Ankara.
- Arafat, M. ve Bayram, D.Ç. (2018). “Hindistan-Çin-ABD Üçgeninde ‘Hint-Pasifik’ Kavramsallaştırması”. *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2): 69-102.
- Arda, F. (2018). *1950-1960 Dönemlerinde Türkiye-ABD İlişkilerinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. MKM Yayınevi, Bursa.
- Arık, U. (2011). “Kıbrıs Krizi”. *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1): 3-21.
- Arıöz, Z. (2019). “Küreselleşme Sürecinde Ulusal Güvenliğin Dönüşümü: Özel Askeri Şirketler”. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 2(1): 20-33.

- Arslan, E. ve Kiper, K. (2015). “Dış Yardım Nedir Niçin Yapılır?”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 34: 9-26.
- Arslan, F. (2018). “21. Yüzyıl Afrikası’nda ABD’nin Askeri Varlığı Üzerine Bir İnceleme”. *Toros Üniversitesi İktisadi, İdari, Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(9): 289-313.
- Arslan, G. (2018). “Diplomatik İlişkilerin Kesilmesinden Stratejik Ortaklığa Giden Süreçte Türk-Amerikan İlişkileri (1917-1945)”. *VAKANÜVİS - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(2): 1-50.
- Arslan, Ü. (2006). “Latin Amerika Ülkelerinde Bağımlılık”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3): 37-56.
- Arslan, Ü. (2006). “Latin Amerika Ülkelerinde Bağımlılık”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 8(3): 37-56.
- Aslan, S. (2009). “Siyasal İktidarı Etkileme Yöntemlerinden Biri Olarak Lobcilik”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23).
- Aşçı B. (2011). “Mali Güç ve Askeri Güç Arasındaki Kritik İlişki: Osmanlı İmparatorluğu Örneği”. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 10(1): 1-29.
- Aşçı H.B. (2016). “Lozan Barış Antlaşması’nda Osmanlı Borçları Meselesi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(6): 1649-1666.
- Atabek, N. (2003). “Propaganda ve Toplumsal Kontrol”. *Selçuk İletişim Dergisi*, 2(4): 4-12.
- Atalay, S. (1992). *ABD’den Türkiye’ye Yönelik FMS Kredileri Uygulaması ve Sonuçları*. Sanayi Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, T.C. Milli Savunma Bakanlığı, Ankara.
- Atasoy, T. (2016). *Türk Askeri Yönetiminin Dönüşümü: Osmanlı’dan 1980’lere*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atılğan, A. ve Tunç, A. (2017). “Algı Üzerine Kurulu Yönetimsel Bir Anlayış: Algı’nın Yönetimi”. *International Journal Of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 3(3): 228-238.
- Avcı, N.Ç. (2006). *Türk Amerikan İlişkileri ve Basındaki Yansımaları (1945-1952)*.
- Ay, İ.C. (2012). “II. Dünya Savaşı Ulusal Planlama Faaliyetleri: 1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planının Karşılaştırmalı Analizi”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(1): 147-172.
- Ayata, A. ve Ercan, M. (2007). “Soğuk Savaş Sonrası Ortaya Çıkan Bölgeler Sorunlar Bağlamında Türkiye-ABD İlişkilerinin Kazandığı Yeni Boyutlar”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15): 18-32.

- Aybarç, S. ve Korkmaz, B. (2018). “Bir İktidar Aracı Olarak Dış Yardım ve Dış Borçlar: Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Türkiye’nin Dış Borçlanma/Borçlandırılma Serüveni”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2): 623-655.
- Aydın, E. (2019). “AB’nin Güvenliği ve Türkiye’nin Rolü: NATO Füze Kalkanı”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16): 719-735.
- Aydın, M. (2004). “Uluslararası İlişkilerin ‘Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”. *Uluslararası İlişkiler Akademi Dergisi*, 1(1): 33-60.
- Aydın, M., Kaptanoğlu, N. ve Özcan, N.A., (2007). *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak’ın Geleceği ve Türkiye*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı TEPAV. Matsa Basımevi, Ankara.
- Baharçipek, A. (2000). “Bir Dış Politika Aracı Olarak Savaş”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1): 271-279.
- Bakan, Z.A. (2007). “Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye’nin Güvenlik Algılamaları”. *21.Yüzyıl Dergisi*, (61): 35-50.
- Balcı, A. (2011). “Dış Politika: Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(28): 3-29.
- Baran, T. (2018). “Türkiye’de Savunma Sanayi Sektörünün İncelenmesi ve Savunma Sanayi Sektörü Harcamalarının Ekonomi Üzerinden Etkilerinin Değerlendirilmesi”. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2): 58-81.
- Bayar, M. (2018). “Dış Yardımda Amerikan, Çin ve Türk Yaklaşımları”. *Avrasya Etüdlere Dergisi*, 53(1): 63-86.
- Bayer, D. (2014). “Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği”. *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Gazimağusa*, 13-14 Aralık 2014, Ankara. 27-779.
- Baykal, B.T. (1945). “Doksanüç Harbi Arifesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki Münasebetler”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3(2).
- Beittel, J.S., Meyer, P.J., Taft-Morales, M., Seelke, C.R., Suilvan, M.P. ve Leland, A. (2012). *Latin America and the Caribbean: U.S. Policy and Key Issues for Congress in 2012*. Congressional Research Service, Washington.
- Benderli, Z. Z. ve Görenel, Z. İ. (2006). “Neoliberal Ekonomi Politikalarının LatinAmerika Üzerindeki Etkileri”. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1): 183-201.

- Beşirli, M. (2004). “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Ordusunun Top Mühimmatı Alımında Pazar Mücadelesi: Alman Friedrich Krupp Firması ve Rakipleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (15): 169-203.
- Beşirli, M. (2009). “Osmanlı’da Borsa: Dersaadet Tahvilat Borsası’ndan Esham ve Tahvilat Borsası’na Yeni Düzenleme Girişimleri”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1): 185-208.
- Beyoğlu, S. (2009). “Milli Mücadelenin Az Bilinen Bir Siması: Ahmed Rüstem Bey (Alfred Bilinski 1862-1935)”. *Tarih Dergisi*, (46): 319-335.
- Bianchi, R. (1984). *Interest Group Political Development in Turkey*. Princeton University Press, New Jersey.
- Bilensoy, İ. (2018). “Comparing Anti-Terrorism Policies of Bush and Obama Administration”. *Lectio Socials*, 2(1): 50-73.
- Bilge, S. (1965). “Dış Yardımlar”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(02).
- Bilgin, P. ve Yılmaz, E. (2005). “Soğuk Savaş Sırasında Türkiye’nin “Batı” Kimliğini Oluşturmak: Devletin Entellektüellerinin Söylemleri”. *International Journal*, 61(1): 39 -59.
- Bilişli, K. (2011). “Askeri Keynesçilik”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2):7-22.
- Bingöl, O. (2017). *İncirlik ve ABD’nin Alternatif Arayışları (Rapor No-022)*. Merkezi Strateji Enstitüsü MSE. Ankara.
- Blouet, W.B. ve Blouet, W.O. (2009). *Latin America and The Caribbean Systematic and Regional Survey*, ABD.
- Bocutoğlu, E. ve Dinçaslan, M. (2014). “1925-1950 Döneminde Türk Havacılık Endüstrisi ve İkinci Dünya Savaşı Konjonktürün Türk Havacılık Endüstrisine Etkileri”. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, (7): 157-174.
- Bozkan, B. (2016). *Türk Dış Politikasında Turgut Özal Dönemi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bozkurt, A. (2016). “Ürdün’ün Rejim İdamesi Kapsamında Rusya ve Çin ile İlişkileri”, *ADAM Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 5-26.
- Bozkurt, İ. (2007). “II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısı’nın İstanbul Limanı’nı Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6(15): 251-274.

- Bozkurt, İ. (2008). *Türk Kamuoyunda Amerika İmgesi (1945-1980)*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Bozkurt, İ. (2017). “Soğuk Savaş Döneminde Amerika Birleşik Devletleri Türkiye ile İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Küba Bunalımı”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (57): 221-239.
- Bölme, S. (2010). *ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Bölme, S. (2010). *NATO Zirvesi ve Füze Kalkanı Projesi*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı SETA. Ankara.
- Bölme, S.M. (2012). “Soğuk Savaşta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(74): 51-71.
- Bölme, S.M. (2012). “Soğuk Savaşta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(74): 51 -71.
- Bukarlı, E. ve Nakiboğlu, A. (2017). “II Mahmut Dönemi İktisadi Islahatları”. *Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, (14): 31-51.
- Buzan, B. (2008). “Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18): 107-123.
- C4Defense, (2019). “Röportaj: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Oramiral Bülent Bostanoğlu”. *C4Defense Online Savunma Dergisi*, (29).
- Can, Ö. A. (2017). *Marshall Yardımlarının Adana’ya Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Cengiz, R. Ve Duran, V. “Türkiye-ABD Geriliminde Bir Can Yakma Stratejisi: S-400”. *International Black Sea Coastline Countries Symposium II*. 20-22 Temmuz 2019, Samsun, 550-560.
- Chacage, S. (2006). *Dış Yardım ve Afrika’nın Kalkınması*. Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi TASAM. İstanbul.
- Coşkun, Y. (2017). “Amerikan Belgelerine Göre Eisenhower Dönemi’nin İlk Yıllarında ABD’nin Türkiye Politikası”. *International Journal Of History Studies*, 9(4): 19-32.
- Criss, N.B., (2012). “Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34): 1-28.
- Çakır, F. (2004). “Amerikan Bakış Açısından Türkiye’de 1957-1960 Dönemi Arasında Siyasal Gelişmeler ve Türk-Amerikan İlişkileri”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 59(1): 59-88.

- Çavuş, T. (2012). “Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2): 23-37.
- Çelik, Y. (2005). *Hüsrev Mehmet Paşa Siyasi Hayatı ve Askeri Faaliyetleri (1756-1855)*. Yayımlanmış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çetin, B.Nadir. (2014). “Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikalaşması”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2): 239 -265.
- Çetin, M. ve Kök, R. (2015). “Askeri Devrim Bağlamında Batı Savaş Lojistiğinin Tarihsel Gelişimi”. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(4): 1-25.
- Çetinkaya, G. (2019).”Soğuk Savaş Döneminde Türkiye ve Eisenhower Doktrini”. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(2): 1-14.
- Çetinsaya, G. (2016). “II. Abdülhamid’in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi”. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (47): 353-409.
- Çevik, S. (2015). *Uluslararası Hukuk ve Türkiye-ABD İlişkileri Bağlamında Eleştirel Bir Bakış Açısıyla İncirlik Üssü’nün Kullanımına Dair Bazı Tespitler*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Çınar, S. ve Göçer, İ. (2014). “Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Küresel Enerji Politikaları”. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2): 16-29.
- Çınar, Y. (2018). “Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı ve Türkiye”. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2): 325-350.
- Çolakoğlu, S. (2007). “Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, (36): 61-82.
- Daban, C.(2017). “Uluslararası İlişkilerde Siyasal Aktörler, Bürokrasi ve Jeopolitik Bağlamında Diplomasi: Türkiye Cumhuriyeti Örneği”. *BEU Akademik İzdüşüm Dergisi*, 2(2): 22-50.
- Daban, E.Z. ve Daban, C. (2018). “Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt’in İşgali ve ABD’nin Irak’a Müdahalesi”. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1): 83-109.
- Dayday, N. (2007). “Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı”. *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi Stratejik Öngörü Dergisi*, (10): 32-39.
- Demir, T. (2005). “Osmanlı İmparatorluğunda Deniz Posta Taşımacılığı ve Vapur Kumpanyaları”. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (17): 1-17.
- Demirel, E. (2019). “Güç Dengesi Teorisi Perspektifinden Birleşmiş Milletler”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2): 575-601.

- Demirkol, K. ve Selvi, H. (2012). “Osmanlı Devletinde Amerika Birleşik Devletleri Vatandaşlarının Hukuku ve Karşılaşılan Bazı Problemler”. *International Journal Of History*, 4.
- Derman, G.S. ve Kurban, V. (2015). “Türkiye’nin SSCB ve ABD İle İlişkileri(1960-1980)”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (35): 19-46.
- Derman, G.S. ve Kurban, V. (2016). “Kıbrıs Sorununun Türk dış politikasına Etkisi ve ABD -SSCB ile İlişkiler”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16(33): 455-484.
- Dikmen, N. (2005). “Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2): 137-159.
- Dilek, M.S. (2010). “ABD Başkanı Dwight David Eisenhower’ın Aralık 1959’da Türkiye Ziyareti”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (46): 295-332.
- Dinçer, O.B., Özdal, H. ve Yegin, M. (ed). (2009). *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Usak Yayınevi, Ankara.
- Diri, Z. (2018). *Turgut Özal Dönemi (1983-1993) Türk Dış Politikası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, A. (2006). “Dış Yardımın Ekonomik Büyümeye Etkisi: Alt-Sahra Afrika Örneği”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Mecmuası*, 56(2): 121-139.
- Dolanbay, H. (2019). “1975-1984 Arası Gündem: Kıbrıs Barış Harekâtı ve Türkiye’nin Dış Politikası”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5(3): 851-862.
- Duran, B. İnât, K., Özcan, M. (ed). (2011). *Türk Dış Politikasının İç Siyaset Boyutu: 2010 Değerlendirmesi*. Seta Yayınları, Ankara.
- Durmaz, E. (2013). *Amerikan Barış Gönüllüleri ve Batı Anadolu’daki Faaliyetleri (Muğla-Aydın)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Durmaz, F. (2015). “93 Harbi’nde Büyük Güçlerin Politikaları ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”. *Kırıkkale Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2): 103-122.
- Düzcü, L. (2013). “Osmanlıların Sanayi Çağına Adım Atışına Denizcilikten Bir Örnek: Buharlı Gemiye Geçişte Başlıca Parametreler (1828-1856)”. *Journal of Universal History Studies*, 5(1): 113-127.
- Eçeral, Özelçi, T. (2017). “Türk Savunma ve Havacılık Sanayisinin Küresel, Ulusal ve Yerel Dinamikleri: Ankara Örneği”. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21): 87-106.

- Efegil, E. (2008). “Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Dair Etkileri”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları HÜTAD Dergisi*, (8): 103-122.
- Efegil, E. (2013). “İsrail’in Dış Politikasının Belirleyicileri”. *Ortadoğu Analiz Dergisi Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 5(49): 53-58.
- Egeli, S. (2014). “Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(40): 39-73.
- Eğri, T. (2018). “Ekonomik Büyüme ve Dış Yardımlar İlişkisi: Mısır İçin Bir Nedensellik Analizi”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14: 31-43.
- Eralp, T.J. (1993). *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı Ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi, Ankara.
- Erboğa, A. (2019). “Obama ve Trump Dönemi ABD-Körfez İlişkileri”. *Siyaset, Ekonomi, Toplum ve Araştırmalar Vakfı (Rapor No: SETA: 269)*. SETA. Ankara.
- Erdoğan, S. (2018). “Körfez Krizi’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri (1989-1991)”. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15): 33-47.
- Erdurmaz, A.S. (2016). “NATO Balistik Füze Savunma Sistemleri İçinde Türkiye’nin Yeri”. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 1(15): 1-29.
- Ergül, M.P. (2011). *İran ve ABD/İsrail Güç Mücadelesi: İran’ın Nükleer Silah Elde Etme Çabaları ve Muhtemel Senaryolar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erhan, Ç. (1996). “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 51:(1-4) : 275-288.
- Erken, A. (2015). “Türkiye’de Barış Gönülleri Programına Bir Bakış 1961-1970 ”. *T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) Avrasya Etüdları Dergisi*,(48): 39-63.
- Erkiş, İ.U. ve Summak, M.E. (2011). “Propaganda ve Dış Politika”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 14(1-2): 269-292.
- Erkin, B. (2013). *Türkiye’ye Konuşlandırılan Patriot Füze Savunma Sistemi (Rapor No: TASAV:1)*. Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı Güvenlik Araştırmaları Merkezi Değerlendirme TASAV. Ankara.
- Erol, S. (2007). “11 Eylül Sonrası Türk dış politikasında Vizyon Arayışları ve ‘Dört Tarz-ı Siyaset’”. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 1(1): 33-57.
- Ersoy, T. (2011). *Yeni Dönem Türkiye-ABD İlişkileri: Fırsatlar ve Riskler Türkiye Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi Stratejik Raporu (Rapor No: TASAM: 48)*. Türkiye Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi TASAM. İstanbul.

- Ertem, B. (2009). "Truman Doktrini ve Marshall Planı". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21): 377-397.
- Eşiyok, B.A., (2010). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1838 Ticaret Antlaşması". *Mülkiye Dergisi*, 34(266): 67-108.
- Feridunoğlu, İ.C. (2017). "Hürriyet Gazetesince 1964 Johnson Mektubu Sürecinde Kullanılan Dilin Milliyetçi Söylem Bağlamında Söylem Analizi Yöntemiyle İncelenmesi". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2): 371-393.
- Fert, H.K. (2017). "Uluslararası İlişkiler Görüşlerde Uluslararası Hukukun Konumu". (Çev. M. Maghamına). *Küresel Bakış Dergisi*, (23): 51-76.
- Fişek, K. ve Oral, S. (1977). *ABD Dışışleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829 -1929*. Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Fişek, K. Ve Oral, S. (2007). *Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829-1929*. İmge Kitabevi, İstanbul.
- Fleurant, A., Kuimova, A., Tian, N., Wezeman, P.D. ve Wezeman, S.T. (2018). *Trends In International Arms Transfers 2017*. Stockholm International Peace Research Institute SIPRI. Solna.
- Fleurant, A., Kuimova, A., Wezeman, P.D. ve Wezeman, S. (2019). *Trends International Arms Transfers 2018*. Stockholm International Peace Research Institute SIPRI. Solna.
- Gemuhluoğlu, M.A. (2013). *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkisi (1945-1965) ve Türk Dış Politikası*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gencer, A.İ. (1985). *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu (1789-1867)*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınevi, İstanbul.
- Gencer, A.İ. (1986). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Denizciliği ve Amerika, Türk Denizcilik Tarih Araştırmaları*. Yayınları, İstanbul.
- Gencer, A.İ., Örenç, A.F., Ünver, M., (2008). *Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi*. Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- Genç, M. (1991). "19. Yüzyılda Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Klasik Prensiplerindeki Değişmeler". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 6: 1-8.
- Gençoğlu, M. (2008). *Osmanlı Devleti'nde Batı'ya Eğitim Amacıyla Gönderilenler (1830-1908)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gökbayrakagaçdan, D. (2018). "Yumuşak Güç ve Farkındalık Üzerine Bir Çalışma". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1): 781-788.

- Gökçe, E.U. (2018). “1974 Kıbrıs Krizinde CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin Karar Alma Süreci”. *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 2(1): 41-60.
- Gökırmak, M. (2011). “Afganistan: Bölgesel Rekabet ve Yeni Açılımlar”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(13).
- Göktepe, C. ve Seydi, S. (2015). “Soğuk Savaş Başlangıcında Türk dış politikası”. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (72): 197-222.
- Görgülü, M. E. (2016). “Dış Yardımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(5): 1292-1322.
- Granth, J. (1999). “Osmanlı ‘Düşünüşünü’ Yeniden Düşünmek: Osmanlı Devletinde Askeri Teknoloji Yayılımı, On beşinci Yüzyıldan On sekizinci Yüzyıla”. *Dünya Tarih Dergisi*, 10(1): 179-201.
- Güdek, Ş. (2017). “ABD’nin Zora Dayalı Dış Politikasında Söylemsel Bir Değişim: 11 Eylül Terörü”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4): 143-158.
- Gül, O.K. (2009). “Osmanlı Toplumunda Aidiyetlik Duygusuna Bir Örnek: Ahmet Rüstem (Alfred Bilinski) Bey”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1): 169-184.
- Gülcü, N. (2018). “19. Yüzyılda Askeri Okullar ve Askeri Eğitim Sistemi”. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3): 104-113.
- Gülen, A. (2012). “İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965)”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Atatürk Yolu Dergisi*, (50): 389-428.
- Güler, Y. (2004). “II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1950)”. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2): 209-224.
- Güler, Y. (2005). “Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri”. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1): 227-240.
- Gülmez, N., ve Tahancı, B. (2014). “Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(8): 225-252.
- Gültekin, B. (2007). “Siyasal Propaganda ve Önyargıların Kullanımı”. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, (2): 129-146.
- Günel, A. (2004). “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 4(1): 156-164.
- Günergun, F. ve Dhruv, R. (ed.). (2011). *Science between Europe and Asia: Historical Studies on the Transmission, Adoption and Adaptation of Knowledge*. Springer, New York.

- Gürbüz, A. K. (1999). "Osmanlı İmparatorluğunda Demiryollarının Rolü". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3): 169-193.
- Gürsakal, G. G. (2010). "Osmanlı ve Büyük Güçlerin Askeri Harcamalarına Karşılaştırmalı Bir Bakış (1840-1900)". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7): 115-131.
- Güvenç, S. (2003). "Yabancı Arşivlere Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Deniz Kuvvetleri". *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, (586): 4-12.
- Güvenç, S. (2012). "NATO'nun Füze Savunma Sistemi ve Türkiye". *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi Analiz Dergisi*, 4(40).
- Güvenç, S. (2013). "Kore Savaşı ve Türk Ordusunun Dönüşümü", M.A. Tuğtan (Ed.). *Kore Savaşı Uzak Savaşın Askerleri*. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 81-96.
- Güvenç, S. (2014). "F-35 Müşterek Taarruz Uçağı Projesi ve Türkiye". *Bilge Strateji Dergisi*, 6(10): 27-34.
- Güvenç, S. (2015). "NATO'nun Evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(45): 101-119.
- Hacıpoğlu, D. (2003). *Türk Denizaltıcılığının Doğuşu (Cumhuriyet Devrine Kadar)*. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Türk Denizaltıcılar Birliği. İstanbul.
- Halefioğlu, M. (2012). *1914-1945 Yılları Arası Türk-Amerikan İlişkileri*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Hıdır, E. (2006). *Pakistan ve Komşu Devletler Arasındaki İlişkiler ve Türkiye'nin Pakistan'a yönelik Stratejik Yaklaşımları*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- History and Public Policy Program Woodrow Wilson International Center for Scholars Digital Archive.(1950). *National Security Council Report, NSC 68, 'United States Objectives And Programs For National Security*. Washington D.C.
- Işıklı, A. (2006). "Neoliberalizmin Latin Amerika Serüveninde Kırılmalar". *Mülkiye Dergisi*, 30(251): 21-57.
- İlgürel, M. (1979). "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 32: 301-318.
- İlhan, M. (2014). "Türkiye'de Ulaşım ve Haberleşmede Amerikan Desteği (1926-1950)". *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 13(25-26): 125-148.
- İnce, Y. (2013). *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan Osmanlı Devletinde Barutun ve Ateşli Silahların Kullanımının Yaygınlaşması*. H. Bahar, M.A.,

- Hacıgökmen, G. Küçükbezci, ve M. Toker, (Ed.). Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya.
- İzgi, A.R. (2007). *Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Türkiye'ye Uygulanan Silah Ambargosu ve Sonuçlar*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- İzmir, B. (2017). “İki Müttefik Bir Kriz: Türk-Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeleri Krizi”. *HUMANİTAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10): 177-192.
- Kahya, Y. ve Irmak, F. (2014). “Amerika Birleşik Devletleri'nde Terörizm ve Terörizm Korkusu: 11 Eylül Terör Saldırıların Öncesi ve Sonrasına İlişkin Bir Analiz”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(33): 1307-9581.
- Kalyon, L. (2008). *Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kalyon, L. (2010). “Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(11).
- Kandemir, E. ve Tuncer, C.O. (2020). “Irak-Türkiye Enerji İlişkilerinin Bölgenin Ekonomik Güvenliğine Etkileri”, *Uluslararası Ekonomi, Siyaset, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(1): 75-89.
- Kantarıcı, Ş. (2019). “Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İktisadi-Siyasi ve Kültürel İlişkileri”. I. Arpacı ve O, Ağır (Ed.). *Türkiye'de Devlet Politikaları*. Nobel Akademik Yayınevi, Ankara. 457-490.
- Kara, H. (2016). “Sultan II. Abdülhamid Devri Osmanlı Harp Okulunda Modernleşme; Modernist-Gelenekselci Subaylar Arasındaki Çekişme Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Dilleri, Edebiyatı ve Türkçesi veya Türkçesi Tarihi Uluslararası Dergisi*, 11(21): 551-564.
- Karacagil, Ö.K. (2013). “Alman İmparatoru İstanbul'da (1917)”. *Akademik Bakış Dergisi*, 6(12): 111-135.
- Karadere, L.M. (2015). *Suudi Arabistan ve Ortadoğu'daki Varlık Mücadelesi (Rapor No: İNSAMER:07)*. İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi İNSAMER. İstanbul.
- Karaer, N. (2003). *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati İle Osmanlı ve Batı Kamuoyundaki Yankılar*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karaer, N. (2005). “Abdülaziz”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37): 313-326.
- Karagöz, F.(2010). “Yoksulluk Tuzağı ve Dış Yardım: Eleştirel Bir Yaklaşım”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (4): 1-13.

- Karagöz, M. (1995). “Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6: 173-194.
- Karakaş, N. (2008). *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Karakaş, N. (2009). “Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama Yardımlarında Türkiye”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 24(1): 21-52.
- Karaosmanoğlu, A. (1996). “Nükleer Stratejinin İlk On Yılı”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51(1-4): 323-346.
- Karta, N. (2013). “17. Ve 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Avrupa İle İktisadi İlişkileri”. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(11): 163-173.
- Kartopu, S.(2012). “Duyun-u Umumiye İdaresi ve İdareyle İlgili Görüşler”. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 1(2): 32-40.
- Kasalak, K. (2014).”Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı ABD İlişkileri”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 55: 108-124.
- Kasapoğlu, C. (2017). “Türkiye’nin S-400 İkili”. *Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi Güvenlik Kâğıtları Serisi EDAM*, 1-4.
- Kasapoğlu, C. ve Kırdemir, B. (2018). *Yükselen İnsansız Sistemler Gücü: Askeri Atılımın Eşiğindeki Türkiye (Rapor No: EDAM:5)*. Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi EDAM. İstanbul.
- Kasapoğlu, C. ve Ülgen, S.(2019). *Türkiye-Rusya-ABD Üçgeninde Stratejik Silah Sistemlerine Dair Tercihler ve Sonuçlar (Rapor No: EDAM:1)*. Ekonomi ve Dış Politikalar Araştırmalar Merkezi EDAM. İstanbul.
- Kavuncu, S. (2006). *Turgut Özal’ın Başkanlığı Döneminde Türkiye-ABD İlişkileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kavuncu, S. (2013). “1990’larda Türkiye ve ABD İlişkilerinde SEİA ve ABD Yardımı”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1): 123-148.
- Kaya, E. (2006). *Dışa Açılma Döneminde Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri(1980-2004 Türkiye Örneği)*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Kaya, E. ve Kaya, M. (2019). “Türkiye’nin 2000’li Yıllarda Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Ülkeleri ile Ekonomik ve Siyasi İlişkileri”. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 505-520.
- Kaya, E.K. (2019). *S-400 Meselesine Farklı Bir Bakış: ABD Savunma Sanayii, Gücü, Etkisi ve Bilinmeyenleri*. Ekonomi ve Dış Politikalar Merkezi EDAM. İstanbul.
- Kaya, F. (2016). “Türkiye Cumhuriyeti’nde Yapılan İdari Reform Çalışmalarının Karşılaştırmalı Analizi”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (48): 165-181.
- Kayapınar, S.(2017). “1830 Osmanlı-ABD Ticaret Antlaşması Öncesi Amerika’nın Diploması Girişimleri”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 51: 39-56.
- Kaynar, A.K. ve Kaynar, İ.S. (2018). “ABD-Türkiye İlişkilerinin Gelişiminde “Ödünç Verme ve Kiralama Anlaşması”. *Current Debates In International Relations & Law*, 24: 109-120.
- Kenaroğlu, Y. ve Yıldız, A. (2011). “Havacılık Sanayimiz ve Unutulan Tarihi”. *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Mühendis ve Makina Dergisi*, 52(614): 49-56.
- Kennan, G.F. (1950). “Foreign Aid In The Framework Of National Policy”. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 23(4): 104-114.
- Kerimoğlu, H.T. (2009). “Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu 9 Nisan 2010”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(18): 323-339.
- Keskin, M. (2016). “ABD’nin Müdahaleci Dış Politikası: Latin Amerika Örneği”. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 4(1): 70-88.
- Khan, B.Z. Sokoloff, K. (1993). “Pratik Fayda Programları: Amerika Birleşik Devletlerindeki ‘Büyük Mucitler’, Arasında Girişimcilik ve Yenilikçilik, 1790-1865”. *Ekonomik Tarih Dergisi*, 53(2): 289-307.
- Khanum, S. (2019). *Soğuk Savaş Sonrası Hindistan-ABD İlişkileri: Neorealist Perspektiften Bir Analiz*. Yayımlanmış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kılıç, C. ve Özekicioğlu, H. (2017). “Küresel Ekonomi Çağında Çin ve Hindistan”. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 19-34.
- Kılıçkaya, A.H. (2005). “ ‘Yumuşak Güç’ Karşısında Çözülmemek İçin”. *Kılavuz Aylık Kültür Dergisi*, (32): 9-11.
- Kınlı, O. (2009). *19. Yüzyılda Amerikan Birleşik Devletleri’nin İzmir’deki Konsolosluk Faaliyetleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Kışlalıoğlu, C. (2008). *2000'den Günümüze Latin Amerika-ABD Karşılıklı Ekonomi Politikaları Yatırımları: Venezüella, Bolivya, Peru Örnekleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kızılay, Ş. (2009). *Uluslararası İlişkilerde Ulus İnşası Kavramı Bağlamında Irak Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Kızıltoprak, S. (2004). "1877-1878 Osmanlı Rus Savaşına Katılan Mısır Ordusu". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (3): 94-106.
- Kıbaroğlu, M. (2012). "2012 Baharında Türkiye'nin Ortadoğu'daki Güvenlik Çerçevesine Bir Bakış". *Ortadoğu Araştırmalar Merkezi Analiz Dergisi*, 4(40).
- Kıbaroğlu, M. (2012). "NATO'nun Balistik Füze Savunma Sistemi ve Türkiye". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34): 183-204.
- Kiraz, S. (2018). *Suriye İç Savaşı Sırasındaki Türk dış politikasının Neoklasik Realizm Bakış Açısından Analizi (2011-2017)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kiremitçi, M.S. (2013). *Soğuk Savaş Sonrası Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlar, ABD, Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Örnekleri*. Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi. T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Kisangani, E.F. ve Pickering, J. (2015). "Soldiers and Development Aid: Military Intervention and Foreign Aid Flows". *Journal of Peace Research*, 52(2): 215-227.
- Knight, J. (1975). "Amerikan Devlet Yardımı ve 1946 Karadeniz Boğazları Tartışması". *Political Science Quarterly*, 90(3): 451-475.
- Knights, M. (2010). *Major U.S. Saudi Arms Deal to Bolster Riyadh Against Iran*. The Washington Institute. Washington D.C.
- Kocabaş, M.O. (2017). "Küba Krizi 13 Ekim 1962-27 Ekim 1962", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Tarih Bölümü, Isparta.
- Kocakenar, M. (2015). "Amerikan dış politikasında idealizm-Realizm ilişkisi: Çatışma mı İşbirliği mi?". *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi TASAM*, 1-12.
- Koç, B. (2016). "Dış Yardımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi Türkiye Örneği". *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3): 144 -156.
- Koçak, D. (2018). "Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye ve ABD Arasında Olan İlişkilerin Gelişimi ve Türkiye-ABD Ticaret Antlaşması". *Atatürk Dergisi*, 7(1): 95 - 120.

- Koçak, K.A.(2018). “S-400’ler İlave Yaptırımları İçin Gerekçe Olabilir”. Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı TASAV Dış Politika ve Güvenlik Araştırmalar Merkezi, Ankara.
- Kolasi, K. ve Özen, Ç. (2016). “ABD’nin Almanya Politikası ve Yapısal Belirleyenler: Savaş Sonrası Güç Asimetrisi ve Hegemonik Düzen İnşası”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 15(2): 125-160.
- Kolasi, K. ve Özen, Ç. (2016). “ABD’nin Almanya Politikası ve Yapısal Belirleyenler: Savaş Sonrası Güç Asimetrisi ve Hegemonik Düzen İnşası”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 15(2): 125-160.
- Kopar, M. ve Yolun, M. (2012). “18. Ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış”. *History Studies International Journal Of History*, 4(1): 335-358.
- Korkmaz, A. (2009). “Midhat Paşa’ nın Bağdat Valiliği (1869-1872)”. *Tarih Dergisi*, (49): 113-178.
- Koyuncu, A. (2012). *Huğlu Av Tüfekleri Üretim Ve Pazarlama Kapasitesinin Araştırılması Projesi*. Mevlana Kalkınma Ajansı MEVKA. Beyşehir Kaymakamlığı.
- Köse, A. (2015). *Türk Dış Politikasında 1962 Küba Krizinin Önemi Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Köse, İ. (2011). “Amerikan Arşiv Belgelerinde Türk-Amerikan İlişkilerinin Başlaması, 1830 Tarihli Ticaret ve Seyrüsefain Antlaşması”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 97(193).
- Köymen, O. (2007): *İktisat Tarihi: Sermaye Birikirken Osmanlı, Türkiye. Dünya*. Yordam Yayınevi, İstanbul.
- Kuduoğlu, A. (2018). “Camp David Sonrası ABD-Mısır Yakınlaşması: Askeri Boyut”. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 5(1): 101-137.
- Kuniholm, B.R. (1983). “Turkey and NATO: Past, Present, Future”. *Duke University Orbis*, 27(2): 421- 445.
- Kurat, A.N. (2011). *Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk Rus İlişkileri (1798-1919)*. Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.
- Kurban, V. (2014). “1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”. *Çağdaş Türkiye Tarih Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies*, 14(28): 252-282.
- Kurt, V. (2019). “S-400&F-35 Denklemi”. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Dergisi*, (291).

- Kuş, A. (2014). “Yabancıların Gözüyle 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon’da Konsolosluklar”. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 26: 163-184.
- Kuzucu, S. (2015). “XVIII. Yüzyılda Uluslararası Bir Sorun Olarak Garp Ocakları’nın Akdeniz’deki Korsanlık Faaliyetleri”. *Akademik Bakış Dergisi*, 9(17): 165-180.
- Küçük, Ç. (2019). “Dünya Bankası ve İktisadi Büyüme Formülü: Yabancı Sermayenin Harekete Geçirilmesi”. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3): 501-523.
- Kürkçüoğlu, Ö. (2005). “Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Düny ve Bugünü”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35(1): 309-335.
- Langley, L.D. (1978). “Jacksonian America And The Ottoman Empire”. *The Muslim World*, 58(1).
- Lay, J.S., Truman, H.S. ve National Security Council (U.S.). (1950). *National Security Council Report, NSC 68, ‘United States Objectives and Programs For National Security (Rapor No: 26)*. Wilson Center Dijital Archive International History Declassified. Washington D.C.
- Little, D. (1993). “The Making of a Special Relationship: The United States and Israel 1957-1968”. *International Journal Of Middle East Studies*, 25(4): 563-585.
- LUNS, J. (1983). *Final Communique*. North Atlantic Treaty Organization NATO. Washington D.C.
- Malkoç, E. (2006). “Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye’ye Amerikan Yardımları (1947-1950)”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarih Enstitüsü Dergisi*, (9): 89-127.
- Mark, C.R.(2005). *Israel: U.S. Foreign Assistance (Rapor No:IB85066)*. The Library Of Congress. Washington, D.C.
- Measheimer, J. Ve Walt, S.M. (2017). *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası*. (Çev. H.T. Kösebalaban), Küre Yayınları, İstanbul.
- Mercan, E. (2008). “Osmanlı Bahriyesi’nde İlk Denizaltılar: Abdülhamid ve Abdülmecid”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (15).
- Mete, A.S. (2012). *Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine Türk Ordusunun Mavzer Tüfekleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Mevlütöğlu, A. (2016). “Türkiye’nin Savunma Reformu Tespit ve Öneriler”. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı SETA. Ankara.

- Mızrak, D. ve Temiz, Ö. (2009). “Hukuk ve Politika: Türkiye’de Yaşanan Olağanüstü Dönemlerin Edebiyat Eserleri Işığında İncelenmesi”. *Ankara Barosu Dergisi*, 67(2): 77-97.
- Miroğlu, İ. (hızl). (1983). *Mahmud Celaleddin Paşa: Mir’at-ı Hakikat*. Berekat Yayınevi, İstanbul.
- Molla, A. (2009). “Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri”. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(11): 29-45.
- Nalçacı, M. (2011). “1877-1878 Osmanlı Rus Ordusu Sürecinde Rusya Ordusu”. *Tarih Dergisi*, (54): 149-172.
- National Security Strategy (NSS) United States of America. (2017). *The Strategy In A Regional Context: Indo Pasific*. White House - Washington D.C.
- North Atlantic Treaty Organization. (2019). *Collective Defense-Article 5*. NATO. Washington D.C.
- North Atlantic Treaty Organization. (2020). *Founding Treaty*. NATO. Washington D.C.
- Nye, J. (2017). *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Amaçları*. (Çev. R. İnan Aydın), BB01 Yayınevi, Ankara.
- Oğuzlu, T. (2012). “NATO’nun Dönüşümü ve Geleceği”. *Ortadoğu Araştırmalar Merkezi Analiz Dergisi*, 4(40): 8-18.
- Oğuzlu, T. (2015). “Güvenlik Kültürü ve Türk dış politikası”. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (72): 223-250.
- Oğuzlu, T. (2019). “NATO ve Yeni Dünya Düzeni”. *Uluslararası İlişkiler Konseyi (UIK) Güvenlik Yazıları Serisi*, (20).
- Okur, M. (2012). “Türkiye-ABD İlişkilerinin 12 Eylül Kavşağı: Amerikan Belgeleri Darbe Hakkında Ne Anlatıyor”. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 10(40): 67-93.
- Oran, B. (ed.). (2001). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II 1980-2001*. İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Orhan, S. (2018). “Alman İmparatoru II. Wilhelm’in Weltpolitik Siyaseti Çerçevesince Osmanlı Topraklarını İkinci Ziyareti (1898)”. *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 7(5): 651-665.
- Öcal, M. M. (2015). *21. Yüzyılın Vazgeçilmez Aktörü Gizli Servisler: Ortadoğu Ölçeğinde ABD, Türkiye ve İsrail Gizli Servisler Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Önal, H. (2010). “ABD’nin Afganistan Politikasının Açmazları: Bölgesel Bir Analiz”. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 6(23): 43-71.

- Önal, T. ve Özdağ, A. (2016). “Körfez Savaşı ve Türk dış politikasına Etkileri”. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(16): 53-70.
- Öncel, M. (2018). “ABD’nin Ortadoğu’ya Yönelik Kamu Diplomasisi: Obama ve Trump Dönemi”. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 1(1): 92-104.
- Önsoy, M. (2012). “1939-1944 İngiliz Alman İktisadi Harbi: Türk Kromu Üzerine Pazarlıklar”. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1): 93-120.
- Özbek, C. (2018). *Sert Güç Unsuru Olarak Ekonomik Yaptırımların İran Nükleer Anlaşma Sürecine Etkileri*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Özcan, B. (1997). “XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi”. *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, (24): 39-49.
- Özçelik, M. (2010). “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk dış politikası”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29): 53-269.
- Özdemir, H. (2008). “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 3(63): 113-144.
- Özel, C. (2018). “Yumuşak Güce Bütünsel Bakış”. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1): 1-27.
- Özel, C. (2018). “Yumuşak Gücü Bütünsel Bakış”. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1): 1- 27.
- Özen, Ö. (2013). *II. Mahmud Dönemi Askeri Islahat Sürecinde Ortaya Çıkan Kışla Yapıları ve Mimari Özellikleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özer, N.P. (2019). “Propagandada Yöntemler, Araçlar ve Bir Propaganda Modeli Olarak; Herman ve Chomsky Propaganda Modeli”. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 1(1): 15-30.
- Özev, M.H. (2012). “Küresel ve Bölgesel Güçlükler Karşısında Pakistan’ın Demokratikleşme Çabaları”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(16): 147-176.
- Özgüldür, S. ve Özgüldür, Y. (1994). “1876 Anayasasının Hazırlanmasında Mithat Paşa’nın Rolü ve Fonksiyonu”. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 5(5): 311-348.
- Özgüldür, Y. (1993). “Yüzbaşı Helmut Von Moltke’den Müşir Liman Von Sanders’e Osmanlı Ordusunda Alman Askeri Heyetleri”. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 4(4): 297-307.

- Özgün, C. (2008). “Osmanlı Ekonomi Politığıne Kısa Bir Bakış (XVIII-XIX. Yüzyıllar)”. *Tarih Okulu Dergisi*, (1): 5-17.
- Özkan, M.S. ve Temizer, A. (2013). “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’nin Krom Ticaretinin Siyasi ve Ekonomik Sonuçları”. *Studies Of The Ottoman Domain*, 3(4): 1-17.
- Özlü, H. (2019). “Türkiye’de Savunma Sanayi Gelişim Tarihi İçinde Makine ve Kimya Endüstrisinin Kurulumunun Kuruluş Dönemi Faaliyetlerinin Analizi”. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 18(1): 2148-1776.
- Özlük, İ. (2017). “Dengeleme mi Peşine Takılmak mı? : Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek”. *Akademik Bakış Dergisi*, 10(20).
- Özpirinçci, F. (2010). “İsrail’in Silahlanmasında ABD’nin Rolü ve ABD-İsrail Stratejik İlişkisinin Başlaması (1956-1973)”. *History Studies International Journal Of History*, (2).
- Öztop, F.A. (2016). “Karar Birimi Kuramı Çerçevesinde Türk dış politikasının Analizi: 1 Mart 2003 Tezkeresi Örneği”. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9): 0-0.
- Öztop, M. (2019). “Suudi Arabistan Dış Politikasında Muhammed Bin Selman’ın ‘Bumerang’ Etkisi”. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6(1): 203 -230.
- Öztürk, M. (2010). “I. Körfez Savaşı’ndan (1990-91) 11 Eylül Sürecine ABD’nin Irak Politikası ve Bunun Türk Amerikan İlişkilerine Etkileri”. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E- Dergisi*, (19).
- Öztürk, M. (2003). “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Belgeleri: Abdi Paşa’nın Muhakemesi”. *Türk Tarih Kurumu Belgeler Dergisi*, (27): 117-141.
- Öztürk, S. ve Saygın, S.(2017). “1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu”. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12): 1-12.
- Panzac, D. (1989). “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Deniz Ticareti”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 4(1): 179-192.
- Parker, G. (2006). *Askeri Devrim: Batı’nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*. (Çev. T. Zorlu), Küre Yayınları, İstanbul.
- Parry, V.J. (1975). “La Maniere de Combattre”. V.J. Parry, M.E. Yapp (Ed.). *War, Technology and Society in the Middle East*. Oxford University Press, London, 218-256.
- Payam, M.M. (2018). “Güvenlik Bağlamında Güç Kullanımı ve Algılama Yöntemi”. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (5): 15-25.

- Pazarcı, H. (2008). “Türk dış politikası ve Hukuk”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 7(2): 119 -132.
- Pehlivan, H. (2007). “Hepimiz Amerika’da Mı Yaşıyoruz?”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(22): 270-282.
- Pınar, L. (2018). “Türkiye’nin Savunma Sanayi Alanındaki Gelişiminin Türk Dış Politikasına Olan Etkisi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4): 2344-2357.
- Pirinççi, F. (2011). “ABD-Suudi Arabistan Silah Anlaşması”. *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 5(2).
- Pirinççi, F. (2018). “Ortadoğu’da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler: Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler”. *International Journal of Social Inquiry*, 11(2): 287- 309.
- Polat, A. (2019). “Son Dönem Osmanlı Matematikçi-Bürokratı Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa’nın Hayatı”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 20(1): 16 - 46.
- Prud’homme, D. (2007). “Assessing the Millennium Challenge Corporation as a Model for Foreign Assistance Reform. Munich Personal Repec Archive MPRA”. Münih.
- Qasımlı, M. (2013). *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Sağlam, Z. (2014). *Güç Kavramı ve Ortadoğu’da Değişen Dengeler Üzerinden Güç Okuması*. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi İNSAMER. İstanbul.
- Sahillioğlu, H. (1968). “1763’de İzmir Limanı İhracat Gümrüğü ve Tarifesi”. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 8: 53-57.
- Sancaktar, C. (2011). “Demokrat Parti Dönemi Türk dış politikasına Marksist Yaklaşım”. *Bilge Strateji Dergisi*, 3(5): 25-98.
- Sancaktar, C. (2011). “Demokrat Parti Dönemi Türk dış politikasına Marksist Yaklaşım”. *Bilge Strateji Dergisi*, 3(5): 25-98.
- Sander, O. (1979). “Türkiye’nin Batı Bağlantısı: ABD ve Türkiye”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(1-4): 63-86.
- Sander, O. (2015). “Arap-İsrail Savaşının Onuncu Yıldönümünde 1815 Avrupa’sı ve Henry Kissinger”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38(1).
- Sander, O. (2015). *Türk dış politikası Cilt I: 1919-1980*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Saray, M. (2000). *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin NATO’ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Hatıraları ve Belgeleri*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Sarıbal, İ. (2018). “Mucit mi Muntahil mi? Müderris Mehmed Şakir Efendi’nin Nev-İcad Torpidoları”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 19: 45-59.

- Sasaoğlu, D. (2014). *NATO Müdahalesi ve Sonrasında Afganistan (Rapor No: BİLGESAM: 1176)*. Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi BİLGESAM. İstanbul.
- Satış, İ. (2011). “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-Amerika Silah Ticareti”. *History Studies International Journal Of History*, 3.
- Serbest, B. (2016). “Bağdat Paktı’nın Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye’nin Rolü”. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3): 401-424.
- Seren, M. (2015). *Türkiye’nin Füze Savunma Sistemi İhale Süreci, Temel Dinamikler ve Aktörler (Rapor No: SETA:54)*. Siyaset, Ekonomi, Toplum ve Araştırmalar Vakfı SETA. Ankara.
- Seren, M. (2015). *Türkiye’nin Füze Savunma Sistemi: İhale Süreci Temel Dinamikler ve Aktörler*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Yayınları, İstanbul.
- Sert, H. (2020). “Bir Raporun Hikâyesi: Türkiye’nin Batı ile İttifakında Dışişleri Bürokrasisinin Rolü ve Bakanlık İçi Bir İtiraz Olarak ‘Üçüncü Dünyacılık’”. *Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 75(1): 1-30.
- Sever, A. (1997). “Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 52(1).
- Sıvış, E. (2019). “Türk-Amerikan Müttefikliğinde Peşrev Dönemi: Ödünç Verme-Kiralama Programında Türkiye”. *Belgi Dergisi*, 2(18): 1525-1543.
- Small Arms Survey Research Notes (2013). *Data Sources and the Estimation of Military-Owned Small Arms. (Rapor No:34)*. Geneva.
- Snow, N. (2018). “US Propaganda”. M. Halliwell. M. Catherine (Ed.). *American Thought and Culture in the 21st Century in the 21st Century*. Edinburg University Press, Scotland, 97-99.
- Soydemir, S. (2007). *Osmanlı Donanmasında Yabancı Müşavirlerin Etkileri (18 ve 19. Yüzyıllar)*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Söğütlü, İ. (2010). “Türk Modernleşme Sürecinde Mithat Paşa”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1): 108.
- Sönmez, A. (2013). “Ayastefanos Antlaşmasının Gölgesinde ABD Eski Başkanı Grant’ın Türkiye Ziyareti”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13(1): 37-55.
- Stein, A. (2013). *Türkiye’nin Nükleer Mevzuatı*. Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi EDAM. İstanbul.

- Strosin, M. (2012). *The Politics and Policy of U.S. Bases In Poland: A Political-Military Analysis*. Master's Thesis. Naval Postgraduate School, Monterey.
- Suhbat, N. (2020). *1990-2019 Döneminde Afganistan ve Pakistan Siyasi İlişkileri*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Sümer, G. (2008). "Amerikan dış politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü". *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 5(19): 119-144.
- Şahbaz, F. (2007). *Savunma Sanayinin Dış Politika Üzerindeki Etkisi ve Türkiye Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, V.N. (2018). *ABD-Pakistan İlişkileri: Çin*. Avrasya İncelemeleri Merkezi AİM. Ankara.
- Şeker, C.T. (2019). *Ortadoğu Savaşları ve Batılı Silah Şirketleri (Rapor No: İNSAMER: 103)*. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi İNSAMER. İstanbul.
- T.C. Maliye Bakanlığı. (1999). *ABD uyruklu gerçek ve tüzel kişilere tanınan Gelir ve K.V. Muafılığı Hakları (Sayı: B.07.0.GEL.0.87/8700/026545)*. Ankara.
- Taşkesen, G. (2006). *Türk Havacılık Tarihine Eleştirel Yaklaşım*. Yayımlanmış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Taşkın, F. (2013). "Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devletinin Hububat Ürününün İhracatının Yasaklanması". *Studies Of The Ottoman Domain*, 3(4).
- Tessman, B. Li, X. ve Sullivan, P. (2011). "US Military Aid and Recipient State Cooperation". *Foreign Policy Analysis*, (7): 275-294.
- The Editors Of Encyclopedi Britannica See Article History. (2020). "Marshall Plan". Encyclopedi Britannica, Edinburg.
- The Foreign Relations of the United States (FRUS). (1955). File No: NSC 5510/1.
- The Foreign Relations of the United States (FRUS). (1950). File No: S/S-NSC Dosyaları: Lot63D351: NSC 68 Series.
- The Foreign Relations of the United States (FRUS). (1958). File No: FRC83-0068.
- The Foreign Relations of the United States (FRUS). (1967). File No: Lot 67 D586.00.
- The Foreign Relations of the United States (FRUS). (1975). File No: RG 59, S/S-I Dosyaları.
- The White House President George W. Bush Arhives (2002). *President Bush Delivers Graduation Speech at West Point*. Washington D.C.
- The White House. (2002). *The National Security Strategy of the United States of America*. Washington D.C.

- Topal, C. (2013). “Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye-ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi”. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6): 111-121.
- Topuz, H. (2009). “XIX. Yüzyılda Osmanlı Limanlarından Gerçekleşen Ticaret Hacmi ve Dış Ticaretine Yönelik Bir Analiz (1878-1913)”. *Vizyoner Dergisi*, 1: 114-128.
- Tören, T. (2006). *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı: Türkiye Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tören, T. (2008). *Bir Müdahale Aracı Dış Yardım ve İki Örnek: Truman Doktrini ve Marshall Planı: Yabancı Yardımlaşma Müdahalesi ve İki Dava Olarak Politikalar: Truman Doktrini ve Marshall Planı*. Özgür Üniversite Yayınevi, İstanbul.
- Trump, D. (2019). *President Donald J. Trump Is Committed to Direct Engagement and Diplomacy with Turkey*. The White House. Washington D.C.
- Tuncer, H. (2015). “Eski ve Yeni Diplomasi (Doktora Tez Özeti)”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 37(1): 251-257.
- Tunç, Ş. (2004). *Tophane-i Amire ve Osmanlı Top Döküm Faaliyetleri*. Başak Yayınevi, İstanbul.
- Turgay, A.Ü. (1982). “Ottoman-American Trade During The 19. Century”. *Osmanlı Araştırmaları III Dergisi*, 3(3): 189-246.
- Turnbull, A. (1929). *Commodore David Porter 1780-1843*. Century Co., New York.
- Tutar, N. (2015). *Barack Obama Dönemi Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu Politikası*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tutsak, S. (2014). “Türk İstiklal Harbinde Alman Silahları ve Askeri Mühimmâtı”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (36): 229-260.
- Tüfekçi, Ö. (2016). “Yükselen Güçler ve Dış Politika Olarak Dış Yardımlar”. E, Akıllı (Ed.). *Türkiye’de ve Dünya’da Dış Yardımlar*. Nobel Yayıncılık, Ankara, 101-119.
- Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi. (2012). *Türkiye’nin Stratejik Vizyonu 2023, Stratejik Lokomotif Sektörler, Güvenlik Savunma Sanayii 2023 Kongresi Stratejik Raporu*. TASAM. Ankara.
- Türk Mühendis ve Mimarlar Oda Birliği Sanayi Kongresi (2007). *Ülke Örnekleri ile Kalkınma ve Sanayileşme Modelleri*. TMMOB. Ankara.
- Türk, İ. (2006). *Atatürk Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1920-1938)*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

- Türkiye Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi. (2009). *ABD Başkanı Obama'nın Kahire Konuşması*. TASAM. Ankara.
- Türkiye Bilimsel ve Teknoloji Araştırma Kurumu. (2003). *Vizyon 2023 Projesi Savunma, Havacılık ve Uzay Panel Raporu*. TÜBİTAK. Ankara.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (1954). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında Atom Enerjisinin Sivil Sahada İstimali Hususunda İş Birliğine Dair Anlaşma ve Washington Büyükelçiliği ile Amerika Birleşik Devletleri Hariciye Vekâleti Arasında Teati Edilen Mektupların Tasdikine Dair Kanun (Sayı: 8662)*. TBMM. Ankara.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1947). “Türkiye ile Birleşik Amerika Devletleri arasında İmzalanan (Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında Anlaşma) nın Onanmasına Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri, Millî Savunma, Maliye ve Bütçe Komisyonları Raporları (1/240)”. *TBMM Tutanak Dergisi*, (6).
- Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Dışişleri Bakanlığı. (2007). *Türkiye ve ABD Arasındaki Kredi - Hibe Anlaşması hk. (No: 101)*. Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Dışişleri Bakanlığı. (2013). *Hatay Milletvekili Sayın Mevlüt Dudu'nun 22734 Sayılı Yazılı Soru Önergesinin Yanıtı. (Sayı: 95091151-928.00-2013/596048)*. Ankara.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Türkiye Savunma ve Sanayi Meclisi. (2008). *Türk Savunma Sanayii Sektör Raporu. (Rapor No TOBB:69)*. TOBB. Ankara.
- Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları. (2015). *George Frost Kennan*. TUIÇ. İstanbul.
- Türkiye Uluslararası İlişkiler Stratejik Araştırmalar Merkezi. (2017). *ABD'nin Yeni Stratejisi: “Çin”, “İlkesel Realizm”, “Para Para Para”*. TÜRKSAM. Ankara.
- Türkmen, F. (2012). *Kırılgan İttifaktan Model Ortaklığa Türkiye-ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Türkmen, F. (2012). *Kırılgan Ortaklıktan Model Ortaklığa: Türkiye-ABD İlişkileri*. Timaş Yayınevi, İstanbul.
- Türkmen, Z. “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane”. F. Emecen (Ed.), *IV. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri 20-22 Mayıs 2016*. İstanbul, 931- 954. Uçarol, R. (2000). *Siyasi Tarih (1789-1999)*. Filiz Yayınevi, İstanbul.
- U.S Department of State. (1947). *The United States Foreign Assistance Program As*
- Uman, N. (1965). “Konsorsiyum Yardımları”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(20).

- United States Agency For International Development. (2020). *Fiscal Year 2021 Development and Humanitarian Assistance Budget Requeest*. USIAD. Washington D.C.
- United States Agengy For International Development. (2018). *Shared Interest: How USAID Enhances U.S. Economic Growth*. USAID. Washington D.C.
- United States Department of State Office Of The Historian. (2020). *War, Neutralitiy, and Humanitarian Relief: The Expansion of U.S. Diplomatic Activity During The Great War 1914-1917*. Washington D.C.
- Urban, V.H. (2016). “Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Sürecinde Karadağ’ın Bağımsızlığını Kazanması”. *Avrasya Etüdleri Dergisi*, 50(2): 235-258.
- Uslu, N. (1999). “Körfez Savaşı ve Amerika’nın Politikaları”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54(3).
- Uwalaka, T. (2010). “Propaganda in International Diplomacy. An Analysis of Nigeria’s Diplomatic Relationship with the Big Five”, Rivers State University of Science and Technology, 1-72.
- Ünal, U. (2006). *Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünver, M. (2013). “Teknolojik Gelişmeler Işığında Osmanlı-Amerikan Silah Ticareti”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54): 183-194.
- Ünver, M. (2013). “Teknolojik Gelişmeler Işığında Osmanlı-Amerikan Silah Ticaretinin İlk Dönemi”. *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54): 195-220.
- Ürküt, H. ve Sarı, G. (2014). “İran Nükleer Programının Türk dış politikasına Etkisi”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 10(20): 0 -229.
- Valandova, M. (2007). *Hüseyin Avni Paşa*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Varlı, D. (2006). *1962 Küba Krizinin Türkiye’ye Etkileri*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Vasquez, I. (2003). *The New Approach to Foreign Aid Is the Enthusiasm Warranted?. (Rapor No:79)*. CATO Institute. Washington DC.
- Veillette, C. (2007). *Foreign Aid Reform: Issues for Congress and Policy Options*. Congressional Research Service (CRS) Reports and Issue Briefs.
- Wagnleitner, R. (1999). “The Empire of Fun, or Talkin ‘Soviet Union on Blues: The Sound of Freedom and U.S. Cultural Hegemony in Europe”. *Diplomatic History*, 23(1): 499-514.

- Wilson, E.J. (201“Hard Power, Soft Power, Smart Power”. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, (616): 110-124.
- Yalçın, O. (2010). “Türk Havacılık Tarihinde Tarihi Bağış Uçakları ve Havacılık Sanayi Kurulmasına Tesirleri”. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 3(6): 191-2012.
- Yalçın, O. (2012). “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türk-Amerikan İlişkileri”. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (21): 89-118.
- Yalçın, O. (2013). “Türk Hava Kurumunun Kurduğu Hava Harp Sanayi Fabrikaları”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 23(86): 135-180.
- Yaman, A.E. (2005). “Kore Savaşının Türk Kamuoyuna Yansıması”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (37-38): 231-245.
- Yaman, B. (2008). *Osmanlı Saray Sanatkârları: 18.Yüzyılda Ehl-i Hıref*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Yanardağ, M.Ö. (2015). “19. Yüzyıl Osmanlı Devleti Para Düzeni: Kâğıt Para Geçiş Aşamalarının İktisadi Analizi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(36): 918-933.
- Yanık, L. (2012). “Atlantik Paketi’nden NATO’ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Türkiye’nin Konumu ve Uluslararası Rolü Tartışmalarından Bir Kesit”. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 9(34): 29-50.
- Yapıcı, H. (2017). “1877-1878 Osmanlı Rus Savaşında Kafkas Cephesinde Tarafların Askeri Kuvvetleri ”. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(26): 283-297.
- Yarç, G. (2014). “Ermeni İhtilal Komitelerinin Silahlandırılmasında Avrupa Silah Sanayiinin Rolü”, İ.E. Atnur, M. Çolak, T.N. Karaca, R. Karacakaya, M.M. Hülagü ve M. Şaşmaz (Ed.). *Tarihte Türkler ve Ermeniler: Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Yabancı Devletler*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 127-172.
- Yatağan, A.G. (2018). “Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri”. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 28(2): 69-94.
- Yavuz, A (2010). “Küresel Kriz ve İstihdama Etkisi”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(58): 1-32.
- Yaycı, C. (2019). “İrak’ta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye’ye Etkileri”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15(30): 331-352.
- Yayman, H. (2005). *Türkiye’nin İdari Reform Politikası*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Yeşilyurt, N. (2015). “Ürdün’ün Bölgesel Konumu: Küçük Devlet Kavramı Çerçevesinde Bir İnceleme”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 70(20): 377-401.
- Yıldırım, (2011). “On dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2): 313-326.
- Yıldız, A. (2007). “Türkiye’nin Öksüz Çocuğu Havacılık Sanayi”. *Türk Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği Dergisi*, 48(566): 43-55.
- Yıldız, M. (2017). “1945-1960 Dönemi Hazırlanan Yabancı Raporların Türk Sanayi Politikalarına Etkileri”. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(31): 303-318.
- Yılmaz, B.E. (2002). “Osmanlı İmparatorluğunda Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç”. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (4): 186-198.
- Yılmaz, F. (2014). “Fatih Sultan Mehmed Dönemi Topları ve Değişen Üretim Paradigması”, *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (4): 219-236.
- Yılmaz, H. (2017). “Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonuçları”. *İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS)*, 6(1): 87-98.
- Yılmaz, Ö. (2009). “Karadeniz’in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(7): 359-382.
- Yılmaz, S. (2012). “ABD Sivil Müdahale Yöntemi ‘Demokrasi Geliştirme’”. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 4(14): 109-120.
- Yiğenoğlu, K. (2016). “İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değişen Güç Dengeleri ve ABD’nin Pasifik Bölgesi Stratejisi: Trans-Pasifik Ortaklığı Örneği”. *Akademik Bakış Dergisi*, (58): 327-341.
- Yiğittepe, L. (2018). “NATO ve Rusya Arasında Türkiye’nin Güvenlik Algılaması: S-400 Krizi”. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(1): 276-289.
- Yolcu, F.H. (2016). “Ortadoğu’da Silahlanma Yarışının Yeni Aktörü Mısır”. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 8(75): 16-18.
- Yurtoğlu, N. (2017). “Türk Savunma Sanayiinde Girişimci Bir Kuruluş: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) 1950-1960”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 16(31): 81-112.
- Yüceer, S. (2007). “A Local Example For Nation-Army Solidarity in Turks: The Donation Of The Aeroplanes Bought By Bursa Society To The Army”. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13): 249-261.

- Yücel, H. (2020). “Türk-Amerikan İlişkilerinde S-400 Krizi”. *SETA Analiz Dergisi*, (302).Zaidi, S.A. (2011). “Who Benefits from US Aid to Pakistan?”. *Economic & Political Weekly*, 46(32).
- Yücel, H.A. (2017). *Cumhuriyet Ekonomisinin Kuruluşu ve Gelişimi*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara.
- Ziylan, A. (2001). “Savunma Nereden Nereye: Türkiye’de Savunma Sanayii Tarihçesi”. *Ulusal Strateji Dergisi*.
- Zor, F. (1999). “Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15(43).

İnternet Kaynakları

- “ABD Yaptırım Kararına İlişkin Açıklama”. <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/15122020-01327> (erişim tarihi: 15.12.2020).
- “Amerika Karamürsel Hava Üssünün Sırrı”. <https://www.kocaelibarisgazetesi.com/guncel/amerika-karamursel-hava-ussunun-sirri-h78753.html> (erişim tarihi: 07.10.2019).
- “Amerikan İmparatorluğu Tezleri: Irak’ın Kuzeyinde Kuzey Irak’a Dönüşüm 1991-2001 Arası ABD’nin Kuzey Irak Politikası”. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/37405/218253.pdf?sequence=1> (erişim tarihi: 31.01.2020).
- “Eisenhower Doktrini ve Türkiye’ye Etkileri”. <http://politikakademi.org/2011/03/eisenhower-doktrini-ve-turkiyeye-etkileri-2/> (erişim tarihi: 12.10.2019).
- “F-16 Öncel I”. <https://www.tusas.com/urun/f-16-oncel-i> (erişim tarihi: 06.02.2020).
- “Lockheed T-33A/RT-33 Canadair T-33 Mk. III ‘Silverstar’”. <http://www.tayyareci.com/digerucaklar/turkiye/1951ve2006/rt-t33.asp> (erişim tarihi: 28.03.2020).
- “Sektörel Tarih: Türkiye’nin F-16 Alımı ve Endüstriyel Kazanımları”. <https://vizyonengenc.com/icerik/sektorel-tarih-turkiye-nin-f-16-alimi-ve-endustriyel-kazanimlari> (erişim tarihi: 05.02.2020).
- “Status Of United States Forces in Turkey”. <https://photos.state.gov/libraries/turkey/461177/pdf/5t1465.pdf> (erişim tarihi: 17.02.2021).
- “Teknik Takip Dosyası: Dev İstihbarat Kulağı ! Gizli Echelon Projesi, Echelon Üsleri ve Yeni Dünya Düzeni”. <https://www.turkishnews.com/tr/content/2017/03/31/teknik-takip->

- [dosyasi-dev-istihbarat-kulagi-gizli-echelon-projesi-echelon-usleri-ve-yeni-d-unya-duzeni/](#) (erişim tarihi: 5.10.2019).
- “Türk Hava Kuvvetleri Muharip Uçak Projeksiyonu”. <https://www.csavunma.com/turk-hava-kuvvetleri-muharip-ucak-projeksiyonu/> (erişim tarihi: 06.02.2020).
- “Türk Hava Sahası’nın Emekli Terminatörleri”. <https://www.savunmasanayi.org/turk-hava-sahasinin-emektar-terminatorleri/> (erişim tarihi: 07.04.2020).
- “Türkiye İlk F-35 Uçağının Teslimini Aldı”. <https://www.f35.com/news/detail/turkey-received-delivery-of-its-first-f-35-aircraft> (erişim tarihi: 18.02.2020).
- “United States Southern Command Stragery: Enduring Promise for the Americas”.https://www.southcom.mil/Portals/7/Documents/SOUTHCOM_Strategy_2019.pdf?ver=2019-05-15-131647-353 (erişim tarihi: 12.12.2020).
- Akçadağ, E., “ABD’nin Kamu Diplomasisi Stratejisi: Akıllı Güç”. <https://www.kamudiplomasisi.org/pdf/abdkdstratejisi.pdf> (erişim tarihi: 23.12.2019).
- Alemdar, A., “Uluslararası İlişkilerde ‘Güç’ ve ‘Yumuşak Güç’ Boyutu”. <https://www.defenceturk.net/uluslararasi-iliskilerde-guc-ve-yumusak-guc-boyutu> (erişim tarihi: 06.12.2020).
- Altaylı, F., “Kürecik’i Vazgeçilmez Yapan 5 Saniye”.<http://www.fatihaltayli.com.tr/kose-yazilari/2012/03/24/kureciki-vazgecilmez-yapan-5-saniye> (erişim tarihi: 23.04.2020).
- Arafat, O. N., “1 Mart Tezkeresinin Önemi”. <http://ankaenstitusu.com/1-mart-tezkeresinin-onemi/> (erişim tarihi: 23.01.2020).
- Atasoy, F., “TUSAŞ 2020’ye T129 ATAK Teslimatıyla Girdi”. <https://www.savunmasanayi.org/tusas-yilbasinda-da-durmadi-56inci-atak-teslimedildi/> (erişim tarihi: 29.04.2020).
- Balcı, A., “Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar: Menderes Dönemi Dış Politikası(1950-1960)”. <http://www.abalci.com/wpcontent/uploads/2017/03/Menderes-Do%CC%88nemi-D%C4%B1s%CC%A7-Politikas%C4%B1-1950-1960.pdf> (erişim tarihi: 10.03.2020).
- Batmaca, Ş., Er, Ü., Tatar, Y., Uysal, İ., Por, R., Zaim, M., ve Zıylan, A., “Türkiye’de Savunma Sanayii ve Sorunları”. <http://www.inovasyon.org/pdf/SavunmaSanayii.ve.Tedarik.1998.pdf>. (erişim tarihi: 16.09.2019).
- Bekçi, A., “Türkiye’nin F-16 Serüveni”. <https://www.savunmasanayist.com/turkiyenin-f-16-seruveni/>. (erişim tarihi: 05.02.2020).

Bekçi, A., “Türkiye F-4’leri Neden Emekli Etmiyor”.

(<https://www.savunmasanayist.com/turkiye-f-4leri-neden-emekli-etmiyor/> (erişim tarihi: 07.04.2020).

Doğut, C., “F-4 Phantom-II Dünya ve Türkiye’deki Uçuş Rotası”.

(<https://www.defenceturkey.com/tr/icerik/f-4-phantom-ii-dunya-ve-turkiye-deki-ucus-rotasi-3913> (erişim tarihi: 08.04.2020).

Eltut, N., 1977-1878 Osmanlı Rus Savaşı ve İki Ülke Açısından Sonuçları”.

(http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/ELTUT_N%C3%BCkhet-1877-1878-OSMANLI-RUS-SAVA%C5%9EI-VE-%C4%B0K%C4%B0-%C3%9CLKE-A%C3%87ISINDAN-SONU%C3%87LARI.pdf (erişim tarihi: 11.04.2019).

Elyürek, M., “İlk Denizaltılar Abdülhamit ve Abdülmecit”.

(https://www.dzkk.tsk.tr/data/icerik/371/13_ilk_denizaltilar.pdf (erişim tarihi: 10.04.2019).

Feigenbaum, E.A., “Hindistan’ın Yükselişi Amerika’nın Çıkarı ABD-Hindistan Ortaklığının

Geleceği”. (<http://www.gif.org.tr/dusundurenler/hindistan%E2%80%99in-yukselisi-amerika%E2%80%99nin-cikari-abd-hindistan-ortakliginin-gelecegi-evan-a-feigenbaum> (erişim tarihi: 12.12.2019).

Göksedef, E., “Patriot Kararı Ne Anlama Geliyor”, (<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/patriot-karari-ne-anlama-geliyor> (erişim tarihi: 09.08.2020).

Gül, E., “93 Harbinde Osmanlı Hamlesi”. (<https://www.dunyabulteni.net/tarihten-olaylar/93-harbinde-osmanli-hamlesi-video-h303609.html> (erişim tarihi: 08.04.2019).

Güneş, S. "ABD, Türkiye, Meksika ve Tayland'a güdümlü füze firkateynleri hibe etmeyi planlıyor". (<https://docplayer.biz.tr/35817130-Abd-turkiye-meksika-ve-tayland-a-gudumlu-fuze-firkateynleri-hibe-etmeyi-planliyor.html> (erişim tarihi: 06.01.2019).

Johnson, C., “ ‘Lily Pads’ in Australia, Romania, Mali,

Algeria”. (https://www.tomdispatch.com/post/1181/chalmers_johnson_on_garrisonin_the_planet (erişim tarihi: 03.03.2020).

Johnson, C., “America’s Empire of Bases”.

(https://www.tomdispatch.com/post/1181/chalmers_johnson_on_garrisoning_the_plane_t, (erişim tarihi: 03.03.2020).

Johnson, C., “Our ‘Footprint’ on the World”.

(https://www.tomdispatch.com/post/1181/chalmers_johnson_on_garrisoning_the_plane_t, (erişim tarihi: 03.03.2020).

- Kal, N., “İstikbal Göklerdedir: Atatürk Döneminde Uçak Sanayii”. http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2016/259/092_095.pdf. (erişim tarihi: 18.05.2019).
- Kaya, A., “Osmanlı Devleti İle Amerika Arasında Yapılan Anlaşmanın Gizli Maddesi”. <http://tarihresmi.blogspot.com/2016/11/osmanli-devleti-ile-amerika-arasinda.html> (erişim tarihi: 10.03.2019).
- Kılınç, Ş., “Türk Savunma Sanayisinin Asırlar Süren Yolculuğu ve Üretilen Teknolojiler”. <https://www.webtekno.com/turk-savunma-sanayisinin-asirlar-suren-yolculugu-ve-uretilen-teknolojiler-h55815.html> (erişim tarihi: 28.06.2019).
- Kızılkaplan, B., “Bir Akıllı Güç Manifestosu: Obama”. <http://www.bilgesam.org/incele/1016/-bir-akilli-guc-manifestosu--obama!/#.XgB9DpMzbIU> (erişim tarihi: 23.12.2019).
- Le Blevennec, F., “History: The big move”. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2007/04/01/history-the-big-move/index.html> (erişim tarihi: 17.03.2020).
- Menendez, B., <https://twitter.com/SenatorMenendez/status/1204793318175105024> (erişim tarihi: 18.06.2020).
- Oktay, F., <https://twitter.com/fuatoktay> (erişim tarihi: 15.12.2020).
- Öcal, M., “Ramstein Üssü: Almanya’daki Tartışılan ‘Küçük Amerika’”. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ramstein-ussu-almanyadaki-tartisilan-kucuk-amerika/1476994> (erişim tarihi: 24.12.2019).
- Örmeci, O., “50. Yılında Küba Krizi”. <http://politikaakademisi.org/2012/06/28/50-yilinda-kuba-fuze-krizi/> (erişim tarihi: 24.10.2019).
- Piyade, S., “Stratejik Yatırımlarımız Devam Etmektedir”. <https://www.tskgv.org.tr/files/documents/stratejik-yatirimlarimiz-devam-etmektedir-22-180220191058349624.pdf> (erişim tarihi: 11.02.2020).
- Trump, D., “It’s not only Pakistan that we pay billions of dollars to for nothing, but also many other countries, and others. As an example, we pay the Palestinians hundred of millions of dollars a year and get no appreciation or respect. They don’t even want to negotiate a long overdue”. <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/948322496591384576> (erişim tarihi: 13.12.2019).
- Tuncay, M., “At Martini”. <https://core.ac.uk/download/pdf/154358352.pdf> (erişim tarihi: 15.03.2009).

- Uyar, İ., “ABD’den Türkiye’ye Fırkateyn Hibesi”. <https://www.haberler.com/abd-den-turkiye-ye-firkateyn-hibesi-4214261-haberi/>. (erişim tarihi: 06.01.2019).
- Woody, C., “ABD Ordusunun ABD Dışındaki En Büyük Üssü 20 Yıl İçinde En Büyük Cephane Teslimini Aldı”. <https://www.businessinsider.com/ramstein-air-base-in-germany-got-its-biggest-ammo-delivery-since-1999-2018-10>. (erişim tarihi: 12.11.2018).
- Yavuz, C., “Türkiye’nin İlk Uçak Fabrikası: Kayseri Tayyare Fabrikası”. <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiyenin-ilk-ucak-fabrikasi-kayseri-teyyare-fabrikasi-392020.html> (erişim tarihi: 21.12.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Selen GÜLEN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Uluslararası İlişkiler
Yabancı Dil	İngilizce